SUMAR

ARGUMENT

Mircea Muthu este, în ciuda constantelor sale preocupări de teorie literară şi de estetică, un cercetător *aplicat*, în măsura în care contactul nemijlocit, permanent, cu textul posedă neîndoielnice virtuţi anteice. Criticul resimte, astfel, cu o nostalgie secretă sau cu nedisimulată fervoare, nevoia de a-şi asuma opera literară în dimensiunile şi zonele sale cele mai imperceptibile, mai greu de sesizat, pentru că, în fond opera e cea care verifică şi justifică intuiţia exegetului, recursul la concretitudinea textului fiind presupus ca o necesitate permanent problematizată. Din aceste motive, pentru Mircea Muthu conceptul de "balcanism literar" nu îşi consumă dinamismul semantic în pură generalitate, ci se găseşte încorporat sau ilustrat în tectonica textului literar, în structura intimă a unui anumit fenomen literar, în teme şi motive recurente, cu analogii şi deschideri fecunde. Balcanismul românesc e perceput ca un concept-cheie, capabil să absoarbă în articulaţiile sale teoretice specificul culturii şi literaturii noastre. De asemenea, cercetătorul a analizat şi comentat, cu minuţie şi rigoare, multiplele conexiuni, relaţii şi apropieri între Orient şi Occident care s-au manifestat în cultura noastră. În legătură cu personalitatea lui Nicolae Iorga, de pildă, Mircea Muthu remarcă "înclinarea firească a spiritului nostru *spre luminile Occidentului*, fără să nege însă rolul Orientului".

Preocupările de critică şi de istorie literară ale lui Mircea Muthu s-au cristalizat în jurul câtorva teme fundamentale: spiritul sud-est european şi reflexele sale literare, raporturile dintre artele plastice şi literatură, meditaţia asupra condiţiei literaturii şi a criticii literare etc. Din această perspectivă, cărţile sale (*Orientări critice, Literatura română şi spiritul sud-est european*, *La marginea geometriei*, *Permanenţe literare româneşti din perspectivă comparată*, *Alchimia mileniului*, *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului*, *Cântecul lui Leonardo*, *Călcâiul lui Delacroix*, *Balcanismul literar românesc*, *Balcanologie*, *Repere culturale transilvane* etc.) au reuşit să contureze un profil critic cu trăsături inconfundabile, de incontestabilă originalitate şi distincţie, marcat de austeritate a ipotezelor şi de elevaţie a frazării. Mircea Muthu şi-a orientat eforturile spre câteva probleme esenţiale, pe care le-a asumat

cu obstinaţie şi rigoare, identificând cu subtilitate semnificaţiile şi implicaţiile cele mai insesizabile ale creaţiilor literare ori ale unor fenomene artistice. Impunând în cercetarea critică de la noi termenul de "balcanism literar", Mircea Muthu l-a privit din perspectivă comparată, chiar dacă demersul său nu s-a rezumat deloc la delimitarea unor noţiuni de ordin general, la identificarea unor analogii şi corespondenţe între fenomene sau opere literare, ci s-a aplicat şi asupra *concretului*, criticul recurgând la analiză ca la un corolar necesar al privirii sintetice, al generalizării.

În ansamblul creaţiei lui Mircea Muthu, efortul sintetic, implicat în preocupările sale de estetică şi literatură comparată se îmbină cu exerciţiul analitic, opera sa critică asumându-şi astfel o conformaţie unitară, în ciuda diversităţii ei. Studiile lui Mircea Muthu despre raporturile de interferenţă dintre plastică şi literatură se deschid, la rândul lor, unor ipoteze şi soluţii metodologice de certă noutate şi viabilitate, într-un limbaj adecvat şi suplu, mărturie a unui amestec de reflexivitate şi voluptate imagistică. Critic şi teoretician literar riguros, sobru în expresie şi măsurat în aprecieri, Mircea Muthu poate fi cu greu surprins în afirmaţii hazardate, care să nu aibă girul de necontestat al textului, ori acoperire în concretitudinea operei. O serie întreagă de studii şi eseuri impun o privire atentă a raporturilor şi convergenţelor multiple dintre plastică şi literatură, autorul urmărind momentele de interferenţă, de intersecţie ale acestor moduri de comunicare artistică într-un fel consubstanţiale, în măsura în care "arta literară şi cea plastică s-au născut din trunchiul comun al creativităţii umane".

Cartea *Mircea Muthu. În orizontul sintezei* este, mai mult decât un omagiu adus autorului *Balcanologiei* la împlinirea unei vârste rotunde, o încercare de optimă situare în peisajul critic contemporan a uneia dintre figurile sale reprezentative, prin constanţa efortului exegetic, prin erudiţie şi vervă a asocierilor şi disocierilor. Mircea Muthu este, înainte de toate, un teoretician al literaturii aflat mereu în căutarea unui orizont al sintezei, revelator pentru efortul său hermeneutic orientat atât spre spaţiul literaturii comparate, al criticii literare propriu-zise, cât şi spre domeniul esteticii şi teoriei literare.

Nu pot decât să le mulţumesc celor care m-au însoţit în acest demers de ilustrare, recuperare şi resituare a locului şi rolului lui Mircea Muthu în exegeza românească de azi.

Iulian Boldea

I. MIRCEA MUTHU PAR LUI-MÊME

De ce scriu? În ce cred?

A fost, la început, o adâncă frustrare: perioada anilor ’50-’55, când îl aşteptam pe tatăl meu, dus cu forţa la canal, s-a încrustat în memoria copilului de-atunci, fără copilărie. Lectura şi apoi scrisul stângaci, de poezie şi de proză oarecum nuvelistică mi-au apărut ca o necesitate, mai exact, ca un mijloc – încă neconştientizat, fireşte – de rezistenţă şi supravieţuire în mediul unei comune de pe valea Mureşului superior în care aproape toţi ne ocoleau. De atunci probabil şi pornirea, obscură şi ea, de autoconstrucţie prin intermediul Cuvântului scris şi pe care nu l-am considerat niciodată drept paliativ. Târziu, mult mai târziu, mi-au căzut sub ochi rândurile lui Ion Barbu („Civilizaţia noastră e sortită să se petreacă în virtual şi interior”), or, ele îmi confirmau – dar de acum la altă dimensiune – acest proces aş zice autoproiectiv. Şi, plecând într-un fel de la acelaşi paragraf din *Răsăritul Crailor* – „niciodată piatra nu va da Bucureştiului un sfert din strălucirea marilor cetăţi din Apus” –, am ajuns să mă înscriu într-un al treilea cerc, mai larg, vizavi de *balcanismul* conceput ca dramă (cu reversul său parodic) şi ca răscumpărare estetică. Iată de ce, îmi place s-o cred, scrisul meu este tensionat, chiar concentrat şi cărţile publicate până în prezent se leagă între ele, pentru că – nu-i aşa? – de fapt nu scriem decât una singură. Înnegresc aşadar hârtia, adesea fără nici o plăcere, ca să caut – prin mijlocirea doar a cuvântului – desenul eliberat de culoarea grasă, al unei geografii spirituale individuale şi, dacă se poate, colective. Scriu deoarece ştiu că alinierea, mereu întreruptă şi mereu reiterată, la valorile Europei apusene e un proces firesc ce nu poate totuşi recuza postulările noastre sud- est europene. De aici şi până la poziţia, puţin comodă, a lui *solus* contra *omnes* nu mai e decât un pas. În fapt însă, demersul meu critic şi morfologic e în esenţă integrativ tocmai prin aspiraţia, venită din interior, spre conceptualizare – veritabil reflex al autoproiecţiilor (*id est*: eliberărilor) încercate de-a lungul celor patru decenii de când scriu. Transilvăneanul disciplinat din mine doreşte să circumscrie, fără grabă, o *forma mentis* şi asta nu poate s-o încerce decât, iarăşi, cu instrumentul său obişnuit: cuvântul grevat câteodată de formaţia profesională. Într-o vreme în care, la noi cel puţin, filosofia mai mult se povesteşte decât se

face, iar critica de întâmpinare se sustrage adesea de le studiul de sinteză, cred că examenul morfologic al formelor literare şi structurilor mentale are menirea de a media între scriitura tradiţională (traversată, ca un fir roşu, de tentaţia de a povesti la nesfârşit) şi aceea sistemică, sintetizatoare. Iată de ce prefer cronicii literare şi recenziei studiul, dacă se poate spune aşa, concentrat la câteva pagini, încercând în acelaşi timp să rezist, vorba lui Paul Zarifopol, la „mizeria scrisului, silit şi periodic". Nu altfel îmi explic – mai corect poate: îmi justific – împletirea nu ştiu cât de reuşită a scrisului „publicistic" cu acela „universitar", precum şi aluvionarea limbajului propriu-zis teoretic de frisonul afectiv. Ca şi mulţi alţii, văd în marea literatură o filosofie *ad concretum*, după cum pura meditaţie filosofică nu poate elimina, cel mult obturează palpitul de viaţă. Descoperirea şi elaborarea chiar, în această ordine, a *conceptului-imagine* mi se pare normală şi mai ales necesară în contextul interdisciplinarităţii de tot felul. Aceste concepte-imagini – notase încă Blaga într-un text publicat postum – „sunt alcătuite de obicei după chipul unor imagini ce aparţin empiriei, adică regiunii simţurilor, dar ele sunt întrebuinţate întru lămurirea unor aspecte mai adânci ale fenomenelor empirice" (*Experimentul şi spiritul matematic*). Or, balcanismul de pildă, radiografiat din perspectiva criticii culturale, e un asemenea concept-imagine ce reclamă – şi aici încerc să răspund iarăşi la „de ce..." –, reclamă deci asocierea scrisului analitic cu viziunea globală şi asta într-un fel de pariu *à long terme* al autorului cu sine însuşi, dar şi cu albul indiferent al hârtiei pe care o are în faţă. Scrisul meu este, prin urmare, lipsit de spontaneitate, atât în articolul de ziar cât şi în volum. Cred, tocmai de aceea, în construcţia elaborată, cu tot riscul ce decurge din limitarea la un set de probleme strict literare sau de morfologie culturală. În acelaşi timp însă, optez pentru critica de sinteză *au fur à mesure*. Aceasta, pentru că tot ce apare încheiat, definitiv mi se pare mort, şi asta dincolo de valoarea cărţii respective, să zicem referenţială. În ceea ce mă priveşte, universul ficţional, dar şi comentariul său (acest limbaj despre limbaj) trebuie văzute din unghiul poieticii. Critica se constituie şi ea într-o „operă deschisă" – însemn la modernitate şi poate salvarea mea, a celui-care-scrie, din strânsoarea, aurită uneori, a ideilor condamnate la o perpetuitate iluzorie. Numai funcţionalizat în acest chip cuvântul dobândeşte valoarea terapeutică, resimţit drept a

doua natură a fiinţei şi nu doar ca substitut al realităţii. Cred aşadar, cu obstinaţie, în capacitatea recuperatoare a cuvântului, precum şi în forţa sa regeneratoare într-o civilizaţie a imaginii, adesea inflaţionară. Graţie paginii manuscrise ori tipărite, „cerul înstelat” se află în mine, regalitatea textului inversează astfel celebra formulare din testamentul kantian. O străveche tradiţie spune că Hermes Trismegistul i-ar fi învăţat pe egipteni asta scrierii. Întregul Univers, ar fi afirmat el, nu e decât o singură Carte, un manuscris unic, un gigantic sul de papirus. Hieroglifele desenate cu mâna au devenit copiile hieroglifelor prime, caligrafiate de zei pe imensul papirus al Cerului şi al Pământului. Aplecat deasupra tăbliţei, Scribul, strămoşul nostru, fixase cu condeiul urma trecerii lui şi a lumii sale „ca să se ştie”, cum va nota – după milenii – cronicarul medieval. Ce altceva pot face astăzi decât să le repet efortul, aşa cum mă pricep, cu umilinţă şi orgoliu?

(Consemnat de Nicolae Florescu, în „Revista de istorie şi teorie literară”, iulie 1989-iunie 1990)

Literatură şi orizont interdisciplinar

– Cultivând orizonturi interdisciplinare, mi-aţi putea spune câtă continuitate şi câtă complementaritate emană literatura şi în genere fenomenul cultural?

– Ca om al cărţii, pentru că eu mă consider un om al cărţii, cultura înseamnă şi continuitate. Dar trebuie să existe nişte relee care să asigure continuitatea. Între aceste relee, condiţia sine-qua-non este cartea, cartea imprimată, pe de o parte, apoi, este această instituţie, şcoala, indiferent la ce nivele şi la ce grade o considerăm. Aşa se explică faptul că, pentru mine, cartea şi şcoala s-au împletit mereu şi că ele s-au hrănit, într-un fel, una din cealaltă. E vorba de o complementaritate pe care am cultivat-o cu bună ştiinţă de la începutul activităţii mele paideice, în sala de curs. Sigur că, în calitate de scriitor, am depăşit cadrele cursului. *Nici una dintre cărţile mele nu a făcut obiectul vreunui curs.* Eu am fost atras mereu de orizonturi interdisciplinare, de bazele, de fundamentele teoretice şi de măsura în care aceste fundamente permit nişte cercetări conjugate, fie în

perimetrul istoriei mentalităţilor, fie în literatura comparată, fie în ceea ce se cheamă estetica aplicată. Şi, mai ales, în ceea ce se numeşte *balcanologie* sau studiile de sud-est-europenistică. Iată de ce aceste proiecte au fost deja enunţate, fixate în debutul meu editorial, în *Orientări critice*.

Cartea a apărut în 1972, la Editura „Dacia", într-o serie cunoscută („Discobolul") iar toate cărţile care au urmat n-au făcut decât să crească unele din celelalte, ilustrând proiectele care au fost enunţate în debutul editorial.

Cât priveşte cercetările mele, repet, ele sunt, prioritar, de sud-est europenistică. Este vorba de o meditaţie constantă şi mai veche care îmi aparţine în legătură cu locul unei forma mentis româneşti în arealul sud-est european şi central european în acelaşi timp. Aşa se explică faptul că am reuşit să elaborez trei tomuri din această meditaţie. Primul este *Literatura română şi spiritul sud-est european*, în colecţia „Momente şi sinteze" a Editurii „Minerva", apărut în 1976. După 10 ani a apărut volumul al doilea, care, de fapt, trebuia să se intituleze Permanenţe literare sud-est europene, dar cenzura de pe vremea ceea nu mi-a permis şi atunci a trebuit să dau acest titlu neutru, *Permanenţe literare româneşti din perspectivă comparată*. Mulţumesc şi pe această cale regretatului Zigu Ornea care m-a ajutat să public, la momentul acela, aceste două cărţi care ridică numeroase probleme polemice. Al treilea volum, *Balcanitate şi balcanism*, încheie trilogia critică apărută în 2002 cu titlul *Balcanismul literar românesc* şi reeditată, într-un singur volum, cu modificările şi adiţionările necesare, la Paralela 45 în 2008.*Panoramic sud-est european* (2012) continuă, pe traiectul confluențelor culturale, studiile de balcanologie, contextualizate în ampla bibliografie *Europa de sud-est în memoria culturală românească* (2011).

La această constantă se adaugă cercetările mele de lecturi convergente (plastică şi literatură) sau de lecturi convergente ale unor concepte, aşa cum am încercat în *Alchimia mileniului, Călcâiul lui Delacroix, Cântecul lui Leonardo*, toate acestea prefigurate în *La marginea geometriei* (1989).

În al treilea rând, chestiunile de estetică şi de teorie literară diseminate în toate cărţile pe care le-am publicat, începând cu *Paul*

Zarifopol între fragment şi construcţie, una dintre puţinele cercetări restitutive care au ca obiect de studiu pe acest mare polemist, critic şi istoric al mentalităţii interbelice româneşti, iar *Studiile de estetică românească* (2005) inaugurează o meditaţie concepută şi aceasta ca o trilogie.

Aş aminti aici şi de ardelenismul meu structural, care s-a ilustrat până în momentul de faţă într-o cercetare consacrată lui Liviu Rebreanu, o carte la care eu ţin foarte mult, *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului*, o lucrare care urmează după un instrument de cercetare asupra operei lui Liviu Rebreanu pe care l-am editat, şi anume *Amalgam.* Este volumul teoretic şi de confesiune al lui Liviu Rebreanu, care a apărut în jurul anilor 1940. Acesta ar fi un prim segment al activităţii mele scriitoriceşti. Adaug aici şi studiul *Lucian Blaga – dimensiuni răsăritene*, ce a cunoscut deja două ediţii.

Un alt segment ar fi acela de editor. L-am editat cu plăcere, cu dragoste şi cu răbdare pe Henri Jacquier, profesorul de origine franceză care a fost multă vreme şeful Catedrei de limbă şi literatură franceză la Facultatea de Litere, mort aici, în ţară, care nu şi-a strâns între scoarţele unei cărţi producţiile. Eu am inventariat o parte dintre ele în *Babel, mit viu* (1991). Trebuie să vă spun că este o mare responsabilitate a culturii noastre. Dacă ar fi doar să spun că, de fapt, în casa lui s-au adunat seară de seară membrii Cercului Literar de la Sibiu, „cerchiştii”. Era un om de mare cultură. Am editat, la fel, pe Liviu Rebreanu, cu *Amalgam*, o ediţie Anton Pann (*Felurite*)*,* de curând o ediţie Radu Stanca, *Problema cititului*, pe care am introdus-o ca bibliografie obligatorie la cursul meu de teoria literaturii. Am restituit, se asemenea, sistemul estetic inedit al lui Eugeniu Speranţia (*Contemplaţie şi creaţie estetică*, 1997) precum şi singura, până la sinteza actuală a lui Grigore Smeu, încercare consacrată esteticii româneşti (Al. Dima*, Gândirea românească în estetică*, 2003). Şi, bineînţeles, lucrurile pot continua. Am pe masa mea de lucru alte proiecte, alte cărţi. Unele urmează să vadă lumina tiparului, chiar în aceste momente vitrege pentru cultură şi pentru cartea scrisă.

Această activitate este complementară celei paideice, deci celei de profesor. Eu sunt titularul cursului de *Estetică literară* de la Facultatea de Litere şi, după retragerea domnului profesor Ion Vlad, am devenit şi titularul cursului de *Teoria literaturii*. Ce aş putea să

spun este faptul că îmi prezint cursurile expresis verbis, deci nu îmi citesc cursurile, nu agreez această modalitate de prezentare, şi pentru faptul că, probabil, mă iluzionez că undeva, subteran, s-ar putea crea chiar un dialog între mine şi cei o sută şi ceva de studenţi care sunt în sală. Sunt nişte discipline eminamente teoretice, dificile pentru studenţi, pentru că ele necesită un imens bagaj de cunoştinţe din tărâmul diferitelor arte, din perimetrul filosofiei şi, în plus, e vorba de nişte discipline care se modernizează şi în fiecare an apar achiziţii în domeniu. Ca să ţii pasul cu aceste achiziţii, trebuie să ai un antrenament, ca să zic aşa, mental, foarte bine pus la punct, pentru că altfel nu există acea continuitate de care vă spuneam la început.

– Din condiţia de riguros exeget şi de imagolog, ce perspectivă morfologică consideraţi că impune istoria noastră culturală în universalitate?

– În *Schiţă pentru ontologia lui între*, publicată ca addenda la volumul al treilea din *Balcanismul literar românesc* (2002), propuneam de fapt, varianta de prefaţă pentru o proiectată teorie a culturii româneşti. Stenicului *întru*, circumscris de către Constantin Noica, eu îl propun pe *între*, exemplificabil cu dezvoltarea noastră istorică în salturi mereu recuperatoare, care reclamă o articulare sistemică. Vocabula, după opinia mea, esenţializează o constantă geopolitică, diferit colorată de-a lungul istoriei, precum şi o forma mentis grevată de statutul de „popor de frontieră”, în sensul situării noastre într-o zonă de clivaj al culturilor şi civilizaţiilor; trimite apoi la starea, aproape eternizată, de *echilibru instabil*, cu ritmul său specific, întretăiat de sincope; în sfârşit, include lumea posibilului ce orchestrează – în acord cu ortodoxismul apofatic – *procesul de convertire a negativului în pozitiv*.

(Consemnat în Cristian Colceriu, *Personalităţi clujene*, vol. I, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005, p. 255-261; reluat, cu completări, în idem, *Elite clujene contemporane*. Cluj. *Contemporary Elites*, Editura Clear Vision, Cluj-Napoca, 2009, p. 697-713)

II. INTERPRETĂRI

Cornel UNGUREANU

Simetrii şi asimetrii

Mircea Muthu a scris cărţi importante sau foarte importante privind geografia literară a României – despre felul în care ne definim drept cultură sud-est europeană. Asupra relaţiei noastre cu literaturile central-europene. *Literatura română şi spiritul sud-est european* (vol. I-III) şi *Balcanismul literar românesc* (vol. I-III) sunt sinteze-pilot în cercetarea fenomenului cultural european. Sunt, sau ar trebui să fie. În *Geografia literară a României, azi, I. Muntenia* arătam cât putea adăuga Maria Todorova sintezei sale numită *Balcanii şi balcanismul* (carte de vârf a cercetării acestui spaţiu) dacă în bibliografia sa intrau şi cercetările lui Mircea Muthu. Am fost bucuroşi să selectăm, pentru antologiile grupului *A treia Europă*, - grup timişorean care studia literaturile Europei Centrale – studii ale domniei sale care puneau în valoare relaţiile Europei Centrale cu culturile sud-estului european. Iată de ce mi se pare (scriam şi altădată) că *Bibliografia* lui Mircea Muthu, *Europa de sud-est în memoria culturală românească* trebuie să ne atragă atenţia, din nou, asupra vastelor cercetări ale exegetului. Dar şi asupra necesităţii de a studia „împreună” literaturile sud-estului european. Atunci când am scris *Mitteleuropa periferiilor,* cercetarea ar fi trebuit să arate, măcar într-unul din volumele următoare, felul în care „Europa Centrală” se defineşte prin periferiile sale. Iar sud-estul european era, probabil, una dintre cele mai eficiente periferii ale Europei Centrale.

Mircea Muthu îşi aşează *Bibliografia* sub semnul unui motto al lui Victor Papacostea din 1936: „Viaţa nici unui popor balcanic nu poate fi studiată separat. Ea ne înfăţişează imaginea geometrică a unor cercuri care se întretaie cuprinzând arce comune. Cercetarea ştiinţifică în Peninsula Balcanică – în lingvistică, istoriografie, folclor, economie, artă, literatură etc. – nu mai poate fi ferecată în secţiuni naţionale, ci unificată printr-o strânsă cooperarea intelectuală şi prin aplicarea tenace a metodelor comparate în câmpul tuturor disciplinelor amintite mai sus”. Textul lui Victor Papacostea era din

1936, cercetarea lui Mircea Muthu (aşa cum arată prefaţa autorului, *Memorie şi proiect*) se încheie în decembrie 2010. Din 1936 până în 2010 sud-estul european a trecut printr-un şir de modificări care au pus la încercare memoria exegeţilor acestui spaţiu. Anii celui de al doilea război mondial, perioada războiului rece, de mare intensitate în deceniul al şaselea, mai îmblânzit în deceniul al şaptelea şi al optulea, anii Cortinei de fier, prăbuşite în anii nouăzeci, dar şi noua hartă a ţărilor balcanice – noile relaţii politice şi, în consecinţă, culturale, au creat apropieri urgente, dar şi falsuri în „memoria culturală" – în geografia literară a acestui spaţiu. Bibliografia lui Mircea Muthu pune unele lângă altele cărţile esenţiale şi cele provizorii, volumele „obligatorii" pentru înţelesurile acestui spaţiu, dar şi cele subordonate fericit sau nefericit istoriei.

Memoria culturală a fost mereu legată de iniţiativele, de energiile, de dăruirea, de prieteniile unor autori care au ştiut să se sustragă interdicţiilor. Interdicţiilor, dar şi suspiciunilor, războaielor sau conflictelor alimentate de istoriile balcanice. Cărţile lui Mircea Muthu fac parte din propunerile necesare privind Europa noastră.

Când, cu o vreme în urmă, o revistă mi-a cerut zece nume de scriitori/critici/istorici literari care ar putea candida la un loc în Academie, nu mi-a trecut prin cap că Mircea Muthu nu e academician. Cum să nu fie! E un teoretician remarcabil, un polemist reţinut, un publicist cu apariţii rare – nu altfel decât necesare. Dar cu cărţi care pun alături cercetări ştiinţifice importante, cu ediţii realizate de un eminent profesionist. Şi cu sinteze vii, de reală erudiţie şi angajament moral. Multe dintre cărţile sale (şi *Bibliografia...*) par lucrări realizate de grupuri de cercetători harnici, nu de un truditor izolat care, iată, ne atrage atenţia că un cărturar de seamă poate să-şi trăiască excelenţa fără adăugiri academice .

Irina PETRAŞ

Recuperatorul, sau despre disciplina transilvană

În *Panorama criticii literare* (dicţionarul alcătuit de mine în 2001), Mircea Muthu se considera „în descendenţa lui D. Popovici, prin proiecţia faptului literar pe ecranul ideologiei culturale”. Adaug o confesiune a sa dintr-o anchetă din „*Echinox”*, 2001: „Dacă ar fi să aleg, totuşi, aş opta pentru critica de persuasiune, specializată în receptarea/filtrarea unei anumite forme de reprezentare literară.” Scriind despre Zarifopol, Liviu Rebreanu sau Lucian Blaga, despre *Alchimia mileniului* sau despre *Balcanismul literar românesc*, Mircea Muthu mi-a părut înainte de toate ca un *recuperator* exemplar. Cărţile sale comentează, interpretează şi reabilitează, măcar în intenţie, prin insistenţa bogat argumentată a enunţului „salvator”, fenomene, realităţi, situaţii de cumpănă, extenuate, marginalizate, prost situate în cercetarea tradiţională. Temele sale majore cad, adesea, pe un *trend* mai general al cercetării contemporane. Interesul reînnoit al lumii de azi pentru geografia culturală, de pildă, îşi are aliat şi, până la un punct, precursor, în studiile sale de balcanologie, demarate şi pentru *a recupera* miezul tare al unui concept cu descrieri tradiţional negative, slabe, joase, marginale. Dacă în era imaginii cuvântul se vede ameninţat, teoreticianul aprofundează şi actualizează, în forme recuperatoare, relaţia cuvânt-imagine, scriitură-pictură. Tot astfel, un basm cu latenţe uitate, precum *Tinereţe fără bătrâneţe...,* este scos la lumină cu sensurile sale de strictă actualitate şi cu accentuarea arhetipurilor...

Iată, reluate aici, câteva dintre fişele mele de lectură.

Paradoxul organicului. Mărturisindu-se contaminat de o prejudecată generală a receptării faţă în faţă cu marile opere ale literaturii române – „puternică senzaţie de închidere şi un sentiment al definitivului” –, Mircea Muthu subminează sistematic anchilozarea (mimată, în cazul său) propunând în *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului* (1993) câteva „deschideri” şi „provizorate”, tot atâtea puncte de plecare ori contrapuncte ale unei monografii Rebreanu care se lasă încă aşteptată. Autorul tentează identificarea,

în termeni rebrenieni, a fluidităţii şi dinamismului unor tipare. Apelând la texte cu încărcătură teoretică, îl descoperă pe Liviu Rebreanu în ipostaza de îmblânzitor al haosului, simetriile formale, accentuate anume, nefiind decât încercări disperate de a încropi un sens pentru lumea deja în derivă. Organizarea nu e nicidecum liniştitoare; la fiecare pas, „posomorâta zidire de casă tătară” (Ion Barbu) îşi arată fisurile şi rănile, pasta expresionistă în care lucrează îndeobşte prozatorul atârnând greu în balanţa crizei conştiinţei auctoriale şi, deci, a modernităţii scrisului său. „Corpul sferoid” al romanului este demontat printr-un număr de incizii rapide şi provocatoare, Mircea Muthu eliberându-l de sub semnul locului comun al calmului şi statorniciei. *Întoarcerile* personajelor rebreniene, inventariate atent ca semnalmente esenţiale ale unor destine şi ale unor atitudini existenţiale, sunt de fiecare dată noi începuturi ori închideri provizorii. Celebra intrare din realitate în spaţiul ficţiunii pe un drum şi ieşirea din ficţiune pe acelaşi drum sunt, în fine, traduse adecvat. „Corpul sferoid” este unul care se preface a fi cerc, imperfect şi etern perfectibil. El imită stările şi mişcările omului precar. Avem mai degrabă a face, crede Mircea Muthu, cu o *buclă*: „loc de paradoxală întâlnire a orizontalităţii (istoricul) cu verticalitatea (miticul) şi de suprapunere doar *parţială* a simetriilor epice propriu-zise peste «structura circulară abisală» (Simion Mioc). Pe de o parte, planurile comunică până acolo, încât «mersul vremii» va fi resimţit «monoton-monoton», adică repetitiv şi el, în vreme de *anamnesis*-ul amintit ia forma şi turnura desfăşurării diacronice; pe de altă parte, înregistrăm şi o relaţie tensională ce, latentă la începutul fiecărui roman, duce la incompatibilitate şi apoi la soluţia tragică”. De reţinut aici – o face şi Mircea Muthu cu fine comentarii – misterul scriiturii conservat anume şi degustat în ritualuri mai puţin bănuite la un prozator realist. Inspiraţia ca „fluid magnetic”, concentrarea maximă în faţa paginii albe până când gustul se „materializează”, zgomotirea miraculoasă a cuvântului haotic, înfrânt şi învingător în tipare fluide şi dinamice, toate acestea celebrează realitatea ficţiunii, forţa ei. Când, în finalul lui Ion, „glasurile se amestecau, se confundau, se pierdeau în zgomotul din ce în ce mai mare al lumii”, are loc, în fond, o de-materializare a gândului, o slăbire a atenţiei, o obscurizare a privirii auctoriale care

aruncă în ceaţă, în nedefinit lumea însăşi. „Trecerea de la monolitic spre fragmentar”, pe care o recunoaşte Mircea Muthu în succesiunea romanelor lui Rebreanu, mi se pare reperabilă în fiecare roman în parte, în tot scrisul său. Chiar dacă semnele exterioare, strict formale, pot susţine o asemenea „scară” a perspectivei romaneşti, se poate uşor demonstra că monoliticul este întotdeauna fin fisurat, iar fragmentarul e structurat pedant, ţinut în frâu. Nici unul dintre romane nu este acoperit de o etichetă unică. Permanenta stare de cumpănă, stăruitoare subtextual, este trăsătura definitorie a unei literaturi de o modernitate „posomorâtă”, mai puţin stridentă şi, de aceea, mai rezistentă în timp. Fiinţa socială – subiectul predilect al prozei rebreniene – este marcată de singurătate. Sinele rămâne „lume complectă şi puternic izolată”, oricât de colective şi hotărâtoare par circumstanţele. „Complectă” în măsura în care contactele şi contractele sociale nu-i vor revela decât date pre-existente şi nu-i vor ameliora „izolarea”. Dimensiunea mitică şi impersonală de aici decurge. Raportarea constantă la *organicitate* (Mircea Muthu vorbeşte despre trinitatea *viaţă, operă, teorie* subsumată categoriei suverane: organicul), obsesia elementarului se rezolvă firesc prin panoramare. Ideile generale, circumscrise în absenţa artei detaliului securizant, comandă tragismul panoramărilor. Maşina socială, surprinsă cu ochiul aspru al legii morale de greutate ardelenească şi resimţită ca opresivă, accentuează crizic singurătatea funciară a insului. Nostalgia eticului – în sensul participării la progresul colectiv al umanităţii – numeşte deopotrivă slăbiciunea şi măreţia omului destinat morţii. Recursul anteic (rapida paralelă între discursurile academice ale unor Sadoveanu, Blaga şi Rebreanu ar putea constitui nucleul unui studiu de maxim interes despre „ţărănismul” nostru organic) nu se petrece sub zări calme, ci disperat-calme, pe muchie de cuţit. Citatul din Nietzsche: „Ceea ce e mare la om e că el e o punte şi un fără de scop; ceea ce se poate iubi la om e că el e o trecere şi un apus”, folosit ca motto pentru romanul *Gorila,* spune câte ceva despre scepticismul dinamic al prozatorului ardelean. Moartea nu e intravitală, nu e cotidiană, obsesie blând-potenţatoare de energii ori izvor de adânci nelinişti metafizice. Ea e agresivă, la pândă, atroce. Ne-împăcarea, conflictul sunt definitorii pentru eroii rebrenieni. Iubirea lui Bologa, în treptele iluzorii şi

iluzionante pe care le urcă, nu face excepţie. Iubirea şi moartea sunt amândouă manifestări naturale ale *răului* care guvernează înaintarea umanităţii, durarea ei. Violente, destinale, ele pun totalitatea sub semnul întrebării, ţin de răscruce. Afirmaţia lui Mircea Muthu cum că „personajele feminine centrale accelerează mecanica fatalităţii, împingându-l pe erou spre sfârşitul fizic" e de completat cu observaţia că, de fiecare dată, se petrece şi o ridicare a tensiunii existenţiale, acel *a trăi cu adevărat.* Funcţia constructivă a răului e recunoscută ca atare chiar şi în varianta sa istorică (tot feminină), cunoscută cu asupra de măsură de ardeleni.

Recuperarea lui între *sau despre interval.* Titlul cărţii lui Mircea Muthu (*Dinspre Sud-Est,* 1999) conţine, dacă vrem, el singur, chestiunea complexă şi dureroasă în descrierea căreia s-a angajat deja de decenii. Nu atât „unul împotriva tuturor", cum o repetă, amar, în câteva rânduri, cât unul în nepăsarea/ ne-gândirea aproape tuturor; căci subiectul e delicat, eticheta peiorativă, veche şi rezistentă, îngălată în straturi succesive de clei „istoric". Aşadar, Sud-Estul este el însuşi dublu şi ambiguu, nehotărât asupra direcţiei sau dispus (capabil?) să apuce pe amândouă la fel de în serios. Prepoziţia compusă care îl precede are apartenenţa inevitabilă la un loc, la o sursă: *din* (*de* plus *în*), situarea înăuntrul unei realităţi mai degrabă spaţiale, pe care n-o poate ocoli şi nici nu doreşte, ştiut fiind că rădăcinile, oricât de contorsionate, valorează, iar orice desprindere e iluzorie şi egalează o amputare; *spre*, îndreptarea în alb, deschisă şi mereu vinovată, a celui care poate iubi două lucruri deodată, trecut şi prezent, închis şi deschis, răsărit şi apus, om şi lume, cu iubiri mereu inventariate ca erori şi degradări. De unde şi întrebarea subînţeleasă – „încotro?" – impusă unuia care îşi ştie dintotdeauna locul, chiar dacă prejudecata se încăpăţânează să-l considere încă *pe drum*. Am simţit, citind cartea, freamătul subteran al unei oboseli. Mai repede impui o judecată nouă, chiar pripită şi oloagă, decât să răstorni o prejudecată. Şi-o ascunde, oboseala, cu grijă. Ardeleanul preţuieşte în continuare lucrul bine făcut şi „dus până la capăt". Aplică logica bunului simţ, cu măsură şi metodă, într-o lume care gândeşte în nesocotirea „trecutului viu" şi cu privirea aţintită asupra profitului imediat. Venind dinspre partea cea mai puţin balcanică, în sens

peiorativ, a românilor, ardeleanul are distanţa necesară pentru a cumpăni lucrurile, dar îşi cenzurează orice tentaţie de a se considera superior în numele întâmplărilor istorice pe care le-a suportat. Istoriei ca poveste a unei evoluţii nu i se recunoaşte dreptul de a privilegia. Axioma Occidentului care se află înaintea noastră cu un secol e pusă provizoriu între paranteze. Imperativul racordării temporale la contemporaneitate nu pretinde admiraţia necondiţionată pentru alt spaţiu decât cel „destinal”. Neşansa istorică nu e absolutizată. Cărţile lui Mircea Muthu descriu şi circumscriu o stare de fapt. Nu scuză, ci explică.

Nu întâmplător, volumul îşi alătură o anexă de dialoguri şi confesiuni. Problema sud-estului european, a românismului în context european devine astfel (se recunoaşte ca) problemă personală. Nuanţările coboară la nivelul individualului şi, deci, înalţă la nivelul fiinţei ceea ce studiile precedente păstrau la nivelul teoriei şi al efortului sistemic: „Am ajuns să mă înscriu într-un al treilea cerc, mai larg, vizavi de balcanismul conceput ca *dramă* (cu reversul său parodic) şi ca *răscumpărare estetică* [...] Scriu deoarece ştiu că alinierea, mereu întreruptă şi mereu reiterată, la valorile Europei apusene e un proces firesc ce nu poate totuşi recuza postulările noastre sud-est europene... Transilvăneanul disciplinat din mine doreşte să circumscrie, fără grabă, o «forma mentis»“. Fără grabă, „cu umilinţă şi orgoliu”, transilvăneanul îşi asumă condiţia de român, deci bizantinismul şi balcanismul structural, şi luptă împotriva unei „prejudecăţi aproape colective” pentru a scoate conceptele numite „din sfera unei categorializări înguste, grevate de sensuri peiorative” şi a le înscrie *balcanităţii* – „concept fundamental prin care înţeleg o axiologie comună popoarelor sud-est europene, verificabilă mai ales în Evul Mediu şi epoca premodernă şi anticipată, în plus, de substratul prelungit până în aşa-numitul «creştinism cosmic» al ţăranului sud-estic de astăzi”. Întemeiată pe „duhul locului”, pe apartenenţa la un spaţiu anume, balcanitatea scoate omul de „subt vremi” după ce vremile l-au modelat, totuşi, într-un fel inconfundabil. Eliberarea de sub tirania timpului înlătură privilegierile spaţiale. Est-vest, periferie-centru îşi pierd din puterea de a încărca valoric prin simpla *situare* faţă de un reper arbitrar şi îşi

accentuează forţa de a identifica prin *locuirea*, lucidă şi asumată, în textura tensională, particulară şi cu valoare conţinută.

Cartea (interludiu, un *între* resimţit ca necesar înainte de lansarea ultimului volum al trilogiei balcanice) reia şi nuanţează demersul din precedentele studii (*Literatura română şi spiritul sud-est european*, 1976, şi *Permanenţe literare româneşti din perspectivă comparată*, 1986), pe patru paliere pe care nu le văd în decurgere succesivă, ci în întrepătrundere şi reciprocă oglindire. Constantele antropo-geografice care întreţin sentimentul colectiv de apartenenţă la o comunitate umană şi de teritoriu, comunitatea de destin istoric de natură socio-economică, religioasă, politică şi culturală, specificitatea dialogului Orient-Occident într-un spaţiu de interferenţă a culturilor şi civilizaţiilor cristalizează excepţional în meditaţia asupra statutului lui *între* al sud-est europeanului. Am reţinut mai ales aproximările autorului asupra ontologiei lui *între*. Definirea sud-est europeanului este mereu dublă – şi/şi, nici/nici. A fi *între* – nu a te *situa între*, ceea ce ar presupune deja o aşezare, o limitare, ci a *locui* liber şi capricios un spaţiu al posibilităţilor mereu duble şi ne-aşezate – îşi găseşte, cred, ilustrarea şi în *cumpăna* obsesivă a lui Eminescu. Sortită să devină cerc, având, aşadar, toate condiţiile împlinirii, dar neajungând vreodată, cumpăna eminesciană descrie *echilibrul instabil,* ne-ajungerea. Cumpenei îi e străină opţiunea definitivă – ea nu alege o dată pentru totdeauna. Destinul ei este al dorului neîmplinit. Orice stare tânjeşte după starea opusă, o caută, o atinge şi tânjeşte de îndată după ipostaza dintâi. Ştie să-şi dozeze efortul, mişcarea ei îşi conservă oscilarea, „ondularea”. *Între* este spaţiul mioritic. Solidaritatea nu poate fi decât organică, adică, liberă, neobligată. Tot aşa cum trecutul este *viu,* crede Mircea Muthu, fiindcă e mereu reiterat. Plăcerea de a povesti vine din acelaşi sentiment al provizoriului. Drumul mare e pretext pentru opriri periodice, ritualice, pentru rememorări ale unor gesturi individuale sau comunitare mereu exemplare – în sensul de *altele,* dar mereu *aceleaşi...*

Echilibrul nativ al românului este nuanţat de autor sub semnul aceleiaşi cumpene, aş zice: „În ce mă priveşte, văd amintitul echilibru ca pe o tensiune, *niciodată istovită* [s.m.] între caracterul *recuperator* şi tendinţa, aspiraţia la *globalitate* a culturii noastre de-a

lungul celor trei faze mari, respectiv arhaică, folclorică şi cultă. Aşa se poate explica faptul că *replierea* către sine, făcută nu gasteropodic, ci cu obstinaţia re-argumentării izvoarelor etnice, lingvistice ş.a. şi *expansiunea* (niciodată politică sau militară) în logos-ul trăit cu fervoare meridională ritmează specific această cultură ameninţată cu provizoratul existenţei, la răscrucea imperiilor vii sau moarte. Iată de ce, imperativul *rezistenţei* şi, corelativ, al *supravieţuirii* în ontic (*Mioriţa*) sau în istoric şi estetic (*Meşterul Manole*) structurează imaginarul fiecărei epoci. Între cele două dimensiuni există, îndrăznesc s-o afirm, un echilibru mereu instabil, prezidat de *sentimentul tragic al istoriei...*". Tensiunea niciodată istovită a lui *între* ca operator ontologic dă pagini excepţionale care ar merita discutări detaliate. Astfel: replierea periodică a literaturii române înţeleasă nu ca „retragere din istorie" (refugiere sub munţi, cum zicea Călinescu), ci ca apel la timpul primordialităţii în veşnică anticipare faţă de istoria Occidentului; povestirea ca digresiune, ca metodă de a scăpa de sub imperativele exterioare ale „drumului mare", ale centrului impus – braţele cumpenei preţuind mereu mai mult decât axul nemişcat care, totuşi, le sprijină mişcarea ritmic trădătoare; pământul de cumpănă, „în Orient şi totuşi în Occident", armonizând tensiuni ireconciliabile; provizoriul ca şi „categorie universală" în România, subminând spaţiul şi timpul (istoric) deopotrivă, obligându-l pe cel dintâi să-şi adapteze dimensiunile, pe cel de-al doilea extenuându-l într-o „fericită adecvare la stimulii momentului", pe care o gustă şi eseistul român; tensiunea (creatoare) dintre om şi lume, definind tipul nostru tragic şi mlădiind *echilibrul instabil*. Toate acestea conduc firesc şi argumentat spre substituirea lui *întru* cu *între*, mai adecvat omului românesc: „Cuvântul rezumă echivocul vieţii noastre istorice, «condiţia intervalului»..., «alternanţa unor ideologii cu provenienţă deopotrivă atlantă şi asiatică»". Situarea *între*, supusă tensiunilor intermundiului, poate fi o şansă asigurând *dubla deschidere* pentru un popor de frontieră, trăind cu ritmul său specific, întretăiat de sincope într-o lume a posibilului cu virtualităţi eternizate de stări conjuncturale. Şi va fi o şansă, crede Mircea Muthu o dată cu mutarea accentului de pe spaţiu pe „timpul cosmic" şi cu renunţarea la obsesia apartenenţei la o „cultură mică".

Operatorul ontologic *între* propus de Mircea Muthu îl descopăr funcţionând şi în cazul limbii române. Întâmplarea că limba română nu are neutru – singura printre limbile europene din orice puncte cardinale! –, că în locul său are *ambigenul,* cu personalitatea sa dublă, cu dublă deschidere, ar putea aduce nuanţări surprinzătoare „ontologiei lui î*ntre*”. Privirea sexuată a românei, pentru care toate lucrurile acestei lumi sunt personalizate (*el* sau *ea*) şi care se sprijină pe neobosita „androginie” a ambigenului, exaltă condiţia intervalului, îmbogăţeşte echilibrul instabil şi „umanizează” tragismul specific. Sunt tentată să spun că nici nu putea fi altfel. Că românului, est-european fiind, neutralitatea îi era refuzată. Căci ambigenul – *între* – înseamnă mai degrabă *şi-şi* decât *nici-nici*, intervalul de la care se revendică şi pe care îl locuieşte nu este un spaţiu *gol* şi de una şi de cealaltă, ci *plin* de amândouă. Iar această întâmplare s-ar putea transforma într-o şansă.

Tinereţe fără bătrâneţe... Mircea Muthu semnează alături de Maria Muthu o carte incitantă: *Făt-Frumos şi „Vremea uitată”. O nouă interpretare critică a basmului „Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte”*. Cele nici o sută de pagini sunt concepute ca o *ispitire.* Basmul lui Ispirescu a atras atenţia încă de la publicare ca o „ciudăţenie”, încălcând regulile tradiţionale ale speciei, şi continuă să provoace periodic, mesajul său având încă destule valenţe neacoperite. Am găsit fragmente de interpretare la Gabriela Melinescu (în *33 de revelaţii*) şi Ion Mureşan (în *Cartea pierdută*), dar şi surprinzătoare sugestii în *Ireversibilul şi nostalgia,* cartea lui Vl. Jankélèvitch.

Deşi de o simplitate uluitoare, aproape „rezumat”, aş zice, al unei poveşti spuse pe îndelete şi cu tot dichisul („straniu şi sec basm”, zice Mircea Muthu), sau tocmai de aceea, *Tinereţe fără bătrâneţe*... dă impresia de alcătuire în straturi suprapuse, un soi de palimpsest repetat şi imperfect, nici o traducere nefiind definitivă şi ultima. Mai degrabă *primaultima,* ca orice întâmplare omenească supusă temporalităţii destinale: fiecare e prima, proaspătă şi inedită, căzând de îndată în timp şi chemând depăşiri şi reveniri. E ceea ce sugerează discret *Făt-Frumos şi „Vremea uitată”*. Un studiu dens, aproape avar cu propriile descoperiri, semnat de Mircea Muthu, este

urmat de reproducerea basmului propriu-zis, cu note bogate, veritabile prelungiri şi deja subminări ale prefeţei, de o antologie de secvenţe exegetice, de la Eminescu şi Constantin Noica la Mihai Coman şi Emil Lungeanu, o bibliografie şi, în fine, o proiectare mai largă, o punere la îndemâna străinilor prin traducerea în franceză a basmului semnată de Rodica Baconski. Mircea Muthu remarcă încă de la început, în mini-eseul său, faptul că nemurirea căutată de Făt-Frumos se află într-un *loc,* la răsărit. Că este, aşadar, o *locuire.* Cum bine observă în continuare, prinţul trăieşte în paradis cum ar fi trăit şi la palat. Nu schimbă nimic, nu *face* nimic. Locuirea sa, aş adăuga, e nepăsătoare şi schematică, susţinută exclusiv de *temporalia* deşi, în spaţiul „vremii uitate", el întreţine iluzia opririi timpului, a situării în *aeterna.* Dar timpul are sens unic şi implacabil, oprirea, încetinirea, întoarcerea sunt amăgiri. Singura libertate acordată omului e cea spaţială. Duceri, întoarceri, recuperări, adăstări alimentează ideea relativei stăpâniri a spaţiului şi, prin el, a timpului. Făt-Frumos nu foloseşte această libertate. Ducerile şi întoarcerile sale sunt rapide, schematice, fără *urme.* Mircea Muthu are dreptate să insiste asupra modului în care călătoreşte prinţul – „sare pe deasupra". Graba, viteza, dar şi superficialitatea sunt aproape stridente. Nu e, de fapt, o iniţiere în nemurire. Făt-Frumos găseşte *locul* Tinereţii, nu timpul, fiindcă vremea e uitată, oricât de provizoriu şi de amăgitor. Iar locul e o înscenare, o copie fără sânge (fără temporalitate conştientă) a lumii de unde a plecat. Prinţul n-a ştiut, n-a putut să viseze suficient de departe, fără să ştie că nu poţi pleca niciodată destul de departe. Paradisul său e copleşit de plăceri lumeşti. Un fel de chef fără cap – *fericitul* e ipostaza cea mai de jos a umanităţii, e *nepăsarea î*nsăşi. Zânele îl privesc cu milă fiindcă îi recunosc laşitatea şi ştiu cât de limitate îi sunt visurile. Interesantă apropierea de *Râul nepăsării* al lui Platon, mai ales dacă readucem în minte etimologia. Latinescul *pensare,* „a gândi", a dat în româneşte *păsarea* cu perechea ei, nepăsarea. Negândirea. Făt-Frumos e un nepăsător. Experienţa sa paradisiacă e coborâre, degradare. Cădere din ipostaza de fiinţă gânditoare, căreia îi pasă şi plânge. În *Valea Plângerii,* a păsării, prinţul, gândind, află că singurul *loc* al Tinereţii sale este cel lăsat în urmă. Că „vremea uitată" nu e şi abolită, că „acela lecuit prin uitare e prost lecuit". Vremea a lucrat tot timpul pe ascuns. În tărâmul

Tinereţii fără bătrâneţe, el nu e tânăr, ci cosmetizat, sulemenit de uitare. Amăgit. Deşi în text îmbătrânirea pare bruscă şi rapidă, el a îmbătrânit tot timpul, în uitare fiind, păgubindu-se de acumularea de amintiri, de trecutul în stare să asigure un viitor. A recurs, o vreme, la *mens momentanea* în exclusivitate, la o minte orientată spre plăceri prezente, în curs, risipitoare şi leneşă. Când *face* în fine ceva – aleargă iepurele –, fapta atrage după sine amintirea, reintrarea în timpul din care, fără s-o ştie, nu ieşise niciodată. Făt-Frumos e un nesăbuit, dar nu unul care îndrăzneşte, ci unul care *cere,* pur şi simplu, cecuri în alb. Singurul câştig i-ar fi fost *drumul,* dar el îl parcurge cu obloanele lăsate şi privirea aţintită spre destinaţie. Iarăşi fără s-o ştie, este dintre cei care se duc „să aibă de unde veni". Fără memorie, şi-a pierdut sensul (rostul). A plecat dintr-un răsfăţ, fără curajul de a face faţă muritudinii, şi s-a întors mânat de un dor obscur. Singurul lui câştig. Mărunt, dar *totul.* Aş zice că „dubla iniţiere" despre care vorbeşte Mircea Muthu este fragilă, neconsumată cu adevărat, tot aşa cum „dublul eşec" e, de fapt, o victorie. În sensul în care, crede Jankélévitch, faptul de a te fi născut e deja o victorie metaempirică asupra nefiinţei. Oricât de infimă ar fi, avem de-a face cu o devenire. Cel care se întoarce şi-a recuperat *futuriţia* şi, deci, moartea. Reintră în umanitate şi ţine piept, vrând-nevrând, destinului. Chiar îngenunchiat, din această perspectivă prinţul e un învingător. Finalul basmului e un *happy-end* aş zice, dacă n-ar fi nefericirea darului dobândit. Recăpătându-şi bruma de trecut, Făt-Frumos face o adevărată călătorie spre locul Tinereţii care, firesc, este acum totuna cu cel al Morţii.

Cred că drumul spre răsărit, apoi spre apus e mai degrabă un tic verbal sau, şi mai bine, o metaforă tradiţională. În fond, indiferent în ce parte ar pleca un om, el merge spre moarte. Plăcerile *trecătoare* la care se dedă în tărâmul de la răsărit spun acelaşi lucru. Ultimul cuvânt e, mereu, al timpului care trece. Moartea îi dă o palmă pentru a se împlini, rapid şi sumar. Ea „loveşte" de obicei. Nimic special. Desigur, s-ar putea divaga pe ideea că e o moarte personalizată – „Moartea lui" – însă acest lucru nu e decât firesc. Pentru că adevărata iniţiere e aceea în *firea* lucrurilor. Prinţul învaţă că nu se poate fugi de Moarte fiindcă aceasta nu e o cantitate autonomă, ocolibilă de unul sau de altul, ci o sumă de morţi individuale şi inevitabile.

Morala e că *toţi* mor. Făt-Frumos o „vede" de îndată ce iese din uitarea cea oarbă.

Exilat de bună şi încăpăţânată voie, el trece prin *non-locuri*. Nici unul nu-l întemeiază. Asta şi fiindcă are de la început o înţelegere greşită a nemuririi: o imaginează ca *alt loc* (e forma sa de revoltă destinală) şi ca *stare*. Chiar înainte de a se naşte, se aşează sub semnul nemişcării, refuzând orice „progres". El nu făptuieşte, ci *stă*. Cum prea bine remarcă Gabriela Melinescu, străbaterea lumii prin apă, foc, pădure e aproape nemişcată. El *stă în şa,* vitejia fiindu-i greu de identificat şi recunoscut. Ajunge apoi la un loc, static şi el, cu fiinţe îngheţate într-o candidă tinereţe, „fără mişcare". Condiţia nemuririi, pe care o pune împăratului, e un capriciu. Nu are argumente, e o simplă vrere, o revoltă vidă. Refuzând moartea, basmul o probează sever şi laconic, el refuză, de fapt, viaţa. Păşind în Valea Plângerii – experienţă deloc accidentală –, se reînscrie în curgerea destinală a timpului şi, oricât de năuc şi inadecvat, începe să trăiască. O dată cu tristeţea şi limita, intră în umanitate: murind, reuşeşte să nu fie ratatul total. Singura lui operă e una ne-creatoare. Creaţia ca nemurire o ratează, făcutul şi nestarea le arde fulgerător murind. De la bucuria „fericitului" – goală, suspendată, statică şi, paradoxal, trecătoare –, a ajuns la tristeţea „nefericitului", egală cu căderea în istorie – acolo unde se poate *rămâne* trecând.

Târguiala de la naştere e fin detaliată de Ion Mureşan. Copilul plânge, apelează la *şantaj,* iar împăratul îi răspunde, întristat (el *ştie,* ca orice bătrân!), cu o amăgire pe măsură. Contractul verbal poate fi încălcat. Ion Mureşan surprinde, cu umor conţinut, feţele negustoreşti din scena ispitirii (comparând basmul nostru cu *Tuliman*). Dar copilul negociază ceea ce e de nenegociat. Nesupunerea sa la direcţia destinală nu e curaj. Târguiala lui e a megalomanului: cere imposibilul fără a oferi ceva în schimb, ca şi cum ar chiar putea decide asupra naşterii. Îi stă la îndemână, cel mult, să moară înainte de a se naşte, să rateze succesiunea firească a celor două evenimente. Dar şi-ar refuza astfel viaţa însăşi, cea de după naştere, condiţionată strict de moarte, de moartea intravitală. Fără-de-moartea nu poate fi condiţie a naşterii – ele lucrează pe culoare temporale diferite, paralele. Drumul său nu-i plin de peripeţii, cum crede Ion Mureşan. Se petrece „pe deasupra" şi cu

iuţeala vântului, fără urme. Prinţul se va întoarce la copilărie, singura trăită (deşi nerăbdător şi nemulţumit). Maturitatea creatoare a fost topită, anihilată de uitarea cea oarbă. Întoarcerea sa e singura cu sens, aşa, fără urme cum este. Că în pivniţă îşi caută temeiul e de la sine înţeles. E vorba, în fond, de o reîntoarcere în pântece pentru a se naşte din nou, cu adevărat, ca muritor: „Moartea Născătoare”. Prima sa viaţă n-a fost omenească. Feciorul e, de la primele rânduri, neînduplecat, statornic, „ca o piatră”. Între locul naşterii şi locul Tinereţii, prinţul face extrem de puţine: îngrijeşte calul, stă şi se ţine în şa, fugăreşte un iepure. Sunt atât de sumare gesturile vieţii sale, încât bănuiala lui Mircea Constantinescu cum că, de fapt, *n-a avut loc nici o plecare* se susţine. Straniu şi sec, basmul e o înscenare demonstrativă, o păcăleală adevărată. Împăratul, calul, zânele – toţi *ştiu,* ca mai bătrâni ce se află, că fără-de-moartea nu se poate. Comédia are menirea să-l orbească pe neclintitul tânăr până când ochii i se vor deschide şi *va şti* şi el. Joacă toţi în jurul lui, întristaţi şi privindu-l cu milă, aceeaşi clipă tânără. De la un punct încolo, rămâne singur – calul fermecat, cel care a intermediat vraja şi a avut în sarcină „efectele speciale”, îl părăseşte şi el. Singur cu Moartea lui. Adică în cea mai omenească dintre însoţiri.

În loc de încheiere, o secvenţă dintr-un *Remember transilvan* semnat de transilvăneanul Mircea Muthu, text care deschide volumul *Viaţa literară la Cluj* (editat de Filiala clujeană a USR în 2013). O propun aici pentru fiorul autoportretistic pe care îl conţine: „Când Perpessicius evoca «vatra de visuri milenare şi Canaan martirizat» el metaforiza superb, dar şi fixa, în acelaşi timp, în linii de gravură, chipul spaţiului transilvan, aşa cum s-a perpetuat, de altfel, în memoria României reîntregite. Dimensiunile sale, reiterate periodic de la Bălcescu încoace şi caracterizate printr-o altă distribuire a accentelor în tabloul general a ceea ce s-a numit *specific naţional*, configurează o Transilvanie emblematică, lipsită de osificările subiacente modelului. Şi, tocmai de aceea, circumscrierile ulterioare lui 1918 îşi păstrează nota de gravitate şi temperatura transmise de «rezervorul de seriozitate», cum numea Bariţ mai întâi şi apoi Rebreanu «ţara» Ardealului. «În înfăţişarea de ansamblu a noului stat român, această lume, sublinia prin 1923 publicistul Octavian Goga, aduce netăgăduit un aspect de mulţime mai occidentală, exigenţe

culturale mai pozitive, o concepţie mai largă a libertăţilor cetăţeneşti şi o educaţie mai veche a spiritului de datorie» (*Reabilitarea Ardealului*). Reper constant în meditaţia intelectualului, vertebrând adesea mentalitatea nu numai culturală din ultimul secol, spiritul localizat în interiorul arcului carpatic îşi consolidează – prin statutul, acceptat, de «vatră» – funcţia coezivă şi valoarea de exemplu".

Al. CISTELECAN

Mircea Muthu, poet

Mircea Muthu nu produce atâta confuzie între calificările sale de exeget şi de poet pe cât produc, bunăoară, Gheorghe Grigurcu sau Ion Pop. Nu e vorba, în cazul său, de vocații egale şi concurente ori măcar de pus în cumpăna. Precum la Vianu sau Streinu, poezia e pentru el doar un *violon d'Ingres*, deși, cu palpitații rare, i-a însoțit tot drumul hermeneutic. Reflex discret al reveriilor sau melancoliilor de cărturar, poezia lui Mircea Muthu e din cea de rafinament intelectual, cu subtil şi încărcat substrat livresc ce o leagă, aluziv sau direct, de o concentrata serie de poeți de elecțiune. Petru Poanta o considera, pe drept, „intelectualistă şi livrescă“ (poezie de critic), „congeneră manierismului alexandrin“ şi având ca „model poetic agreat“ pe Ion Barbu, model învestit în profesarea unor „rafinate pasteluri intelectualizate“. Blaga şi Kavafis au fost alte două nume invocate ca empatii de formulă, nume, de altfel, deconspirate chiar de autor. „Esențe“-le din 1994 au o conduita discursiva mai criptica (poate cu un premeditat ermetism) faţă de *Grafii*-le din 2004, nici ele de tot deschise, dar mai libere în exercițiul senzual al imaginii, în notația ca inflorescență a stării. Nici în formula discursivă, nici în substanțialitatea lor sublimată volumele nu se rup însă unul de altul, practicând cam în egală măsură intelectualizarea senzațiilor, propulsia dirijată spre sens şi concentrarea sugestivă cu foșnet abstract. E limpede că ele ies dintr-o unitate afectiv-intelectivă şi că sunt cenzurate de o aceeași discreție confesivă. Totuși, stratul „livresc“, pe motive şi teme de rafinament, e mai vizibil în primul volum, cel de-al doilea ascunzând motivația livrescă în aluzii şi scurtând drumul de la existențial la textual. Poate tocmai de aceea Mircea A. Diaconu, vorbind despre cel din urmă, zicea că „poemele lui Mircea Muthu nu se întemeiază“ pe o „miză estetică, ci pe una existențială“ („estetică“, desigur, în loc de livrescă, întrucât nu văd cum ar putea lipsi „miza estetică“ din cea „existențială“ în cazul poeziei; plus că, oricât ar scurta drumul confesiv, Mircea Muthu rămâne, totuși, un „estet“ al propriilor stări, totdeauna trecute printr-un laborator de sublimare şi rafinare expresiva).

Programatică sau spontană, există o convergenţă de fundament între marea temă a exegetului (balcanitatea) şi codicele cu reverii grecești (bizantine) ale poetului. Reveriile lui Mircea Muthu sunt mai întâi culturale (la întretăierea Greciei arhetipale a lui Ion Barbu cu elenismul alexandrin al lui Kavafis), invocări şi epifanizări ale unei lumi dispărute sub melancolia mirajului, „feerii“ ale imaginației restitutive: „Lucea cristalul înșelând/ elinul îndoliatului Bizanț,/ cu ochii supți, întoarse cârma/ spre feeria din adânc;/ trecea, zărită niciodată,/ istoria putredă spre-apus,/ un cronicar s-a rezemat în barbă/ dormind peste cerneluri dus;/ biserici învelite în tăcere/ pe fundul mării se întind,/ amestec de venin şi miere,/ ochi magic, nu pot să te-ating;/ e colbul greu şi lăcatul nedrept,/ rămâne ritmul – un ecou/ vibrând în aer mucezit şi spelb,/ al unui sfânt cu brațele pe piept“ (*Glasul*). Conduita imaginativă e cam barbiană – şi nu mai puţin barbian e efortul de resuscitare a lumii pierdute, „magia“ ratată a reînvierii şi convertirea ei în melancolia ca reverie. Dar mirajul acestei lumi se actualizează, totuși, căci poetul se scufundă în el, notațiile de „actualitate“ peisagistică nefiind decât cheia cu care se pornește epifania. Ca şi Pillat, şi Mircea Muthu notează impresii de peisaj spre a se trezi faţă-n faţă cu stihiile mitice, accesând timpurile primordiale: „Miroase putred a licheni şi sare/ corăbiile se leagănă, nătânge,/ peste tăcerea lucie – ochiul scurs,/ stingher, un lopătar zbura din sânge// cu zorii vineți sugrumați în cioc.// încă visează țărmul stele oarbe,/ lucește mort un peste-n barca,/ adâncul liniștit mă soarbe,/ respiră lung ultima Parcă// săltând verzui, cu valurile-n joc“ (*Marina*).

Nu-i de mirare că după această serie de contacte cu latenţele adormite (dar retrezite) ale primordialității mitice poetul descoperă (fie şi prin intermediar) că, de fapt, timpul „stă“ (şi atunci miticul şi cotidianul sunt simultane): „Atârnă peștii la uscat/ legănați de briza Oceanului,/ cu barca jumătate putrezită/ alunec încet pe lângă voi,/ e șoapta albă țipătul de aur/ oprind la ţărmul fără câini,/ undeva, undeva/ murise crabul rătăcit/ aflând târziu că timpul stă, rotund“ (*Litoral*). În orice caz, poetul după stratul mitic al lumii umblă („caut gestul/ tot mai ascuns în limpezimi de mit“, zice el în *Teribili oameni*) şi exorcizarea uitării lui o profesează: „nu muceziți, profeților, în rafturi/ precum în noi tăcu Orientul/ ieșind perfid, din

ultimul parfum“. Iar peripețiile prin care trece (oricât de contorsionate de impulsuri ermetizante) pe vremea aceea se petrec: „Urcam în tropot, om şi cal/ pe dealul ce se strânge ghem/ ca bocitoarea fără lacrimi,/ ce mare-i lumea după noi –/ zeii cei săraci şi lacomi;/ așteaptă-n culme hoții vineți/ pândiți de potere şi ploi/ să zvârle, înainte de-a pleca,/ lumina zilei fără moarte“ (*Ștafeta*). Deși cultivă un stil intelectual acut, cu multă bravadă de abstracții şi cu permutări de calităţi ce vizează mai totdeauna un salt al lucrului în idee (măcar în ideea lui), Mircea Muthu e un extatic reprimat: căci o extază sublimată a contopirii în mitice cântă el. Aceasta e, de fapt, afinitatea structurală, substanțială cu Ion Barbu: topirea în extaza mithos-ului, în mirajul substratelor (doar că la Muthu foarte timidă). Celelalte afinități, mai epidermice, fie că e vorba de transpunerea abstractizantă, fie că e vorba de imaginea cifrată, cu scop de hieroglifă, sunt doar consecințe.

Grecitatea nu e mai puţin manifestă în *Grafii*, unde epifaniile alexandrine, după Kavafis, sunt de-a dreptul ostentative: „La Megara în golful de argint/ orașul scufundat leagănă umbre/ şi albe străzi în cerul inversat;/ nimicul naște stranii forme/ în cub fluid, sub armul inelat;/ arhonți își pleacă peștii-spadă/ dansând cu capete la subsuoară/ pe margini de abis albastru;/ în agora pătrată şi lichidă/ încet, o caracatița coboară/ rotindu-şi ochiul spre Bizanț/ şi în amurgul de un roșu putred/ Irina mai vorbește de pe ziduri/ şi Psellos scrie încă, printre alge,/ cinstind memoria sângelui, ce-a fost“ (*Orașul scufundat*). Transparenţa realului, transformat în cod de semne, nu face decât să activeze rumoarea livrescă a substratului, să capteze ecourile din adâncul istoriei. Chiar şi „ocazionalele“ se revendică de la un timp „geologizat“ („timpul de piatră“ e o metaforă cu izomorfism recurent, de dublu sens: eternizare în semn, pe de o parte, agresivitate, pe de altă parte), înscriindu-se în timpul imemorial al grafiilor pietrificate şi transformând violenţa clipei în semn peste vremi: „Ca un bivol roșu seara/ umple cochilia unei vârste/ pietrificând-o, așa cum/ spirala melcului albastru/ în zidul translucid de sare,/ în zidul translucid de sare…“ (*Aniversară*). Desenele de peisaj sunt acum mai aproape de maniera expresionistă, cu precipitări imaginative şi condensări de stare, dar peisajele stau sub același semn melancolic (uneori tradus aforistic): „Pierdut şi

nevăzut/ greierul zdrobește liniștea/ în câmpia roșie din Aragon;/ şi mori de vânt – înalte lumânări/ plantând absenţe incendiate;/ lângă biserica ce se destrăma/ cum cad, bufnind, caisele târzii,/ Ay, viața – această înaintare cu spatele!“ (*La meridianul zero*). Acute sunt şi peisajele de stare, de senzație, un fel de peisaje „analitice“ şi clinice: „Tâmpla stângă se desparte de tâmpla dreapta/ luând-o la fugă peste deal;/ Tâmpla dreaptă pleacă de lângă tâmpla stângă/ alunecând mereu spre vale/ şi între ele – fruntea, un abis/ cutreierat de ascensoare“ etc. (*Migrena*). În general însă, „grafiile“ lui Mircea Muthu sunt caligrafii melancolice ale inefabilului, ecuații diafane ale unor imponderabile elegiace: „Între Eu şi Tu/ fuioare lungi de ceaţă ling/ albia de cuvinte moarte// Între Eu şi Mine/ doar nemișcatele cicade mai aduc/ respirația calma a Oceanului“ (*Între*, I). „Seninătatea privirii“ subliniată de Andrei Bodiu vine din ethosul contemplativ, dar şi dintr-un optimism al „urmei“, din încrederea în pozitivitatea trecerii: „Sa te retragi, ușor, precum apa/ limpede după vărateca ploaie,/ lăsând în urmă grâul verde/ şi macii înfloriți;/ Să te retragi, încet, precum aurul/ spre miezul pământului/ distilând esențele târzii;/ În propria umbră să te retragi,/ precum în vechiul descântec/ zâmbetul, cuvântul, lacrima“ (*Să te retragi*). Proiectul extatic din *Esențe* a devenit proiect melancolic în *Grafii*, dar şi melancolia lui Muthu mizează tot pe contopire, așa că, fie şi cu sens oarecum schimbat, cele două se întâlnesc.

Constantin M. POPA

Despre demnitatea intelectuală

Personalitate dinamică, disputat între efortul realizării sintezelor de mari dimensiuni și plăcerea cu care îmbrățișează paradoxurile inteligenței vii, Mircea Muthu aparține categoriei atât de rare a cărturarilor prodigioși ce restituie lumii transparențele și sensurile fundamentale.

L-am cunoscut în anii studenției clujene, perseverent și cordial, uneori tensionat, cu gesturi trădând o energie interioară totuși bine strunită. Exact și eficace în exprimări, reliefa, în anecdote pline de neprevăzut, savoarea specificității regionale.

Prin 1963, la inițiativa profesorului Octavian Șchiau și a fostului cerchist Dumitru Stan Petruțiu, bibliotecar apreciat de Lucian Blaga pentru erudiția, dar și pentru pasiunea sa constantă față de domeniul dramatic, se relua tradiția teatrului studențesc inaugurată în anii ’40 de către esteticianul Liviu Rusu, la Sibiu, unde Universitatea se afla în refugiu. În urma unui „casting”, i-am spune azi, desfășurat la Casa Universitarilor, am fost distribuit, alături de Mircea Muthu, în cuplul Farfuridi - Brânzovenescu. A urmat un șir de spectacole „triumfale” cu *Scrisoarea pierdută* la Casa Studenților, apoi pe scene din Oradea, Satu Mare, Târgu- Mureș. Îmi amintesc, din acele zile, de repetițiile urmate de „o bere „ (chiar una pentru toată distribuția!) oferită de neobositul domn Petruțiu, de emoțiile „premierei”, de mândria de a ne fi „machiat”, în cabinele Institutului de teatru mureșean, însăși Ana Szeles, ajunsă deja un idol intangibil, de pitorescul apariției, în ultimul act al comediei, a fanfarei improvizate din câțiva instrumentiști militari sau de aplauzele (invidiate) la scenă deschisă pe care le stârnea regretatul poet Gheorghe Pituț în interpretarea *sans paroles* a popei Pripici, atunci când căsca, plictisit, o gură, ni se părea, de hipopotam.

După facultate, fiecare și-a urmat destinul, dar, în multe ocazii (olimpiadele naționale de literatură română, sesiuni de comunicări, doctorate etc.) ne-am reîntâlnit sub semnul luminos al prieteniei.

I-am citit și am scris despre cărțile lui, recunoscând polivalența spiritului critic solicitat într-un permanent exercițiu

constructiv. Există, în opera lui Mircea Muthu, o anume alianță acută între rigoare și imaginație, între gravitatea excursului teoretic și tentația eseului, a jocului revelator de idei. Pentru cineva interesat să cunoască în datele ei esențiale biografia sa spirituală, volumul *Călcâiul lui Delacroix* și trilogia *Balcanismul literar românesc* se constituie în adevărate cărți de vizită cum nu se poate mai elocvente. Capacitatea de absorbție a plasticului convertind semnul lingvistic într-un mod atât de personal la Eminescu, reconstrucția vizuală a spațiului matrice în proza structural expresionistă a lui Pavel Dan, „peisajele” interioare din albumul cu fotografii „în sepia” ce ordonează *Arabescul amintirii* Hortensiei Papadat-Bengescu, funcționalitatea vidului în *Poemele într-un vers* scrise de Ion Pillat sunt numai câteva argumente seducătoare în favoarea studiului convergențelor propus de Mircea Muthu în *Călcâiul lui Delacroix*. O întreagă suită de eseuri despre – între alții – Camil Petrescu, Ion Vinea, Mateiu Caragiale, Radu Petrescu, Marguerite Yourcenar, Albert Camus, Liviu Rebreanu, Vintilă Horia, în care examenul aplicat al operei se îmbină cu fervoarea ingenioasă și savantă a comentariului, ne relevă în cunoscutul balcanolog român un spirit mobil și mereu inventiv. Cercetătorul mizează pe tentativa re-sincretizării artelor și „încercuiește” câteva *nuclee* omologabile în planul meditației și al creației, răspunzând unor mai vechi obsesii reflexive (*Alchimia mileniului*). Cultivând dialectica echivalențelor, autorul eliberează de sub docila constrângere a decorativului forme ce încearcă să-și ispitească destinul. În același timp, fără să urmărească discursul somptuos cu orice preț, rapelurile sale devin aproape lirice prin abandonul în feeria pură a ipoteticului. Mircea Muthu pândește meditativ analogiile, „polaritățile ontologice”, jocul imprevizibil al interferențelor culturale, năzuind, mai mult sau mai puțin mărturisit, la configurarea unei teorii a receptării *textului literar/plastic*, pornind de la „dualismul structural ce stă la fundamentul celor două tipuri de semne – iconic și lingvistic”.

Puțini sunt teoreticienii literari care izbutesc să-și circumscrie un teritoriu critic propriu, având drept element referențial un concept cu șansă reală de a se impune. Tentativa lui Mircea Muthu, temerară (vezi modelele ilustre: Barthes, Genette, Jauss, Empson, Bloom, Federman, ori, în spațiul românesc, Negrici, Braga) este reușită,

pentru că *balcanismul literar* („concept-imagine” ce-i aparține) nu se revendică doar dintr-un demers speculativ precis configurat, ci devine, concomitent, dimensiune estetică modelatoare. Astfel, balcanismul, realitate proteiformă și, dacă acceptăm multiplele resemantizări ale termenului, una cameleonică, este perceput ca o categorie estetic-morală purtătoare a unui specific zonal.

Dincolo de orice tropisme, ceea ce s-a impus imediat atenției a fost, fără îndoială, aspectul superficial, policromia, „împestrițarea de Halimá” în ordine tipologică și a limbajului, apoi, la nivel mentalitar, conotația negativă alimentată încă de stereotipii ale gândirii medievale, când s-a constituit mitul fanariotului venal, ipocrit și dedat luxurei. Fenomen de disoluție în planul ethosului, dar deosebit de fertil sub raportul artisticului, pentru români balcanismul reprezintă mai mult decât un special „negoț sufletesc cu vecinătățile levantine”, cum spunea Gh. Grigurcu. Conștientizând complexitatea seducătoare a sensurilor conținute în ideea de spirit sud-est european și, în același timp, șansa unei construcții teoretice de anvergură, Mircea Muthu s-a angajat în actul stăruitor de conceptualizare a unui conglomerat de atitudini, de ideologii și, în cele din urmă, de istorii marcate iremediabil de criză. Deficitului de metodă, evident în anii șaptezeci, când își inaugura amplul demers de circumscriere în sistem a mundanului răsăritean difuz, ambiguu și ambiguizat literar, teoreticianul clujean îi opune viziunea interdisciplinară având ca punct de convergență filosofia culturii. Conceptul de *balcanism literar*, bazat pe serii estetice generate de *indicii* culturali ideologici, este dublat, complementar de acela de *balcanitate*, numind, în fond, o *forma mentis* comună sud-estului european (*Balcanologia*). Mircea Muthu află un temei al asertiunilor sale în principiile „balcanologiei” fixate de Victor Papacostea încă din 1936. Dar el constată că rezultatele studiilor strict specializate în domeniu („balcanologia” este definită ca știință și, în egală măsură, operator care are drept obiect de studiu viața popoarelor balcanice) coagulează în mod necesar în jurul *omului*, dezvăluind așa-numitul suport mental al societăților peninsulare, restituit, sensibilizat cu precădere de către literaturile balcanice, de unde obstinația fixării conceptului în „cheie estetică”. Mircea Muthu decelează, în funcție de coerența criteriilor asumate, câteva tipuri comune (dincolo de diferențe și caracteristici

inerente) literaturilor română, bulgară, sârbă, croată, greacă, albaneză, turcă, dovedindu-se un avizat cunoscător al acestora – un areal pentru mulți exotic. Literatura a întreținut, în labirintul și inerția codificărilor generice, de-a valma, aureole hagiografice, modificări denigratoare, complexe identitare, complicități și trădări, caricaturi și efigii. Se impunea, așadar, descifrarea unei tipologii a erorii prin teste de coerență având, se înțelege de la sine, o încărcătură polemică. Muthu a reușit să restaureze, să reabiliteze, să „de-peiorativizeze" conceptul de balcanism pentru că, subliniază el, „privit prin lentila istoriei, balcanismul nu înseamnă doar artificiu, decorativism sau mahalagism, ci o dramă cu reversul său parodic și care a primit nu o dată accentul tragic".

Să observăm că elaborarea conceptuală nu oculteează însă problematica spinoasă a „blestemului balcanic" (Emil Cioran). Mircea Muthu valorizează tensiunile unui spațiu de interferență a culturilor și civilizațiilor într-o *theoria* ce are în vedere latura artistică și mai puțin pe cea politică, etică sau juridică. Dar, politicul, vinovat de compromiterea termenului de *balcanic* și determinând evoluțiile dintr-un trecut foarte apropiat cu tot cortegiul lor de suspiciuni, manipulări, suferințe și iraționalitate, se cere așezat între cadrele meditației lucide. De aceea, cercetătorul nu ezită să interogheze prezentul sau să discute, spre exemplu, o falsă antinomie posibil generatoare de inflamări ale sensibilităților hrănite cu retro proiecții istorice: raportul dintre Europa Centrală („mitul habsburgic") și Europa de Sud-Est („mitul bizantin"). Soluția propusă este de o stringentă actualitate: acceptarea concilierilor reciproce, realitatea interferențelor și a unității în diversitate.

La ceas aniversar, Mircea Muthu demitizează tagma cercetătorilor rezonabili, „specializați" în teme neutre și sigure. Acum ridică schelăria din jurul edificiului impunător creat și contemplă un concept cu potențial exploziv, căruia îi dă un nume, obligându-l să-și divulge definiția.

Ştefan BORBÉLY

Conceptul şi deriva

1.

Mircea Muthu – mă îndoiesc că îşi mai aminteşte... – s-a întâmplat să fie naşul meu literar. Făcusem, în anul I de facultate, un curs sacerdotal şi incantatoriu de teoria literaturii cu Profesorul Ion Vlad, de ale cărui capricii la examen se temeau cam toţi, chiar şi cei mai „forţoşi” din an, deşi refuzau s-o arate. Exista, însă, o soluţie de compromis, a cărei briză salvatoare o savuram cu temerea de rigoare decantată din incertitudine: s-ar putea – ni se şoptea de către cei din anii superiori – ca Ion Vlad să nu vină la examen, sarcina trecerii noastre peste prag fiind integral pasată lui Mircea Muthu, care funcţiona la vremea respectivă ca asistent. Spre deosebire de studentul „jăneric” de azi, a cărui preocupare uneori singulară o reprezintă telefonul mobil şi bateria sa năbădăioasă, noi aveam, pe atunci, angoase de stiluri culturale comparate: ce ne vom face, dacă pronia ne ajută şi „nu vine Vlad” – îi întrebam pe cei mai mari decât noi –, cu *diferenţele stilistice şi metodologice* dintre Vlad şi Muthu, latura speculativă şi hermeneutică a celui de-al doilea fiind mai pregnantă, în vreme ce Vlad era mai expozitiv, imperial şi somptuos, preocupat mai degrabă de „structură”, decât de funcţionarea sa imanentă, intelectuală sau – *horribile dictu* – senzorială. Mai pe scurt: cum să-i „servim” materia aulicului Vlad abisalului şi speculativului Mircea Muthu, sau – aşa cum gândeam noi la vremea respectivă – cum să-l facem pe Settembrini să devină Naphta?

Răspunsul colegilor mai versaţi a fost sibilinic: aţi învăţat un an de zile despre Struţocămilă cu Doina Curticăpeanu, intraţi în pielea ei şi comportaţi-vă pe măsură. La examen, într-adevăr, a venit Muthu, dar nu pentru a ne da un subiect dintre cele tratate de către Ion Vlad la curs, ci pentru a ne *ruga* – ironia era fină, jucăuşă, de bună factură – să scriem un eseu despre un autor sau despre o carte care a lăsat urme în sufletul nostru, care ne place. La vogă, pe atunci, era modernitatea negativă, practicată şi ca o formă de revoltă subversivă împotriva Sistemului politic şi a coerciţiilor ei: citeam, pe rupte, Jaspers, Camus şi Sartre, vorbeam doar despre absurd,

anxietate, „aruncare în lume”, angoasă. Petrecusem un an citind doar Kafka, asezonat cu *Omul revoltat* sau cu *Mitul lui Sisif*. Îmi amintesc că am optat pentru Beckett (nu demult luase Premiul Nobel) şi am scris un text despre viaţa ca aşteptare frustrată, metafizică, într-o lume inversată, în care Dumnezeu (God) devine Godot. Pusesem şi ceva Ionesco ca ingredient, plus două-trei sintagme abrupte din Jaspers şi Sartre. Devenise plauzibil... La anunţarea notelor, Muthu ne-a primit câte unul în cabinet, şi mi-a spus că „e ceva de capul meu”, de vreme ce scrisesem o lucrare notată cu 10; verdictul a fost apoi anunţat public, motiv pentru care şefa mea de grupă ne-a invitat la o savarină în „sala 30” de lângă facultate (aşa se numea cofetăria...), sărbătorind zgomotos „consacrarea”.

Spre sfârşitul toamnei care a venit, s-a produs, complet pe neaşteptate, şi confirmarea aprecierii din vară a lui Muthu, cu care păstrasem legături instituţionale aleatorii, din cauza faptului că nu ne mai era profesor, urmând să-l reîntâlnim doar în anul IV. Veneam agale, cam lent, înspre facultate – ca ardelean aşezat cum mă ştiam, soseam peste tot cu un sfert de oră mai devreme decât era stabilit –, şi în faţa sinagogii m-a oprit brusc Muthu. Introducerea lipsea: „*Să te duci la Echinox şi să-i spui lu' Jean şi lu' Marian că te-am trimes io.*” Ştiam de histrionismele sale lexicale, de pasiunea de a intercala în pronunţie fonetisme ardeleneşti – asistasem amuzat la o conferinţă, unde vorbitorul a tratat foarte doct despre „*veltanşaunga*” romantică, spre oripilarea unor colege de catedră pentru care numele lui Hegel se rostea cu un tremolo crispat, ca să nu mai vorbim de cel al lui Manolescu... - , dar nu-mi era clar cine era „Jean”. În cele din urmă, m-am dus, şi am rămas acolo până la absolvire, dobândind singurul „titlu de nobleţe” cu care mă mândresc şi astăzi, cel de echinoxist.

Scriam despre filosofia culturii la revistă – intrasem în „era” Blaga - şi făceam mitologie, pornind de la cursurile de cultură populară ţinute de către Ion Şeuleanu şi Nicolae Bot, ambii foarte buni. Al doilea text publicat de mine în *Echinox* se intitulează *Balder, fiul lui Odhin*: îndeajuns de sforăitor pentru a fi şi ezoteric şi îndeajuns de onctuos pentru a dobândi printre colege aura unui om mai aparte decât ceilalţi, care scrie despre lucruri ceţoase. „Oficial”, făcusem pasul de la existenţialism la manierism: apăruse Hocke

(*Lumea ca labirint*), Ion Pulbere vorbea despre baroc, erau forme culturale suficient de deschise pentru a îngădui orice licenţă. În treacăt fie spus, nu s-a vorbit nicicând prea mult despre rolul modelator pe care *manierismul* l-a jucat în economia culturală a generaţiei din care fac parte, adică a optzeciştilor. Racordul cu expresionismul poeţii clujeni l-au făcut prin intermediul manierismului, prin care se înţelegea, în primul rând, saturnism abisalizat, asezonat cu noctambulismul proteic al lui Béguin (*Sufletul romantic şi visul*). Într-un mod similar, câteva sintagme incipiente ale postmodernismului regăţean calchiau frapant formule de bază manieriste. Prin intermediul lor, l-am regăsit pe Muthu; adică, m-a găsit el mai întâi, eu nefăcând decât să-l înţeleg apoi, mai profund şi mai stăruitor decât aş fi crezut-o vreodată.

M-a găsit, fiindcă m-a chemat la el în cabinet şi m-a întrebat sumativ ce mai fac, ce mai scriu. A doua întrebare era mai mult retorică: pregătise scrupulos întâlnirea, citise ce scrisesem, ştia să-şi „facă temele" (detaliu pe care l-am preluat şi eu atunci când am intrat la universitate, transformându-l în etică profesională). Sunt – mi-a spus el – pe un teren în mare parte desţelenit, pe care se mişcă mulţi; chiar dacă mi se pare fascinant acum, mă pândeşte pe viitor epigonismul sau alexandrinismul, cu toate sechelele negative pe care ele le comportă. Cariera – a rostit el un cuvânt mare, care, în ceea ce mă priveşte, mi se părea impropriu la data respectivă – se face cu adevărat pe parcele culturale virgine, sau pe unele care au fost călcate de către puţini. Din cauza aceasta – mi-a mai spus -, el a optat pentru balcanism: fiindcă e o temă care-ţi conferă libertate culturală şi *imaginativă* deplină, şi fiindcă e una pe care o ştim greşit, în siajul unor stereotipii descriptive de tip senzual şi dispersiv, încetăţenite de către G. Călinescu. Să lupţi cu o marotă poate fi ceva, ca miză intelectuală: să-l descoperi pe Platon sub crusta levantinismului, să înţelegi ce înseamnă bizantinism şi creştinism şi, totodată, să trăieşti viaţa simultan ca organizare şi dispersie, ca sistem structurant şi ca (auto)ironie corozivă. Noi, tineri fiind, vroiam ca totul să fie „absolut", „total", un pisc continuu, nu şi o vale. - Ştii ce-i să trăieşti *relativul*? – m-a întrebat Muthu scrutător-jucăuş, savurând din capul locului jocul histrionic al motanului cu şoarecele. Ştii să gândeşti prin imagini? Ştii că un concept poate fi „înmuiat" prin imaginaţie,

trăit metaforic, prin derive succesive? Nu ştiam. Ceea ce *ştiam* – fiind sigur că am reacţionat în acest fel – este că *nu pot fi de acord* cu Muthu în privinţa relativului decantat din antiesenţialism, dar că, totuşi, ceea ce spune el este fascinant, atrăgător până la automistuire, senzual de frumos şi de posibil. Îl citisem pe Kierkegaard şi ajunsesem, fireşte (cam amatoristic) direct la „stadiul religios": Muthu sugera explorarea profundă a „periferiei", a „stadiului estetic", despre estetizarea ingenuă a vieţii eu având ceva habar din lungile veri de vacanţă pe care le petrecusem la Bucureşti, într-o mahala: cea mai bună „lecţie de viaţă" pe care un ardelean „scrobit" o poate dobândi, dacă-şi propune să se „deconstruiască".

Aşadar, am învăţat să fiu mai atent la ce face şi ce este Muthu, dar am ajuns de partea lui doar mai târziu, după ce m-am lecuit de esenţialism adolescentin. Jucase fotbal la Târnăveni – ne spunea Profesorul Şeuleanu; jucasem şi eu volei, competiţional, diferenţa dintre *jucători* şi *spectatori* fiind una dintre cele mai profunde din sociologie. Nu vreau să împing această parte confesivă peste limitele ei cuminţi, evocative, dar mai sunt două lucruri pe care aş dori să le spun, înainte de a pune mâna pe raft şi de a scoate – pentru a nu ştiu câta oară – cărţile care l-au făcut inegalabil pe Mircea Muthu. Primul este acesta: separam net, în facultate (aproape cu forţa unui „mit formativ") existenţialul de intelectiv, fiind suficient de orgolioşi pentru a crede că „impersonalizarea prin creaţie", de care vorbeau Liviu&Ioana Petrescu (pe urmele lui T.S. Eliot) e singura aspiraţie nobilă, acceptabilă. Muthu, dimpotrivă, ne făcea să „recădem în existenţă"; el nu vorbea de cristale, de ascensiuni dematerializante, de un sublim *opus* vieţii şi dezorganizării ei, ci de „molozuri" şi „mocirle", de levantinisme impure sau de viaţa trăită ca „fragment", uşor sibilinic şi uşor aleatoriu, cum „dă destinul" – nu doar despre un „destin" pe care ţi-l faci tu, urmărind „construcţia" cu o pedanterie din care întâmplarea de fiecare zi e scrupulos înlăturată. Nu vreau să zic că Muthu m-a convertit la relativism, ci doar că el a fost cel dintâi om din viaţa mea intelectuală – cel din viaţa mea adolescentină, reală, a fost unchiul meu, bucureşteanul -, care mi-a arătat că viaţa poate fi trăită în două feluri, ruina şi fragmentarea fiind, ca model plasmatic, la fel de plauzibile ca şi turnul (eventual, de fildeş).

Al doilea lucru e următorul: pentru generaţia mea, histrionismul lui Ion Vartic – era plecat în Germania atunci când noi am fost studenţi – a fost o aventură târzie, achizitivă. „Şcoala ludică” nu am făcut-o noi, ci Ţeposu, Groşan şi ceilalţi (mai puţin Simuţ, neteatral până în zilele noastre...). Pentru noi, modelul histrionic indirect a fost Mircea Muthu: omul care ne-a sugerat – mie, înainte de Nietzsche – că actul de cultură poate fi şi unul ludic, hermetic-histrionic, decomplexat. Dar eram şi norocoşi, prin coincidenţă editorială (trăiam după cărţile care ne marcau): apăruse Huizinga (*Homo ludens*), era noua „biblie”. O citeam cu conştiinţa subversiunii, printre colegi delatori, colege disponibile, colaboratoare, purişti crispaţi, aulici scrobiţi şi securişti de toate soiurile, care nici decenţa de a se ascunde venind la facultate nu o aveau, ci defilau dezinvolţi între Decanat şi bibliotecă (unde ne verificau fişele), convinşi că „sistemul” care îi generează le aparţine. Crescusem între timp (nu înseamnă că ne şi maturizasem...), devenisem atenţi la promovări şi la logica lor ascunsă, insidioasă. Faptul că Muthu rămăsese asistent – o nedreptate academică flagrantă! – ne confirma că era un *underdog*: unul „de-al nostru”, neaspirat de „sistem”, nelegitimat de abuzuri şi de dictatură. Pusesem totul şi pe seama temei la care lucra: dacă te consacri balcanismului, n-ai decât şansa marginalizării. Iată un subiect cât o dizgraţie, cât o condamnare de sine: sugestia suna bine, *pattern*-ul merita imitat, trăit cu complicitate. Balcanismul e, înainte de toate, o *subcultură* (în sensul celor acreditate de către Contracultura anilor '60) şi voinţa de a-i aparţine. Ne plăcea formula, fiindcă presupunea, pe de o parte, perfecţionare iniţiatică şi, pe de alta, solidaritate comunitară (s)electivă. Despre „obsedantul deceniu” scriu toţi; despre balcanism doar cei puţini şi aleşi, legitimaţi, la rândul lor, tot de către cei puţini şi aleşi. Acum, când Muthu are un pisic superb şi un câine uriaş, cu care se pot câştiga competiţii de frumuseţe, am impresia că viaţa i-a confirmat, stilistic, tema: să *fii ales* de animalele care te înconjoară e mult mai greu decât să le alegi tu, să le faci să ţi se supună. Cei mulţi merg pe versiunea a doua; cei puţini, şi cu adevărat rari, sunt aleşi de prima cale...

2.

Sintaxa culturală a *balcanismului* a fost obsesia de o viaţă a lui Mircea Muthu, încă de pe vremea când el îşi susţinea doctoratul cu o teză pe acest subiect, prefigurând ceea ce ulterior avea să fie numit o cultură „de nişă”. Repet o povaţă, pe care în secţiunea primă a textului de faţă am personalizat-o: obişnuia să ne spună nouă, care i-am fost studenţi, că există, practic, două modalităţi de a-ţi face un drum credibil în exegeza literară: să lucrezi pe teme „mari”, consacrate, intrând în mod firesc în dialog cu personalităţile care au mai scris despre respectivul subiect, sau – calea mai dificilă... – să alegi un subiect mai puţin frecventat, pentru a încerca să faci, de unul singur, în mod original, defrişările care se cuvin. De la Victor Papacostea, care în 1936 fixa, la noi, cadrele culturale ale balcanologiei, susţinând apoi, şapte ani mai târziu, în *La Peninsule Balcanique et le problème de études comparées*, că viaţa spirituală a popoarelor balcanice „*se înfăţişează cercetătorilor, în toate domeniile, ca un ansamblu de cercuri care se întretaie, dar care au arce comune*”, nimeni n-a mai fost, în exegeza noastră culturală, atât de obsedat de balcanitate ca Mircea Muthu, reluând-o, într-o formă sau alta, în mai toate volumele sale (multe la număr...), care constituie, prin calitate, una dintre cele mai solide opere de construcţie critică din întreaga literatură română postbelică.

În multe privinţe, Mircea Muthu a parcurs un traseu exegetic şi sintetic de pionierat, luptând, în primul rând, cu stereotipizarea peiorativă a termenului de „balcanism”, de pe care zgura abuzivă a derizoriului a trebuit să fie înlăturată, pentru ca el să devină un concept descriptiv, operaţional. Se ştie, de pildă, că balcanismul a fost definit, la noi, în mod „canonic” de către G. Călinescu (în *Istoria*... sa din 1941), drept „un amestec gras de expresii măscărioase, de impulsuri lascive, de conştiinţă a unei identităţi aventuroase şi tulburi, totul purificat şi văzut de sus de o inteligenţă superioară”. De aici şi până la neoplatonismul de tip bizantin, de care vorbeşte Mircea Muthu, e o cale cam lungă, ce trece printr-o resemantizare culturală radicală, corectivă. E greu să lupţi cu stereotipiile sau să mergi în contra curentului, sperând că şi alţii ţi se vor alătura sau te vor înţelege. Muthu a ales această cale, academic mai dificilă, critic vorbind, pândită de sarcasm şi derizoriu, dar el a

fost, în cele din urmă, în lumea ştiinţifică românească de după 1965, acea „inteligenţă superioară” de care vorbea Călinescu, omul care a „purificat” tema, aşa cum, de pildă, Ion Barbu a purificat-o, la rândul său, în poezia sa, demonstrând că soteriologia catharsisului poate fi şi dionisiacă, nu numai limpidă, apolinică, aşa cum o concepeau, mai simplificat, cei mai organizaţi la minte.

Balcanismul a fost – lucrurile sunt de ordinul evidenţei, azi – unul dintre cele mai *psihologizate* concepte ale culturii române, pe considerentul că el desemna, într-o distorsiune identitară şi axiologică abuzivă, tot ceea ce înseamnă inerţie pitorească, histrionică, levantină şi antioccidentală la noi, motiv pentru care a fost anatemizat cu precădere de către sincronişti. Depsihologizarea conceptului reprezenta, aşadar, o sarcină intelectuală majoră pentru Muthu, echivalentă cu întreținerea unei tradiţii de gândire potrivit căreia cultura română se cuvine a fi redefinită ca una a liminalităţii sincretice, aflată la întretăierea dintre dialectica de tip cartezian a Occidentului şi hieratismul devitalizant de tip bizantin. Precursori, pentru această perspectivă de lucru, existau, Iorga trebuind să fie amintit primul (cu *Bizanţ după Bizanţ*), apoi, în timp de Mircea Muthu lucra la sinteza care-l va defini, alte cărţi au venit să se adauge unei bibliografii deja prestigioase (*Literatura Bizanţului* a lui Vasile Grecu, în 1971; *Curente ideologice şi programe din mişcările de eliberare din Balcani*, a lui Veselin Traikov, în 1978; *Istoria popoarelor din Sud-Estul Europei în perioada modernă, 1789 – 1923*, a lui Nicolae Ciachir, în 1987), dar anatema consensuală asupra bizantinismului structural al unei părţi a culturii române continua să se exercite, mai ales din partea acelora care ţineau cu tot dinadinsul să rupă literatura română de tradiţia spirituală răsăriteană, pentru a o racorda cu formele culturale Central-Europene şi occidentale.

Câteva precizări se mai impun, în această fază mediană a consideraţiilor noastre. Întâi, că foarte multe dintre cunoscutele teze imagologice ale Mariei Todorova referitoare la „*construcţia intelectuală*” a Balcanilor (din *Balcanii şi balcanismul*, 1997) au fost prefigurate în alţi termeni (mai profunzi) în volumele lui Mircea Muthu, care a pierdut însă „concursul” pe piaţa internaţională a ideilor datorită deficienţelor de propagandă ale ideilor româneşti

peste hotare, în timp ce cartea Mariei Todorova a devenit un *best-seller* mondial pe fondul încleştărilor balcanice atroce (Serbia, Bosnia, Kosovo etc.) de după prăbuşirea sistemelor totalitare în 1989 şi a suzeranităţii sovietice în '91. S-a dovedit din nou, în treacăt fie spus, că strategia de promovare a culturii noastre nu este pregătită să *exploateze* evenimentele care îi vin în prag, fiindcă, propusă la timpul potrivit, sinteza de idei şi imagologie a lui Mircea Muthu ar fi putut capta un interes socio-cultural internaţional major, care, în lipsa promovării acestei perspective, s-a risipit în altă parte. (Vom reveni asupra acestui aspect, în cea de a treia secţiune a eseului nostru, fiindcă el exprimă „deriva conceptului”, de care vorbeam în titlu.)

În al doilea rând – aşa cum ediţiile succesive ale *Balcanismului literar românesc* sugerează din plin –, sinteza lui Muthu ar fi putut deveni o bună bază de lucru pentru regândirea într-o direcţie politică a evoluţiei culturii române, vădit fiind faptul că interdisciplinaritatea promovată de către autor depăşea simpla ancorare în istoria comparată a mentalităţilor, aspirând să devină un model pentru felul în care spiritualitatea unor popoare aflate în acelaşi areal geocultural (Balcanii), în siajul unei religii comune (ortodoxismul răsăritean) devine funcţie a unei apartenenţe politice eterogene, derivate din modelul cezaropapismului bizantin. Din cauza unor inhibiţii publice legate de restricţionarea religiei prin ideologie ateistă şi de cenzură în perioada comunistă, sintezele lui Mircea Muthu au fost citite într-o cheie preponderent *literară*, escamotându-se „elegant” dimensiunile lor interdisciplinare, spiritualiste, ideologice sau politice. Aşadar, la o foarte necesară recitire, cărţile lui Muthu trebuie recuperate atât filosofic, cât şi ideologic, ceea de a doua perspectivă de lectură părându-mi-se esenţială şi din cauza reconsiderării percepţiei asupra esteto-centrismului. În critica literară românească de după 1965, esteticul a fost, în mod obstinat, *opus* ideologicului sau încărcăturii politice a fenomenului literar, din dorinţa de a se acredita orgoliul de autonomizare a scriitorului român şi „vocaţia” lui de a trăi şi concepe împotriva Sistemului, într-o autoproiecţie de lustraţie pe care mulţi o desemnează ca fiind o etică a „turnului de fildeş”. În cazul balcanismului, dimpotrivă, esteticul (prelungit histrionic în estetism) exprima o extensie a ideologicului, nu o negare, contestare a

acestuia, sau o delimitare de el. În consecinţă, în clipa de faţă, conceptul balcanităţii poate fi înţeles ca unul dintre cele mai vii, sub aspect operaţional, din istoria noastră culturală, fiindcă el se deschide, la un prim nivel, în direcţia unei înţelegeri *regionale* a culturii române şi, într-un al doilea, înspre recuperarea componentei profunde răsăritene, bizantine, care abia acum se defineşte ştiinţific, între altele şi prin traducerea *Septuagintei* sub egida Colegiului Noua Europă (de către un colectiv coordonat de Cristian Bădiliţă).

Aşadar, un ultim aspect este unul de conjunctură: prin intermediul liberalizării culturale impuse de Revoluţia din decembrie 1989, preocupările pentru culturile răsăritene, pentru ortodoxism şi bizantinism au explodat la noi în perimetrul interesului public. Interesul pentru isihasm, pentru creştinismul timpuriu răsăritean şi pentru anahoretism depăşeşte sfera preocupărilor strict exegetice, devenind bun câştigat al unui comportament public puternic spiritualizat, aflat în căutarea unui „autenticism” alternativ, de extracţie bizantino-ortodoxă şi eremitică. Într-un asemenea climat favorabil, e de presupus că şi sintezele lui Mircea Muthu îşi vor găsi, în sfârşit, mediul lor firesc de audienţă, motiv pentru care reeditarea, într-un singur volum masiv, a *Balcanismului literar românesc* de către Editura Paralela 45 (2008) a fost mai mult decât justificată, cu atât mai mult cu cât ediţia confidenţială de la Dacia, în trei volume, din 2002, nu mai avea decât o valoare circulatorie redusă, din cauza dificultăţii de a o localiza într-un alt spaţiu decât acela al depozitelor oculte ale editorului, între timp în mod tragic dispărut.

Ediţia din 2008 are avantajul unei prezentări compacte, accesibile, datorită căreia ideile fertile şi corespondenţele sunt mai bine puse în evidenţă. Capitolele „dialoghează” mai bine, volumul sugerând - mai subtil decât ediţia anterioară - că ne aflăm în faţa unei sinteze conceptuale de mare calibru, a cărei principală preocupare este să prezinte metamorfoza diacronică a ideii de „balcanitate” în cultura română prin raportarea ei la *modernizarea* culturii şi civilizaţiei autohtone de după 1821. Opinia comună, îndeajuns de răspândită pentru a deveni un truism exegetic contraproductiv, asociază balcanitatea cu o mentalitate inerţială, antioccidentală, or – demonstrează foarte convingător Mircea Muthu – articularea culturală a „balcanismului” este evidenţiată, în cultura română, de

opţiunea progresivă *pentru urbanitate*, ceea ce îl şi transformă într-un ingredient cultural decadent, spre deosebire de „sănătatea” definitorie a ruralităţii, unde apropierea de natură elimină din start prezumţia de decadenţă. Cu cât oraşul devine mai puternic în civilizaţia română, cu atât se accentuează şi torporile sale „balcanice”, ancorate cu precădere în picaresc, pentru că – sugerează autorul – simbioza se datorează, cel mai probabil, perceperii oraşului, în această parte de lume, ca pe o realitate perisabilă, fragilă, în comparaţie cu soliditatea atemporală pe care o sugerează „logodna” sacră dintre sat şi natură. Astfel – demonstrează cu mare acuitate Profesorul clujean –, balcanismul pitoresc, decadent al culturii noastre merge mână în mână cu acutizarea interesului pentru anorganicitate, pentru artificial, adică exact invers de cum am putea crede îndeobşte, nutrind credinţa că balcanitatea reprezintă un declin al organicităţii, ruina foarte vizibilă şi aspectuoasă a unei integralităţi frumoase, depăşite, de sorginte eleată.

Astfel de idei, surprinse în evoluţia lor diacronică, au darul de a redimensiona multe dintre prejudecăţile pe care le avem, determinându-le să le gândim altfel, mai aproape de adevăr şi mai departe de mistificarea comodă, consensuală. Iată, de pildă, concepţia despre *timp*, care modelează mentalitatea unei culturi: într-o accepţiune curentă, stereotipizată, cultura română împărtăşeşte, cu nuanţele care se impun, două accepţiuni despre temporalitate, *durata* liniară occidentală fiind dublată de efemerul estetizat al *clipei* (indiciu al vulnerabilităţii şi perisabilităţii) de sorginte răsăriteană. Analizând relaţia, Mircea Muthu sugerează, pe de o parte, că percepţia lui D. Cantemir despre timp şi istorie a fost puternic influenţată de către Islam, şi, pe de altă parte, că sentimentul arhaic al *ciclicităţii* amendează, în cultura bizantină originară, anxietatea indusă de către efemeritate, motivul *roţii*, de factură orientală, indicând faptul că Neagoe Basarab sau D. Cantemir gândeau clipa în funcţie de durata cosmică în care ea se integrează, proporţia dintre *dinamic* şi *hieratic* din cultura noastră fiind în mod evident favorabilă dinamismului cosmic.

Cuvinte lămuritoare vizează şi *geocultura lui „între”*, proprie unei civilizaţii care se articulează istoric şi cultural în spaţiul geografic de întâlnire dintre bizantinismul răsăritean şi

cartezianismul occidental. Mircea Muthu reproduce, în acest sens, un citat din Mircea Eliade, la care apelăm şi noi, pentru a preciza nuanţele care se impun. Spunea marele istoric al religiilor: „*Noi ne aflăm realmente la mijloc, între două culturi, Orientul şi Occidentul, noi putem înălţa un fel de pod, putem înlesni comunicarea valorilor din Occident şi Orient şi viceversa. Şi asta nu numai pentru că suntem unde suntem – în Orient şi, totuşi, în Occident -, dar pentru că suntem una din puţinele culturi europene care am păstrat încă vii anumite izvoare ale culturii populare şi deci arhaice...*” Se poate observa cu uşurinţă că ideea majoră a intermedierii – de „punte” sau „pod” între două culturi şi civilizaţii – este dublată de către Eliade prin sugestia complementară a stratificării (cult – arhaic), care ne duce la concepţia lui Georges Devereux, potrivit căreia o cultură funcţionează, simultan, pe sincretismul dintre mai multe „coduri” comportamentale (arhaic – modern, barbar – civilizat etc.), care se activează în funcţie de impulsurile la care cultura respectivă este obligată, la un anumit moment dat, să reacţioneze. Partea interesantă a problemei pentru noi – sugerează Mircea Muthu – este că satul a evoluat într-o direcţie a ancestralului, a intoleranţei culturale faţă de noutate, ceea ce a dat un conservatorism prudent, de tip regresiv, arhaicul fiind epifenomenul unui asemenea conservatorism suspicios faţă de „istorie” şi „timp” ca durată, în vreme ce oraşul a mers într-o direcţie estetizantă, „*schimonosit de inteligenţă plastică*” (aşa cum spunea G. Călinescu despre I.L.Caragiale). Sub aspect expresiv şi atitudinal, evoluţia a avut drept consecinţă simbioza dintre subcultura de consum (lăutari, cântece de lume, folclor citadin dramatizat etc.) şi cultura aulică, mediul lor de întâlnire fiind, aşa cum vedem şi în *Craii de Curtea-Veche* sau în textele mai vechi ale lui Anton Pann, alexandrinismul levantin şi pitoresc – el însuşi un loc de mediere, un „pod” între savant şi popular.

El însuşi proteic, balcanismul se sustrage unei definiţii unilateralizatoare. „*Mai întâi* – scrie Mircea Muthu -, *balcanismul este o realitate politică şi etnică fragmentată, generând conflicte armate şi sentimentul/conştiinţa a ceea ce numim* echilibru instabil. *În al doilea rând, din unghiul mentalităţii, balcanismul – ca dramă colectivă însoţită de reversul său parodic – este parte integrantă dintr-o adevărată filosofie a supravieţuirii. Există, în sfârşit,*

balcanismul ca răscumpărare prin artă şi cu funcţie compensativă, provocată dar şi întreţinută, generic vorbind, de regimul autocratic şi de spaţiul închis, adiabatic." Determinantă, în oricare dintre aceste trei accepţiuni, este relaţia cu istoria, foarte imperioasă, discreţionară şi adesea crudă, nemiloasă în spaţiul geopolitic al Balcanilor. Aici însă – sugerează foarte fin exegetul –, pitorescul e perceput ca un loc în care *se refugiază* istoria: o realitate versatilă, spongioasă, care atenuează impactul istoriei asupra oamenilor, familiarizând necunoscutul şi încreţind ornamental contururile aparent inflexibile ale ineluctabilului. Astfel, înţelegerea „*balcanismului ca răscumpărare estetică a unei drame colective*" face din sinteza lui Mircea Muthu o grilă explicativă pentru umanismul histrionic al popoarelor din spaţiul dintre Adriatică, Bizanţ şi Carpaţi: aici, histrionismul estetizant a fost un mod de a *domestici* istoria, transformând-o, eufemizant, în anecdotă.

3.

Câteva dintre pasajele citate mai sus demonstrează latura puternică a balcanismului, aşa cum îl analizează Mircea Muthu: propensiunea pentru urbanitate (derivaţie a cultului creştin al Cezarului, practicat în Bizanţ), opţiunea pentru timpul curgător, de tip „mundus senescit" (în opoziţie cu ciclicitatea de tip antropologic, *sacru vs. profan*, de care vorbeşte Mircea Eliade) şi, nu în ultimul rând, conceperea balcanismului ca *„realitate politică şi etnică fragmentată",* foarte apropiată de eterogenul substanţial al „vieţii ca diferenţă" (nereductivă la un model unic, dominator), de care se vorbeşte la apusul modernităţii. Îmi îngădui să sugerez că înţelegerea conceptului *în acest fel* – filosofic, religios, literar - , adică în dependenţa unei realităţi socio-politice eterogene cum a fost Bizanţul, pentru care culturalul e o prelungire a politicului, nu o distanţare de el, e mult mai fecundă euristic şi mult mai adâncă prin consecinţe decât înţelegerea *derivată*, de tip imagologic, a balcanismului, aşa cum este aceea sugerată de către Maria Todorova (în deja citatul volum *Balcanii şi balcanismul*, din 1997), pe urmele evidente ale *Orientalismului* lui Edward Said, din 1978. Exacerbarea unui asemenea tip de analiză, foarte la modă şi acum, a însemnat un răspuns *intelectual* dat provocării *politice* pe care au reprezentat-o

războaiele balcanice de după prăbuşirea finală a sistemului sovietic, în 1991: în urma acestei înţelegeri eminamente simplificate, înţelesul *balcanismului* ca şi concept intelectual operaţional, axat pe domeniul specific al mentalităţilor comparate, a fost *distorsionat* în sensul imagologiei şi al corectitudinii politice complementare, glisajul prinzându-l pe Mircea Muthu la mijloc. Paradoxul face (istoria culturii oferă şi nedreptăţi...) că, strict tehnic, Profesorul clujean se află, în momentul de faţă, în exact aceeaşi situaţie umană şi intelectuală pe care o experimenta şi la începutul cercetărilor sale: atunci, s-a văzut pus în situaţia de a lupta cu o stereotipie declasantă, alunecoasă („amestecul gras de expresii măscărioase... lascive... tulburi”, de care vorbea Călinescu), acum este nevoit să se confrunte cu o alta, aceea a înţelegerii reductive a balcanismului ca „discurs” stereotipizat, de tip „colonizator”, autosuficient şi arogant, de care vorbesc Said şi Vesna Goldsworthy (în *Inventarea Ruritaniei*, 1998 – ed. de la noi: 2002).

Sursa intelectuală a perspectivei se află în *Orientalismul* lui Edward Said. Pentru el, „Orientul” reprezintă un „construct ideologic occidental”, aflat în dezacord flagrant cu ceea ce lumea orientală este, ea, de fapt. Motivul îl constituie – spune Said – „alibiul intelectual de dominaţie”, ceea ce face ca „orientalismul” să fie propus, de către occidentali, ca o platformă intelectuală de superioritate, toate stereotipiile identitare *din interiorul Occidentului* fiind translate înspre un univers comparativ de tip geostrategic structurat pe dihotomizări, în economia căruia ceea ce e „bun” e occidental, în vreme ce debilul sau „răul” sunt epitetele constitutive ale Orientului. Astfel – spune Said -, în această prezentare, occidentalul apare ca fiind cerebral, masculin şi activ, matur, decizional, cartezian, adică „normal”, în vreme de orientalii sunt senzuali, pasivi şi contemplativi, „feminini” prin ciudatul amestec dintre „empirism şi imaginativ”, maleabili şi inconstanţi. Extrapolând dihotomizările la nivel politic – şi prin recursul la eternul conflict dintre israelieni şi palestinieni (Said era palestinian, a predat la Columbia şi a murit în 2003...) –, rezultă o stereotipizare a orientalului ca despotic, violent, antimodern, religios-fanatic, obscurantist, iraţional şi suicidar, occidentalul devenind, prin contrast, democratic, raţional, virtuos, modern, laic şi critic.

Acestei dihotomizări, care duce la inevitabile simplificări (dar e frapantă ca armă intelectuală...), Milica Bakić-Hayden (de la Pittsburgh) i-a asociat, într-un articol din 1992, sintagma de „nesting Orientalism(s)”, pentru a explica, în esenţă, o repliere de tip identitar, realizată prin retardare. Ieşind dintr-un socialism impus cu forţa – referinţa era, fireşte, la Iugoslavia lui Tito -, etniile succesive (foarte multe, în Balcani...) s-au repliat identitar în naţionalism, violenţă şi autosuficienţă, o a doua tentativă identitară de tip integrator, după aceea impusă odinioară de către comuniştii lui Tito, fiindu-le, pur şi simplu, la neîndemână.

Mi-aş îngădui să adaug acestui tablou câteva tuşe complementare, desprinse din economia conferinţelor internaţionale la care am participat în anii respectivi, sau ale căror documente le-am parcurs. Numeroşi intelectuali vorbeau foarte serios, pe atunci, de „Europa celor două viteze”: adică, de o Europă „civilizată”, occidentală, „matură”, cu ritualuri democratice şi electorale sistematizate, sedimentate (chiar calcifiate...), şi de o Europă frustă, „proteică”, imprevizibilă, violentă, „imatură”, localizabilă, în general, în statele care aparţinuseră fostului bloc sovietic. „Unde s-a dus violenţa în Europa?” – întreba retoric *Call for Papers*-ul unuia dintre conferinţele internaţionale de atunci, structurarea preliminată a discuţiilor sugerând nu numai depistarea violenţelor „la periferiile uitate” ale continentului, ci şi ceva mai subtil: şi anume faptul că, în fuga „disperată” după violenţă, pitoresc şi cromatică (reflex compensatoriu al unei Europe occidentale „excesiv de civilizate”), mulţi intelectuali europeni, cu instituţiile lor aferente, „*construiesc*” o Europă marginală, violentă, aruncându-se cu pasiune în vâltoarea unei „nebuloase” pe care nu o mai găsesc la ei acasă. Adică, altfel spus: ceea ce afirmase, aproape profetic, Edward Said, asezonat ulterior cu „ciocnirea civilizaţiilor” a lui Huntington.

Balcanismul a devenit, astfel, o „temă” (sau o subtemă, după caz) foarte grasă, care a fasonat cariere şi în care s-a turnat foarte multă cerneală (plus fonduri colosale, evident...). Larry Wolff a publicat, în 1994, *Inventing Eastern Europe* (trad. rom. în 2000), iar Vesna Goldsworthy, *Inventing Ruritania* (1998, trad. rom. în 2002). Incitante până la exasperare, provocatoare, dar şi controversate, volumele promovau ideea „constructelor ideologice [şi culturale...]”,

de care vorbea Edward Said, mutând Balcanii şi balcanismul în sfera de interes şi de analiză a „studiilor postcoloniale”. Vesna Goldsworthy e, în această privinţă, cea mai belicoasă şi cea mai apropiată de spiritul lui Said: în absenţa unei colonizări efective, spune ea, Occidentul „civilizat” a colonizat „narativ şi cultural” Balcanii, transformându-i în materie primă pentru *mass culture* şi industria de divertisment. Astfel, în contrast cu Occidentul aseptic şi sanitarizat, unde toţi sunt cuminţi, cu batiste igienice la purtător şi ştiutori de reguli democratice, Balcanii oferă haiduci antediluvieni, iubăreţi „zorbastici”, ibovnice sangvinizate până la isterie şi aventurieri ciclopici, suicidari – adică tot tacâmul de sincretisme senzoriale specifice unei culturi de *limes*, unde reguli sau legi nu prea sunt, ci doar voinţe explozive, empirisme exacerbate, relativisme încrâncenate, arbitrar de tot felul şi mistici ceţoşi, autoflagelanţi, trăitori în alcătuiri (statale) tulburi, ale căror constituţii nu par să fi trecut de Machiavelli sau de Hobbes.

Aceasta reprezintă „deriva” conceptului de balcanism, diluarea sa până la derizoriu. Să ne imaginăm un universitar român de astăzi – Mircea Muthu pare cel mai potrivit... -, prins în situaţia de a le demonstra foarte doct comilitonilor săi din Occident că „balcanismul” înseamnă şi altceva decât simplificările dihotomizatoare de tip imagologic, acreditate de către Said, Maria Todorova sau Goldsworthy. Ar fi privit, cu siguranţă, ca un excentric tolerabil prin civilitate, ca un „sălbatic” abrupt şi impenitent, care fluieră în biserică. „Un balcanic”, s-ar spune în şoaptă despre el, cu ocheadele prudente de rigoare.

Gheorghe GLODEANU

Un remarcabil exeget al operei lui Liviu Rebreanu

Cunoscut mai ales datorită competentelor sale investigații interdisciplinare consacrate literaturii române în contextul sud-estului european, profesorul Mircea Muthu este și un redutabil exeget al operei lui Liviu Rebreanu. O dovedește, cu prisosință, studiul intitulat *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului*. Cartea a văzut lumina tiparului în 1993 și, între timp, a avut mai multe ediții. Pretextul lucrării se găsește într-un documentat eseu ce a prefațat volumul *Amalgam*, volum ce reunea cele mai importante articole teoretice ale autorului *Răscoalei*. *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului* reia și dezvoltă principalele idei ale unui studiu ce impunea o viziune insolită asupra unui scriitor interpretat adesea doar prin prisma clișeelor vehiculate cu generozitate de către manualele școlare. Conștient de faptul că orizontul lecturii își modifică neîntrerupt parametrii, certificând astfel o altă mentalitate receptoare, Mircea Muthu își pune întrebarea în se măsură Liviu Rebreanu reprezintă o experiență estetică încheiată. Relevând lacunele exegezei rebreniene, criticul depășește stadiul cu precădere elogiativ al comentariului și ne propune o nouă cheie de lectură, abordarea operei lui Liviu Rebreanu din perspectiva considerațiilor teoretice ale acestuia. Exegeza surprinde în profunzime profilul spiritual al romancierului, sfâșierea acestuia între prerogativele obiectivării în epică și receptivitatea la coordonatele artei moderne. În demersul realizat de profesorul Mircea Muthu, pagina confesivă este considerată complementară celei ficționale, mărturisirile alcătuind punctul de convergență dintre teoreticianul sui-generis, scriitorul, animatorul cultural și omul Rebreanu. Deși atrage atenția asupra faptului că nu este vorba de un teoretician de vocație (așa cum au fost în epocă prozatori precum Camil Petrescu, Mircea Eliade sau Mihail Sebastian), criticul relevă ipostaza reflexivă a scriitorului, demonstrând, în același timp, că vagul și imprecizia unor concepte nu pot infirma valabilitatea unei teorii în centrul căreia se găsește categoria *organicului*. Confesiunile reunesc o serie de afirmații cu valoare aforistică, unele alcătuind veritabile „definiții” ale

mecanismului creației, ale romanului sau ale conceptului de *mimesis*. O asemenea sintagmă axiomatică, circumscriind concepția lui Liviu Rebreanu tutelată de primatul organicului, sună în felul următor: *„literatura, pământul și sângele”*. În ciuda dimensiunilor sale destul de reduse (sau poate tocmai de aceea!), cartea se dovedește extrem de densă și rămâne pe tot parcursul lecturii captivantă, atât prin noutatea ipotezelor avansate, cât și prin rigurozitatea argumentației. Sub carapacea scriitorului teluric, Mircea Muthu descoperă neliniștile creatorului modern, opera autorului *Răscoalei* fiind discutată în contextul metamorfozelor cunoscute de proza europeană la începutul secolului XX. Criticul insistă pe intuițiile remarcabile ale romancierului și nu uită să atragă atenția asupra faptului că, la fel ca și universul lui Lucian Blaga sau cel al lui Mihail Sadoveanu, lumea lui Rebreanu este organizată după tipare arhaice. Acest lucru explică de ce *omul* este văzut de autorul lui *Ion* mai ales în ipostaza de țăran, ipostază ce dobândește valoare arhetipală, marcând identificarea lui cu însuși poporul român. Mircea Muthu relevă senzația de închidere și senzația definitivului pe care ni-l transmite „corpul sferoid” al romanului rebrenian. În ciuda acestei constatări, ideea de bază a eseului rezidă în surprinderea unui paradox: *„*proza lui Rebreanu, ca și teoria de altfel, ilustrează paradoxul organicului resimțit și dorit ca peren, însă minat de o dramă care este aceea a societății moderne însăși*”*.

Spre deosebire de exegezele anterioare, Mircea Muthu nu face comentarii de text decât atunci când acest lucru este absolut necesar pentru a-și susține ideile. Interesul său se îndreaptă înspre relevarea crezului artistic al lui Liviu Rebreanu, spre definirea *poieticii* marelui scriitor. De regulă, cel care vorbește este comparatistul de clasă, care reușește performanța să extragă concluzii surprinzătoare pornind de la niște texte extrem de cunoscute. Trimiterile la romanul european au menirea de a explica singularitatea unei proze în epocă și de a limpezi de ce nu a făcut ea școală, așa cum ar fi fost firesc. Tentativa de sincronizare cu noile experiențe estetice sunt detectate mai ales către finele vieții marelui scriitor, când devine mai pregnantă trecerea de la *monolitic* spre *fragmentar*. Mircea Muthu identifică existența a două faze în organizarea materialului și construcția propriu zisă: faza intuițiilor

prime (interioară) și cea conștientă (exterioară), lucru valabil și pentru alți scriitori ai epocii. Altă afirmație demnă de semnalat este aceea că faimosul „bolovănism" al expresiei nu se datorează neglijențelor de ordin stilistic, ci *„adecvării depline la ritmul adesea sincopat al cotidianului"*. Examenul tipologic al seriei epice îi dezvăluie teoreticianului literar mutațiile din poietica rebreniană, transgresarea tot mai accentuată a modelului inițial în favoarea *hybris*-ului din finalul creației, deschiderea fiind evidentă în cazul unui roman precum *Gorila*. Criticul atrage atenția asupra faptului că, după acest roman, criza pe care o străbate creația rebreniană nu se datorează istovirii capacităților creatoare ale prozatorului, ci este vorba de o criză a romanului realist tradițional pe care o resimte și marele scriitor. Creatorul omniscient intuiește tot mai mult insuficiența mijloacelor clasice de reprezentare în ampla cronică pe care încearcă să o consacre societății contemporane. Trecând în revistă evoluția crezului artistic rebrenian în timp, Mircea Muthu subliniază continua atașare a scriitorului la canoanele tradiționale, dar și intuirea mutațiilor ce au loc în istoria modernă a realismului. Autorul *Răscoalei* continuă să creadă în postulatul că literatura trebuie să redea „impresia vieții eterne", dar romanele sale nu vor mai beneficia de acel „centru coagulant" ce asigură coeziunea întregului edificiu narativ. Exegeza semnalează existența câtorva „factori perturbatori" care abat mai multe romane de la tiparul tradițional, sporindu-le, în același timp, „indicele de modernitate". Mircea Muthu identifică în opera rebreniană o dublă translație: de la *spiritul epopeic* spre formula *romanului realist*, apoi către *proza modernă*. Mai mult, *„*seria de romane cuprinsă între *Ion* și *Gorila* comprimă, aglutinează, la nivelul fiecărei opere mai importante, cele trei vârste din epica europeană și asta dincolo de prioritatea, afirmată și teoretic, a opticii de sorginte balzaciană*"*.

Concluzii extrem de interesante sunt desprinse apoi din lectura comparativă a *incipit*-urilor. Veritabile locuri strategice ale narațiunii, secvențele inițiale nu numai că circumscriu o poietică, dar reușesc să și demonstreze mutațiile care intervin în timp în sfera acesteia. „Fraza salvatoare" trimite la vârste și experiențe epice diferite, chiar dacă toate sunt subsumabile orizontului creatorului omniscient. Mircea Muthu observă procesul de subiectivizare a

narațiunii în opera lui Liviu Rebreanu, fără a se depăși, totuși, unghiul tradițional al analizei. O excepție ar fi, totuși, romanul autobiografic *Calvarul*, ignorat adesea de către exegeți, ce îl apropie pe Rebreanu de scriitorii autenticiști ai perioadei interbelice (Mircea Eliade, Camil Petrescu, Anton Holban, Mihail Sebastian etc.). Pentru a-și nuanța opiniile, criticul intră în laboratorul intim al creației, confruntă manuscrise și observă mutațiile survenite de la o epocă la alta. Zugrăvirea unui caz clinic în *Ciuleandra*, recursul la alegorie și simbol, introducerea romanului politic în literatura română, inserția elementelor de reportaj alcătuiesc doar câteva embleme ale modernității asupra cărora insistă Mircea Muthu. Același cercetător dezvăluie proteismul estetic rebrenian, concretizat în forme multiple de roman: realist, psihologic, istoric, politic, polițist, fantastic. Criticul identifică în opera autorului tiparele tragediei clasice eline, dar meditații profunde întâlnim și atunci când se dezbate condiția personajului sau se vorbește despre relația dintre Eros și Thanatos.

Cartea lui Mircea Muthu reprezintă un reper major în rebrenologia ultimilor ani. Ea denotă o lectură atentă a textului și o parcurgere *in extenso* a bibliografiei. Rezultatul este o lucrare profundă, în măsură să deschidă noi orizonturi în exegeza creației reputatului scriitor.

Mircea A. DIACONU

Schiţă pentru o gramatică a Europei de sud-est

De la începutul carierei sale ştiinţifice, Mircea Muthu explorează teritoriul pe care, cu un cuvânt cuprinzător, l-am putea numi al balcanităţii. Nu-i vorbă, o face de unul singur, sau aproape de unul singur, când problematica ar solicita poate un întreg colectiv de cercetare. Să amintim că în 1976, imediat după susţinerea unui doctorat sub titlul *Balcanismul literar românesc până în secolul XX*, la editura Univers i se tipărea volumul *Literatura română şi spiritul sud-est european*. De atunci, fie în studii de sine stătătoare dedicate acestei probleme (precum *Balcanismul literar românesc* – 2002), fie în cărţi care par să atingă domenii mai largi (*Alchimia mileniului*, din 1989, de curând reeditată, sau *Cântecul lui Leonardo*, 1995), problematica balcanităţii şi a balcanismului apare cu consecvenţă, dezvăluind nu doar o preocupare academică, ci o pasiune. Şi cred că e vorba de o pasiune care implică devotament, credinţă, implicare. Astfel, aş spune că, încăput pe mâna unui ardelean, balcanismul e explorat cu instrumentele şi atitudinea europeanului: nu e contemplat, ci studiat. Împotriva adorării stilistice, bisturiul analistului. Împotriva nostalgiei, ochiul sagace. N-aş face, însă, decât să rămân ancorat în zona câtorva clişee pe care Mircea Muthu tocmai doreşte să le elimine. Oricum, un ardelean vorbind despre balcanism? Nu e singurul. Într-un loc, invocând un manuscris scris la 1620, despre cucerirea Ţarigradului de către turci, Mircea Muthu reaminteşte supoziţia că el ar fi putut fi scris de Samuil Micu. Apoi continuă: „Dincolo de chestiunea paternităţii, reafirmată, de altfel, şi de Pompiliu Teodor, textul acesta ridică problema, mai importantă în felul său, referitoare la preocupările bizantinologice din Transilvania luminilor”. Poate că, reactivat, ar trebui să identificăm aici spiritul luminilor. Doar că, în locul latinităţii, Mircea Muthu e preocupat de rădăcinile noastre balcanice. S-ar fi devotat cu atâta angajare acestei probleme dacă ea n-ar fi implicat chestiunea identităţii şi a relaţiilor noastre cu Europa? La mijloc, deci, nu-i doar o temă de cercetare; în spatele excursului ştiinţific, o fiinţă care trăieşte slujind un crez.

În fine, avem în vedere aici trei volume numite simplu *Balcanologie* (I, 2002, Editura Dacia; II, 2004, Editura Libra; III, 2007, Editura Limes), despre care Mircea Muthu mărturiseşte, într-o succintă notă, că „rafinează o meditaţie mai veche pe segmentul comparatismului literar/cultural sud-estic şi conotează un studiu de sinteză – *Balcanismul literar românesc* – ce are, de altfel, caracterul unui *work in progress*". Câteva chestiuni merită comentate. Sigur că e vorba de comparatism literar-cultural. Dar, pe un fundal de morfologie a culturii, Mircea Muthu abordează problematica imaginarului şi face paşi în direcţia imagologiei, punând, în acelaşi timp, la lucru instrumentele exegezei critice. Pe de altă parte, coboară în literatura veche sau în folclor (memorabile paginile despre *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte*, basm căruia i-a dedicat, de altfel un volum), nu-i e străină dialectologia şi nici nu ocoleşte studiile de lingvistică, structurează modele teoretice, face atente analize aplicative, scrie despre vechi manuscrise, ba chiar, într-un loc, face provocatoare excursuri în gastronomia balcanică. Aşadar, feţele unui fenomen complicat, situate discret, pe fondul înţelegerii mecanismelor politicului. Căci, orice s-ar spune, Balcanii sunt înainte de toate o problemă politică. Ultimii douăzeci de ani ne reamintesc că aici este „butoiul cu pulbere al Europei". Şi dacă este aşa, nu cumva Europa însăşi este culpabilă?! În fine, chestiune asupra căreia vom reveni. Oricum, chiar clişeu fiind, faptul acesta se întemeiază pe un adevăr de substanţă. Dar dacă există o gastronomie a Balcanilor, aşa cum există un folclor şi o mitologie istorică a lor, eu cred că aceasta spune, în fond, mai mult decât faptul că Balcanii au o istorie comună. Dar o istorie comună există. Şi-aici aş invoca relaţiile Balcanilor cu Europa occidentală.

Întrebat de Marin Mincu despre motivele interioare ale refuzului foiletonului, în favoarea adoptării unei perspective de cercetare europeană, Mircea Muthu mărturiseşte la un moment dat: „Un stagiu de aproape patru ani în Franţa mi-a transformat supoziţia în convingere, anume că nu suntem, orice am face, occidentali «întocmai», cum ar spune Zarifopol". E aici o problemă extrem de interesantă. După 1829, la noi a fost o veritabilă euforie a occidentalizării, cu momente de entuziasm, cu secvenţe de restaurare conservatoare, cu reverberaţii naţionalist-revanşarde. Oricum, după

ce, prin ochii lui Dinicu Golescu, Europa a fost descoperită, stratul balcanic al fiinţei noastre a fost deodată eliminat, ascuns, amânat. Simplific, fără îndoială. Dar nu poţi să nu remarci că până şi un Caragiale (e vorba de Ion Luca) preferă să meargă la Berlin, fugind nu de români, cu toate păcatele lor, ci mai degrabă de fondul său balcanic, pe care, orice s-ar spune, îl întâlnea încă în Bucureştii celei de-a doua jumătăţi a secolului XIX. Exilul la Berlin seamănă unei negări de sine. Nu-i vorbă, la Berlin, Caragiale, ca să revenim la gastronomie, cerea din ţară, să i se aducă, chiar pentru micul dejun, iaurt, icre, alte chestiuni de felul acesta. Cât despre fiul său, Mateiu, el chiar se declara, prin comportament, european. Nu suporta să ştie că străbunicul venise în Muntenia ca bucătar, îmbrăcat în haine orientale. În fine, să vedem în Caragiale, dincolo de acuzaţia unui detractor care confunda planurile, chiar un ultim fanariot? Da, o fi ultimul fanariot, dar unul care, dincolo de opera sa, prin gestul plecării la Berlin, fuge de sine. Nu-i departe ceea ce face Caragiale de furia lui Cioran îndreptată împotrivă-şi. Şi dacă negarea de sine e poate semnul unui popor care îşi reneagă rădăcinile (Cioran, oricum, o face), una dintre trăsăturile sud-estului ţine tocmai de „pozitivarea negativului", cum ne spune într-un loc Mircea Muthu, trăsătură definitorie pentru felul în care fiinţa cioraniană se salvează pe sine. De ce n-ar fi Cioran, în acest caz, ultimul fanariot?! Dincolo de toate acestea, să remarcăm că, cu toate reacţiile de tip restaurator-naţionalist, românii au trăit în ultimele secole cu ochii îndreptaţi spre Europa, care i-a ajutat să-şi întemeieze un stat sau care, dimpotrivă, părea să-i abandoneze, negându-și substratul balcanic, vizibil însă în folclor, în gastronomie, în istorie. Ca şi cum umbra balcanităţii ar fi o cangrenă. Poţi, însă, fugi de umbra ta?! Într-o epigramă din secolul XIV, se vorbea despre un ins care era *bulgaralbanezovlahul*. Astăzi, după încercări ale istoriei, suntem membri ai Uniunii Europene şi, prin urmare, europeni. Oricum, faţă de Europa Centrală sau de Europa Occidentală, Balcanii aveau propria lor identitate. Acesta este teritoriul pe care îl explorează Mircea Muthu, din dorinţa redescoperirii unui sine care nu poate fi pur şi simplu ignorat. În căutarea adevărului, coborâm, fireşte, în istorie, în modele mentale, în comportamente stilistice, într-un anumit imaginar, pentru a identifica un spirit comun, anumite constante, cu scopul realizării

unei „re-teritorializări”. N-are importanţă că sub aspect politic e vorba de o utopie. Miza nici nu este decât una culturală, cu reflexe în reprezentarea de către occidentali a Europei înseşi în care Balcanii sunt înscrişi. Altfel spus, nu e vorba despre o revanşă împotriva supremaţiei Occidentului, ci despre o asumare de către Occident a unui adevăr fără clişee. O lume în sine, Balcanii pot fi nu numai „butoiul cu pulbere” (în preajma căruia un occidental stă cu chibritul gata aprins), ci şi oglinda alterităţii care poate oferi soluţii. Balcanii propun şansa spaţiului unde „civilizaţiile se ating”. Acesta este, în fapt, mesajul optimist al studiilor lui Mircea Muthu, care refuză să accepte că occidentalul poate să-şi bage asemenea struţului capul în nisip. Există, aşadar, un optimism care priveşte metoda comparatismului (Mircea Muthu trăieşte cu speranţa unui „comparatism pe verticală, destinat să caute nu atât invarianţii de tot felul, cât, mai degrabă, să explice mai pertinent, mai convingător întemeierea ontologică a faptului de artă”), aşa cum există acest optimism al înţelegerii Balcanilor. În spatele acestui optimism, neliniştea celui care cunoaşte reticenţele centrului în a-şi ceda din autoritate. Ca şi cum nu Pascal, un francez, vorbise despre o lume cu „marginile pretutindeni şi cu centrul nicăieri”. Iată: „Efectul stereotipiilor create, de la Iluminism încoace, este unul de bumerang. Lui «homo duplex» balcanic i se opune, mereu mai frecvent, «machiavelica Europă». Cât de credibilă este, aşadar, pentru bosniacul din Mostar, pentru aromânul din Skoplje sau pentru kosovar retorica despre unificare şi care este preţul său real? De asemenea, dacă regiunea balcanică va fi considerată, în continuare, drept matricea identităţii occidentale clădită pe dubletul civilizaţie / barbarie, reiterată astăzi de aşa-numita «falie Huntington», se va perpetua *ad infinitum* vechea relaţie dintre Centru şi Periferie?”. Or, şansa pe care Mircea Muthu crede că Balcanii o oferă Europei ţine, printre altele, de o anume morfologie a culturii. Citim într-un loc pe aceeaşi temă: „Într-o *Schiţă pentru ontologia lui î n t r e* avansam, la modul asertoric, ideea că procesul de cristalizare a naţiunilor mici şi mijlocii din Europa emergenţei romantice a condus la acceptarea, teoretic cel puţin, a policentrismului”. Repet: este şansa spaţiului unde „civilizaţiile se ating”, astfel încât supremaţia centrului ar trebui să cedeze în favoarea multiculturalismului.

În fine, pentru acest Centru, Balcanii continuă să se scalde într-o mare de clişee şi de prejudecăţi. În 1999, aflat în Japonia, la Universitatea din Kobe, lui Mircea Muthu i s-a cerut să ţină o prelegere despre spaţiul sud-estic european. Era în zilele în care americanii bombardau Serbia. Fără să ştie că Maria Todorova îşi numise chiar astfel un capitol în cartea sa *Balcanii şi balcanismul*, profesorul clujean îşi intitulează prelegerea *Balcanii între invenţie şi descoperire*. Altfel spus, câtă prejudecată continuă să subziste în definirea Balcanilor şi ce anume este încă de descoperit? Cum citim într-un loc: „imaginea Sud-Estului trebuie reluată şi curăţată – într-un proces de durată – de zgura poncifelor şi a conotaţiilor negative, atribuite de-a lungul timpului”. Or, aceasta este miza fundamentală a cărţilor semnate de Mircea Muthu. Aşa cum sunt cunoscuţi, Balcanii par să fie mai degrabă inventaţi de europeni. Precizează Mircea Muthu, într-o încercare de explicare a cauzelor adânci ale acestui fenomen: „Sensurile peiorativizate ale termenului de *balcanism* sunt redevabile în bună măsură *bizantinismului,* conotat depreciativ de mentalitatea vestică, puţin dispusă să-şi asume măcar o parte din culpabilitatea dezastrului suferit de lumea creştină la 1453”. Mai târziu, detaliind: „Imaginarul literar îndeosebi a perpetuat sintagma «bizantinism al decadenţei»„. Aş relua aici acele trăsături, enumerate într-un loc şi de Mircea Muthu, care definesc „Infernul balcanic”. Iată: „deriziune facilă”, „nestatornicie funciară”, „empirism ostentativ”, „sentimentalism ieftin”, „familiaritate agresivă”, „adaptabilitate de factură cinic-grosieră”, „spiritul gregar”, „viziune infernală”, „axiologie socială răsturnată”, „deviaţie etnică”, „nebunia generalizată”, „instabilitatea caracterului”, cheful ca „replică diformă la hedonismul filozofic”, „instinct malefic de deriziune şi distrugere”, „hedonism rudimentar de esenţă popular-orientală”, „epicureism popular”, „etnocentrism agresiv”, „cinism grosier”, „vulgaritatea structurală a limbajului”, „senzorialism ostentativ” şi altele, şi altele. Nu-i vorbă, sunt trăsături pe care le identificăm în bună măsură în lumea ficţională a balcanismului. Şi întrebându-se dacă în proza sau în poezia postbelică acest fenomen, al balcanismului, e într-un proces de epuizare, concluziile şi demonstraţiile demonstrează mai degrabă reversul. Autori majori sau minori, nu are asta importanţă, sunt integrabili balcanismului literar.

I-aş fi inclus aici, pe lângă seriile invocate de Mircea Muthu, pe Mircea Cărtărescu, cu *Levantul*, şi, de asemenea, pe Liviu Georgescu, care, de la New York, restaurează, în unele din cărţile sale de poeme, lumea balcanică. Demonstraţia a fost, oricum, făcută, şi, aşa cum spuneam la început, cu rigoarea analitică a unui critic de fineţe. Sunt definiri memorabile despre proza lui Eugen Barbu, despre poezia lui Ion Gheorghe, despre versurile lui Mircea Vulcănescu, dar nu e momentul să insistăm aici asupra acestui fapt.

În fine, ce opune Mircea Muthu acestei lumi de clişee, care ar trebui să justifice marginalizarea Sud-Estului? „Gravă mi se pare, spune el, caracterizarea reductivă a balcanismului”. Prin urmare, defineşte balcanismul literar pe de o parte ca *asociere de stări contrastante*, pe de altă parte ca *răscumpărare estetică a unei drame colective*. Altundeva, mult mai explicit, autorul vorbeşte despre trei accepţiuni „coextensive” ale *balcanismului*. Cel mai bine este să cităm: „Mai întâi, balcanismul este o realitate politică şi etnică fragmentată generând conflicte armate şi sentimentul/conştiinţa a ceea ce am numit *echilibru instabil*. În al doilea rând, din unghiul mentalităţii, balcanismul – ca dramă colectivă însoţită de reversul său parodic – este parte integrantă dintr-o adevărată filozofie a supravieţuirii. Există, în sfârșit, balcanismul ca răscumpărare prin artă şi cu funcţie compensativă, provocată dar şi întreţinută, generic vorbind, de regimul autocratic şi de spaţiul închis, adiabatic”. În alt loc, într-un excurs analitic de adâncime, se vorbeşte despre tragicul specific Balcanilor. Iată: „Lipsit cel mai adesea de sublim şi încercuind o lume fără speranţă (constitutivă spaţiilor închise, adiabatice), e, de fapt, *un tragic fără tragic*, adică un grad zero al categoriei – izomorf cu amintitul deja *Bizanţ fără Bizanţ*”. E un tragic care nu exclude vitalismul debordant, excesiv, aşa cum nu exclude „sancţiunea morală” sau, în echilibru sau nu, „autocratismul estetic”. În fine, Mircea Muthu ştie prea bine că balcanismul e deseori tocmai ornamentaţia bogată, coborârea în simpla manieră, care, vorba lui Caragiale, e altceva decât stilul. De reţinut aici, într-o paranteză, câteva din pătrunzătoarele inserţii analitice ale exegetului literar, cu trimitere chiar la problema axiologică invocată. Spune Mircea Muthu despre poezia lui Ion Gheorghe din *Zoosophia*: „Această îndepărtare continuă de trecutul otomano-fanariot şi, mai

larg, de amintirea substratului tracic, nu putea să rămână fără consecinţe în planul poeziei. Or, în ordinea celor de mai sus, abrogarea – de multe ori involuntară – a spiritului, a *substanţei* balcanismului în favoarea *clişeului* (a decorativului şi mai puţin a pitorescului funcţional), dar cu valoare – şi aici e greşeala! – de «model» incriminat etic, provine tocmai din caracterul acuzat livresc al prelucrării”.

Să revenim însă pentru a sintetiza din nou în privinţa aportului Sud-Estului în procesul de integrare europeană. Mircea Muthu invocă, printre altele, reinventarea trecutului, fascinaţia diegezei, pozitivarea negativului şi derivatul naţionalist al „punţii între culturi şi civilizaţii”. Nu-i vorbă, dacă există o mentalitate balcanică, atunci, de reţinut şi o trăsătură, a treia în ordinea constructului teoretic al lui Mircea Muthu, pe care nu putem s-o trecem cu vederea. Spune Mircea Muthu: „Există, în al treilea rând, *procesul dublei modernizări în societăţile balcanice*, provocând – cu deosebiri nu de esenţă, ci de grad – cam aceleaşi reacţii. Prima dintre ele, localizabilă în epoca ecloziunilor naţionale, a instaurat imitaţia şi «arta şmecheriei», iar următoarea, în faza post-Yalta, a distrus relaţiile umane de la bază”. Este momentul ca, în ordinea logicii acestei expuneri, să formulăm întrebarea prezentă în chiar esenţa discursului lui Mircea Muthu. Şi anume: „Sunt toate acestea componente ale unei mentalităţi balcanice?”. Într-o frază nu lipsită de fibră artistică, care urmează unui răspuns pozitiv, citim: „În fond, constructul social, legitimat de cultura aferentă, conţine şi reflectă sau refractă în aceeaşi măsură nervurile desprinse dintr-o pânză freatică şi pe care, astăzi, încercăm să o aproximăm”. La drept vorbind, chestiunea aceasta, a mentalităţii, nu e atât de simplă. Mircea Muthu însuşi ştie acest lucru. Îl ştie şi Maria Todorova care face un apel la prudenţă. Spune cercetătoarea americană de origine bulgară: „*mentalitatea balcanică* şi *memoria balcanică* sunt nişte noţiuni himerice, existând în schimb varietăţi individuale sau de grup ale memoriei în Balcani, nu însă şi o memorie balcanică”.

Şi, totuşi, o pânză freatică pulsează în acest trup al Balcanilor cu ochii îndreptaţi spre Europa occidentală... Şi peste această pânză freatică, o umbră de meditaţie. Ba chiar fiorul generat de artă. În fapt, Mircea Muthu îşi încheie ultimele două volume din cele invocate aici

cu câteva pagini de jurnal. Pagini despre Veneţia, căci, citim, „într-o altă gramatică, mai profundă dar la fel de evidentă ca şi cei doi «poli» de mai sus, Veneţia a devenit – şi mărturiile de ieri şi de azi o dovedesc – ilustrarea lui *între* ca operator ontologic”. Mai explicit spus, „veneţianul este echivalentul vestic al omului bizantin”. Şi pagini despre Corint. Paginile unui scriitor, pe care nu putem să nu le aşteptăm, dincolo de interesul pentru problematica Balcanilor, publicate în întregime. Iată câteva rânduri, care urmează invocării raclei cu braţul stâng al lui Ioan Botezătorul: „Acum e linişte activă şi mă aflu aici, în Creta, într-un fel de baie a îngerilor care şi-au pierdut, totuşi, aripile. De undeva, dinspre Iraklion, se aude, bătând înfundat, marea. Ea ordonează totul, şi desenul munţilor pe cerul de un albastru palid, şi conturul ţărmurilor stâncoase, şi roşul de patină veneţiană al clădirilor. E o frumuseţe somptuoasă şi, pe undeva, nespus de tristă. Imperativul lui *carpe diem* e lizibil încă în fragmentele strălucitoare de mozaic micenian, în vreme ce populaţia turistică, gălăgioasă, dă iama în peşte prăjit şi în universul factice al suvenirurilor de tot felul. În vechiul port – mirosul de ierburi amare şi fortăreaţa veneţiană, măcinată de sare şi strivită de timp. În curând, soarele îşi începe bătaia rituală, apele devin sângerii, iar mâine va fi o nouă zi pentru măslinii şi caişii din Creta. Cu amintirea insulei, intrată în sânge, voi lua dimineaţa în piept, dar auzind, în spate, vuietul surd al valurilor care se retrag, la reflux, înapoi în mare”. Parcă un suflu balcanic pătrunde în ţesătura intimă a acestor rânduri. Ori poate că nu e vorba de balcanism, ci pur şi simplu de literatură. Oricum, dincolo de această coborâre într-un teritoriu angajant, de aşteptat jurnalul lui Mircea Muthu.

Andrei BODIU

Despre umor și melancolie

Mircea Muthu este o figură emblematică a învățământului filologic românesc. Istoric literar, estetician, teoretician al literaturii, Mircea Muthu a îndeplinit de-a lungul vremii și diferite funcții administrative în cadrul prestigioasei Universități *Babeș-Bolyai* din Cluj și la nivel național, fiind membru în Consiliul ARACIS. Așadar, o personalitate complexă, dedicată în totalitate studiului și vieții academice. S-ar spune, după descrierea anterioară, că profesorul Muthu și-ar fi putut pierde umorul date fiind obligațiile profesionale asumate de-a lungul vremii. Cred că umorul său, ironia și capacitatea de a relativiza probleme aparent insolubile, l-au făcut să treacă, cu succes, toate barierele. Dacă am amintiri pregnante cu profesorul Muthu, ele se leagă de situații pline de haz pe care sărbătoritul de astăzi le rememora sau chiar le provoca. Mai rar personalități care să se lase libere, în voia firească, lipsită de orice crispare a râsului, ca Mircea Muthu. Că în spatele râsului vor fi fiind tristeți și melancolii este în firea complexității personalității profesorului. De altfel, subtila lui poezie, spațiu de refugiu și de scrutare a interiorității, respiră aerul unei resemnări senine. Ceea ce exprima poemul intitulat *60*, cu care se încheie volumul *Grafii* din 2004 poate fi regândit, fără modificări radicale, astăzi, când Mircea Muthu a intrat în rândul septuagenarilor: „Încet coboară linia rotunjind/ trupul de șarpe gata să adoarmă/ pe un deșert de cărți, vegheat de mare,/ lângă un zero, iarăși: elipsă suspendată/ ce-adună-n sine galbenul cu negrul/ și un migdal, în asfințit, pe creastă/ a înflorit, tăcut, a doua oară."

Corin BRAGA

Estetica, încotro?

Mircea Muthu este un cercetător complex şi prolific, în egală măsură comparatist şi estetician, critic literar şi teoretician al literaturii. Prima din aceste vocaţii a rodit într-o serie de volume despre conceptele tipologice de balcanism şi balcanitate, bizantinism, spirit sud-est european, încununate de trilogia critică *Balcanism literar românesc* (Cluj-Napoca, Dacia, 2002). Demersul său de morfologie culturală a mentalităţii balcanice, la intersecţia dintre Europa şi Orientul apropiat, se înscrie ca un caz particular al domeniului mai larg al studiilor de "orientalism" inaugurate de Edward Said în 1978, rezonând cu cercetările similare ale Mariei Todorova şi Larry Wolf. Profesor de estetică şi teoria literaturii la Facultatea de Litere din Cluj, Mircea Muthu deschide acum un alt "şantier" de lucru, concretizând cea de-a doua sa vocaţie teoretică, cu un prim volum dintr-o proiectată trilogie închinată esteticii româneşti.

Mircea Muthu este un militant şi un fervent apărător al esteticii ca disciplină, inclusiv din punct de vedere instituţional – ca profesor universitar şi decan al Facultăţii de Litere, el pledează pentru autonomia domeniului, ameninţat permanent să fie înghiţit fie de filosofie, fie de teoria literaturii, sau să fie pur şi simplu şters din ultimele nomenclatoare, revoltător de înguste şi lipsite de orizont internaţional, ale Ministerului Educaţiei (situaţie în care se află şi literatura comparată şi lingvistica generală). Teoreticianul este de altfel conştient de o anumită „pierdere de viteză a esteticii" în studiile umaniste actuale, datorată înlocuirii civilizaţiei tiparului cu cea a mass-media electronice, criză anunţată deja de conceptele de „estetică negativă" al lui Theodor Adorno sau de „alienare artistică" al lui Mario Perniola. Întrebarea neliniştitoare care se ridică este în ce măsură o filosofie a frumosului şi a artisticului mai are pertinenţă în lumea postmodernă, când esteticul şi-a pierdut autonomia de care se bucura în perioadele clasică şi modernistă (definită la noi de Titu Maiorescu) şi a devenit difuză în manifestările multimedia (filme, reclame etc.)?

Dacă un răspuns sau o soluţie globală la această criză pare imposibil de dat, Mircea Muthu încearcă ceea ce stă în puterile unui iubitor al esteticii româneşti, şi anume o recapitulare a evoluţiei disciplinei la noi, adică o panoramă a inovaţiilor şi propunerilor conceptuale autohtone, şi o contribuţie personală, o serie de comentarii convergente care se doresc nişte „circumscrieri, deocamdată premonitorii, dintr-un orizont mai larg, cu speranţa unei cuprinderi sistemice" ulterioare. Aceste două scopuri structurează volumul *Studii de estetică românească* (Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005), împărţit în două secţiuni.

Prima secţiune cuprinde portretele celor mai importanţi esteticieni români, alcătuind un tablou sinoptic al evoluţiei esteticii româneşti. Reunind câteva studii care au însoţit volumele de restituiri făcute în ultimul deceniu de Mircea Muthu din scrierile lui Radu Stanca, Al. Dima şi Henri Jacquier, panorama porneşte de la precursori precum Radu Ionescu, Simion Bărnuţiu, Constantin Dimitrescu-Iaşi, Constantin Leonardescu, care pregătesc trioul clasic Maiorescu, Gherea, Ibrăileanu, trecând prin autori uitaţi precum Mihai Străjanu, Anghel Demetriescu şi chiar Eugeniu Sperantia, pentru a ajunge la „greii" Tudor Vianu, Mircea Florian, Liviu Rusu şi Al. Dima. Asemenea sinteze au mai fost făcute de către Al. Dima în perioada interbelică (editat însă abia în 2003 tocmai de către Mircea Muthu), şi de Grigore Smeu sau Ion Pascadi (ambii în 1969). Ceea ce aduce nou „sinopsa" de faţă, în raport cu abordările de factură pozitivistă de mai sus, este perspectiva cu inflexiuni „postmoderne", în orice caz relativivizante. Mircea Muthu nu mai abordează istoria ideilor (estetice, în cazul de faţă) într-un spirit hegelian, ca istorie a unor esenţe spirituale „tari", ca un afluent în fluviul unei istorii culturale mari, înţeleasă ca un scenariu explicativ global. El telescopează perspectiva, iese „în afara tabloului", relativizând conceptele fiecăruia prin contextualizarea lor istorică. Estetica neoplatonică şi hegeliană, estetica metafizică şi cea ştiinţifică, psihologia experimentală germană, determinismul rasial al lui Taine, croceanismul, neokantianismul unui Cassirer, Gestaltismul şi teoriile vitaliste, iraţionalismul, nominalismul matematic, existenţialismul şi fenomenologia, teoria receptării şi a lecturii, sociologia, estetica curentelor avangardiste, toate aceste curente şi

metodologii din estetica europeană devin un context şi un arhitext care hrăneşte şi explică teorii incitante şi dense conceptual, cum este „apriorismul pragmatic” al lui Eugeniu Sperantia.

A doua secţiune a volumului cuprinde mai multe meditaţii teoretice pe marginea esteticii şi a câtorva din categoriile ei principale, cum sunt cele de mimesis, poesis, semiosis etc. Mircea Muthu porneşte de la axioma că estetica, edificată ca disciplină de Baumgarten la 1750, este „un discurs legitimator mereu *a posteriori* în raport cu faptul artistic”, de unde şi o anumită carenţă a sa, deplânsă de o categorie aparte de teoreticieni, şi anume „neputinţa funciară de a performa creaţia literară, muzicală sau plastică”. Una din cauzele care explică „pierderea de viteză” a esteticii faţă de arta mediatică interactivă contemporană ar putea proveni din chiar acest decalaj dintre momentul producerii imaginilor şi cel al reflecţiei asupra valorii şi configurării lor. În acest sens, este interesant că doctorandul profesorului Mircea Muthu şi mai tânărul său coleg în colectivul de teorie literară de la Literele din Cluj, Horea Poenar, a susţinut un doctorat în care îşi propune, curajos, inovator şi aproape sisific, să redefinească estetica ca un proces creator, care se autoconcepe în momentul facerii sale, într-un discurs „paulinian”, care anunţă sau profetizează „bunavestire” a propriei sale geneze fenomenologice.

Acceptând locul secund al poeticii în raport cu poietica, Mircea Muthu sistematizează funcţiile esteticii, la fel cu ale criticii literare şi artistice, în cele de valorizare, ordonare şi integrare. Pe acest orizont, el face apoi câteva analize sintetice punctuale, ale unor concepte care, la fel cu estetica însăşi, suferă, o dată cu marile schimbări actuale de paradigmă, obnubilări şi estompări, pseudomorfoze şi redefiniri. Critica literară, ca disciplină medie între estetică (ca filosofie a literaturii) şi teorie literară (ca „ştiinţă” a literaturii), tinde fie spre o critică a criticii, având ca obiect metalimbajul, fie spre critica culturală, programatic interdisciplinară. Teoria genurilor a trecut de la accepţiunea normativă, după cea descriptivă, la o accepţiune funcţională (genul ca funcţie textuală). Estetica teologică, canonul, pitorescul, trivialul, identitatea şi alteritatea sunt şi ele cu folos punctate.

Pentru a reveni la chestiunea problematică a statutului esteticii astăzi, cartea se încheie pe o deschidere optimistă, o mică profesiune de credinţă, i-am putea spune. Diagnosticului privind „moartea esteticii”, Mircea Muthu îi opune previziunea unei regenerări a disciplinei, criza de legitimare a artei postmoderne impunând nu dispariţia tuturor instrumentelor, ci crearea unei „armături categoriale” noi. Direcţia posibilă de evoluţie, ni se sugerează, este aceea, interdisciplinară şi transdisciplinară, provocată de emergenţa teoriilor postmoderne dedicate imaginii. Importanţa actuală a imaginilor de televiune, film, video, internet, reclame etc., precum şi implicarea tot mai mare a consumatorului modern în procesul facerii imaginii (camerele video personale, telefoanele cu aparat fotografic), tind să confirme tot mai multe nu declinul, ci generalizarea unei estetici spontane, a vieţii cotidiene, chiar dacă estetica tradiţională, ca artă a frumosului transcendent, şi-a pierdut puterea de fascinaţie. De aceea, este probabil ca una din direcţiile majore ale viitoarelor volume de studii de estetică ale lui Mircea Muthu să se orienteze spre cercetarea imaginii şi a imaginarului.

Constantin COROIU

Autoportret în timp

Mircea Muthu a publicat în 2010, la Editura Eikon, volumul *Ochiul lui Osiris* ce cuprinde interviurile pe care le-a acordat în primele două decenii postdecembriste, apărute mai întâi cu precădere în reviste culturale precum "Adevărul literar şi artistic", "Tribuna" "Orizont" ori "Tomis", dar şi în suplimente ale unor cotidiane ca "Ziua" sau "Ziarul financiar". Ele interesează cu atât mai mult cu cât reputatul istoric al culturii, estetician, critic literar, nu se numără printre cei ce caută cu tot dinadinsul luminile rampei, ci e, mai ales, un om de bibliotecă şi de catedră, preocupat de teme majore şi dificile, în primul rând, cum bine se ştie îndeosebi în mediile academice, de balcanismul literar şi, în general, de arealul cultural sud-est european, un spaţiu despre care afirmă în deplină cunoştinţă de cauză că este "un veritabil sac fără fund pentru cercetători". Doar că ne-am putea întreba, parafrazându-l pe poetul din veacul al XIX-lea, unde ni sunt cercetătorii? Nu prea se văd şi mă tem că Mircea Muthu ar avea dreptate să se considere fără trufie nu doar *solus contra omnes*, cum zice la un moment când vine vorba de tema sa predilectă şi, desigur, majoră - balcanismul literar, ci şi cam singurul cercetător român contemporan al amintitului spaţiu căruia profesorul clujean i s-a dedicat şi i-a consacrat ample studii şi sinteze. Cea mai importantă dintre acestea, în trei volume, este *Balcanismul literar românesc*. O trilogie care – ne reaminteşte autorul - se încheie cu două eseuri. În cel intitulat *Preliminarii la ontologia lui* între, Mircea Muthu îl pune alături de *întru* al lui Constantin Noica – "piatră unghiulară" – pe *între* ca "posibil operator ontologic, îndelung verificat de postulările geopolitice şi istorice sud-estice" şi "resimţit altfel, mult mai acut, în spaţiul transilvan decât în Vechiul Regat". Într-un alt dialog din *Ochiul lui Osiris,* ideea este exprimată şi mai tranşant: "Cred că este mai important *între*: Între Orient şi Occident, între cosmocentrism şi antropocentrism etc.".

În opinia lui Mircea Muthu - "e necesară eliminarea sensului peiorativ din acest termen", *balcanism,* care s-a instalat demult şi persistă în mentalul colectiv, cauza principală fiind "transferul de

sens, eronat şi acesta, existent în aşa-numitul bizantinism". Din punctul său de vedere, balcanismul este un concept-imagine.

Se poate vorbi la noi de un *balcanism literar*? Răspunsul lui la această întrebare mi se pare lămuritor: "Balcanismul estetic ca restituire şi fixare a dramei cu reversul său parodic e semnul de vitalitate a celulei creatoare din acest spaţiu aflat, s-a spus, la răscrucea imperiilor vii sau moarte. Aşezat în nordul Dunării, adică în limesul fostei Turcocraţii, spiritul românesc deţine o situaţie privilegiată, beneficiind de perspectiva ce facilitează filtrarea elementelor provenite din, vorba lui I.L.Caragiale, «duhul balcanic». Aliajul, de pildă, dintre geniul liric al carpato-dunăreanului şi vocaţia pentru epic a răsăriteanului sau funcţiunea sancţiunii etice cu autocratismul estetic (ca în cazul lui Mateiu Caragiale) specifică, particularizează balcanismul literar românesc".

"Ardelean sută la sută", cum însuşi se simte şi se legitimează, Mircea Muthu e de o consecvenţă exemplară privind atât temele cercetărilor şi analizelor sale în domenii precum estetica, morfologia culturii şi, fireşte, balcanologia, cât şi ideile pe care le-a formulat şi le-a susţinut în studiile, eseurile, articolele publicate de-a lungul mai multor decenii. *Ochiul lui Osiris* atestă, între altele, tocmai această consecvenţă şi este, în fond, un autoportret al omului şi intelectualului. Confesându-se, scriitorul îşi defineşte personalitatea, înainte de toate prin ceea ce numeşte: "autoconstrucţie prin intermediul Cuvântului". Într-un număr din 1990 al "Revistei de istorie şi teorie literară" publica o confesiune intitulată: "De ce scriu? În ce cred?", cu care de altfel se şi deschide volumul *Ochiul lui Osiris*. Iată credo-ul exprimat atunci, la vârsta deplinei maturităţi: "Cred… cu obstinaţie în capacitatea recuperatoare a cuvântului, precum şi în forţa sa regeneratoare într-o civilizaţie a imaginii, adesea inflaţionară. Graţie paginii manuscrise ori tipărite, «cerul înstelat» se află în mine, regalitatea textului inversează astfel celebra formulare din testamentul kantian". Scriitorul băcăuan Sergiu Adam îi adresează, cu referire şi la condiţia de scriitor, vechea întrebare a lui Epictet: "Preferi să fii bogat sau fericit?", la care Mircea Muthu răspunde: "Şi una şi alta; până acum însă nu sunt nici bogat şi nici fericit. Probabil că nici nu voi fi. Totuşi, dacă vorbim despre putinţa de a fi fericit, permiteţi-mi să-i răspund eu lui Epictet cu un citat din

Apocalipsa Sf. Ioan, X, 10: «Atunci am luat cartea din mâna îngerului şi am mâncat-o, şi era dulce în gura mea ca mierea, dar după ce am mâncat-o, sufletul meu s-a amărât». Om al cărţii, trăiesc asemenea momente, privilegiate zic eu, de fericire amară”. În fine, celor de la “A treia Europă” care îl chestionează dacă s-a simţit vreodată ne-european le declară categoric: “Mă simt ne-european oriunde mă deplasez şi am – ca la Bucureşti, de pildă – sentimentul provizoratului eternizat”.

O fi poate scrisul lui Mircea Muthu lipsit de spontaneitate, conform propriei aprecieri, dar nu şi de expresivitate, iar multe propoziţii şi sintagme ale sale – “fericire amară”, “provizoratul eternizat”, “imperiile vii şi moarte” etc. – sunt inspirate şi nu puţine memorabile, rod al unei spontaneităţi elaborate. Formulările, reflecţiile vădesc, acolo unde contextul o permite, şi o natură lirică. Ceea ce nu e de mirare pentru cine ştie că autorul a scris şi poezie. “Transilvania este, pentru mine, şira spinării verticală, scăldându-se în imensa lacrimă a străbunilor şi părinţilor mei, alunecaţi în uitare” – mărturiseşte cărturarul şi scriitorul, tulburându-ne profund. O altă aserţiune a sa de un optimism cum nu se poate mai lucid şi, pentru mine, mai tonifiant, este în perfectă legătură cu ceea ce tocmai am citat: “România nu este şi nu va deveni un stat federal, în pofida presiunilor făcute cu mănuşi sau chiar cu parul, ca în unele judeţe din secuime”.

În conservatorismul ţărănesc, aici “la răscrucea imperiilor vii şi moarte”, Mircea Muthu vede un mare avantaj al nostru. Altminteri, el, conservatorismul, există în orice loc de pe Pământ unde sunt oameni care lucrează pământul, adică ţărani. Criticul şi esteticianul clujean însuşi ar putea fi considerat conservator când afirmă: “În arealul românesc…, unde sedimentările etnopsihologice sunt încă în curs, scriitorul nostru ar trebui să fie un *exemplum*, iar opera lui să aibă funcţia înalt-pedagogică în care cea estetică se include”. Ceea ce mi-a adus aminte de Mihai Ralea, care spunea că arta este întotdeauna pedagogică.

Mi se pare definitorie pentru un “ardelean sută la sută” şi această declaraţie din interviul meu cu Mircea Muthu, publicat într-un număr din 2002 al săptămânalului “Adevărul literar şi artistic” şi, apoi, în volumul *Paralele inegale* (Polirom, 2003): “Nu mă recunosc

în personajele lui Caragiale". Este surprinzător, cel puţin la prima vedere, pentru un cercetător al balcanismului literar. Criticul semnala în acea convorbire că marele scriitor – cel mai naţional scriitor român, cum credea Ralea – este incomplet analizat. Nu s-a răspuns la multe întrebări: "De pildă, Caragiale a vrut sau nu să se stabilească în Ardeal? A avut trei tentative. De ce n-a putut sau a renunţat să o facă? Poate că dacă s-ar fi stabilit dincolo de munţi, s-ar fi schimbat ceva în scrisul său". Dincolo de faptul că în istoria literară, ca şi în istoria mare, este un truism, cu *dacă* nu se poate opera fiindcă nu e câtuşi de puţin revelator, mă îndoiesc că mutarea într-o altă provincie a ţării ar fi schimbat ceva în scrisul lui Caragiale. Mircea Muthu îmi mai spunea că şi-a pus problema dimensiunii tragicului la Caragiale, părerea sa fiind că nu există tragic la autorul *Scrisorii pierdute*, întrucât ironia, "cariul ironiei corosive" diminuează tragicul. Sunt şi alte întrebări privindu-l pe Caragiale, dar şi pe Rebreanu, de pildă, pe care (şi) le punea în dialogul cu autorul acestor însemnări.

Închei tot cu o declaraţie a sa: "Eu nu am găsit nicăieri la Caragiale sublimul". Mărturisesc că eu l-am găsit. Este "sublimul" românesc. Ne place sau nu, Caragiale ne exprimă total. Nu am ieşit din proiectul lui. Dimpotrivă! Şi teamă îmi e că nici nu vom putea ieşi vreodată.

Iulian BOLDEA

Convergenţe hermeneutice

În studiile sale marcate de rigoare şi erudiţie, Mircea Muthu valorifică un aliaj de scepticism şi energie constructivă, subliniind, în fond, aporiile fibrei transilvane a propriei alcătuiri. Nu e întâmplător faptul că Mircea Muthu consideră că *echilibrul* ca trăsătură etnică nativă a românului se regăseşte, mai degrabă, sub semnul unei tensiuni "niciodată istovită între caracterul *recuperator* şi tendinţa, aspiraţia la *globalitate* a culturii noastre de-a lungul celor trei faze mari, respectiv arhaică, folclorică şi cultă. Aşa se poate explica faptul că *replierea* către sine, făcută nu gasteropodic, ci cu obstinaţia re-argumentării izvoarelor etnice, lingvistice ş.a. şi *expansiunea* (niciodată politică sau militară) în logos-ul trăit cu fervoare meridională ritmează specific această cultură ameninţată cu provizoratul existenţei, la răscrucea imperiilor vii sau moarte. Iată de ce, imperativul *rezistenţei* şi, corelativ, al *supravieţuirii* în ontic (*Mioriţa*) sau în istoric şi estetic (*Meşterul Manole*) structurează imaginarul fiecărei epoci. Între cele două dimensiuni există, îndrăznesc s-o afirm, un echilibru mereu instabil, prezidat de *sentimentul tragic al istoriei...*".

Apetenţa lui Mircea Muthu pentru analiza eficientă (dar deloc suficientă, adică închisă în tipare prestabilite), pentru studiul aplicat, pasiunea sa pentru concretul operei literare se regăsesc şi în *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului.* În *Preambul,* Mircea Muthu simte nevoia să-şi justifice efortul, mai ales prin puţinătatea exegezelor rebreniene cu adevărat reprezentative. Paginile lui M. nu au doar ambiţia de a-l privi pe Rebreanu dintr-un unghi inedit, *altfel*, ele îşi propun şi să verifice, în perimetrul unei opere clasicizate, supusă tuturor poncifelor receptării, măsura în care Rebreanu e un autor modern, un scriitor a cărui creaţie conţine indici fermi de actualitate, în condiţiile în care justificarea perenităţii operei presupune "depăşirea stadiului cu precădere elogiativ în actul de a celebra un mare scriitor". Cartea lui Mircea Muthu îşi are punctul de plecare în ideea conform căreia "afirmarea sinelui (…) traduce, la modul întrucâtva compensatoriu, aceeaşi năzuinţă de a edifica rotund

într-un univers supus fragmentării”. Or, această “afirmare a sinelui” îşi află concretizarea în mărturisirile lui Rebreanu, ce alcătuiesc “punctul de convergenţă dintre teoreticianul sui-generis, scriitorul, animatorul cultural şi omul Rebreanu”. De altfel, receptarea critică comună a încetăţenit, într-un anume sens, imaginea unui Rebreanu scriitor de o mare forţă narativă, adevărată natură epică, şi în mai mică măsură reflexiv. Mircea Muthu recuperează opera lui Rebreanu într-o ipostază duală: aceea ficţională şi cea reflexivă şi confesivă – ipostaze aflate într-o certă relaţie de complementaritate. Postura de teoretician a scriitorului nu poate fi, desigur, neglijată, pentru că opera propriu-zis de ficţiune e dublată, însoţită mereu de mărturia explicativă, de documentul teoretic complementar. Mircea Muthu subliniază, de altfel, cu îndreptăţire, că mărturisirea însăşi conţine, diseminate în structurile ei, *confesiunea propriu-zisă*, *elementul de poietică* şi *noţiunea de teorie literară*. Criticul subsumează opera lui Liviu Rebreanu unei categorii estetice fundamentale: aceea a *organicului*, element către care converg, cu semnificativă recurenţă, liniile de forţă semantică ale mai tuturor creaţiilor sale. “Categorie suverană”, cum observă criticul, organicul nu e identificat doar la un palier al operei lui Rebreanu, spre exemplu la nivelul creaţiilor de ficţiune; dimpotrivă, “ca şi concept însă organicul este multiplu etajat, el are statut de imanenţă atât în epica exemplară traversată de suflu epopeic, precum şi în concepţia despre artă a scriitorului ce conturează clasica, balzaciana imagine a creatorului demiurg”. Conceptul organicului este, apoi, urmărit, într-o demonstraţie riguroasă, în celelalte capitole ale lucrării lui Mircea Muthu, ce se ocupă de *Jurnalul şi de poietica creaţiei*, “*Centrul” şi “corpul sferoid”*, de *Incipitul şi mutaţiile prozei: epopeic/ romanul realist/ proza modernă* sau de *Feţele tragicului (eu istoric/ eu mitic)* etc. Pământul este, cu totul îndreptăţit, considerat “expresie ontologică a *organicului*”, un centru pulsatoriu care determină în chip hotărât atât naraţiunea, cât şi destinele personajelor. Foarte seducătoare, deşi oarecum discutabilă, se vădeşte aserţiunea lui Mircea Muthu conform căreia opera lui Liviu Rebreanu e o expresie abreviată a înseşi evoluţiei realismului critic, după cum ruptura dintre perioada de creaţie finalizată cu *Răscoala* (1932) şi faza ce gravitează în jurul *Gorilei* (1938) semnifică mai puţin istovirea capacităţii creatoare a

scriitorului, cât "starea de criză intrinsecă romanului de factură realistă din primele decenii ale veacului XX". În această conjunctură de criză, într-o epocă dominată de un impuls centrifugal şi entropic, guvernată de principiul omniprezent al fragmentarului, Rebreanu caută să menţină o anume coeziune a elementelor, să confere o garanţie (ce seamănă foarte mult însă cu o iluzie) de stabilitate efemerului şi destrămării – embleme ale acelor decenii. Organicul se transformă astfel "din axiomă în deziderat". Relaţia dintre *om* şi *pământ* ("contracarată progresiv de nebuloasa şi dinamica «lume de mâine», cu ilustrarea sa în *Gorila*"), translaţia de la afirmarea cu obstinaţie a unităţii lumii la hybrisul social şi individual mărturisesc această stare de criză la care scriitorul e martor şi participant, această trecere "de la monolitic spre fragmentar" pe care o sesizează, cu perfect aplomb, Mircea Muthu în evoluţia operei rebreniene. Studiul "tipologic" al lui Mircea Muthu e unul substanţial. Demonstraţia se sprijină mereu pe o solidă argumentare iar conceptele sunt delimitate şi definite cu rigoare analitică şi aplicaţie interpretativă. Căutând să răspundă la întrebarea dacă se poate dictuta, în cultura noastră, de un *balcanism literar*, profesorul clujean consideră că "balcanismul estetic ca restituire şi fixare a dramei cu reversul său parodic e semnul de vitalitate a celulei creatoare din acest spaţiu aflat, s-a spus, la răscrucea imperiilor vii sau moarte. Aşezat în nordul Dunării, adică în limesul fostei Turcocraţii, spiritul românesc deţine o situaţie privilegiată, beneficiind de perspectiva ce facilitează filtrarea elementelor provenite din, vorba lui I.L.Caragiale, «duhul balcanic». Aliajul, de pildă, dintre geniul liric al carpato-dunăreanului şi vocaţia pentru epic a răsăriteanului sau funcţiunea sancţiunii etice cu autocratismul estetic (ca în cazul lui Mateiu Caragiale) specifică, particularizează balcanismul literar românesc".

În ciuda caracterului său structurant oarecum eterogen, *Balcanologie II* (2004), e o carte ce se detaşează prin prezenţa unui set de obsesii, extrem de relevante pentru preocupările autorului ei. Ideea coagulantă a cărţii, este, aşa cum o arată şi titlul, *balcanitatea*, cu diversele sale faţete şi manifestări, în istorie, literatură, artă, cu concretizările sale multiple, în opere literare reprezentative, dar şi în mentalităţi ori în modelele arhetipale ale abisalului colectiv. Prima parte a cărţii, *Inserţii*, are un caracter preponderent analitic, autorul

aşezând în cumpănă deopotrivă vocaţia sa pentru circumscrierea atentă a unor concepte definitorii pentru balcanologie, şi interesul constant pentru concretitudinea textului literar. Referindu-se la mentalitatea balcanică, Mircea Muthu surprinde, ca o constantă esenţială a sa, *identitatea multiplă*, concept de o reală disponibilitate metodologică, prin care se mediază în chip benefic raportul dintre identitate şi alteritate. În acelaşi timp, autorul prezintă trei module interogative ce concretizează această teză a mentalităţii balcanice: existenţa unui „homo balcanicus”, efectele modernităţii asupra identităţilor balcanice şi condiţiile în care identităţile balcanice pot deveni pacifice.

Mircea Muthu constată că cele trei module, dar şi altele, structurează o problematică fundamentală a balcanităţii. De un interes indiscutabil sunt şi aserţiunile privitoare la bizantinologie, provocate de lectura – creatoare – a cărţii *Ideologia politică a Imperiului Bizantin*, de Helene Ahrweiler, aserţiuni prin care Mircea Muthu realizează o relaţie subtilă, foarte eficientă din unghi epistemologic, între bizantinologie şi balcanologie, două perspective îndreptăţite a arunca o dreaptă lumină şi asupra Imperiului bizantin, dar şi asupra spaţiului balcanic, în măsura în care filiaţiile, apropierile, congruenţele între cele două entităţi sunt cât se poate de evidente. *Comparatismul în trei ipostaze* e o succintă, dar densă prezentare a achiziţiilor metodologice de dată recentă în domeniul literaturii comparate, cu evocarea numelor şi a contribuţiilor unor comparatişti cu un aport decisiv la evoluţia disciplinei (George Steiner. E.R. Curtius, Raymond Trousson, Hugo Dyserink şi, la noi, Alexandru Duţu). Sunt decelate aici trei mari dimensiuni ale comparatismului: tipologică, tematologică şi imagologică. Dacă tipologia comparată distribuie accentul asupra unei anumite „geografii umane” ce se regăseşte într-un anumit grup de literaturi, folosind în special instrumente metodologice ale sociologiei literaturii, tematologia „înlesneşte valorificarea în cheie culturologică mai mult decât în aceea propriu-zis literară”. În sfârşit, grila imagologică de studiu a literaturilor îşi are temeiul gnoseologic şi epistemologic în relevarea a două constante esenţiale: imaginea celuilalt şi imaginea propriului sine.

În comentariile despre două memoriale de călătorie prin spaţiul sud-estului Europei (grupate sub titlul *Periple balcanice*), Mircea Muthu subliniază atitudinile şi reflexele culturale ale lui Dimitrie Ralet, expunând o sumă de „referinţe psihologice” ale memorialistului-personaj, dar şi modul în care este „prezentificată” concreteţea peisajului uman şi geografic, în conjuncţie cu excursurile istorice sau recursul la „memoria culturală”. În memorialul de călătorie al lui Dimitrie Bolintineanu se pune accentul pe individualizarea stilistică a textului, cu prezentarea unor dominante expresive ale naraţiunii autobiografice. Un studiu aflat la interferenţa literaturii comparate cu estetica e *O componentă a tipului tragic*, în care cercetătorul studiază câteva reflexe literare fundamentale ale femeii-peşte, mit semiantropomorf ce ilustrează congruenţa elementului feminin cu dimensiunea acvaticului. Nu putem trece peste comentariile pe care Mircea Muthu le consacră (în *Prelungiri tipologice în proza* românească) unor romane în care resorturile naraţiunii realiste sunt relativizate prin reverberaţii ale alegoricului şi simbolicului cu intarsii ale lirismului (despre *Iarna Fimbul* de Alice Botez), în care e prezent un timbru tragic ce modulează existenţe şi destine umane, într-o reprezentare în care „detaşarea alternează cu implicarea sentimentală, crucificarea lumii crepusculare cu revanşa scrisului frumos” (despre *Lunatecii*, de Ion Vinea), sau, în fine, în care se regăsesc „tonul vituperant şi candoarea mimată, portretele trase în cărbune şi tristeţea clamată într-o retorică specifică” (despre *Adio, Europa!* De I. D. Sârbu). În mod parcă surprinzător, în a doua parte a cărţii, *Documente*, ni se relevă alte disponibilităţi ale cercetătorului literar, acribia filologului, ştiinţa de a descoperi filiaţii între texte, arta de a pune în valoare manuscrise mai puţin cunoscute, cu descrieri minuţioase şi documentate. Carte în care preocupările de literatură comparată, de estetică şi de exegeză propriu-zisă stau în armonie, *Balcanologie II* întregeşte în chip benefic interesul constant şi fructuos ale lui Mircea Muthu în acest domeniu, după remarcabilele sinteze consacrate sud-estului european (*Literatura română şi spiritul sud-est european, Balcanismul literar românesc, Dinspre Sud-Est*, *Balcanologie I*).

Sancţionând „caracterizarea reductivă a balcanismului”, Mircea Muthu defineşte balcanismul literar, ca relief ontic tripartit,

prin prisma unui aliaj al unor stări paradoxale, antinomice, dar şi ca *răscumpărare estetică* a unei dinamici existenţiale aşezate sub semnul tragicului: „Mai întâi, balcanismul este o realitate politică şi etnică fragmentată generând conflicte armate şi sentimentul/conştiinţa a ceea ce am numit *echilibru instabil*. În al doilea rând, din unghiul mentalităţii, balcanismul – ca dramă colectivă însoţită de reversul său parodic – este parte integrantă dintr-o adevărată filozofie a supravieţuirii. Există, în sfârșit, balcanismul ca răscumpărare prin artă şi cu funcţie compensativă, provocată dar şi întreţinută, generic vorbind, de regimul autocratic şi de spaţiul închis, adiabatic". Între exerciţiul analitic şi vocaţia generoasă a sintezei se plasează, în fond, întregul demers ştiinţific al unuia dintre cei mai reputaţi Profesori ai Literelor clujene, sedus deopotrivă de geometria strictă a teoriei, dar şi de exerciţiul hermeneutic de amplă şi subtilă comprehensiune intelectuală.

Bibliografie critică selectivă

Boldea, Iulian, *Vârstele criticii*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2005

Boldea, Iulian, *Memory, Identity and Intercultural Communication*, Edizioni Nuova Cultura, Roma, 2012

Boldea, Iulian, Politics and religion. Challenges and ideological openings, în "Journal for the Study of Religions and Ideologies", nr. 16 (47), 104-109, 2017

Braga, Corin, *Estetica încotro?*, în revista „Observator cultural", nr. 310, martie 2006

Teutişan, Călin, în revista „Tribuna", nr. 138, 1-15 iunie, 2008

Diaconu, Mircea A., în „Tribuna", nr. 138, 1-15 iunie 2008

Dumitru CHIOARU

Profil de comparatist

Mircea Muthu a lucrat întreaga viaţă, cu pasiune şi rigoare, la un proiect de comparatist: *literatura sud-estului european*. E un proiect cu atât mai interesant cu cât vine de la un ardelean care se deosebeşte de un balcanic tocmai prin faptul că – spre a-l cita pe Lucian Blaga – îşi duce gândul până la capăt.

Începând cu volumul *Literatura română şi spiritul sud-est european* (1976), continuat de *Permanenţe literare româneşti din perspectivă comparată* (1986), proiectul s-a materializat în varianta definitivă, intitulată *Balcanismul literar românesc*, în două ediţii (2002 şi 2008), în care apare şi al treilea volum al sintezei, *Balcanitate şi balcanism*, anunţat cu titlul *Conceptul de balcanism literar*. Dar din acest trunchi central cu o coroană atât de rotund împlinită, s-au desprins ramurile altor eseuri şi studii comparatiste asupra interferenţelor culturale sud-est europene, răspândite în volumele *La marginea geometriei* (1979), *Alchimia mileniului* (1989), *Cântecul lui Leonardo* (1995) şi *Călcâiul lui Delacroix* (1996) sau grupate în cele trei volume de *Balcanologie* (I, 2001, II, 2004, III, 2007) şi *Panoramic sud-est european* (2012), alcătuind – cum spune însuşi autorul – un gen de *work in progress*.

Încă din volumul de debut, *Orientări critice* (1972), Mircea Muthu se delimitează ca specialist de comparatismul clasic, marcat ideologic de pozitivismul ce punea accentul pe studiul izvoarelor şi influenţelor dintre opere literare/ literaturi diferite. El se situează ferm pe poziţia celor care susţin necesitatea renovării şi definirii literaturii comparate nu în raport cu istoria literaturii, precum făcea chiar şi după un veac de la fondarea disciplinei pe aceste baze, Paul van Tieghem în "manualul" său din 1931, ci cu teoria literaturii, aşa cum propusese în faţa crizei de la mijlocul secolului XX, Rene Wellek, în eseul *Conceptul de literatură comparată* (1952) şi, apoi, în capitolul *Criza literaturii comparate* din volumul *Conceptele criticii* (1963). Mai mult, urmând drumul deschis de René Etiemble în eseul *Renovarea literaturii comparate*, continuat de celebrul *Comparaison n'est pas raison* (1963), Mircea Muthu îşi îndreaptă

atenţia, în acord cu discipolul român al lui Etiemble, Adrian Marino, spre o formă mai profundă şi complexă de comparatism, analizând *invarianţii*/ "permanenţele", cum preferă el să le spună, care fixează identitatea unei literaturi în raport cu alte literaturi dintr-o zonă culturală determinată geografic şi istoric, cuprinzând culturile neogreacă, sârbă, bulgară, albaneză, română etc. În acest sens, Mircea Muthu asimilează literaturii comparate metoda de lucru a arhetipologiei, preluată din psihanaliza lui Jung de critici ca Nortrop Frye şi Gilbert Durand. El se situează astfel pe principala direcţie de evoluţie a comparatismului mondial din a doua parte a secolului XX.

Mircea Muthu întreprinde un demers comparativ foarte laborios asupra unei zone culturale în care s-a înscris literatura comparată încă de la începutul manifestării ei în spaţiul cultural românesc din a doua parte a secolului al XIX-lea, prin activitatea unei personalităţi de formaţie enciclopedică precum Bogdan Petriceicu-Haşdeu, având – din păcate – doar un singur continuator remarcabil în prima parte a secolului XX, în Nicolae Cartojan, prin studiile sale asupra cărţilor populare şi a literaturii culte vechi. Mircea Muthu este continuatorul lor în a doua parte a secolului XX, marcând altă etapă a cercetării literaturilor sud-est europene, care nu se mai axează pe erudiţia istorică şi filologică, ci – aşa cum el însuşi declară – pe studiul poeticii unor "serii de forme literare, cu numitorul comun al temelor, motivelor sau al procedeelor de construcţie", reprezentative pentru fenomenul cultural numit *balcanism*. (În paranteză fie spus, balcanismul s-a manifestat mai ales în Muntenia şi Moldova, ca ţări româneşti mai profund marcate de bizantinism şi fanariotism, în timp ce Transilvania, dată fiind istoria ei separată în care, deşi mai apropiată de spiritul culturii Europei Centrale, a păstrat totuşi limba de sorginte latină şi credinţa ortodoxă de provenienţă bizantină, a rămas în afara sferei de influenţă a acestui fenomen cultural, încât până azi n-am putea menţiona niciun scriitor ardelean, cum de altfel nu o face nici Mircea Muthu, balcanic ca tematică şi stil).

Chiar dacă este convins că "balcanismul nu epuizează (ar fi imposibil) tipologia spiritualităţii româneşti în ansamblul său, cu mult mai complexă", Mircea Muthu crede cu tărie că acest fenomen cultural, care nu poate fi definit nici ca şi curent şi nici ca stil,

conturează mai bine decât altele originalitatea literaturii/ culturii noastre în cadrul celei universale, pentru că reprezintă filonul care traversează istoria ei de la Bizanţ şi perioada fanariotă, până în epoca modernă.

În primul volum al cărţii *Balcanismul literar românesc*, Mircea Muthu stabileşte etapele istorice ale conceptului, determinând mai întâi contribuţia "Bizanţului dincolo de moarte", prin *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, apoi "sinteza dintre Orient şi Occident" înfăptuită de prinţul Dimitrie Cantemir în *Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu lumea* şi *Istoria ieroglifică*, urmată de momentul "revanşei artei profane asupra celei religioase" marcat în secolul al XIX-lea de Anton Pann¸ continuat de Nicolae Filimon şi Ion Ghica, şi, ca etapă de "consolidare estetică" a fenomenului, prin opere de I.L.Caragiale, Mihail Sadoveanu, Gala Galaction, Panait Istrati, Mateiu I. Caragiale, Adrian Maniu, Ion Barbu ş. a., abordate prin prisma acestui concept cu subtilitate analitică şi o remarcabilă capacitate de sinteză.

În al doilea volum, Mircea Muthu trece de la descrierea istoriei ciclice a fenomenului, la investigaţia imaginarului sud-est european, manifestat în unitatea în diversitate a literaturilor balcanice, analizând cu perspicacitate permanenţele literare reprezentate de-a lungul vremii de diferite tipuri ale lui *homo duplex* balcanic ca: meşterul (Manole), haiducul, înţeleptul rătăcitor (Nastratin Hogea), parvenitul etc., care au pătruns în literatura populară dar se reiterează şi azi în literatura cultă, sau de motive eterne ca roata, lumina, drumul etc.

Cel de-al treilea volum, intitulat *Balcanitate şi balcanism*, este o recapitulare a demersului comparativ din volumele anterioare, prin prismă teoretică. Făcând multiple şi juste delimitări teoretice, Mircea Muthu consideră că fenomenul trebuie înţeles în trei accepţii: "*Balcanismul* (delimitabil de balcanitate) trebuie analizat în cel puţin trei accepţiuni coextensive. Mai întâi, balcanismul este o realitate politică şi etnică, fragmentată, generând conflicte armate şi sentimentul/ conştiinţa a ceea ce numim *echilibru instabil*. În al doilea rând, din unghiul mentalităţii, balcanismul – ca dramă colectivă însoţită de reversul său parodic – este parte integrantă dintr-o adevărată filosofie a supravieţuirii. Există, în sfârșit, balcanismul

ca răscumpărare prin artă şi cu funcţie compensativă, provocată dar şi întreţinută, generic vorbind, de regimul autocritic şi de spaţiul închis, adiabatic”. Analiza acestora este realizată în raport cu alte contribuţii istorice sau filosofice, româneşti sau străine, pe care comparatistul le integrează în sistemul său teoretic sau le respinge polemic, argumentându-și ideile cu toată rigoarea şi acurateţea vocaţiei sale de critic literar.

Această amplă şi monumentală lucrare a comparatistului Mircea Muthu poate sta alături – şi chiar o depăşeşte în complexitate – de cartea *Balcanii şi balcanismul* a autoarei americane de origine bulgară Maria Todorova, intrând nu numai în circuit local/ balcanic, ci şi universal.

Dorin ŞTEFĂNESCU

Răsăritul prin Lucian Blaga

Există cărţi a căror scriitură respiră un aer de tandră familiaritate cu obiectul supus investigaţiei. E ca şi cum autorul lor participă la un ritual iniţiatic secret, împărtăşindu-se din substanţa afrodisiacă a lecturii. Lectură pasională, iscoditoare, iubitoare a nuanţelor şi comparaţiilor, preocupată mai degrabă să afle poteci nebănuite decât să înainteze pe drumuri cunoscute. Este tipul de carte în cea mai mare măsură rodnică, pentru că ea nu oferă nimic de-a gata, nu caută să dea la iveală totul, ci desţeleneşte câmpuri virgine şi, îndrumând, invită la drumeţie, lăsând în dreptul fiecărei noi poteci deschise un semn pe care alţii îl pot urma, semnul celui dintâi, al celui care arată direcţia cea bună.

O astfel de carte este *Lucian Blaga – dimensiuni răsăritene*,[1] care – mărturiseşte exegetul în *Nota preliminară* – „s-a alcătuit oarecum de la sine, dintr-o îndelungată familiarizare cu faţetele « cosmoidului » metafizic şi liric”. În prima secţiune (*Lucian Blaga şi sud-estul european*), alături de teme dezbătute în studii anterioare, îşi fac loc pagini despre funcţionalitatea pitorescului, inserţiile folclorice, comentariile la o „schiţă metafizică” extrasă din *Luntrea lui Caron*, precum şi cu privire la reflecţiile lui Blaga despre modelul bizantin. A doua secţiune (*Accente*) aduce în prim plan, printre altele, o lectură comparată (Blaga – Brâncuşi), comentează o sintagmă considerată esenţială (conceptul-imagine), propune o tipologizare a epistolarum-ului blagian, prospectează afinităţile dintre Blaga şi Spengler şi abordează mitologia „trecerilor” în romanul blagian publicat postum. Cu totul, o seducătoare mărturie „despre numeroasele posibilităţi de sondare a unei opere ce aşteaptă încă *summa* exegetică a veacului ce se încheie”.

Blaga, constată M. Muthu în *Preludiile* studiului său, delimitează trei niveluri stilistice sud-est europene, adevărate paradigme culturale specifice acestui spaţiu spiritual: tracismul, bizantinismul şi ortodoxismul. Izomorfismul celor trei dimensiuni

[1] Mircea Muthu, *Lucian Blaga – dimensiuni răsăritene,* Editura Paralela 45, Piteşti, 2000.

sau „vârste culturale răsăritene” se întemeiază în acel „stoicheion universal” prin care se manifestă atât sofianicul cât şi stihialul. Acest tablou categorial, cu toată încărcătura sa axiomatică, e în măsură să arunce o lumină asupra stării lui *între*, care este chiar miezul ontologic al apriorismului românesc: „noi nu ne găsim nici în apus, şi nici la soare răsare – afirmă Blaga în *Spaţiul mioritic* – noi suntem, unde suntem: cu toţi vecinii noştri împreună – pe un pământ de cumpănă”. Blaga a fost prea puţin interesat de omul individual, şi ca atare nu găsim decât arareori în sistemul său acele accente „existenţiale” care oferă drept teme de meditaţie singularitatea fiinţei şi destinul personal ca act văzut în *concreto*. Când, totuşi, vorbeşte (în *Diferenţialele divine*) de „singularitatea omului”, e vorba doar de unitatea sa formativă care îşi atinge limita superioară a integrării înţeleasă ca stagnare. O dovadă e şi următoarea aserţiune din *Spaţiul mioritic*: „popoarele din răsăritul european nu sunt deloc orientate spre iniţiativa individuală şi spre categoriile libertăţii, ci spre lumea organicului”.[2] Ceea ce înseamnă că, în perspectiva sofianică, „făptura izolată îşi pierde fizionomia individuală” (în paranteză fie spus, e simptomatic faptul că meditaţia „răsăriteană” a lui Blaga, ca şi, în general, cea sud-est europeană, nu consideră libertatea individuală o problemă prioritară, aspect ce comportă cauze geo-istorice şi religioase mai adânci asupra cărora vom reveni). Chiar şi atunci când filosoful se referă la sufletele pe care chinurile îndoielii le-au orientat spre credinţă, problema dogmei, una strict intelectuală, este cu desăvârşire desprinsă de contextul religios care i-a favorizat ivirea: „Trebuie să izolăm dogma”, spune el, „şi vom face abstracţie de toate complicaţiile religioase ale ei”.[3] În acest sens, Ioan I. Ică jr. are perfectă dreptate când remarcă, în prefaţa la *Stâlpul şi Temelia Adevărului* a lui Pavel Florenski, că „Blaga instrumentalizează dogma într-un sens exclusiv epistemologic şi secularizează saltul credinţei din religios în serviciul eului şi al creativităţii sale culturale infinit stimulate de o metafizică negativă, totul de o inspiraţie romantică greu de contestat”.[4] De aceea, nu statutul de interval al

[2] Lucian Blaga, *Opere* 9, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, pp. 216-217.
[3] *Eonul dogmatic*, în Lucian Blaga, *Opere* 8, Editura Minerva, Bucureşti, 1983, p. 203.
[4] Pavel Florenski, *Stâlpul şi Temelia Adevărului*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. LII.

fiinţei umane îl preocupă pe Blaga (cu tot ceea ce implică acest statut în perspectiva teologiei paulinice), ci fiinţa etnică ori istorică, văzută la răspântia culturilor şi civilizaţiilor, integrată în unitatea superioară şi complexă a „neamului”, în sens de „fapt organic”. Astfel că „pământul de cumpănă” nu este nicio clipă trupul omenesc şi nici măcar marele trup lumesc, ci un teritoriu circumscris geografic, o limită teritorială, un spaţiu (mioritic) de interferenţe spirituale. Nu ştim cât de hotărâtoare este această opţiune pentru ceea ce s-a numit dimensiunea răsăriteană a gândirii lui Blaga; cert e însă că apriorismul românesc – împreună cu matricea stilistică specifică – de aici îşi trage seva ideatică.

Deosebit de fecunde sunt posibilele pârtii pe care M. Muthu le prefigurează încă din *Preludiile* amintite, tot atâtea dimensiuni ale unei cercetări aplicate la domeniul comparatisticii mentalităţilor. Astfel, dincolo de semnele (îndoielnice) ale gnosticismului în gândirea lui Blaga (aceste „fantasmagorii alegorice”, cum le numeşte el), se profilează căi mult mai ispititoare, ca de exemplu „drumul de la *mister*, înţeles ca «negativitate absolută», la o veritabilă *hermeneutică a posibilului*”, apoi, legată de prezenţa unor elemente provenind din teologia abisală răsăriteană, tematizarea unui apofatism al antinomiei transfigurate; nu în ultimul rând, postularea unor echivalenţe conceptuale între *anonimitatea*, în înţelesul ei blagian, şi *nenumirea* (apofatică şi ea) în sensul metafizic al cuvântului, aşa cum apare la Ps. Dionisie Areopagitul.[5]

În ceea ce priveşte *creştinismul cosmic* adus în discuţie, acesta este, în esenţă, orice s-ar zice, rodul unui sincretism păgâno-creştin. A conecta cuvântul liturgic la ritmurile cosmice şi a sanctifica natura, văzând-o ca Ecclesie (oarecum similar cu Spiritul Pământului la Teilhard de Chardin sau cu felul în care Chateaubriand află rădăcina miraculosului creştin în sacralitatea naturii: „Pădurile au fost primele temple ale Divinităţii”, afirmă el în *Geniul creştinismului*) înseamnă a ilustra acel „proces continuu de asimilare a moştenirii religioase precreştine” despre care vorbeşte M. Eliade, referindu-se la botez, la

[5] Trebuie specificat că aceste teme şi-au găsit în bună măsură interpretarea într-un substanţial capitol – şi el însă cu funcţie propedeutică – al volumului semnat de Ştefan Afloroaei *Cum este posibilă filosofia în estul Europei*, Editura Polirom, Iaşi, 1997, pp. 100-126.

Arborele Vieţii, la Crucea asimilată cu acesta şi la originea substanţelor sacramentale. Este vorba de simboluri arhaice, specifice religiozităţii cosmice, reinterpretate în context biblic şi asimilate de folclorul creştin.[6] Este semnificativ faptul, remarcă în continuare M. Eliade, că cosmogonia biblică a dispărut în folclorul european, singura cosmogonie „populară" cunoscută în Europa de sud-est fiind de structură dualistă, punând în scenă încă de la început cele două principii antinomice (Dumnezeu şi Diavolul). După N. Cartojan – citat de M. Eliade[7] –, acest mit oceanic indo-iranian a fost împrumutat de sectele eretice ale creştinismului (gnostici, maniheişti), care au preluat legenda, dându-i formă creştină, şi au transmis-o mai departe bogomililor.

Se desprind din acest punct al discuţiei două poteci pe care exegetul operei blagiene poate păşi cu folos: problema influenţei gnosticismului (prin filieră bogomilică) asupra gândirii lui Blaga şi perspectiva sofianică dezvoltată de acesta (nu fără legătură, poate, cu amintitele aluviuni gnostice). M. Muthu remarcă cu îndreptăţire că postularea acestui act bivalent de cosmicizare îl diferenţiază pe L. Blaga de M. Eliade, dar că, indiferent cum ar fi înţeleasă această „păgânizare" a creştinismului sau această reconciliere cosmică cu o organicitate primordială, analogiile între cei doi gânditori sunt evidente. Atât premisele ontologice implicate, cât şi concluziile desprinse reliefează dorinţa de „a circumscrie creativitatea românească" şi de „a găsi acele elemente care explică rezistenţa" în faţa unei istorii tragice.

Conceptul crucial de *antinomie transfigurată* explică poate cel mai bine delimitarea lui Blaga de modelul ideatic de tip gnostic. Se ştie că pentru filosoful român este vorba de antinomii antilogice care au totuşi un înţeles şi o înfăţişare „de dincolo" de actul pur intelectiv, incapabil să realizeze diferenţa – sau saltul – unui alt punct de vedere (Blaga dă ca exemple dogma trinităţii creştine, dogma despre cele două naturi ale persoanei lui Christos, dogma transsubstanţierii

[6] Cf. Mircea Eliade, *Istoria credinţelor religioase*, II, cap. 237. *Spre un „creştinism cosmic"*; cf. şi Vladimir Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Editura Bonifaciu, Bucureşti, 1998, pp. 97, 99.

[7] Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 89.

euharistice, – dogmele fiind „antinomii transfigurate de misterul pe care ele vor să-l exprime”).[8] Or, observă cu fineţe M. Muthu, „din modul acesta de gândire aporetică este eliminată antinomia în grafie bogomilică”, deoarece structura (pseudo)dualistă a acesteia din urmă consemnează o polaritate netransfigurată (pe care Heliade ar numi-o „himerică”), în care doar un principiu este creator – Dumnezeu – iar celălalt – Diavolul – îi este subordonat.[9] În aceeaşi arie problematică se înscrie şi afirmaţia lui Blaga referitoare la generarea indirectă, prin integrare de diferenţiale, „de unde urmează că Eonii, existenţele superioare pe care le-au imaginat sistemele gnostice, nu se realizează, deşi sunt posibile”.[10]

Cât despre *perspectiva sofianică*, deplasarea „metodologică” pe care M. Muthu o semnalează (cadrul „procustian”) este una tipică viziunii blagiene. Precum în cazul altor concepte aflate în discuţie, se operează o glisare din domeniul teologic propriu-zis în cel al filosofiei culturii, o „filosofie a culturii ortodoxe” („sofianicul este deci înainte de orice un subiect de «filosofie a culturii»„.[11] Astfel că sofianicul „devine o *imagine* poetică şi, în acelaşi timp, o *ipoteză* morfologică”, cu alte cuvinte, am adăuga noi, o con-figurare a unui conţinut transcendent surprins în ipostaza sa coborâtoare. Configurare care, pentru Blaga, este o „transfigurare” (în arta bizantină, figurile sunt „sofianic transfigurate”), o determinantă ipostatică (*i. e.* o potenţă stilistică) creatoare, cu valoare de paradigmă culturală a spiritualităţii răsăritene. Anistoricitatea ortodoxiei – teocentrismul său păstrător şi mărturisitor al adevărului Tradiţiei – probează acelaşi interes slab, amintit de noi mai sus, pentru destinul istoric al omului. Pentru Blaga, omul ca fiinţă istorică reprezintă o mutaţie calitativă faţă de omul care îşi trăieşte viaţa în orizontul lumii date; el este omul deplin care există „şi în orizontul

---

[8] Cf. *Eonul dogmatic*, în Lucian Blaga, *Opere* 8, ed. cit., p. 221.
[9] Cf. Ioan Petru Culianu, *Arborele gnozei*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998, p. 300.
[10] *Diferenţialele divine*, în Lucian Blaga, *Opere* 11, Editura Minerva, Bucureşti, 1988, p. 82. Referitor la disanalogia ce defineşte fiinţa umană în raport cu Totul divin, cu privire chiar la miezul ideatic al cosmologiei blagiene, care nu este nici mai mult dar nici mai puţin, după aprecierea lui Blaga însuşi, decât „un mit metafizic”, cf. lucrarea noastră *Prezenţă şi înţelegere. Reflecţii asupra fenomenului religios*, Editura Paralela 45, Piteşti, 2000, pp. 57-60.
[11] *Spaţiul mioritic*, în Lucian Blaga, *Opere* 9, ed. cit., p. 252.

misterului – pentru revelare – şi este structural echipat cu categorii stilistice, omul deplin este prin definiţie *fiinţa istorică*”.[12] Omul nu pare a fi decât o formă receptivă, statică, a împăcării şi înţelepciunii coborâte din înalt. Nu e de mirare că, în contextul acestei viziuni antropologice, sofianicul este „un sentiment difuz, dar fundamental al omului ortodox” care devine „vas al transcendenţei ce coboară”. „În faţa acestui vizionar spectacol al punţii coborâtoare, omul se poate îmbrăca în soare, transfigurându-se de o divină linişte şi certitudine a salvării”, afirmă Blaga în *Spaţiul mioritic*[13] (înţelegere „extatică” nu foarte departe de transfigurarea prin experienţa purei iubiri quietiste).

Dincolo însă de implicaţiile şi nuanţările acestei paradigme culturale răsăritene, semnificativă este raportarea pe care M. Muthu o face, pe urmele lui Blaga însuşi, la teologii ruşi preocupaţi de această problematică. Cu toate că filosoful român se detaşează de gânditorii în cauză („din nefericire – spune el – toate aceste speculaţii ruseşti nu prea excelează prin precizie”, remarcând că atât Florenski cât şi Bulgakov „adaptează la legea creştină anume preocupări gnostice şi neoplatonice”[14]), cu toţii acceptă ca pe un dat „poziţia intermediară a Sofiei, între existenţa absolută şi lumea creaturală”.[15] Astfel, Bulgakov afirmă despre Sofia că „ea este graniţa nedefinită şi neînţeleasă dintre existenţa-creaţie şi supraexistenţă, fiinţarea Divinităţii”, „ocupând locul *dintre* Dumnezeu şi lume”.[16] Iar Florenski spune în finalul Scrisorii a X-a, despre Sofia, că „această Făptură adevărată sau făptură în Adevăr este un fel de *aluzie prealabilă* la o lume transfigurată, spiritualizată, o viziune, imperceptibilă pentru alţii, a Lumii de Sus în lumea de jos”.[17] Demn de observat este faptul că, spre deosebire de Blaga, gânditorii ruşi au preluat din gnosticism natura prin excelenţă feminină a Sofiei,[18] dar,

---

[12] *Fiinţa istorică*, în Lucian Blaga, *Opere* 11, ed. cit., p. 372.
[13] *Opere* 9, ed. cit., p. 244.
[14] *Spaţiul mioritic*, în ed. cit., p. 237.
[15] *Ibidem*, p. 236.
[16] Serghei Bulgakov, *Lumina neînserată. Contemplaţii şi reflecţii metafizice,* Editura Anastasia, Bucureşti, 1999, pp. 289-290.
[17] Pavel Florenski, *Stâlpul şi Temelia Adevărului*, ed. cit., pp. 249-250.
[18] Cf. Ioan Petru Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului,* Editura Nemira, Bucureşti, 1995, p. 103.

pe de altă parte, Sofia nu apare la Blaga în postura de „entitate căzută” ca în textele gnostice, ci drept „ordinea şi înţelepciunea divină, care coboară în vremelnicie”.[19] Căderea devine acum coborâre, revelare în lumea sublunară. Nicăieri la teologii ruşi citaţi nu întâlnim această nuanţă specific blagiană. Cu titlu de ipoteză, avansăm ideea unei posibile „contaminări” ioanice, deşi la Sf. Ioan Teologul pogorârea are o semnificaţie eshatologică (de coloratură feminină) inexistentă la gânditorul român: „am văzut cetatea sfântă, noul Ierusalim, pogorându-se din cer de la Dumnezeu, gătită ca o mireasă, împodobită pentru mirele ei” (*Apocalipsa* 21, 2). De remarcat totuşi, în trecere, misterul lumii împodobite, lumea-podoabă din *Pitoresc şi revelaţie*, acea podoabă lăuntrică recomandată de Sf. Petru, „nestricăcioasa podoabă a duhului blând şi liniştit, care este de mare preţ înaintea lui Dumnezeu” (*1 Petru* 3, 4). În *Pilde* (8, 22 – 23), Sofia-Înţelepciunea divină vorbeşte despre sine: „Domnul m-a zidit la începutul lucrurilor Lui; înainte de lucrările Lui cele mai de demult. Eu am fost din veac întemeiată de la început, înainte de a se fi făcut pământul”. Într-un comentariu alegorizant la acest pasaj, Sf. Atanasie cel Mare dă şi el cuvântul Sofiei care se adresează făpturii: „Dumnezeu M-a zidit în lucrările Sale, pentru că în ele este Chipul Meu; şi iată în ce măsură Eu *am coborât* (s. n.) în zidire” (*Cuvântul al doilea împotriva arienilor*, 79). Iată că înţelepciunea coboară pentru a deveni chip şi zidire, început (creat) al căilor lui Dumnezeu. Are dreptate Blaga când afirmă că „unghiul sofianic deschide ortodoxiei un câmp de exploatat”!

În sfârşit, un alt „drum de ispită” pentru cercetător, şi poate cel mai fructuos, este investigarea semnificaţiilor *conceptului-imagine*. Nu e vorba nici doar de conceptele generice ale fizicii aristotelice, nici doar de relaţiile constante între anumite variabile ale naturii, ca în ştiinţa de tip galileo-newtonian. „Polaritatea concept-tipar / concept-relaţie – subliniază M. Muthu – va fi depăşită de Blaga prin situarea pe un alt plan de teoretizare”, şi anume planul transempiric în care nu se poate pătrunde nici pe calea simţurilor, nici pe aceea a conceptelor abstracte. Având de a face cu o dimensiune mai profundă a existenţei, doar conceptele-imagini facilitează accesul în

[19] Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 241.

această „transempirie”. „Aceste concepte-imagini – precizează Blaga – sunt alcătuite de obicei după chipul unor imagini ce aparţin empiriei (...), iar ele sunt întrebuinţate întru lămurirea unor aspecte mai adânci ale fenomenelor empirice”.[20] Ele sunt de fapt ipoteze ale imaginaţiei conceptuale care operează, fenomenologic, prin reducţia diversităţii empirice la un factor transempiric („o reducţie a unui material empiric multiplu şi variat la concepte-imagini unificatoare, mai simple”[21]). Blaga dă drept exemple elementele primordiale ca principii în gândirea ioniană, corpusculele lui Newton, undele de eter ale lui Huygens, lumina albă la Goethe, atomii lui Democrit ş. a. Reducţia prin concepte-imagini apelează la o suprametodă de teoretizare distinctă de teoretizarea abstractă, întrucât aceasta din urmă se împleteşte acum cu modul imaginar al teoretizării. Cu adevărat importantă este însă *analogia* care stă la baza acestei suprametode „tolerante” şi „concesive”, o analogie concretă şi de proporţii cosmice specifică imaginaţiei mitice: „un procedeu permanent rodnic al cunoaşterii”. Or, ştiinţa de tip galileo-newtonian s-a apărat permanent de aceste „aluviuni” mitice, netematizabile. Ca un exemplu grăitor „de eliminare a elementelor mitico-magice prin natura lor incompatibile cu o matematizare”,[22] Blaga îl citează pe Kepler care, revenind asupra unei lucrări de tinereţe, înlocuieşte cuvântul „suflet” cu cel de „putere”. Aceste analogii secrete între fenomene deschid însă, în plan poetic, un orizont al înţelegerii structurii simbolice. „Străbătând ca o nervură principală edificiul teoretic blagian – afirmă M. Muthu – conceptul-imagine îi oferă fiorul poeziei, cu care se confundă adesea”. Ce sunt, într-adevăr, sofianicul, mioriticul, cosmoidul, Marele Anonim, dogmaticul ori antinomia transfigurată decât concepte-imagini în care „simbolurile liricii şi conceptele metafizicii se conjugă iar sarcina afectiv-imaginară coabitează cu decoctul abstract”? O sugestie – ca început de drum – pentru o cercetare de estetică aplicată la natura analogică (meta-fizică) a simbolului. Căci, aşa cum precizează Blaga, „contaminarea metodică a ştiinţei cu spiritul profunzimii mitice, contaminarea mitului cu spiritul de rigoare specific gândirii ştiinţifice

[20] *Experimentul şi spiritul matematic*, în Lucian Blaga, *Opere* 8, ed. cit., p. 612.
[21] *Ibidem*, p. 615.
[22] *Ibidem*, p. 632.

– indică o cale de urmat. Această toleranţă metodologică, cu concesii şi adaptări reciproce de procedee, deschide largi perspective şi nebănuite posibilităţi de gând, ce se vor neapărat realizate”.[23]

Iată doar câteva din căile, ispititoare, pe care le deschide, la rândul ei, cartea lui Mircea Muthu, o carte prin excelenţă roditoare, după cum spuneam, şi exemplară, adăugăm, întrucât ea şlefuieşte până la strălucirea ultimului detaliu feţele „cosmoidului” blagian. Prin punerea inedită în valoare a nervurilor sale esenţiale, ea înfăţişează creaţia lui Blaga drept un vast palimpsest dincolo de care se întrezăreşte lumina ec-statică a Răsăritului.

[23] *Censura transcendentă*, în Lucian Blaga, *Opere* 8, ed. cit., pp. 448-449.

Andrei TERIAN

Aux portes de l'Occident

Cele trei volume din *Balcanologia* lui Mircea Muthu (*Balcanologie*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002; vol. II, Fundaţia Culturală Libra, Bucureşti, 2004; vol. III, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2007) vin în continuarea şi, totodată, în completarea unui impunător proiect de circumscriere a culturii sud-est europene care cuprinde până în momentul de faţă nu mai puţin de 15 volume. Ca şi Cornel Ungureanu, incisiv şi răbdător analist al structurilor cultural-identitare din Europa Centrală, Mircea Muthu şi-a dedicat aproape întreaga activitate literară cercetării unei geografii spirituale. Şi totuşi, între cele două întreprinderi complementare există o diferenţă deloc neglijabilă: dacă proiectul criticului timişorean a beneficiat de o aderenţă imediată şi aproape necondiţionată în contextul mentalitar post-comunist, balcanologia lui Mircea Muthu a rămas până la începutul anilor '90 într-un relativ con de umbră. Deşi sincrone cu debutul editorial (*Orientări critice*, 1972) şi popularizate într-o rubrică permanentă („Orientalia"), ţinută într-una din cele mai prestigioase publicaţii ale vremii (*Echinox*), studiile criticului nu au avut, la data apariţiei, ecoul meritat. Cauza se află, probabil, într-o asimilare eronată a studiilor lui Mircea Muthu cu obsesia etnocentrică din deceniile şapte şi opt. (De altfel, într-un interviu reprodus în tomul secund al *Balcanologiei*, autorul însuşi ţine să înlăture suspiciunea protocronismului, afirmând că balcanismul autohton este produsul „urbanismului în dezvoltare" şi, totodată, componenta unui „clasicism *sui-generis*".) Iată de ce demersul balcanologic al cercetătorului clujean nu şi-a revelat decât în ultimii ani adevărata amploare şi utilitate, odată cu resurecţia studiilor consacrate Peninsulei. Oricum, interpretările lui Mircea Muthu au configurat între timp o vastă *work in progress* – cum îi place criticului să o numească –, cu o deschidere interdisciplinară, cuprinzând studiile culturale şi mitologia, estetica şi filosofia culturii, istoria şi critica literară, etnografia şi literatura comparată, folclorul şi imagologia. Adică un proiect asupra căruia ar pluti fatalmente ameninţarea diletantismului, dacă autorul său nu s-ar fi grăbit să

spulbere din capul locului această impresie greşită. Căci unul din lucrurile care uimesc în paginile *Balcanologiei* este competenţa cu care Mircea Muthu discută ideologia politică a Bizanţului, analizează poezia sârbă şi muntenegreană sau sistematizează ultimele tendinţe din literatura comparată.

Şi totuşi, *Balcanologia* ne lasă într-o anumită privinţă *sur notre soif*. Ea nu conţine, aşa cum ne-am fi aşteptat, o fundamentare teoretică a disciplinei, ci un amalgam foiletonistic care ar putea fi calificat drept o sumă de *Kleine Schriften* în raport cu celelalte cărţi ale criticului. Dincolo de aceasta, există însă o justificare teoretică a proiectului, desfăşurată în texte precum *Câteva stereotipii, Ce poate aduce Sud-Estul?* sau *Circumscrieri*. Astfel, *Câteva stereotipii* reclamă „o reaşezare a problemei generale a balcanismului”, asupra căreia stăruie încă o serie de conotaţii peiorative. Pentru aceasta, e necesară o izolare a termenului de conceptele învecinate, care au încercat adesea să i se substituie. Pe de o parte, Mircea Muthu decupează balcanismul de pe fundalul identitar al balcanităţii, iar, pe de altă parte, separă termenul nu numai de bizantinism, ci şi de orientalism. Fără îndoială că suportul teoretic cel mai important îl constituie cunoscutul volum *Balcanii şi balcanismul* (1997) al Mariei Todorova. În treacăt fie zis, e, totuşi, surprinzător faptul că Mircea Muthu omite *Orientalismul* lui Edward Said (1978), care constituie nu numai piatra unghiulară a studiilor culturale moderne, ci şi modelul metodologic al cercetătoarei bulgare. Dar, chiar şi în absenţa acestei referinţe, balcanismul este epurat de balastul conotativ, dobândind, în viziunea autorului, „trei accepţiuni coextensive”: *geopolitică* („o realitate politică şi etnică fragmentată generând conflicte armate şi conştiinţa a ceea ce am numit *echilibru instabil*”), *filosofic* („parte integrantă dintr-o adevărată filozofie a supravieţuirii”) şi *estetică* („balcanismul ca răscumpărare prin artă şi cu funcţie compensativă, provocată dar şi întreţinută, generic vorbind, de regimul autocratic şi de spaţiul închis, adiabatic”).

Fixat într-un cadru cognitiv adecvat, conceptul este apoi analizat în *Circumscrieri*, unde criticul îşi completează şi nuanţează observaţiile din *Balcanismul literar românesc* (2002) prin identificarea a patru „relee” care au asigurat omogenitatea culturală a Balcanilor. Acestea ar fi „cezaropapismul *sui-generis*” (determinat,

în societatea răsăriteană, de subordonarea autorităţii ecleziastice faţă de cea politică), existenţa unei „mentalităţi balcanice" comune locuitorilor Peninsulei (şi girată, la rândul ei, de cultura preponderent orală şi rurală, de ecumenismul ortodox şi de „dubla modernizare", din secolul XIX şi din „faza post-Yalta", a teritoriului), conştiinţa unei „identităţi multiple" (ca ripostă la dominaţia otomană) şi, în fine, propensiunea eutopică (cu dublă finalitate: prospectivă şi retroproiectivă) din imaginarul balcanic. Amendabilă mi se pare aici doar ultima caracteristică, susţinută de afirmaţia că „în Sud-Est, utopia nu e dublată şi nici concurată decât rareori – ca în literaturile moderne! – de *distopie* sau de utopia apocaliptică". Cred că descrierea criticului e valabilă doar pentru perioada pre-Yalta, de vreme ce regimurile comuniste est-europene au determinat, îndeosebi în faza lor terminală, o ecloziune a utopiilor negative; numai în spaţiul românesc, de pildă, pot fi citate ca mărturie scrierile unor Nicolae Breban (*Bunavestire*), Eugen Barbu (*Princepele*), Al. Ivasiuc (*Racul*), I. D. Sîrbu (*Adio, Europa!*), A. E. Baconsky (*Biserica neagră*), Marian Popa (*Podul aerian*) etc. În schimb, concluzia lui Mircea Muthu este pe cât de semnificativă pe atât de justă: „Sud-Estul rămâne, după căderea zidului Berlinului, seismograful («termometrul») Europei, mai mult chiar, concretizarea proiectului generos de Europă unită este funcţie de implicarea acesteia, pe durată lungă şi medie, în procesul de stabilizare politică şi economică a Sud-Estului" (să ne gândim doar la situația socio-economică a Greciei din ultimii cinci ani...). Un asemenea deziderat comportă și un corelativ necesar: nu numai că „Europa unită" trebuie să-şi asume implicarea în zonă, dar balcanismul însuşi constituie o bornă inconturnabilă pentru construcţia unui concept integrator de europenitate. Aceasta este direcţia de argumentaţie a articolului programatic *Ce poate aduce Sud-Estul?*, unde Mircea Muthu propune o redefinire a „europocentrismului" prin încorporarea unor componente culturale de sorginte sud-estică. Reasumarea trecutului comun prin asumarea unui „spaţiu de confluenţe, a cărui vitalitate este fructul aliajelor dintre vechi şi nou", „re-socializarea" mesajului epic prin refacerea conexiunii necesare între oralitate şi scripturalitate, conversia – cu „finalitate soteriologică" – a *negativului* în *pozitiv* şi conceptul de *echilibru instabil*, toate acestea

constituie, în opinia criticului, punţi ale unui dialog eficient între cele două jumătăţi imaginare ale Europei. Prin urmare, criticul clujean corectează imaginea compromiţătoare a unui zaiafet deşuchiat care se consumă *aux portes de l'Orient* prin reprezentarea tragic-reflexivă a unei culturi mature care bate de secole *aux portes de l'Occident*.

Liniile directoare ale acestui program metodologic se regăsesc întocmai în analizele criticului. Căci, pe lângă articolele deja citate, cele trei volume ale *Balcanologiei* mai cuprind câteva panoramări lapidare, precum şi numeroase comentarii consacrate unor cărţi aflate în diverse grade de incidenţă cu fenomenul focalizat. Cea mai omogenă este secţiunea *Balcanismul în literatura contemporană*, care înglobează o serie de radiografii (la origine, cronici literare) ale unor scrieri în proză semnate de Eugen Barbu, Fănuş Neagu, Ştefan Bănulescu, T. D. Savu, Ştefan Agopian, L. M. Arcade, Teodor Mihadaş ş.a. Ce-i drept, cronicile nu ating profunzimea unor eseuri sintetice precum *O componentă a tipului tragic*, unde autorul oferă o erudită şi subtilă analiză a două motive (Chira Chiralina şi sirena) ce exemplifică „mitul semiantropomorf". Dar ele nu sunt mai puţin semnificative, alcătuind o reprezentare abreviată a demersului lui Mircea Muthu. Deşi criticul nu ignoră specificul operei, e evident că preocuparea sa majoră este să fixeze textele analizate în tabloul general al balcanismului. Rezultă de aici o frază bogată şi plină de miez, încărcată de concepte, dar nelipsită de o seamă de *insight*-uri ce tind să reveleze faţa nevăzută a operei. Iată, de pildă, cum se încheie comentariul la *Tobit*: „Medievismul scriitorului (...) ţine de hipertrofierea detaliilor, de burlescul traversat de frisonul tragic precum şi de pastişa, gravă uneori, a limbajului din vechile cărţi enumerate cu voluptatea anticarului de altădată. Ele sunt prefăcute însă în tot atâtea «semne ale minţii», astfel că atmosfera la care ne-am fi aşteptat cedează în favoarea demersului în bună măsură teoretic despre zădărnicia omului confruntat cu războaiele sau cu molimele. Alături de inserţia bogată a elementului fantastic, această meditaţie amară, obosită de lectură şi istorie, oferă povestirilor lui Ştefan Agopian un contur inconfundabil. Ele se integrează în frontul, modern şi alexandrin totodată, al prozei ironice şi fantaste, interesată mai degrabă de mecanismul propriei alcătuiri decât de reprezentarea unei drame individuale sau colective."

Întâlnim aici, dacă nu cumva păcătuiesc printr-o generalizare forţată, o particularitate a şcolii filologice clujene, pe care aş numi-o reducţia istoricului la categorial. Ea se observă la interpreţi din toate generaţiile, de la un Dumitru Popovici – pe care, de altfel, autorul *Balcanologiei* şi-l asumă ca model – până la cercetători mai tineri ca Ştefan Borbély sau Ioana Bot şi se relevă prin deprinderea de a citi opera ca pe un „fenomen" al unei esenţe conceptuale care o transcende. Fireşte, până la un punct asta facem cu toţii: orice act exegetic presupune – pentru a împrumuta o expresie a lui Paul Ricœur – „sinteza eterogenului", fără de care nici o translaţie a empiricului în limbajul conceptelor nu ar fi posibilă. Important este însă ca acul interpretului să menţină mereu echilibrul între „tip" şi manifestarea sa textuală. Altminteri, orice dezechilibru poate conduce la anularea individualităţii operei. Dar, în mod paradoxal, nu acesta este riscul care ameninţă întreprinderea lui Mircea Muthu. Ea pare să păcătuiască, dimpotrivă, printr-o supralicitare a operelor, cu alte cuvinte prin habitudinea de a citi fiecare text ca expresie a unui „subtip" unic şi ireductibil. Reperabilă şi în volume mai vechi, cum ar fi *Literatura română şi spiritul sud-est european*, această tendinţă de a inventa tot atâtea categorii câte opere există aruncă uneori o umbră de îndoială asupra funcţionalităţii sistemului critic. Iată de ce Mircea Muthu e mai convingător în incursiunile tematice decât în lecturile semiautonome ale operelor.

Pe de altă parte, o consecinţă a primatului categorialului este o anume inconsecvenţă între existenţa fenomenelor şi reprezentarea lor. Această contradicţie, aflată deocamdată într-un stadiu virtual, nu vizează volumele de faţă, ci proiectul în ansamblu, pe care autorul intenţionează să-l încununeze cu o „teorie a culturii româneşti". Intenţia e perfect explicabilă, de vreme ce Mircea Muthu pare să-şi fi gândit demersul balcanologic ca replică la *Trilogia* blagiană *a culturii*. Doar că a plasa această teorie sub paravanul ontologiei – un embrion al sistemului, inclus în trilogia din 2002, se intitulează *Schiţă despre ontologia lui î n t r e* – nu mi se pare cea mai fericită soluţie metodologică. De altfel, în ultima jumătate de secol, ştiinţele sociale au sabotat ontologia, demonstrând că mărcile etnoculturale nu sunt nişte *data* imuabile, ci simple constructe culturale supuse variaţiei contingente. În fond, chiar autorul s-a folosit în cercetarea

de până acum de principiul istoricităţii, din aplicarea căruia a tras un profit maxim. Astfel încât nu văd rostul unei teorii care să submineze bazele teoretice ale unui edificiu construit cu atâta trudă.

Cronograf al tradiţiilor balcanice, sondor pe mari platforme disciplinare şi hermeneut de nădejde al gramaticilor culturale, Mircea Muthu reuşeşte se prefacă o temă ce părea compromisă pe vecie într-o meditaţie profundă asupra destinului culturii şi societăţii româneşti.

Angelo MITCHIEVICI

Redefinirea şi reabilitarea periferiilor: balcanism şi balcanism literar

Mircea Muthu este unul dintre intelectualii remarcabili care au deschis printr-un concept nu neapărat un nou câmp de cercetare, cât o perspectivă nouă asupra unui domeniu destul de vast. Nu pot să fac abstracţie de faptul că, în momentul în care-şi elaborează cărţile, Mircea Muthu face abstracţie de prezentul istoric, - istoricul literar are permanent o dimensiune a timpului aşa cum este acesta topit în cultura şi civilizaţia din care face parte. Preocupările sale pentru balcanism, termen încărcat de ambiguitate şi marcat peiorativ, sunt legate de o Europă a periferiilor care intersectează multiplu şi conflictual toate cele trei provincii româneşti, Ţara Românească (Valahia) incorporând ulterior şi Dobrogea şi Cadrilaterul, Moldova incluzând şi Basarabia şi Bucovina de Nord şi Transilvania, pentru foarte scurt timp reunite în acelaşi corp statal. Cum spuneam, conştiinţa istorică a istoricului nu poate lăsa deoparte situaţia unei Românii care-şi revendicase o vocaţie europeană, care se europenizase într-un ritm impresionant şi care era despărţită de Europa de Cortina de Fier, asemeni ţărilor devenite după tratatul de la Yalta sateliţi ai Rusiei sovietice. Există aici un dublu context al dezbaterii şi edificării conceptuale, unul intern şi unul internaţional.

Punctul de plecare al *balcanismului literar* este recuperabil chiar din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* a lui George Călinescu, - chiar dacă pe lângă G. Călinescu, Mircea Muthu evocă şi alte repere teoretice, nume precum Tudor Vianu, Lucian Blaga etc. - istorie care s-a dovedit extrem de fertilă în sugestii pentru o întreagă generaţie postcălinesciană. Cât de friabil este acest concept la G. Călinescu o demonstrează recent Eugen Negrici, în *Iluziile literaturii române*, istoria călinesciană devenind, în opinia criticului, un rezervor mitologic al unor *tradiţii inventate*, în termenii lui Hobsbawm. Celălalt termen vehiculat de Mircea Muthu, cel de balcanism se află la confiniile cu un altul cu o arie mai largă şi mai veche de utilizare, termenul de *bizantinism* pe care Nicolae Iorga îl ”naturaliza” printr-un volum care a creat precursori, *Bizanţ după*

Bizanţ. Ţările româneşti, Valahia şi Moldova, precum şi Rusia şi într-o oarecare măsură Italia deveneau, în concepţia istoricului român, depozitarele moştenirii de cultură şi civilizaţie bizantină. În acest spaţiu de joc cu doi termeni înrudiţi, Mircea Muthu va deschide o altă perspectivă asupra balcanismului, configurându-i un teritoriu literar mai vast decât cel desemnat de G. Călinescu în *Istoria* sa.

În context internaţional, termenul de "balcanism literar" apare la confiniile cu două concepte esenţiale, cel de *orientalism* din perspectiva sa postcolonială, termen căruia Eduard Said în cartea sa *Orientalism* (1978) îi conferă o nouă relevanţă şi cel de *balcanism*, al Mariei Todorova, venit ca o aplicaţie a termenului de orientalism pentru aria balcanică, ocazie pentru o serie de delimitări necesare. O serie de cărţi jalonează traseul de documentare al Mariei Todorova până la sinteza cuprinsă în cartea *Imagining the Balkans* (New York, Oxford University Press, 1997), cărţi printre care se află şi *Balkan Family Structure and the European Pattern: Demographic Developments in Ottoman Bulgaria* (American U Press, 1993). Mircea Muthu este contemporan, în perfectă sincronie cu o mişcare a ideilor privitoare la spaţiul de margine, al Europei periferiilor, o zonă-tampon, de interferenţe culturale, o *buffer zone*. Interesant mi se pare faptul că locul geometric al periferiei intersectează mai multe zone care se suprapun pe teritoriul geografic al României Mari. Există o Mitelleuropă a periferiilor, cum numeşte Cornel Ungureanu în volumul purtând acelaşi titlul (*Mitelleuropa periferiilor*) marginea pe care o constituie Europa Centrală faţă de cealaltă Europă, dar şi această margine îşi are propriile-i margini, Transilvania fiind una dintre ele. Dintr-un alt punct de vedere, Basarabia constituie o margine a imperiului ţarist, devenit ulterior Uniunea sovietică, zonă disputată în permanenţă avându-şi propria sa periferie, ceea ce astăzi poartă numele de Transnistria. Iar cealaltă zonă de margine a Europei în contact cu Orientul este zona balcanică, de unde şi vehicularea termenului de balcanism pentru a desemna specificul unei culturi şi civilizaţii de margine, împărtăşind doar parţial valorile culturii şi civilizației europene. Prin urmare, din orice direcţie am privi, marginalitatea devine constitutivă pentru cultura şi civilizaţia românească în aceeaşi măsură în care acest spaţiu constituie athanorul pentru o alchimie civilizaţională cu un fenomen de tip

melting-pot invocat pentru multiculturalismul modern al unor conglomerate rasiale precum SUA sau ţările Americii de Sud.

În mod cert, volumul care deschide seria de reflecţii şi interogaţii cu privire la conceptul de balcanism este *Literatura română şi spiritul sud-est european* apărut în 1976 la editura Minerva. Chiar dacă sintagma care va consacra cercetările profesorului român nu se află în titlu, ea constituie nucleul întregului demers. Mircea Muthu realiza un altfel de decupaj în literatura română, decupaj care reevaluează literatura română din perspectiva unei geografii literare, dar şi a unei asociaţii de spirite şi teme comune care privite cu atenţie relevă o coerenţă semnificativă. Interesul clujeanului Mircea Muthu modelat în severitatea şi temeinicia rigorismului fostului imperiu, pentru un sud încărcat de ambiguităţi ar merita în sine chestionat, însă cunosc prea puţine despre resorturile acestei alegeri pentru a-l pune în discuţie aici şi acum.

Două aspecte se impun numaidecât atenţiei cititorului avizat, Mircea Muthu redescoperă balcanismul literar nu doar în interiorul unor frontiere delimitate geografic, ci pe o arie mai extinsă pe care o subîntinde un anumit *genius loci*, sau ceea ce autorul numeşte "spiritul sud-est european". Această zonă se potriveşte cu ceea ce Milan Kundera numeşte *context median*, spaţiu de proximitate care include o arie relativ limitată de influenţe imediate în măsură să configureze un profil identitar. Spre exemplu, pentru Austria contextul media este cel mitelleuropean, aşa cum este şi pentru Transilvania, pentru Țara românească (Valahia) şi ulterior, după anexarea sa, Dobrogea, contextul median îl constituie *balcanismul*.

În mod cert, geografia propriu-zisă nu poate servi până la capăt omologării unei geografii literare, ulterior teoriile lui Franco Moretti şi Michel Collot vor face posibilă utilizarea geografiei în analizarea operei literare. Aria balcanică depășește în mod clar spaţiul strict circumscris geografic, de aceea şi termenul utilizat desface legăturile prea strânse cu teritoriul, pentru a oferi o cuprindere mai largă. Spiritul sud-est european, termen destul de volatil, construcţie care poartă prin ecou până departe în timp la romanticele teorii identitare herderiene ale existenţei unui Volksgeist, serveşte, de fapt, circumscrierii acestei geografii precise

prin extensia ei culturală. Prin urmare, aria de acoperire a balcanismului este cu mult mai extinsă decât aria geografică propriu-zisă, o premisă fără de care întregul efort teoretic pus în joc sucombă. Cealaltă extensie, pe care am remarcat-o deja, ţine de decupajul pe care Mircea Muthu, pe urmele lui G. Călinescu îl operează în literatura română sub semnul balcanismului. Din 1941, când se opreşte *Istoria* călinesciană, Mircea Muthu adaugă noi repere în literatura română care să corespundă balcanismului literar, iar prin revendicarea în contul balcanismului a unei culturi bizantine preluată aproape integral pe filieră slavonă, acesta devine un concept îmbogăţit, apt să descrie evoluţia nu doar a unei literaturi, ci a unei întregi culturi şi civilizaţii. Riscul cu care se confruntă cercetătorul este această polisemie derutantă a termenului, excesivul său eclectism care-l fac permisiv şi în acelaşi timp instabil.

Un alt demers important întreprins de Mircea Muthu cu acest concept este de-peiorativizarea lui ceea ce înseamnă şi plasarea sa într-un context al istoriei mentalităţilor. Şi chiar mai mult decât atât, conceptul îi este conferită o demnitate aparte printr-o serie de trăsături care-l extrag ariei reziduale iniţiale şi-l înnobilează. De fapt, toate aceste trăsături care caracterizează balcanismul în accepţia lui Mircea Muthu revendică exact opusul trăsăturilor care au consacrat căderea în peiorativ a termenului. Amoralismul sau maxima lejeritate a moravurilor, frivolitatea şi neseriozitatea devin moralism; comediile de la Porţile Orientului îşi relevă reversul tragic; decorativismul, artificiul, *vita activa* de o mare exuberanţă şi policromie devin profunzime şi deschidere către o *vita contemplativa* pentru care ilustrativ rămâne un personaj precum Nastratin Hogea, astfel că „(…) privit prin lentila istoriei, balcanismul nu înseamnă doar artificiu, decorativism, sau mahalagism, ci o dramă cu reversul său parodic şi care a primit nu o dată accentul tragic". În acest sens, demersul lui Mircea Muthu de decantare a conceptului de vulgata balcanismului alcătuită din clişeele binecunoscute, corespunde întrucâtva demersurilor lui Eduard Said cu privire la *orientalism* şi ale Mariei Todorova cu privire la *balcanism*, cu diferenţa că Mircea Muthu nu urmăreşte doar o secvenţă de istorie a ideilor, ci şi relevanţa estetică a termenului în câmpul literar unde doreşte să facă operativ acest termen.

Iniţial, strategia adoptată de Mircea Muthu are în vedere utilizarea conceptului de balcanism literar la edificarea teoretică a conceptului de balcanism, pentru că acesta acoperă şi hinterlandul balcanic, zonele lui de margine, care nu fac parte din geografia lui fizică, similar cu ceea ce în sistemele de comunicaţie poartă numele de *arie de acoperire*. Balcanismul este astfel definit mai puţin prin geografia sa, cât prin aria sa de acoperire, ceea ce elimină aici ideea de periferie sau margine. Mai mult decât atât, Mircea Muthu mai aduce câteva argumente importante pentru a preciza specificul, matricea identitară a acestei arii geografice. În primul caz este un argument împrumutat unui antropolog reputat, Marija Gimbutas, care identifică Sud-Estul european ca o entitate separată în Europa preistorică cu numele de Vechea Civilizaţie Europeană (Old European Civilization). Argumentul de natură arheologic-antropologic are vulnerabilităţile sale, printre care aceea că el nu este valabil pentru opţiunile realizate într-o cultură şi civilizaţie care prin modernitate îşi modelează un alt ethos şi o altă formulă de existenţă. Un alt argument în favoarea omogenităţii culturii şi civilizaţiei în această arie de acoperire balcanică este unul compozit: *comunitatea de destin istoric de natură socio-economică, religioasă, politică şi culturală*. În această privinţă, consideră Mircea Muthu, biserica ortodoxă a jucat rolul unui liant cultual şi cultural deopotrivă, precizându-şi şi diferenţa faţă de catolicism, protestantism şi islam. De asemenea, consideră cercetătorul, existenţa în forme de organizare arhaice, „democraţiile rurale” în termenii lui Nicolae Iorga reprezintă un alt factor de coeziune. Structurile oriental-occidentale dau al treilea element de specific, în sensul că aceste civilizaţii nu sunt eminamente orientale, fără a fi nici pe deplin occidentale, tensiunea dintre cele două stabilind astfel un particularism al zonei pe care Mircea Muthu îl mai numeşte şi *specificitatea dialogului Orient-Occident*. Cercetătorul include cu subtilitate în dimensiunea specificului zonal/regional şi reflecţiile cu privire la această identitate de tip melting-pot care cuprinde şi o serie de reglaje cu cultura şi civilizaţia occidentală la care ţările din sud-estul Europei aspiră pe parcursul edificării propriei lor modernităţi.

În acest context, Mircea Muthu reuşeşte o cartografiere impresionată a fenomenului literar balcanic, focalizând cu precădere

literatura română, dar folosind şi argumentele literaturii comparate, sau mai precis ale unei comparatistici balcanice. Sunt sigur că cercetătorul şi-ar fi găsit argumente solide şi în arta plastică a spaţiului de cultură balcanică şi pentru asta stă interesul pictorilor români atât pentru subiectele orientale sau balcanice, cât şi pentru un loc exponenţial al balcanismului în aliaj cu cultura occidentală şi anume Balcicul cu tot ce reprezintă el. În orice caz, erudiţia şi acribia lui Mircea Muthu pun pe hartă un teritoriu mai degrabă imaginar, susceptibil la rândul lui de o abordare din perspectiva imaginarului dislocat, a sublimărilor estetice şi al utopiilor care îi conferă o dimensiune mitologică. Balcanismul, ca ofertă a unei identităţi regionale în reformulările Mariei Todorova şi ale lui Mircea Muthu, nu are cum să nu atragă atenţia asupra unei reflecţii care urmăreşte să dea contur şi aură unei istorii reale pentru a o aduce într-o *histoire*, într-o anecdotă, cu atât mai mult cu cât cercetătorul convine că o incarnare literară al acestui atât de versatil *genius loci* balcanic este *povestirea* a cărei sursă primă rămâne oralitatea şi în treacăt fie spus, ca trăsătură antropologică, colocvialitatea.

Dan-Eugen RAŢIU

A rescrie estetica

Dacă Mircea Muthu şi-a pus volumul sub semnul aforismului lui Hegel, „*Bufniţa Minervei nu-şi ia zborul decât după căderea nopţii*”, aplicabil „nu numai la situaţia filosofiei, dar şi la aceea a esteticii, ca meditaţie articulată *după* apariţia operei de artă”, îl putem citi fără a-i trăda spiritul în cheia altei analogii, *păsărea Phoenix*, al cărei destin îl reiterează estetica: renaşterea miraculoasă după o combustie ce părea să îi anuleze fiinţa sau, mai prozaic, re-inventarea esteticii după „anemierea” din secolul trecut. „Ce destin va mai avea estetica?”, iată întrebarea care traversează şi motivează *Studiile de estetică românească*. Putem vedea în ele o promisiune aurorală pentru estetică în general şi pentru cea românească în particular. Nu e un act de simplă reverenţă, după cum nici profilurile de esteticieni români din prima secţiune nu sunt simple reverenţe, ci temeinice încercări de readucere a lor în circuitul firesc al valorilor. Spun aceasta şi pentru că studiile din secţiunea a doua iniţiază un *triptic teoretic* de estetică generală şi aplicată, voit ca meditaţie estetică de „cuprindere sistemică”, prin care autorul îşi exersează simţul exploratoriu şi gustul aventurii intelectuale, lăsând deschisă opţiunea pentru „estetica înţeleasă ca o sfidare la adresa filosofiei” sau „pentru asimilarea totală a acesteia de către studiul culturologic”, în condiţiile mutaţiilor actuale care au lăsat în spate „securizantele, liniştitoarele paradigme clasice”.

Sistemul propus de Mircea Muthu e întemeiat pe un *principiu ternar*, invocat în „Critica între teoria literaturii şi estetică” în versiunile astronomului Kepler (imaginea arhetipală a sferei alcătuită din centru, suprafaţă şi intervalul dintre acestea ca factor dinamic) şi semioticianului Pierce, care îl reiterează în temeiul adevărului că „nu e posibil ca două lucruri să se întâlnească într-un singur corp, independent de un al treilea.” Acest principiu guvernează relaţia critică-teoria literaturii-estetică, complementare şi convergente într-un sistem triadic dinamic, dar şi relaţia meditaţiei sale estetice, ca demers personal-inovator, cu trecutul şi cu prezentul. Aş pune această relaţie sub semnul a trei demersuri, *cartografie-arheologie-*

arhitectură: mai întâi, e cartografiat aportul original al gândirii româneşti, urmează arheologia estetică ce creează intervalul dintre suprafaţă şi centru, care oferă temeiul edificării construcţiei proprii. Cartografia preliminară apare ca „necesară sinteză retrospectivă a esteticii româneşti, cu care posteritatea lui Al. Dima este încă datoare”, ne spune autorul, căci prezentă până acum doar sub forma schiţei sau „rămasă în stadiul de proiect”. Profesorul Muthu asumă această sarcină ca *datorie*, prescrisă de onoarea profesiei, dar mai ales de generozitatea sa spirituală, dovedită de efortul cheltuit în ultimul deceniu pentru îngrijirea atâtor ediţii critice, menite să rememoreze sau să aducă la lumină pentru întâia dată contribuţii importante, unele *avant la date*, la îmbogăţirea din perspectivă românească a esteticii. Ca procedură generală, arheologia sa estetică e fidelă unei strategii discursive exersate pe trei paliere - analitic, contextual, tipologic - pe întreg parcursul volumului. Calităţile scrisului său sunt claritatea argumentării şi precizia concluzivă, ce ţin de spiritul său analitic capabil a se exersa cu economie de mijloace pe parcursul câtorva pagini, şi de simţul sintezei ce îi permite să condenseze cu abilitate esenţa într-o formulă sintetică, adeseori chiar din titlu.

Astfel, eseul *Între estetica metafizică și cea științifică: Precursorii* corijează teza lui Tudor Vianu din *Contribuţia românească în estetică* (1934), care vedea această fază doar „în strânsă asociaţie cu critica literară şi culturală”, şi fixează pionierii esteticii autohtone în contextul preponderent educativ şi culturologic al veacului XIX, care explică trăsăturile paradoxale – eclectism, stil didactic, aspect publicistic – ale unei meditaţii estetice născute de fapt „din trupul filosofiei”. Celălalt pol, al „întemeierii culturale” a esteticii, e abordat prin cazul exemplar al lui Titu Maiorescu, relevant pentru fineţea analizei şi pentru modul în care Mircea Muthu înţelege să situeze *critica* între *teoria literaturii* şi *estetică*. Pe de o parte, e reajustat mitul maiorescian şi sunt liniştite apele tulburate de „explicarea negativismului critic din prima etapă de activitate a lui Maiorescu, aproape exclusiv prin nostalgia după o «creaţie absolută» (N.Manolescu), ce fixează punctul de plecare în evoluţia unei culturi.” Or, utilizând ca instrument *Jurnalul*, în care se dezvăluie *omul* Maiorescu, autorul propune ca factor explicativ al

„impersonalismului”, „olimpianismului”, „măştii aulice” ş.a. nu doar şi nu atât „superba himeră” a *definitivului* în artă, cât îndelungatul şi dramaticul proces de purificare interioară. Astfel, geneza spiritului critic ţine de auto-construcţia sa ca *funcţie*, prin auto-negarea afectivă a omului devenit *om-concept*. Pe de altă parte, raportarea la „modelul Maiorescu” şi „critica estetică” îi permite poziţionarea faţă de „înţelegerea faptului literar într-un sens prea strict estetic”: tocmai „apelul constant la modelul maiorescian explică rezistenţa, la noi, a criticii literare, mai exact perpetuarea acesteia sub formă de cronică sau de foileton” sau «ochirea» dintr-o dată, adică fixarea operei literare într-un ipotetic tablou al valorilor” (*Omul-concept: Titu Maiorescu*). E interesant de văzut, în contrapunct, ce anume e apreciat la alţi esteticieni: spiritul clasic şi erudit îl scoate pe A. Demetriescu din rândul „cvasi-anonimilor ruginiţi din estetica noastră literară” (*Autonomism şi determinism: Anghel Demetriescu*); amestecul de erudiţie, sensibilitate şi profunzime e remarcat şi la Sperantia. Or, cum poate fi atinsă „profunzimea”, care ţine de *concept*, dacă nu prin depăşirea limitelor impuse de abordarea „faptului literar într-un sens prea strict estetic”? Sperantia a fost capabil să configureze o estetică personală, întrucât aceasta a fost „vertebrată” de teorie (gestaltism, vitalism) şi proiectată pe ecranul antropologiei filosofice (*Biomorfism estetic: Eugeniu Sperantia*). În cazul Vianu, aspiraţia la sinteză, ordonare, raţionalizare şi un clasicism structural sunt calităţile ce i-au permis „întemeierea filosofică” a esteticii, ca filosofie a artei, în pofida efectului inhibitoriu al nuanţei neokanitene a gândirii sale (*Armonia părţilor sensibile: Tudor Vianu*). Erudiţia şi spiritul analitic se întâlnesc într-o „fericită simbioză” şi la M. Florian, care asumă o „metafizică a problemelor” fără a putea oferi, însă, decât o soluţie relativă raportului Filosofie-Artă şi antinomiilor estetice. Ceea ce îi dă ocazia profesorului Muthu să afirme, împotriva rupturii între artă şi estetică sau a delimitării estetic/extraestetic *în* artă, că „în condiţiile actuale, estetica trebuie să rămână un cod general, un corpus de norme capabil să ordoneze întrucâtva bogăţia formală şi conţinutistică a artelor. Ea va rămâne astfel numai dacă se va sprijini şi de-acum înainte pe cele mai cuprinzătoare concepte, pe concepte filosofice” (*Arta ca relaţie: Mircea Florian*).

În secţiunea a doua, strategia discursivă se exersează pe aceleaşi paliere, forând în plus în adâncimea sferei estetice. Clarificările de natură contextuală merg de la apelul la arta creştină şi modelul teandric pentru a explica posibilitatea unei mutaţii de la *mimesis* la *semiosis* fără renunţarea la natura transcendentă a frumosului, în studiul *Despre estetica teologică*, sau radiografierea categoriei estetice de „gen" din perspectiva teoriilor literare şi ale comunicării actuale în *Genologia, astăzi*, până la invocarea inversării raportului dintre Ştiinţă (descoperire) şi Artă (invenţie), şi a analogiei cu fizica modernă (echivalenţa masă-energie şi complementaritatea corpuscul-undă) pentru a argumenta dubla natură a textului, mimetică şi semiotică, şi unitatea de câmp în relaţia Autor-Operă-Cititor, în *Critica între teoria literaturii şi estetică*. Aceste studii şi cel intitulat *Canonizare/canon în estetică* explorează atent condiţiile actuale ale mutaţiei generale de paradigmă, de la *mimesis* la *semiosis*, în care se înscrie opera de artă contemporană, şi noile contexte ideologice ce o replasează în universul teoriilor comunicării, interesate de „dinamica operei" văzută ca „act comunicaţional". Nu e trecută cu vederea nici punerea sub semnul întrebării a validităţii discursului estetic, a canoanelor „osificate în categorii" – Frumosul, Mimesis-ul –, pe care le oferă în calitatea sa de *discurs de legitimare*, şi care au fost supuse unor revizuiri, crize, erodări, tensiuni, trecând astfel din versiunea „hard" (centrală, coercitivă) într-una „soft". Dar, la întrebarea „Ce destin va mai avea estetica?" în aceste condiţii şi contexte, răspunsul lui M. Muthu e diferit de al celor care fie denunţă „iluzia referenţială" (Barthes) fie deplâng „pierderea de viteză a Esteticii" sau îi pun sub semnul întrebării capacitatea de a „devansa ori, măcar, de a naviga împreună cu arta-care-se-face". Or, după cum se argumentează în *Genologia, astăzi*, tocmai multiplicarea criteriilor de abordare (stilistic, psiho-social, pragmatic ș.a.), intertextualismul imaginarului artistic şi re-sincretizarea artelor impun apelul la abordări cu caracter inter- sau trans-disciplinar, capabile să ia creaţia în „diversitatea dar şi integralitatea ei", precum cele pe care le permit estetica generală şi studiile culturale. Din acest motiv, *critica, teoria literară* şi *estetica* alcătuiesc în mod necesar un *sistem triadic*. Simbioza lor e necesară deoarece critica/teoria literară – care, ca părţi integrante ale ştiinţelor umaniste, aspiră de la constituire spre

„cuprinderea sistemică” – trebuie să fie „vertebrate”, „articulate” de examenul categorial şi antropologic provenit din estetica generală, definită ca „meditaţie sumativă despre natura, structura şi funcţia operei de artă”, cu rol de discurs de legitimare (*Canon/canonizare în estetică*). Ea e necesară şi deoarece – spune M. Muthu – critica contemporană, ca „discurs despre creaţia artistică”, în alianţă fertilă cu teoria literaturii, are capacitatea de a revigora câteva categorii fundamentale pe care estetica generală le-ar fi pierdut, în mod treptat, de-a lungul existenţei sale multiseculare (ex: mimesisul). Astfel că, în final, eseul „A rescrie estetica” vine ca o pledoarie, tocmai din acest orizont trans-disciplinar, pentru „*regenerarea esteticii*, disciplină care nu poate renunţa la armătura categorială şi nici la proiecţia filosofică. Dimensiunea analitică se sprijină în continuare pe *concept* – acest «organ firesc al profunzimii»...” Concluzia finală la dilema destinului esteticii e aceea că o meditaţie unitară, care să circumscrie achiziţiile parcelare, e posibilă şi necesară în condiţiile schimbărilor de paradigmă: e posibilă întrucât ştiinţele noi îi oferă fertile puncte de plecare, şi necesară deoarece, „explicând mecanismele creaţiei şi ale receptării, intuind noi orizonturi de aşteptare, căutând şi încercuind numitorii comuni din diferitele domenii ale spiritului, estetica rămâne, asemenea discursului filosofic, expresia conştiinţei-de-sine-a-omului-ca-speţă” (*A rescrie estetica*).

Închei cu convingerea că, o dată cu acest volum, Mircea Muthu spune nu *Adieu à l'esthétique*, cum a făcut-o Jean-Marie Schaeffer cu ceva timp în urmă (în sensul denunţării ca falsă speranţă a renaşterii esteticii în calitate de *doctrină*), ci spune *au revoir*, o re-întîlnire pe care o aştept cu convingerea că volumul de faţă e temelia unei viitoare şi promiţătoare *edificări*.

Călin TEUTIŞAN

Sinteze culturale şi interferenţe teoretice

Esteticianul şi teoreticianul literar Mircea Muthu asumă discursul cultural şi simbolurile lui ca articulaţii ale unei viziuni epistemologice. Osiris, "cel cu mulţi ochi", reprezintă hieroglifa simbolică a "memoriei-girofar a criticului, comparatistului"[1], într-o hartă esenţială a fiinţei individuale, a lumii, precum şi a relaţiei dintre acestea. Identitatea multiplă (cultural vorbind) a autorului se relevă din integralitatea operei sale, din care putem deduce, la o lectură atentă, două aspecte. Pe de-o parte, o discreţie funciară a *persoanei* Mircea Muthu face ca cercetătorul să apeleze exclusiv la categoriile discursului cultural. Îndărătul acestuia, eul individual se camuflează cu grijă, ignorând cu bună ştiinţă orice ostentaţie a prezenţei publice. Această discreţie face ca, pe de altă parte, *persona* Mircea Muthu să iasă la rampă integral şi spectaculos – o *persona* teoretică, ce fascinează prin luciditate, dar şi printr-un tip anume de „autenticitate" a ştiinţificului. Cercetările sale de istorie şi teorie literară, dar mai ales cele din sfera esteticii şi a studiilor culturale sud-est europene urmează (cu o formulă teoretizată de Mircea Eliade, în *Prefaţa* la romanul *Şantier*) etapele *devenirii unei conştiinţe* teoretice.

În câmpul istoriei literare, formulările sunt adeseori lapidare şi revelatoare. Ele exprimă deja obsesia sistemică ce stă la baza metodelor criticului. Istoria literară este – ar trebui să fie – un demers critic şi morfologic integrativ, având drept scop identificarea unei *forma mentis*. Istoria presupune, aşadar, o contextualizare sistematică, având o funcţie mediatoare între analiză şi sinteză, fără a ignora intuiţia interpretativă, ca nucleu originar al lecturii critice. Sinteza acestora ar fi identificarea şi/sau construcţia de "concepte-imagini", operaţionale în câmpul hermeneuticii literaturii, prin prisma poeticii, câtă vreme, pentru autor, literatura este valoare estetică şi filosofie concretă, bazată pe imagine artistică.

---

[1] Vezi *Ochiul lui Osiris – dialoguri*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2010, passim.

Teoria literaturii reprezintă, la rându-i, o disciplină asupra căreia privirea se îndreaptă cu acelaşi interes, al definirii şi al circumscrierii. În contra clişeelor frecvente şi a înţelegerii comune, discursul tipologizant aruncă o lumină revelatoare peste sensul şi mizele acestei ştiinţe. Aşadar, teoria literaturii nu este "o «critică a criticii» sau o «metacritică»„ ci ea rămâne, la fel ca estetica, o "conştiinţă de sine a literaturii, văzută în procesualitatea ei, ca act de comunicare eminamente lingvistică"[2].

Pe de altă parte, estetica subîntinde majoritatea preocupărilor teoretice ale lui Mircea Muthu, dar e prezentă, în chip nemijlocit, ca fundament al discursului hermeneutic, în două dintre volumele publicate. Este vorba despre *Alchimia mileniului* (1989) şi *Călcâiul lui Delacroix* (1996). Ambele funcţionează, în proiectul larg al cercetării, drept plăci turnante între tomurile dedicate studiilor culturale sud-est europene. Această poziţie de „intermediaritate" nu le răpeşte relevanţa teoretică, nici individualitatea programatică. Transpar, din paginile lor, problematizări cu privire la istoria disciplinei, la instrumentele ei, precum şi formulări esenţiale privind sistemul estetic al autorului, axat pe relaţia dintre ochi (metafora concretă a culturii scrise, vizuale) şi ureche (metafora concretă a povestirii, ca reminiscenţă a culturii orale), precum şi pe postulatul rupturii dintre ele. Considerând radicalul comun al *tridimensionalităţii* – o tridimensionalitate "narativă", aş numi-o, şi cred că aşa trebuie înţeles corect sensul intim al conceptului, dat fiind şi vectorul istoric pe care Mircea Muthu i-l ataşează –, două mutaţii istorice au loc în structura de adâncime a artei europene. Prima, apărută la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, exprimă redescoperirea *bidimensionalităţii* în artele plastice; a doua, caracteristică secolului XX, aduce cu sine descoperirea *cvadridimensionalităţii* (venind dinspre teoria relativităţii, conceperea timpului ca dimensiune etc.). Ambele au, consideră esteticianul, efecte fulminante în câmpul literaturii, precum şi în cel al teoriei, unde *estetica aplicată* capătă un ascendent tot mai pronunţat.

---

[2] *Ibidem*, p. 131.

Zona de legătură între studiile de estetică şi studiile de balcanologie se găseşte în relația dintre *vizual* (în sensul culturii scrise) şi *auditiv* (în sensul culturii orale). În teoria esteticii, postulatul fundamental de la care plecau construcțiile argumentative era, după cum am văzut deja, ruptura dintre cele două. În teoria culturală, premisa va fi, dimpotrivă, tocmai legătura dintre ele, vizibilă încă în articulațiile unei *forma mentis* sud-est europene. În cărţile sale, cercetătorul se apleacă asupra paradigmelor teoretice şi a interpretărilor acestora, care tratează nemijlocit temele geografiei culturale şi identitare balcanice. Schematic, în *Ochiul lui Osiris,* analitic şi detaliat în *Literatura română şi spiritul sud-est european* (1976), în *Permanenţe literare româneşti din perspectiva comparată* (1986), precum şi în sinteza *Balcanismul literar românesc,* autorul stabileşte un sistem de diagnoză şi de interpretare a elementelor care vertebrează spațiul balcanic, privit din unghiuri multiple. Suma acestor perspective e reprezentată prin viziunea coerentă a sensurilor unui câmp semantic doar aparent gregar şi contradictoriu, care-şi conține, la o privire atentă şi detaliată, propriile motivații filosofice, ontologice şi sociale. Comparatistul formulează astfel o metanarațiune științifică, legată de o „hartă" a mentalităţii balcanice, prin care atributele ei specifice şi mizele ei în contextul continental devin, deopotrivă, extrem de evidente.

Procedural, demonstrația pleacă de la general la particular. Mai întâi, este stabilit contextul diagnostic al problematicii balcanice, prin formulări revelatoare. El ține, în esență, de poziționarea *pe frontieră*, într-un spaţiu al pragului dintre două modele radicaliste, manifeste uneori convergent, alteori disjunctiv. Între modelul occidental european antropocentric şi modelul oriental cosmocentric, zona crepusculară balcanică devine un câmp al oscilaţiei, în permanentă tensiune. Dimensiunea ei specifică este tocmai elasticitatea, fluiditatea categoriilor. Poziţia geografică, apoi prelungirile istorice ale romanităţii în ceea ce autorul desemnează ca "Bizanţ milenar", ortodoxismul şi, nu în ultimul rând, istoria dramatică şi tulburată a comunităţilor sud-estice contextualizează, în opinia lui Mircea Muthu, atât romanitatea orientală în clasicitatea sa, cât şi vocaţia europeană a bazinului cultural românesc.

Discursul analitic îşi mută apoi interesul în câmpul precizărilor, al definiţiilor şi al diferenţierilor, cu o pronunţată notă polemică la adresa stereotipiilor ataşate mereu noţiunii de “balcanism”. O judecată critică asupra conotaţiei peiorative a *bizantinismului*, transferată în mentalul colectiv asupra *balcanismului*, e urmată de precizarea că acesta din urmă reprezintă un *concept-imagine*, al cărui reflex estetic este *balcanismul literar*. Aşadar, balcanismul literar, ca unul dintre reflexele balcanităţii, corespunde unei linii comune de valori axiologice, venind dinspre istoria medievală şi premodernă a comunităţilor sud-est europene. El îşi manifestă încă prezenţa în *creştinismul cosmic*, fundamentalist uneori, al mentalităţii rurale contemporane.

Există, în viziunea lui Mircea Muthu, patru accepţiuni ale balcanismului – politică, mentalitară, stilistică şi axiologică –, menite să reconstituie imaginea globală a mentalităţii balcanice, dominată de tipologia *identităţii multiple*. Care ar fi, deci, efectele estetice pe care mizează modelul cultural sud-est european? *Categorie tipologică* şi, deopotrivă, *relaţională*, balcanismul literar va însemna, în termenii autorului, un fel de răscumpărare estetică, prin semnul lingvistic, a unei drame istorice, compensate adesea prin interpretarea ei parodică. Aşadar, între dramă şi parodie se joacă dinamic statutul literaturii în spaţiul balcanic. Ea, literatura, participă, ca disciplină a spiritului epic şi estetic, la mitologia central şi est europeană. Specificul astfel enunţat al balcanismului literar se regăseşte în particularizările pe care spaţiul literar românesc le asumă la rândul său. Acestea sunt definite prin uniunea dintre geniul liric autohton şi vocaţia epică a esticului, sau dintre sancţiunea etică şi autocratismul estetic. Închizând arcul demonstraţiei, teoreticianul defineşte şi funcţia spiritului balcanic în contextul continental. Aceasta ar fi o conservare a *viului* din mesajul cultural comunitar, prin *oralitate*, ca o compensare a suprasolicitării privirii, atât de evidentă în extrema contemporaneitate.

Mircea Muthu propune, aşadar, o dialectică în patru timpi a formelor culturale, doar aparent disjunctive. Cum gândeşte autorul confluenţa dintre aceste arii aluvionare ne-o arată, cel mai elocvent, un volum spectaculos prin anvergura analizei comparative a limbajelor artistice, care s-a bucurat de o meritată reeditare. Este

vorba despre *Alchimia mileniului. Interferenţe culturale*[3]. Volumul cuprinde o sumă de eseuri care circumscriu mai vechi şi constante obsesii culturale ale autorului, formulate aici în câteva axiome, esenţiale pentru problematicile pe care cercetarea le abordează. Direcţia estetică se împleteşte cu analizele comparatiste ale obiectelor de artă (fie ele literare, plastice sau muzicale), precum şi cu elemente de morfologia culturii, cu studiul geografiilor imaginare, al limbajelor artistice şi al relaţiilor dintre ele. Un demers integrativ a cărui teză fundamentală, formulată adesea sub incidenţa polemicului, este aceea că, dincolo de mult discutatul şi, aparent, unanim acceptatul „divorţ al artelor", se ascunde de fapt o coincidenţă a sensurilor şi a mizelor tuturor formelor de artă.

Ne aflăm, în fond, cu *Alchimia mileniului*, pe teritoriul filosofiei culturii, vertebrată de categorii specifice spaţiului sud-est european în principal. Asupra lui, Mircea Muthu glosează din perspectiva dublei incidenţe a unor modele, la o primă vedere, contradictorii. Pe de-o parte, este vorba despre gramatica antropocentrică, fundamentală pentru geografia spirituală occidentală, consolidată în Renaştere şi orientată de lectura „cuvântului imprimat" – o lectură care „îşi afirmă sensul *centripetal* şi caracterul *asociativ* în acelaşi timp"[4]. E un prilej fericit, pe care autorul şi-l oferă, de a demonstra relaţia dintre funcţiile gramaticii în poezie şi raporturile geometrice în pictură, ambele bazate pe trei puncte de constituire a reprezentărilor, trădând dorinţa de stabilitate a omului european. Pe de altă parte, acestora li se opune gramatica orientală cosmocentrică, bazată pe un „punct zero", care elimină sugestia volumetrică din reprezentările plastice, precum şi balastul stilistic din cele literare. Ca vârstă a culturii europene, întoarcerea spre „punctul zero" coincide cu generaţia plastică a unor Gaugin, Klee sau Miró, precum şi cu formula lirică a *poeziei pure*[5]. Asemenea paradoxale coincidenţe (care nu sunt conjuncturale sau formale, ci de substanţă) sunt comentate în *Alchimia mileniului*

---

[3] Ediţia a doua, revăzută şi adăugită, e publicată la Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, în 2008. Întâia ediţie a apărut la Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1989.
[4] Vezi eseul *Trei puncte*, în ed. cit., p. 41.
[5] Vezi eseul *Punctul zero*, în ed. cit., pp. 47-53.

pornind de la o serie de dublete sau de triplete conceptuale menite să numească radicalii esenţiali ai actului cultural. Aşadar: *cuvânt – imagine – cultură*, o discuţie în interiorul căreia autorul, pornind de la *Povestea despre Sindipa filosoful*, asumă pariul riscant al convergenţei dintre semnul lingvistic şi cel iconic; *vorbire – scriere – reprezentare*, unde teoria rostirii ca formă de existenţă afirmă arta sunetului ca sinteză, în sensul unor pulsiuni regăsibile în toate limbajele artelor şi dovedind din nou sincretismul de esenţă al acestora; *plastică – literatură*, care au în comun natura lor de *fapte antropologice*, capacitatea de a desemna *universalitatea spaţializării*, *bi/tridimensionalitatea* (circumscrise istoric prin tridimensionalul artei clasice, renascentise etc., apoi prin bidimensionalul artei contemporane, în speţă cea a secolului XX); *scriitura – lectura*, cu mecanismele lor de construcţie a ficţiunii, bazate pe semnificaţia tipologică a imaginii în mişcare; în sfârşit, *Occident – Orient*, la coincidenţa cărora se situează fascinantul spaţiu balcanic, subiect predilect al multora dintre eseurile din secţiunile a doua şi a treia ale cărţii.

Detenta teoretică din prima parte a volumului (intitulată *Ochiul şi cuvântul*) nu este abandonată nici în părţile următoare (*Alchimia mileniului* şi *Conexiuni culturale sud-est europene*), deşi acestea din urmă cuprind cu precădere analize concrete ale unor opere artistice. În *Alchimia mileniului*, din perspectiva osaturii conceptuale descrise mai sus, operele sunt tratate mereu în registru comparativ. Mircea Muthu relevă astfel relaţiile de substanţă dintre Bacovia şi poetica plastică a „punctului zero” la Magritte, dintre Arghezi şi volumetrica densă a picturii lui Cézanne, dintre iconografia sacră, expresie a unui Logos doctrinar creştin, şi poezia pură barbiană, dintre efigia simbolică şi „muzica îngheţată” a epicii lui Mateiu Caragiale, dintre formele „extazului abstract” la Blaga şi Brâncuşi, dintre elementele de plastică mistică a literei la Nichita Stănescu ori corespondenţele metaforicii stănesciene cu motivele plasticii lui Ţuculescu (în speţă *ochiul*). Un univers fascinatoriu al formelor coincidente se instituie astfel în paginile cărţii, ca expresie critică şi estetică a relaţiilor intime dintre sensurile artei, dar şi dintre sensurile lumii şi ale fiinţei. Apoi, a treia secţiune a cărţii, *Conexiuni culturale sud-est europene*, conţine câteva studii de morfologia

culturii şi de analiză (comparată) a mentalităţilor. Prin intermediul acestora, Mircea Muthu configurează atât caracteristici paradigmatice ale unei *forma mentis* specifică spaţiului balcanic, cât şi direcţiile importante din istoria cercetării acestei geografii spirituale, printr-un discurs aflat la mare distanţă de stereotipiile des întâlnite în comentariile de gen.

Volumul *Alchimia mileniului* relevă o întreagă cultură continentală, aşezată, de două milenii, pe principii ale coerenţei, ce se reclamă citite şi înţelese corect. În egală măsură, cartea exprimă spiritul cercetătorului, la rândul său aşezat riguros pe această structură de „noduri şi semne”, declamându-şi îndreptăţitul orgoliu al descifrării lor, cu nedisimulată voluptate, şi relevând faţetele multiple ale unei *persona* teoretice care mai are încă multe cărţi de jucat.

Felix NICOLAU

Balcanii văzuţi din inima Transilvaniei

Puţini dintre intelectualii de o anumită etate, foşti directori de conştiinţă, mai rezistă în faţa noilor generaţii. Nici ca operă, şi cu atât mai puţin ca figuri publice. Mircea Muthu însă reuşeşte să persiste datorită anvergurii intelectuale a operei sale. Chiar dacă profesoral-sofisticate în construirea mesajului, cărţile ex-decanului clujean rezistă fără probleme, ba chiar mulţi dintre noi şi-ar dori reeditarea lor, datorită tematicii largi şi abordărilor curajoase, mereu motivate ştiinţific.

Mircea Muthu este cunoscut mai cu seamă datorită studiilor despre balcanism. Opera lui însă este mult mai versatilă. Acest fapt a fost posibil datorită distincţiei între o *forma mentis* occidentală, antropocentrică, şi alta orientală, cosmocentrică. Profesorul admite mixarea lor în ultimele decenii. Cu alte cuvinte, imposibilitatea conturării unui portret-robot pentru „duhul locului”, aşa cum îl descriau cel puţin romanticii. Spre deosebire de fetişizatorii influenţei occidentale, Mircea Muthu încearcă să recupereze demnitatea funcţională a balcanismului. Acest lucru se poate realiza printr-o *petitio principii*, anume prin amintirea primelor influenţe bizantine. Tradiţia bizantină este „bipolară”, tensionată fiind de suprapunerea religiosului cu laicul. Dualitatea este vizibilă în spaţiul românesc încă de la primele scrieri cu caracter cult - bunăoară, *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie.*

A doua fază a influenţei balcanice ar fi cea parodică şi care cuprinde domniile fanariote, dar există şi valenţe tragice ale acestei mentalităţi, o a treia fază, care începe încă de la Dimitrie Cantemir.

De la întru *la* între

Interesant este că, deşi teoreticianul recuperează valorile balcanismului, el spune că acest lucru se poate realiza prin răscumpărare estetică. Accentul cade pe cultură şi creaţie, aşadar. Un Mateiu Caragiale reuşeşte să confere supra sens Isarlâkului. Iar dacă parodia contribuie la sănătatea morală a balcanicului, atunci trebuie să ne amintim că Linda Hutcheon teoretiza parodia ca fiind o

reinterpretare a unui model. Ne aflăm în perimetrul riguros al clasicismului, orișicât. Aș risca să spun că Mircea Muthu apreciază balcanismul înfrumusețat, că îi place mai mult Caragiale-fiul decât Caragiale-tatăl.

Printre contestatarii de categorie grea ai balcanologului clujean s-a numărat şi Eugen Negrici. Iritări a stârnit trecerea de la „într"-ul blagian la „starea lui *între*, a virtualităţii înseşi". Şi totuşi, este evident că noi, ca popor, ne regăsim la răscruce, între etosuri şi mentalităţi, de unde relativismul şi haosul aferente. *Între*-le nu este neapărat o stază paradisiacă. De aceea, cercetătorul recurge la „recuperarea estetică" şi la tehnici necesare „supravieţuirii mitului". Pentru a da sens balcanismului în degringoladă, avem nevoie de o recuperare a spiritualităţii arhaice, fie ea şi în chipul mitului semiantropomorf personificat de Nastratin Hogea.

Dar supereroul balcanismului elevat este Meşterul Manole, pe care nu puţini încearcă să îl propulseze spre sfere mai occidentale, într-o Mittel Europa întrucâtva rigidă şi robotizată. Să nu uităm că mulţi transilvăneni susţin că Balcanii se opresc la poarta Braşovului... Din analizele variantelor baladei *Meşterul Manole,* Mircea Muthu deduce un spor de creativitate în cele româneşti şi sârbeşti.

Interludii şi trepte

Dualitatea de tip balcanic, între *homo faber* şi *homo contemplativus* ar favoriza apariţia unui „Faust balcanic" în chip de arhitect. Dar toate motivele balcanice primesc o prelucrare diferită în spaţiul românesc. Bunăoară, haiducul, întruchipare a spiritului epopeic, parvenitul fanariot, lăutăresc şi hulpav etc. Feţele balcanismului literar sunt mult mai numeroase decât cele ale balcanismului de mahala. Mircea Muthu a propus aproape o grilă de lectură în cheie balcanică a literaturii române. O grilă care nu ar trebui să deranjeze pe nimeni, căci ea extrage „sensul activ al tragicului".

Existenţa în turcocraţie a favorizat „deplasarea de la mythos spre logos", ceea ce poate fi interpretat ca un conflict între istorie şi legendă. Indici ai acestei spiritualităţi proteice sunt moştenirea bizantină a profetismului şi mesianismului, a caracterului epopeic,

apoi lumina, drumul şi roata. Ne aducem aminte de necunoscutul care rostogoleşte o roată de căruţă în debutul *Cărţii de la Metopolis* a lui Ştefan Bănulescu. Prelucrarea acestor motive se face prin prisma rediscutării profilului intelectual al maeştrilor profesorului clujean: Dimitrie Cantemir, Lucian Blaga, Liviu Rebreanu şi Paul Zarifopol. Acestea sunt *treptele realului* înspre revelaţia estetică ce poate transgresa, prin sublimare, multiplele straturi de civilizaţie care ne informează mentalitatea. Un estetism *sofianic* ce asimilează categoriile frumosului, după care le redimensionează metafizic. O asemenea montare ideatică fastuoasă justifică pe deplin propunerea unei *ontologii a lui „între”*. Un *între* care unifică spaţii şi mentalităţi în devenire – de la mit până la globalitate – nu poate fi decât un *între* mobil, heraclitic, o *forma mentis* ce a funcţionat ca *nisus formativus,* dar care e imposibil de cuantificat la modul ştiinţific.

În pofida amplasamentului său transilvan şi academic, Mircea Muthu s-a manifestat ca un intelectual al *interludiului*. Studiile sale literare au trecut graniţa către teorie şi chiar ideologie, însă mereu au înglobat componenta estetică. De aici, probabil, şi necesitatea de a se manifesta ca poet. Dacă Maria Todorova a urmărit traseele imaginarului balcanic, cercetătorul român a reabilitat sensurile balcanismului prin categoriile estetice, dar a şi deschis direcţii de interpretare pentru următoarele decenii. Spiritualitatea românească ar fi infinit mai săracă fără această rediscutare a culturii ca geografie sufletească.

Constantina Raveca BULEU

Două volume recente

Două cronici (prima publicată în *Apostrof*, nr. 9/2010, a doua în *Contemporanul/Ideea Europeană*, nr. 5/2013) mi-au oferit posibilitatea de a mă reîntâlni cu Mircea Muthu în cele două ipostaze pe care le ştiam încă din studenţie: aceea a savantului preocupat de istoria culturii şi a mentalităţilor, de filosofie sau de literatură contextualizată regional, şi aceea a omului vecin cu poetul foarte sensibil care este: melancolic cu măsură, precis în sentimente, tranşant cu el însuşi şi cu ceilalţi. Primul text vorbeşte despre obsesia de o viaţă a Profesorului Muthu, balcanismul şi balcanologia, iar al doilea, despre introspecţia exersată prin intermediul interviurilor. Reiau aici cele două texte, fiindcă ele se completează reciproc, îmbinând subiectivul cu obiectivitatea, apropierea de celălalt cu distanţa impersonală a savantului pus în slujba ideii şi a demersului ei analitic. Aşa l-am cunoscut pe Mircea Muthu, ca studentă: tandru sau ironic cu sine însuşi şi cu ceilalţi, inflexibil şi neconcesiv când venea vorba de concepte şi de însuşirea lor corectă. Cu alte cuvinte: o îngemănare fericită între spiritul de geometrie şi cel fluid, de fineţe; aşa cum, de fapt, un bun „balcanic” de tip neoplatonic se cuvine să fie...

„*În asta stă totul: a te întoarce; să tânjeşti, să pleci dintr-un loc şi să vii din nou acolo. Fără acest loc de care eşti legat, nu l-ai iubi nici pe el, nici pe vreun altul, nici n-ai avea de unde să pleci, căci n-ai fi nicăieri.*” - scrie Meša Selimović în *Dervişul şi moartea*, text asumat autoidentitar de către Mircea Muthu în *motto*-ul volumului său de eseuri sincrone tematic, apărut în 2012 la Editurile Eikon şi Scriptor, sub titlul *Panoramic sud-est european. Confluenţe culturale*. „*Întoarcerea*” echivalează, în acest caz, cu revenirea la o arie tematică mai veche, prin intermediul unei suite de studii ce revelează o obsesie culturală de o viaţă, disecată cu exigenţă, asumată ca hermeneutică deschisă, dinamică, pe care omul de cultură clujean a transformat-o într-o componentă mereu reînnoită a identităţii sale. E vorba, fireşte, de *balcanism*, concept-imagine recurent în bio-bibliografia autorului, început în cărţi exegetice mai

vechi, dezvoltat apoi în cele trei volume de *Balcanologie* (2002, 2004, 2007) şi în cele două ediţii ale *Balcanismului literar românesc* (2002, 2008).

Impecabil orchestrată, reiterarea tematică din volumul rememorativ de faţă debutează cu un capitol intitulat *Acolade teoretice*, unde autorul furnizează o terminologie decantată diacronic şi critic, căreia îi aparţine balcanologia ca „*domeniu multi- şi interdisciplinar*”, aprofundat de specialişti români precum Victor Papacostea, Nicolae Iorga, Theodor Capidan, George Murnu, Petru Caraman, Adrian Fochi, Dumitru Caracostea sau Alexandru Duţu, dedicat în esenţă circumscrierii identităţii culturale, geografice, istorice şi spirituale regionale, est-europene. Extensia sa operatorie, *balcanitatea*, beneficiază de un veritabil tablou clinic realizat în trei etape în volum, în vreme ce definirea *balcanismului* ca atare debutează, foarte logic, cu deconstrucţia negativităţilor stereotipizante fixate abuziv în mentalitatea colectivă, pentru a se ajunge, în final, la o rafinată reconstrucţie palimpsestică a dimensiunii culturale pe care termenul o are, graţie căreia balcanismul reprezintă mai întâi – spune Profesorul Mircea Muthu - „*atitudinea interogativ-stenică faţă de o realitate politică fragmentată*”, apoi „*o veritabilă strategie de cultivare a derizoriului şi a hazului-de-necaz* – [ca] *parte integrantă dintr-o filosofie a supravieţuirii* „.

Dacă aceste două straturi poartă marca sincopelor generate de specificul istoriei sud-est europene, cel de-al treilea, al balcanismului ca „*şcoală de stil artistic*”, funcţionează soteriologic. Un subprodus complementar al istoriei agitate din Balcani este *balcanizarea*, etichetare de mentalitate fluidă, cu implicaţii geo-politice globale. La polul opus, perimetrul culturii academice oferă, prin *bizantinologie*, refugiul intelectualizant-aristocratic în imaginea unui Bizanţ politic, cultural şi moral, în care se intersectează moştenirea intelectuală hellenică, legislaţia romană şi spiritul autocratic propriu creştinismului oriental. Funcţie a perpetuării Bizanţului cultural, dar şi a decăderii Bizanţului istoric, bizantinismul continuă – arată Mircea Muthu – seria diacronică metamorfică specifică balcanismului, fiind conceput, pe rând, ca specificitate culturală,

excelenţă intelectuală, tară politică sau de mentalitate şi-n cele din urmă ca discurs cultural degradat, decadent, alexandrinizat.

Sintetica incursiune în istoria şi implicaţiile interdisciplinare ale balcanologiei continuă în *Identităţi/alterităţi balcanice,* cu o dezbatere concentrată asupra ecuaţiei instabile *geografie fizică – geografii simbolice – identitate*, dublată de o analiză critică pe două volume consacrate identităţii balcanice, *Balkan Identities. Nation and Memory* (2004), respectiv *Francophonie et multiculturalisme dans le Balkans*, din 2006. Interesul autorului pentru apariţiile editoriale din domeniu generează câteva nuanţări conceptuale necesare atât în capitolul intitulat *Însemne bizantine în spaţiul românesc*, unde punctul de plecare îl reprezintă lucrarea Corinei Nicolescu, *Moştenirea artei bizantine în România*, cât şi în *Bizanţul şi ideologia politică*, o incitantă lectură a cărţii lui Hélène Ahrweiler, *Ideologia politică a Imperiului Bizantin*. Ambele texte reprezintă un preambul incitant pentru arheologia „*echilibrului instabil*”, complex caracteristic pentru definirea spaţiului balcanic, din eseul intitulat *„Cădere” şi compensaţie*, unde opţiunea de hermeneutică filosofică a autorului clujean îşi propune să definească *„«metafizica abisală a Răsăritului», căreia i se cere o finalitate soteriologică şi pentru care evenimentul nu este decât o întâmplare, iar existenţa însăşi stă sub semnul provizoratului etern*”. Interpretarea se dezvoltă ulterior într-o subtilă articulare românească a conversiei înspre negativ, a „*căderilor*” din diferite creaţii, reperele culturale autohtone ale demonstraţiei fiind Lucian Blaga, Constantin Noica, Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu, Ion Barbu şi Mircea Eliade.

Preocupat de progresive aprofundări culturale concentrice, exegetul identifică inflexiuni de mentalităţi sud-est europene în studiile de istorie literară ale diasporei româneşti (*Întregiri bibliografice*), în vreme ce teoreticianul obsedat de concatenări deschide discuţia înspre evoluţia discursului comparatist (*Comparatismul în trei ipostaze*), abordând apoi, în *De la gliptic la major*, implicaţiile policentrismului culturilor din spaţiul teoretic de pe mapamond, cu inerente opriri şi în istoria culturii româneşti, fascinaţia căzând, în ambele cazuri, pe valenţele spirituale ale geografiilor spirituale de tot felul. Focalizarea aplicativă e dedicată

etnologiei, într-un comentariu, intitulat *Etnologie balcanică,* al studiilor consacrate izomorfismelor folclorice din Balcani.

Metodologia specifică balcanologiei, istoria şi coordonatele sale ideatice identifică în comportamentul lingvistic un adjuvant nu numai surprinzător, ci şi aparent inepuizabil, după cum o dovedesc cele trei perimetre ştiinţifice analizate în eseul intitulat *Lingvistice*: *tracologia lingvistică, latinitatea balcanică şi filologia slavă*. O zemoasă schimbare de ton ne oferă eseul *Geografia culinară*, cuceritoare translare a culturii gastronomice balcanice în difuza oralitate (tipic balcanică) a discursului, Mircea Muthu dovedindu-se capabil să-şi proiecteze cititorul într-un univers regional care e simultan prezent şi arhaic. Aceeaşi senzaţie paradoxală de sincretism (a)temporal ne este transmisă prin eseul intitulat *Periplu balcanic,* subtilă analiză a diferenţelor de registru din jurnalele călătoriilor balcanice ale lui Dimitrie Ralet şi Dimitrie Bolintineanu.

Trecerea dinspre *Teorie* înspre *Inserţiile în imaginar,* din cea de a doua secţiune a volumului, ia forma unui elogiu adus lui Nikos Kazantzakis, cel care a învăţat de la personajul său Zorba *„să iubească viaţa şi să nu se teamă de moarte”* (*Odiseea cealaltă*). Tot o poveste despre viaţă şi moarte este *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte*, analizată în *Făt Frumos şi „vremea uitată”*, într-o cheie a modelului platonician inversat. Întâmplător sau nu, din orizontul lui Kazantzakis se desprinde şi unul dintre protagoniştii studiului *O componentă a tipului tragic: Chira Chiralina*, adică Panait Istrati, plasat în centrul unei hermeneutici complexe, ce reclamă competenţa nuanţată a teoreticianului literaturii, dar şi lejeritatea traversării interdisciplinare a unor spaţii culturale majore, pentru proiectarea un tablou interpretativ coerent, în care Procopius din Cezareea se întâlneşte cu variantele balcanice ale baladei *Chira Chiralina,* cu proza românească inspirată de ea şi cu extensiile sale mitologice şi literare. În sfera mitologiei comparate se menţine eseul intitulat *Kostandin şi Dorutina*, unde miza demonstraţiei o reprezintă configurarea eliadescă a raportului dinamic dintre mit şi istorie.

Eseul *Tipologii sud-estice în proza românească* jonglează cu miniaturile analitice ale unor romane cu vârste şi discursuri diferite (*Iarna Fimbul* - Alice Botez, *Lunatecii* - Ion Vinea sau „*noua Istorie Ieroglifică*” a lui I.D. Sârbu, *Adio, Europa!*), dar care, graţie

măiestriei hermeneutice a autorului, ancorează stilistic în arealul literar sud-est european. Atenţia prioritară acordată literaturii române nu exclude interesul autorului pentru celelalte literaturi balcanice sau pentru reflexele literare regionale ale Bizanţului, eşantionate în *Diptic epic sârbesc, Înăuntru/înafară, Bizanţul – un pretext?* şi, mai ales, în *Antologii lirice balcanice*. În acelaşi areal cultural, limbajul confirmă la rândul său teza unităţii în diversitate în eseul intitulat *Dor şi Mall* (corespondentul albanez al celui dintâi), în vreme ce reverenţa în faţa plasticităţii şi forţei identitare a limbajului marchează fiecare observaţie din *Teologie şi filologie,* studiu dezvoltat în siajul diortorisirii *Sfintei Scripturi* de către Bartolomeu Valeriu Anania (2001). Elegantul eseu construit în jurul *Sfintei Treimi* a lui Andrei Rubliov rămâne o mostră de erudiţie şi de rafinat discurs interdisciplinar, recomandabilă teologilor – şi nu numai...

Largul *intermezzo* hermeneutic este urmat, în a treia secţiune a volumului, intitulată *Despre românii din Balcani,* de o revenire la eşafodajul teoretic al balcanologiei, printr-o serie portretistică deschisă de către George Vâlsan, fondatorul studiilor moderne de etnografie şi antropologie de la universitatea clujeană, fiind continuată cu Ioan S. Neniţescu, poet şi publicist, autor al unui „studiu" intitulat *De la românii din Turcia europeană* (1895). Sunt investigaţi, apoi, Silviu Dragomir, titular, în perioada interbelică, al Catedrei de istorie a popoarelor sud-est europene a Universităţii din Cluj, şi Gheorghe Caragiani, cărturar interesat de studiile aromâne. Schiţa monografică dedicată publicaţiei *Revue des Études Sud-Est Européennes* confirmă amploarea ştiinţifică a disciplinei balcanologiei comparate, în vreme ce documentele prezentate în secţiunea consecutivă – *Istorie, cum au luat turcii Ţeligradul, şi cum s-au risipit grecii în împărăţia lor. Scrisă de aceasta la anul de la mântuirea lumii 1620. Iar* [acum] *întoarsă în limba românească* şi „advis"-ul despre Mihai Viteazul din *Discours des affaires de Transilvanie, contaenant ce qui c'est passé entre le Prince et quelques siens subiects* – oferă un savuros *background* pentru aparent paradoxalul interes al omului de cultură transilvănean „generic" pentru balcanologie. Preocuparea e, de altfel, reiterată în articolul rezervat termenului *Balcania*, dar şi în cronicile unor volume semnate de către Daniel Vighi (*Tentaţia Orientului*), Adrian

Majuru (*Bucureştiul albanez*), Marius Dobrescu (*Drumul speranţei*) şi Antoaneta Olteanu (*Homo balcanicus*).

Instrumentalizând desăvârşit rigoarea ştiinţifică şi infinitatea nuanţărilor erudite, cartea lui Mircea Muthu reprezintă un profund periplu cultural şi didactic, dar şi o obstinată pledoarie pentru recunoaşterea complexităţii balcanismului şi pentru ignorarea stereotipiilor negative care au obturat recunoaşterea componentei sud-est europene în configurarea identităţii noastre, identitate asumată de către autor nu numai în spaţiul obiectiv al studiilor sale ştiinţifice, ci şi în notele de jurnal din penultimul act al acestui volum. Deloc surprinzător pentru un autor care şi-a transformat disciplina într-o operă deschisă, dinamică şi sinonimă cu propria sa existenţă, cuvântul final al *Panoramicului sud-est european* reia o prefaţă din 2011, intitulată *Memorie şi proiect*. Obsesia rămâne, în acest fel, deschisă...

Onorând o promisiune mai veche, Mircea Muthu publică, în 2010, un volum de interviuri proprii, intitulat *Ochiul lui Osiris. Dialoguri*, apărut la Editura Eikon din Cluj-Napoca. Acordate de-a lungul mai multor decenii, interviurile antologate sintetizează indirect un autoportret uman şi cultural multistratificat, în crearea căruia coincidenţele şi recurenţele nu numai că explică, ci şi unifică ipostazele omului Mircea Muthu. În logica acestei autoconstrucţii, *motto*-ul ales („*Nu te lua la întrecere cu nimeni; aleargă singur*”) ancorează biografic în sfaturile paterne, se leagă indirect de un pivot traumatic al copilăriei, se contaminează cu universul intelectual al omului de cultură dependent de constante aprofundări *şi concentrează dominantele personalităţii autorului,* laolaltă cu motivaţiile sale de adâncime.

Sub tutela simbolisticii multiple a „ochiului lui Osiris”, omul de cultură Mircea Muthu, surprins în diferitele sale ipostaze, adună reflecţii dialogale din ultimele două decenii, dominate de ideea de echilibru şi de înţelepciune detaşată. *„Interviurile alcătuiesc –* precizează autorul în textul introductiv al volumului -, *dincolo de reiterările normale, pledoarie pentru înţelegere şi echilibru, cu speranţa că reţin măcar ceva din temperatura unei epoci trăită cultural, administrativ şi social.*” Dacă rafinamentul intelectual al protagonistului furnizează mostre de trăire culturală autentică a lumii

în care el se mişcă degajat, pe mai multe paliere, înţelegând mecanismele lor de funcţionare şi adaptându-se exigent imperativelor lor, sensibilitatea sa permite scurte viziuni asupra unei psihologii marcate traumatic, supuse apoi unei hermeneutici complexe, iscate din necesitatea unei sistematicităţi funciare. Obsesiv rememorată, copilăria înseamnă mai ales arestarea tatălui, trimiterea lui la Canal şi statutul consecutiv de *paria* al membrilor familiei. Pentru copilul Mircea Muthu, excluderea socială este compensată prin lectură. Din perspectiva reacţiei mature de intelectualizare, acest exerciţiu subconştient de supravieţuire se încarcă de o valoare genetică, autorul notând în *De ce scriu? În ce cred?*: „*De atunci probabil şi pornirea, obscură şi ea, de autoconstrucţie prin intermediul Cuvântului scris şi pe care nu l-am considerat niciodată un paleativ.*"

Pe un strat hermeneutic superior, acest „*proces autoproiectiv*", conceput şi perceput implicit ca unul de tip eliberator, îşi găseşte confirmarea în cuvintele lui Ion Barbu: „*Civilizaţia noastră e sortită să se petreacă în virtual şi interior.*" Tot graţie gândurilor lui Ion Barbu se conturează şi aplecarea autorului înspre investigarea valenţelor balcanismului, „*conceput ca dramă (cu reversul său parodic) şi ca răscumpărare estetică*". Plasat, cel puţin din prisma mentalităţilor, la polul opus sensurilor peiorative, mai ales de ordin etic, ale balcanismului, cercetătorul acestui fenomen îşi caligrafiază propriul profil, în încercarea de a circumscrie coordonatele obiectului său de studiu. „*Transilvăneanul disciplinat din mine* – scrie el – *doreşte să circumscrie, fără grabă, o* forma mentis*, şi asta nu poate s-o încerce decât, iarăşi, cu instrumentul său obişnuit: cuvântul, grevat câteodată de formaţia profesională.*" De altfel, paradoxul ardeleanului care se ocupă „*de locul nostru între culturile sud-est europene*" (*Despre Sud-Estul european*) revine în fiecare definire identitară inclusă în volum, graţie condiţionărilor bibliografice şi de biografie spirituală personală. „*Modalitate de autoconstrucţie, în primul rând interioară*" – aşa cum este definit în „*Nu ne putem defini fără postulatele noastre sud-est europene*" -, scrisul înseamnă nu numai interiorizarea „*cerului înstelat*" kantian, ci şi armonizarea dorinţei de sistem, în contextul extensiunilor unei teme „volatile", cum este balcanismul.

Propensiunea către sinteză şi exigenţa intelectuală dictată de obiectivitate îi marchează Profesorului Muthu opţiunea pentru studii interdisciplinare, care impun elaborarea unor *concepte-imagini* (un asemenea concept–imagine fiind însuşi balcanismul), adevărate provocări proiectate pe durata unei întregi vieţi. Dacă la aceasta adăugăm mefienţa faţă de tot ceea ce apare ca fiind încheiat, definitiv, mort, precum şi înţelegerea criticii, în siajul lui Eco, drept „*operă deschisă*", salvatoare prin dinamică poietică intrinsecă, avem o explicaţie pentru unitatea de ton şi de obsesie a cărţilor lui Mircea Muthu. Un strat hermeneutic superior, conceput ca reflex simbolic al scrisului propriu, trimite, de pildă, la perimetrul antic egiptean: „*O străveche tradiţie ne spune că Hermes Trismegistul i-ar fi învăţat pe egipteni arta scrierii. Întregul Univers, ar fi afirmat el, nu e decât o singură Carte, un manuscris unic, un gigantic fir de papirus al Cerului şi al Pământului. Aplecat deasupra tăbliţei, Scribul, strămoşul nostru, fixase cu condeiul urma trecerii lui şi a lumii sale «ca să se ştie», cum va nota - după milenii – cronicarul medieval. Ce altceva pot face astăzi decât să le repet efortul, aşa cum mă pricep, cu umilinţă şi orgoliu?*"

Atitudini spirituale gemelare, *umilinţa* şi *orgoliul* marchează tonalitatea fiecărui interviu recuperat în *Ochiul lui Osiris*, acompaniind perfect luciditatea obiectivă a intelectualului critic, participativ, care răspunde, nu de puţine ori, la întrebări incomode despre politică, istorie, universitate sau literatură. Întrebat, de pildă, ce i-a adus Revoluţia, Mircea Muthu vorbeşte despre speranţă (vag definită, dar universală), însă recunoaşte, mai puţin politic, „*o dureroasă stare de oboseală*", datorată rupturii istorice. Radiografiind cu măsură societatea românească postrevoluţionară şi aşteptările ei (într-un interviu din 1990), el îşi temperează optimismul în ceea ce priveşte evoluţia istoriei şi optează pentru încredere, „*pe palierul duratei lungi în celula românească*". Convins că aceasta din urmă „*rămâne ceea ce a fost*", adică „*valoare preponderent estetică, precum şi filosofie* ad concretum, *prin imagine artistică*", Mircea Muthu crede în angajarea integralistă a revistelor noastre literare şi în necesitatea unei istorii de ansamblu care să consemneze literatura română postbelică, fără carenţele celor deja apărute. Cât priveşte *„Relaţia ideală" dintre artă şi politică*,

deşi el vede în cultură „*una dintre condiţiile* sine qua non *ale continuităţii de existenţă a polisului*” şi crede în implicarea exemplară a scriitorului în perimetrul social, autorul, în consens cu majoritatea „*confraţilor în ale scrisului*”, se simte „*un* paria *în cetatea de legi făcute pentru alţii, nu şi pentru creatorii de cultură*”.

Indiferent de funcţia ocupată într-o epocă sau alta (decan, rector interimar, prorector), Mircea Muthu trasează coordonatele propriei sale identităţi în funcţie de constantele intelectuale ale biografiei sale, fie că avem în vedere alegerea teoriei culturii drept perimetru integrator, fie că revenim la balcanismul pe care îl cercetează cu obstinaţie, furnizând mereu aprofundări conceptuale menite să pună în valoarea complexitatea fenomenului şi să înlăture preconcepţiile unilateralizante de pe axa negativităţii. Astfel, el vede în balcanitate „*o axiologie comună popoarelor sud-est europene*” („*Balcanismul e un concept-imagine*”) şi în balcanismul literar un reflex al ei. Pedagogic, discursul lui Mircea Muthu explicitează geneza intrării balcanismului în raza preocupărilor sale şi explică nuanţat diferitele sale valenţe: politică şi etnică, de mentalitate, axiologică, stilistică, compensatorie ş.a.

Încrederea lui Mircea Muthu în vitalitatea culturii româneşti, chiar şi în epoca alexandrină pe care o traversăm, ancorează în gândirea lui Lucian Blaga şi ia forma tezei din *Alchimia mileniului*, potrivit căreia „*la noi nu e definitivată ruptura dintre ochi şi ureche*”, propensiunea pentru *istorisire* fiind originată în acest fenomen. Exegetul extinde subtil şi profund perimetrul fenomenului: „*Literatura rămâne, aici* [în Estul şi Centrul Europei], *ceea ce a fost întotdeauna: o modalitate de cunoaştere şi o formă de autoconstrucţie prin cuvântul ce păstrează urma vorbei rostite*” (*Cultură naţională, naţionalism romantic şi xenofobie, multiculturalism, în lumea de după căderea Cortinei de fier*).

Întrebat, într-un interviu din 2000, dacă preferă să fie bogat sau fericit, Mircea Muthu răspunde la antica întrebare a lui Epictet: „*Şi una şi alta; până acum însă nu am fost nici bogat şi nici fericit. Probabil că nici nu voi fi. Totuşi, dacă vorbim despre putinţa de a fi fericit, permiteţi-mi să-i răspund eu lui Epictet cu un citat din Apocalipsa Sf. Ioan, X, 10: «Atunci am luat cartea din mâna îngerului şi am mâncat-o, şi era dulce ca mierea, dar după ce am*

mâncat-o, sufletul meu s-a amărât». Om al cărţii, trăiesc asemenea momente, privilegiate zic eu, de fericire amară”. Interviurile strânse în acest volum recuperează asemenea momente de „fericire amară”, anunţând, totodată, şi „permanentizarea” unor viitoare stări similare, trăite la o margine existenţială oximoronică, unde certitudinea se metamorfozează în fragilitate, şi invers...

Adriana TEODORESCU

Să ştii de unde pleci, ca să ai unde pleca. Despre asumarea unor rădăcini încurcate

Volumul lui Mircea Muthu, *Panoramic sud-est european. Confluenţe culturale*, apare în anul 2012, la editura Eikon & Scriptor din Cluj-Napoca, fiind o dublă demonstraţie a faptului că asumarea rădăcinilor, nicidecât un lucru facil, este un gest de maximă vitalitate, organică şi culturală, ce condiţionează subtil continuitatea omului în realitatea care, plastic, îi primeşte forma şi se schimbă astfel pentru totdeauna în ceea ce îl priveşte. Continuitatea nu trebuie înţeleasă ca o funcţie a monotoniei şi previzibilităţii, ea putând include şi ruptura, dislocarea, devierea, ci, mai specific, ea trebuie concepută ca o formă de permanentă recuperare a rădăcinilor dinspre trecut înspre prezent, şi nu invers. Timpul nu trebuie falsificat, locuirea nu trebuie realizată anacronic, dar ar fi frumos de cărat casele în spate, cel puţin în minte.

Prima demonstraţie se referă la continuitatea auctorială. Prezenta carte este o re-venire asupra tematicilor balcanismului şi bizantinismului, a culturii sud-est europene care îl pasionează, de multă vreme, pe Mircea Muthu, despre care scrie cărţi (*Balcanologie*, vol. I, 2002; vol. II., 2004 şi vol. III, 2007, *Balcanismul literar românesc*, 2002 şi 2008) şi pe care le inserează discret, fără teză, fascinant, în cursurile ţinute la Facultatea de Litere din cadrul Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca. De altfel, încă din *Argumentul* cărţii, autorul îşi defineşte lucrarea în termeni de *selectare* (a textelor anterioare), *completare* substanţială, *nuanţare* şi *prelungire*. Apoi, cea de-a doua ilustrare a necesităţii de asumare a rădăcinilor ţine de un soi de *anamnesis* cultural, deopotrivă naţional – la finalul lecturii cărţii lui Mircea Muthu există, la nivelul cititorului, sentimentul de regăsire a unei părţi semnificative din ceea ce înseamnă românismul, România (ca *geografie simbolică,* folosind sintagma autorului) – , şi multicultural – atenţia se focalizează, uşor nostalgic, în sensul unei unităţi pierdute şi reaflate (spaţiul sud-est european), dar şi a unei unităţi din care diferenţele nu au fost silite să dispară (există, oricât de relaţional, un specific românesc, unul

sârbesc, unul albanez etc., de care cititorul devine conştient). De fapt, *anamnesis*-ul este dublat, adesea, de *anagnorisis*, de acea recunoaştere care este, într-o anumită măsură, o formă de inteligibilitate revelatorie, de ieşire în evidenţă a structurilor de sens ale lumii.

Nu întâmplător, prin urmare, autorul îşi aşează cartea sub semnul motto-ului cu valenţe poetice al lui Selimović (*Dervişul şi moartea*): „În asta stă totul: a te întoarce; să tânjeşti, să pleci dintr-un loc şi să vii din nou acolo. Fără acest loc, de care eşti legat, nu l-ai iubi nici pe el nici pe vreun altul, nici n-ai avea unde să pleci, căci n-ai fi nicăieri” (p. 5). Dar aceste cuvinte nu sunt o formă de metaforizare gratuită şi decorativă a premisei cărţii, ci ele reprezintă o esenţializare a demersului de cercetare a tematicii sud-estului european, propriu autorului, şi a logicii de profunzime ce determină articularea diverselor piese componente ale cercetării/cărţii. În fond, mult uzitatul *partir c'est mourir un peu* are o faţetă mai slab evidentă: a pleca înseamnă a rămâne un pic. Şi despre acest mod cultural-existenţial de a rămâne, lipsit de îngrădire, plin de dinamism, este vorba, abstractizând, în lucrarea lui Mircea Muthu.

Cartea se situează, după cum şi titlul anunţă, la *confluenţa* culturilor (de unde şi multiculturalismul inerent, totuşi neprogramatic şi neagresiv), dar şi la confluenţa metodologiilor. Acestea sunt alese din domenii diferite, precum istorie (românească şi balcanică), teorie şi istorie literară, estetică, critică de text, imaginar cultural şi social, sociolingvistică, etnologie şi comparativism folcloric sau studii culturale, şi se împletesc într-o complementaritate menită nu spre exhaustivitate, lucru imposibil, de altfel, ci spre captarea nuanţelor. Există două structuri majore ale cărţii, *Acolade teoretice* şi *Inserţii în imaginar*. Doar că teoria nu devine niciodată sterilă, iar una dintre cauze este că ea nu se dispensează de exemplu, de forţa proaspătă a empiricului (mai exact, a ceea ce pare empiric la un moment dat), în vreme ce imaginarul, pe de altă parte, este pe cât de seducător imagistic, pe atât de bine documentat şi explicat conceptual. Celor două secţiuni li se adaugă încă şase. O trecere în revistă a *românilor din Balcani* (George Vâlsan, Ioan S. Neniţescu etc.), una cuprinzând o analiză monografică a publicaţiei „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, o secţiune dedicată unor documente revelatorii pentru

istoria Bizanţului, o serie de articole ţinând de interese mai vechi şi îmbogăţindu-le cu noi informaţii şi direcţii de cercetare, o parte cuprinzând două mărturisiri de tip jurnal, într-o încercare de creionare personală a unor geografii culturale (Creta şi Veneţia) şi, în final, o secţiune cu accente concluzive, având însă drept scop subiacent o posibilă extindere a demersului de forare a teritoriului spiritual, literar şi cultural balcanic.

Dintre distincţiile teoretice extrem de importante cu care operează Mircea Muthu reţinem pe cele care au rolul unor veritabili piloni de înţelegere a *panoramicului* sud-est european: balcanologie – balcanitate – balcanism – balcanizare, şi respectiv bizantinologie – bizantinism. Aceste două serii conceptuale se intersectează adeseori, frecvent hibridizându-se şi falsificându-se parţial (de exemplu, balcanismul este confundat cu bizantinismul), şi, un aspect asupra căruia autorul insistă, sunt ambele supuse, în diferite grade în relaţie cu un termen sau altul al seriei, în ciuda bogăţiei lor semantice, unui proces de reducţie a cărui ultim punct este stereotipizarea. Balcanismul este, în această accepţiune, poate cel mai puternic atacat de sensuri depreciative (mahalagism, decorativism, comportament gregar, familiaritate extremă etc.), când el are o triplă identitate, fiind „o atitudine interogativ-stenică faţă de o realitate politică fragmentată”, „strategie de cultivare a derizoriului şi a hazului de necaz” şi, în al treilea rând, „o şcoală de stil artistic”.

Despre identitatea balcanică, autorul are multe de spus, dar relevă, în varii feluri şi de câte ori poate, funcţia recuperatorie înscrisă în genele acesteia. Identitatea balcanică permite compensarea, prin artă, a suferinţelor pricinuite de o istorie nefavorabilă sud-estului european, re-teritorializarea imaginară a centrului sud-estic constant destructurat de negare istorică (spaţiul balcanic suferă o dublă aruncare în periferie: în funcţie de centralitatea vestului şi în funcţie de Constantinopol), re-crearea mitului centrului pierdut şi activarea corelativul său religios-ontologic, sacrul, sau obiectualizarea dorului de trecut printr-o cultură a *monumentului*. În fond, identitatea balcanică este, observă Mircea Muthu, o identitate multiplă ce se mulează perfect peste o geografie simbolică de tip heterotopic, generând-o şi fiind, de asemenea, generată de către aceasta.

Emblematică atât pentru ilustrarea unei identităţi balcanice, cât şi pentru punerea în lumină a rădăcinilor de care nu se poate scăpa şi a căror bună (re)cunoaştere permite o schimbare, o evoluţie reală este interpretarea lui Mircea Muthu la basmul *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte* (funcţie de „mise en abyme”). Mai întâi, Făt-Frumos este un foarte bun exponent al lui *homo balcanicus*, sabotând, după puteri, istoria, şi încercând o reinventare (supranaturală, până la urmă!) a acesteia în afara a ceea ce îi oferă specificitate – timpul. Are o „atitudine mai degrabă expectativă şi mai puţin luptătoare, agentul activ prin excelenţă fiind patrupedul cu aripi şi grai omenesc”. Greşeala lui nu este identificată de către autor într-un registru faustic al pactului cu cel rău (nu există nici un pact, Făt-Frumos e justiţiar şi abia apoi milos, precum o arată relaţiile cu Gheonoaia, respectiv cu Scorpia), numai o goană continuă după imortalitate. O goană nu întâmplător către *răsărit*, sesizează Mircea Muthu, pe care o va realiza în sens invers, spre *apus*, după ce călcarea în Valea Plângerii – reziduu al temporalităţii într-un spaţiu ce să vădeşte, în acest mod, mai degrabă un paradis artificial, un surogat de nemurire decât un propriu-zis tărâm al ontologiei izbăvite de moarte – îl obligă să se confrunte subit cu propria sa natură, cu propriile sale rădăcini. Greşeala substanţială a lui Făt-Frumos este, în opinia autorului, uitarea de ceilalţi – formă de *în*-rădăcina-*re*? – şi conceperea unui drum, a unei metamorfozări în singurătate, în izolare de aceştia. Cu alte cuvinte, Făt-Frumos, pare a sugera Mircea Muthu, nu ajunge niciunde – nu atinge nemurirea pe care şi-a construit-o în închipuire, fără ca să îi ofere o replică în realitatea palpabilă – pentru că uită de unde a plecat. Iar locul de unde a plecat include moartea şi pe ceilalţi.

Am adus în discuţie puţine aspecte, majoritatea de construcţie, ale cărţii lui Mircea Muthu. Dar lucrarea profesorului universitar clujean merită o atenţie deosebită din partea cercetătorilor, aparţinând tuturor acelor domenii pe care le aminteam mai sus, domenii între care scriitorul se mişcă transdisciplinar, cu remarcabila agilitate proprie omului de cultură autentic, înzestrat cu o inteligenţă superioară. Merită atenţie atât pentru calitatea scrierii, cât şi pentru că sunt numeroase probleme ce se cer purtate mai departe, adâncite, re-interogate, asumate.

Lăcrămioara BERECHET

Un „rătăcitor înțelept”, la „mijloc de rău și bun”: Balcanii – o geografie deschisă

Valoroasa cercetare științifică dedicată problematicii sud-est europene de către criticul literar Mircea Muthu[1], în răgazul fast a patru decenii, excelează prin înţelegerea „dinăuntru” a fenomenologiei balcanice, mai întâi prin voința de sistematizare a reperelor identitare ale imaginarului cultural, cu directe proiecţii în studierea mentalităților comparate şi, mai apoi, prin subtila analiză a „tiparelor” antropologice, vizate în orizontul imaginarului literar, transfigurator şi compensativ.

Ceea ce surprinde este spiritul deloc balcanic al cercetării: dacă acribia discursului critic nu ar fi o valoroasă calitate a demersului exegetic, marcă a profesorului Mircea Muthu, aproape că am putea-o cita ca defect: o neobişnuită concentrare de idei, un preaplin în substanţa problematicii analizate, un incisiv spirit analitic şi, deopotrivă, o condensare sintetică şi sistemică a substanței critice, fără a lăsa loc taifasului levantin.

Dacă adăugăm acestor observații erudiţia aiuritoare a profesorului universitar Mircea Muthu, precum şi florilegiul metodelor de cercetare (comparatistică, tematologie, imagologie, studiul mentalităților), putem observa complexitatea perspectivei din care se circumscrie riguros, obiectiv, o tipologie a lui „homo balcanicus”. Culturologul promovează în discursul critic o sinteză salutară a informaţiilor istorice, geografice, etnice, politice și culturale, rezultate din confluenţa istorică a Bizanţului, a Imperiului Otoman şi a Europei de Vest.

Literatura este privită ca mărturie a unui discurs mental individual sau colectiv, reorganizând în structurile sale discursul oral şi discursul scris al culturii, discursul interior şi cel public, *lumea care tace şi lumea care scrie*. Criticul literar Mircea Muthu reface

[1]*Literatura română și spiritul sud-est european*, 1976**,** *Făt-Frumos și vremea uitată*, 1998 (în colaborare cu Maria Muthu), *Dinspre Sud-Est***,** 1999 (versiune franceză, 2001), *Lucian Blaga – dimensiuni răsăritene*, 2000; 2002**,** *Balcanologie*, vol. I, 2002, vol. II, 2004, vol. III, 2007[1], *Balcanismul literar românesc*, 3 vol., 2002.

istoria acestor sensibilităţi atitudinale[2], face inventarul acelor idealuri care au modificat lumea „din afară". Înţelegem cum anume se învecinau oamenii, trăirile şi lucrurile lor într-un context istoric dat, care erau analogiile prin care lucrurile diferite ale lumii deveneau asemănătoare, sesizăm forme de cunoaştere, decupăm tipare de mentalitate, secvenţe de identitate sau de identificare.

Michel Foucault observa spiritul contestatar al heterotopiilor[3], precum şi efectul lor neliniștitor având drept cauză agresivitatea cu care acestea dărâmă valorile ordonatoare ale unei culturi, ale unei mentalităţi, obligând la reorganizare, la schimbarea perspectivei şi la instituirea unor alte structuri ordonatoare şi, în final, la configurarea unui nou mod de cunoaştere. Profesorul Mircea Muthu descrie cu obiectivitate procesul prin care culturile diseminate în cultura gazdă îi împrumută acesteia reprezentările proprii, o modifică, contaminându-i substratul identitar, deopotrivă filtrul imagisticii locale, temele, dar şi nivelul formelor artistice, al structurilor semnificante. Din această confruntare cu *celălalt,* literatura română îşi construieşte identitatea, al cărei numitor comun devine în timp, un centru creator, selectiv şi iradiant, o sinteză inefabilă dintre cultura gazdă şi suma culturilor diseminate.

Imaginarul artistic devine un document de arhivare a gândirii originale dintr-o anumită epocă, un important factor de sinteză a conţinuturilor mentale de grup, exprimă, cu instrumentele esteticii, discursul identitar şi legile proprii de organizare. Analiza unei opere literare, din punct de vedere stilistic ori tematic, decelează clar acele structuri mentale ample, alcătuite din imagini dominante, care sunt la rândul lor susţinute de concepte, de sisteme de gândire, modelatoare de discurs.

Din această reordonare, clarificare şi esenţializare a universului referenţial, extragem cu mult profit pentru cercetarea literaturii în context cultural, acele tipare cognitive care ordonează cunoaşterea, comprehensiunea şi explicaţia în interiorul fiecărui grup social, activ sub raport creator, într-o societate, urmărim modul în care s-au diferenţiat ideologic, estetic, canonic, grupurile sociale,

---

[2]Armand Mattelart, Erik Neveu, *Introduction aux cultural studies*, Editions La Decouverte, Paris, 2003.

[3]Michel Foucault, *Cuvintele şi lucrurile*, Editura Univers, Bucureşti, 1996.

în funcţie de valorile asumate, în cele din urmă ni se permite să analizăm cultura ca pe o creaţie de valori[4].

Din acest punct de vedere, balcanitatea își asumă, cu sprijinul persuasiv al vestului-european, eticheta „crizei de solidaritate”. Pentru a surprinde cauzele de profunzime ale acestei „crize”, cercetătorul Mircea Muthu evaluează interdisciplinar fenomenologia arealului, oprindu-se atent, asupra reprezentărilor sale de forţă: „tradiţiile de ecumenicitate ale creştinismului răsăritean”, amprentările elenismului imperial şi fanariot şi, nu în ultimul rând, modificările identitare generate de către Imperiul Otoman. În peisajul balcanităţii, exerciţiul puterii otomane, turcocraţia, reglează, în opinia criticului, paradoxal, unitatea de structură a zonei, graţie transferului de valori dintr-o regiune în alta, favorizând astfel „permeabilizarea graniţelor culturale” şi instituind „cosmopolisul răsăritean”.

Expansiunea Semilunei începând cu 1453, aşază civilizaţia sud-estului sub semnul eroicului, balcanitatea[5], în sec.XVI-XVIII prezentând ca reper identitar o vădită atitudine antiotomană și drept urmare, supralicitarea elementelor creştin-ortodoxe și conservarea tradiţiilor populare. Această identitate scindată separă, în opinia criticului „lumea dinăuntru” şi „lumea din afară”, clivaj care reglează toate palierele vieţii comunitare, contaminându-le de metafizica abisală a ortodoxismului. Ethosul balcanic este reglat astfel de o

---

[4]Tudor Vianu, în *Introducere în teoria valorilor,întemeiată pe observaţia conştiinţei*, în *Studii de filozofia culturii*, Editura Eminescu,1982, defineşte cultura ca pe o creaţie de valori. Spirit raţionalist, Tudor Vianu respinge înşelegerea culturilor ca cicluri închise şi omogene în ele însele, în interiorul fiecărei culturi existând mai multe grupuri sociale, care se află la diferite nivele de evoluţie culturală. Criticul promovează concepţia activistă în legătură cu actul creator,ca expresie suverană a libertăţii umane. Modelul antropologic pe care criticul îşi construieşte teoria este cel prometeic „homo faber”: „Este zadarnic, aşadar, să ne ostenim întrebându-ne cine sîntem; este mai potrivit să fim activi, pentru ca prin operele şi faptele noastre să vedem cine sîntem cu adevărat„ p.42. Criticul respinge în structurarea filozofică a culturii perspectiva supraistorică, şi anume reconstituirea subconştientului creator, a eternizării unui tipar imuabil, teorie pe care o va îmbrăţişa în aceeaşi epocă Lucian Blaga, preferând definiţia culturii ca o creaţie de valori, accentuând stabilitatea conştiinţei umane, prin integrarea unui sistem de valori universale.

[5]Mircea Muthu, *Literatura română şi spiritul sud-est european*, Editura Minerva, 1976, p.19-21.

serioasă rezistenţă faţă de progresul tehnic utilitarist (vest-european) în favoarea unei „filozofii a supravieţuirii" şi a unor ireversibile nostalgii de colectivă mântuire[6].

Dobândită la periferia Europei, la graniţa dintre Islam şi creştinism, identitatea balcanică prezintă un "sine incomplet"[7];acest semn negativ, stigmatizant al esticilor, mereu obligaţi a fi între două sau chiar mai multe spaţii identitare, un motiv de frustrare pentru "intelighenţia" Estului, dar şi argument al indeciziei în plan social şi politic, adaugă în timp etichete culturale negative care descriu lumea balcanică ca semicolonială, semicivilizată, semiorientală, primitivă şi exotică. Cultura de interferenţă dezvoltă, astfel, un spaţiu multicultural și policentric. Referitor la acest aspect, Mircea Eliade consideră multiculturalismul balcanic ca formulă fastă de identitate prin complementaritate, Balcanii constituind o metaforă a unui spaţiu-punte, în care oamenii înving fericit contradicţiile zeilor.

Profesorul Mircea Muthu analizează „runele" mentalitare ale ethos-ului balcanic, creştin-ortodox, accentuând ruptura operată de către acesta între „lumea dinăuntru" şi „lumea din afară", din cauza distanței fundamentale dintre ideologemele religioase și realitățile politice şi economice. Concluzia este că acest clivaj reglează toate palierele vieţii comunitare, contaminându-le de metafizica abisală a

[6]Ca metodă de creaţie, însă integrat "heliadismului", balcanismul este discutat şi de către Marin Mincu (*Critice* II, 1971, *Repere*, Cartea Românească, 1977). Spiritul polemic, deschis spre universalitate, congener rafinamentului bizantin prin dimensiunea aristocrată a scriiturii (Ion Creangă, I. L. Caragiale, Mihail Sadoveanu, Vasile Voiculescu), spiritul ironic si autoironic, glisarea între grotesc şi sublim, transcendent şi sacru, dispoziţia pentru invectivă şi plăcerea de a folosi zicerile joase, triviale şi, în acelaşi registru, erotismul de formulă decadentă, fantasticul congener folclorului, (I.L.Caragiale, V.Voiculescu, Mircea Eliade, Ştefan Bănulescu, Fănuş Neagu, D.R.Popescu), o dimensiune ezoterică, al cărei filon mitic, biblic, cabalistic este decodat de Marin Mincu în preocuparea pentru experiment a literaturii române. Balcanismul ar fi, în aceste condiţii un produs cultural al balcanităţii şi de ce nu, al balcanizării, circumscrisă istoric unui destin tragic. (Dimitrie Cantemir, Anton Pann, I. L. Caragiale, Ion Barbu, Mateiu Caragiale, Vasile Voiculescu, Eugen Barbu şi parţial de Fănuş Neagu şi Ştefan Bănulescu).Pentru criticul Marin Mincu, imperativul supravieţuirii impune insului peninsular, ca modalităţi de salvare din tragic, râsul, masca, spectacolul, moralismul, satira, burlescul, umorul gratuit.

[7] Maria Todorova, op. cit.

ortodoxismului şi de finalitatea mântuitoare a vieţii, înţeleasă ca lecţie „imprevizibilă a divinităţii”. Mentalitatea balcanică îşi reflectă acest „desen” rarefiat şi în zona literaturii, permanentizând, până în epoca modernității şi a postmodernităţii stratul arhaic simbolizant al „eposului compensativ, mitizant” şi accentele interpretative ale unei literaturi aluzive, în tangenţă cu metafizicul.

De altfel, identitatea culturală este descrisă şi în funcţie de cum aceasta a fost gestionată, conflictual sau nu, deoarece situarea între două sau mai multe sisteme cultural-literare contradictorii, impune fie o atitudine permisivă (cosmopolită), de acceptare a valorilor celorlalţi, fie o atitudine conservatoare, crispată, îngăduitoare doar cu experienţele etnicizante. În ceea ce priveşte balcanismul şi balcanitatea[8], există, mai întâi, o perspectivă aproape mitologizantă, compensativ estetizantă, în ordinea balcanismului şi în contrast, atitudinea de respingere a balcanităţii, dezvoltând colateral, ca reper identitar, deriziunea.

Balcanitatea desprinsă din spaţiul literaturii ar putea fi, analizată din acest punct de vedere, doar ca un univers simbolic? Rămâne balcanismul literar expresia unui univers interior, o nişă protectoare? Ar putea fi balcanismul literar o modalitate imperfectă de cunoaştere prin alteritate, care împinge compensator întreg sistemul său imagistic către „cel mai bine-le din celălalt”, ocultându-l „pe cel mai rău?”.[9] Scindarea definitivă a celor două oglindiri ale fiinţei interioare ar putea explica această suprasolicitare luminoasă a balcanismului literar şi poziţia negativă în raport cu imaginea răului

---

[8]*Balcanismul* ca model literar, deci ca o ficţiune literară, se detaşează de *balcanitate*. Balcanismul este desemnat ca artă a cuvântului ce răscumpără la modul tragic sau parodic o istorie naţională dramatică**.** (Mircea Muthu – *Literatura română şi spiritul sud-est European*, Editura Minerva, 1976, p. 19-21), fiind anunţat în literatura română de către Dimitrie Cantemir, continuat apoi de Anton Pann, I. L. Caragiale, Ion Barbu, Mateiu Caragiale, Vasile Voiculescu, Eugen Barbu ş.a. Între 1930 – 1940 **(**Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000) termenul este echivalat cu Europa de Sud-Est, în timp ce termenul de *balcanizare* desemnează procesul de fragmentare în state mici, multiculturalismul şi postcomunismul. De asemenea, *balcanism/ balcanizare* sunt termeni care se referă, în discursul cultural şi literar occidental, la spargerea canonului vest-european şi la impunerea particularului, a accidentalului ca normă (Harold Bloom, *Canonul occidental***,** Editura Univers, Bucureşti, 1998).

[9]Jean Baudrillard, *L'autre par lui même*, Editions Galilée, Paris, 1987.

necunoscut, neacceptat, în fapt, cel real, care îşi oglindeşte chipul în aspectele mentalitare ale balcanităţii? În mod evident există o atitudine de fascinaţie faţă de universul literar, contaminat de valorile balcanice şi o poziţie de respingere, de zeflemea, în raport cu valorile civilizaţiei marginale. Cert este că profesorul Mircea Muthu își propune să nu inventeze un balcanism desprins de tăriile abisale ale balcanității ori ale balcanizării.

Dar ce înseamnă a înţelege o altă mentalitate pentru culturologul Mircea Muthu? Mai întâi a adopta punctul de vedere al celuilalt, a-l înţelege ca pe o fiinţă culturală, a-i restitui cadrul mentalitar, înseamnă a nu-l descrie printr-un discurs negativ, agresiv, încărcat cu sintagme precum: „lipsit de spiritualitate”, de „savoir vivre” şi nici măcar a-l descrie „eufemistic”, printr-un alt clişeu, ca exotic[10].

Revenind la relaţia balcanism – balcanitate, ficţiune – factualitate, se poate observa cum modalităţile diferite de socializare, conforme cu sistemele defensive pe care o societate le dezvoltă, generează, în planul imaginarului literar, tipologii care compensează frustrările acumulate în social. Lumea descrisă de această literatură este eclectică şi contradictorie, părând că se află mereu în căutarea unei unităţi pierdute, este o lume populată de haiduci, de războinici, dar şi de preoţi şi călugări dedaţi cu plăcerile lumeşti şi este, în egală măsură, o lume al cărei sens este orientat de magi, sacerdoţi, aleşi, iniţiaţi. La polul opus, în lumea citadină de sorginte fanariotă, se află pungaşii la drumul mare, cerşetorii, oportuniştii de mahala, parveniţii care devin ridicoli imediat ce îmbracă haina boierească, dar şi boierii turciţi, atinşi de lichtis, ori de melancolii ireversibile, nobili iubitori de taifasuri întârziate, rafinaţi esteţi şi „străluciţi luceferi ai viciilor”.

---

[10]Cf. şi cu Genevieve Vinsonneau, *Culture et comportament***,** Editions Armand Colin, 2000, se impune, din considerente metodologice să precizăm sensul conceptelor folosite. Mai întâi, conceptul de cultură este folosit sociologic, ca ansamblu al elementelor intelectuale, spirituale, religioase, artistice, estetice, care determină viaţa specifică a unui grup social, unit printr-o tradiţie comună, sau de un ansamblu de obiceiuri, instituţii, opere. Distingem în interiorul unei culturi, mai multe modele culturale, de asemenea considerăm că orice model cultural literar sau estetic, presupune existenţa unor trăsături consensuale, durabile diacronic, funcţionând ca un focar de emergenţă în timp.

Detaşat de balcanitate, balcanismul ca model literar reprezintă tragic sau parodic istoria naţională. Balcanismul este descris și de către Maria Todorova[11] ca o *forma mentis* atemporală, care salvează insul peninsular prin cultură. Evidentele reveniri ale ruralității şi ale discursului de tip oral în istoria literaturii române sunt redimensionate valoric de către criticul Mircea Muthu, pe de o parte ca argument al vechimii unei culturi închis-deschise şi, pe de altă parte, ca un element identitar, explicându-se, astfel, permanentizarea formelor diegetice prin oralitatea structurală a culturii româneşti. Semnificativă este, de asemenea, „rezistenţa” faţă de progresul tehnic utilitarist (vest-european) în favoarea unei „filozofii a supravieţuirii„ şi a unor ireversibile nostalgii de colectivă mântuire. Modernitatea lumii balcanice din secolul XIX va cunoaşte încă o dată reglajul ecumenei creştin-ortodoxe. Mircea Muthu observă că, în această perioadă, elementelor etnice, ideologiilor naţionaliste supralicitate, li se asociază specificitatea ortodoxă, ca incontestabil marcator al graniţelor naţionale şi autentic ferment al „federalizării” Imperiului în graniţele naţionale.

Urmele acestei accentuări etnice, precum prelungirea anacronică a filonului poporanist în literatură, dar şi modernizarea forţată şi asimilarea sincopată a centrului, sunt imediat motivate de către cercetător, prin nevoie de supravieţuire, specifică unui spaţiu aflat de-a lungul istoriei la confluenţa intereselor marilor imperii. Se produce inevitabil o mişcare centrifugală, având ca resort nevoia de a apăra o identitate ameninţată, se manifestă o închidere asupra valorilor naţionale şi, din păcate, din acelaşi motiv de apărare, un refuz al cunoaşterii culturilor vecine. Aceeaşi repliere asupra unui centru identitar susţine în continuare explorarea vetustă a romanului istoric şi a tipologiilor istorice, mitizate.

Pe de altă parte, experimentul utopic al Imperiului Habsburgic la nordul Dunării, circumscrie, în ordine culturală, un nou centru, bi-cefal, Budapesta-Viena, faţă de care Balcanii îşi asumă încă o dată periferialitatea. Astfel încât viziunea impusă de Mircea Muthu, relativ la Balcani, este una a dublei periferii: o dată faţă de Europa Centrală și apoi față de Europa de Vest. Cadrele acestei analize

[11] Maria Todorova, op. cit.

explică, din punctul de vedere al criticului, circuitul fracturat al unor valori incontestabile în spaţiul literaturii universale, precum Ivo Andric, Ismail Kadare sau Kazantzakis, Panait Istrati şi glaciala curtoazie a Occidentului faţă de această literatură ori mizericordioasele etichetări de tipul „literatură exotică", dovedind inapetenţa Vestului în raport cu dezideratul soteriologic al Estului.

Un loc aparte în această identitate multiplă şi aleatorie îşi dispută, în opinia lui Mircea Muthu,"Commonwealth-ul bizantin şi fanariot". Plecând de la celebra lucrare a Helenei Ahrweiler, *Ideologia politică a Imperiului Bizantin*, Mircea Muthu distinge în corpus-ul identitar românesc şi balcanic deopotrivă, urmele mileniului bizantin. În ordine, acestea ar fi: universalismul (s IV-VII), naţionalismul (s.VIII-IX) exprimat prin solidaritatea sui-generis a filonului naţionalist şi a dogmei creştine, imperialismul şi misionarismul creştin (s.IX-XI,sub influenţa Occidentului), dar şi transferul Imperiului roman spre Constantinopol. În creuzetul marelui imperiu se coagulează, în acest răstimp, pe de o parte multietnicitatea, dar şi intransigenţa uniculturală a unui imperiu monoreligios. Acestea, mai departe, vor genera sub dinastia Comnenilor patriotismul aristocratic, atât de cunoscut nouă prin imaginea mitizant-eroică a principelui Ştefan, din romanele istorice sadoveniene. Marea idee a Imperiului, constată Mircea Muthu, şi anume joncţiunea clasicității greceşti cu ortodoxia,va despărţi din păcate, secole de-a rândul Grecia de Occident şi, prin recul, Sud-Estul European de Vestul European.

Mileniul de istorie bizantină întreţine astfel balansul între autocratism şi democratism, amprentând în structurile de profunzime universul mentalitar şi sistemul de valori al Peninsulei. Acest centru de civilizaţie şi cultură diseminează în corpusul culturii româneşti mai ales accentele sale tradiţionaliste, ataşamentele reverenţioase faţă de valorile trecutului, purtătoare de sens, ideea conform căreia stabilitatea culturală este asigurată de moştenirea transmisă din generaţie în generaţie, iluzia conservării normelor, permanentizarea reprezentărilor simbolice, a atitudinilor, a percepţiilor faţă de realitate.

Acest tip de literatură explorează stagnant ceremonialul fastuos al formelor semnificante dar şi rigiditatea structurilor

mitemice. Sunt selectate comportamente, înţelegeri ale timpului, ale cosmosului, se iniţiază ritualic în relaţia eu-lume, se structurează societăţi culturale şi grupări literare. Tradiția culturală comună[12] a statelor care au stat sub influenţa Imperiului Bizantin este un fapt demonstrat prin studiile mai vechi sau mai noi de istoria medievală sau prin recentele studii culturale. Sfârşitul Evului Mediu aduce între graniţele imperiului, alături de greci, slavi, albanezi, ruşi şi pe locuitorii Ţările Române[13]. Curând, Dunărea de jos va fi clar considerată ca un ţărm strategic de apărare a Europei Centrale împotriva năvălitorilor barbari, pe de o parte, şi a Rusiei, pe de altă parte. Astăzi această graniţă de netrecut odinioară poate fi descrisă ca un spaţiu de sacrificiu în apărarea creştinismului. De altfel, creştinismul răsăritean, suprapus din punct de vedere cultural elenismului, o altă "religie" greacă, va conferi caracterul universalist şi unitar al culturii bizantine. Recunoaşterea Bisericii de la Constantinopol ca centru al ortodoxiei şi, nu mai puţin lipsit de importanţă, consimţirea puterii absolute a împăratului peste întreaga lume a Bizanţului precum şi asimilarea legilor romano-bizantine au menţinut unitatea acestui "commonwealth medieval bizantin."

Drept urmare, prestigiul civilizaţiei şi al culturii bizantine au permis asimilarea acestui model literar-artistic, transmis prin sistemul monahal sau prin şcoli în culturile statelor care formau imperiul. Un alt element identitar, accentuat de-a lungul veacurilor, în ciuda acestei unităţi culturale şi în pofida spiritului său universalist, este păstrarea unităţii naţionale a statelor aparţinătoare acestui imperiu cosmopolit şi multietnic. Se accentuează, inevitabil, respectul faţă de tradiţie şi de istoria naţională, motiv pentru care se exagerează aspectul indigenizării, nu de puţine ori în cadre naţionaliste.

Imperiul apare ca o comunitate supranaţională, de state creştine al căror centru era Constantinopolul, iar Europa de Răsărit

---

[12]Dimitri Obolensky, în *Un commonwealth medieval: Bizanțul,* Editura Corint, Bucureşti, 2002, susţine spiritul universalist al culturii bizantine, sprijinindu-se şi pe studiile de medievalistică ale cercetătorilor est-europeni, printre care se numără şi Nicolae Iorga.

[13]Ibid., p.10.

domeniul ei periferic[14], lăsând drept moştenire identitară întregului areal aspectul său federalizat, numit, în registru negativ, o formă de balcanizare, de federalizare, sau poate de segregare? Expansiunea Semilunei începând cu 1453, aşază civilizaţia sud-estului sub semnul eroicului mai ales prin lupta de apărare a moştenirii eline, ameninţată o dată cu destrămarea Bizanţului.

Interstițiile Commonwealth-ului Sud-Est European (Bizanţ după Bizanţ), ale celui Central-European (austro-ungar) şi ale Imperiului Est-European (cultura rusă) sangvinizează şi corpus-ul culturii şi literaturii române. Criticul Mircea Muthu încearcă să surprindă formula de sedimentare a acestor straturi aluvionare de cultură şi civilizaţie. Care este rezultatul acestor inseminări, cum se manifestă acest handicap al heterogenitaţii la nivelul identitar al fiinţei? S-ar părea că profunzimile care presimt sensul fiinţei îi circumscriu conjectural fie o imagine patetică, fie o reprezentare caricaturală. La polul opus, energiile care îi materializează planul abstract în plămada „făcutului" identifică lipsa unei forme depline, detaşând, într-o analiză obiectivă, prizonieratul fiinţei în proiecţiile mitice sau în limbajul parazitar, demagogic.

Mircea Muthu nu-şi propune să inventeze balcanismul, ci să îl descrie, descoperindu-l: balcanitatea ca „modus vivendi" este surprinsă în contextul distopiei imperiilor care au amprentat-o. Cercetarea vizează, din acest punct de vedere, dez-arhivarea substraturilor arhaice şi medievale din pasta modernității balcanice. "Neaşezarea" într-o formulă osificată a acestor falii de cultură şi civilizaţie, înainte de a defini un handicap, indică o cultură încă vie, aflată în căutarea altor rosturi existenţiale şi metafizice.

Perspectiva critică se detașează ironic față de reprezentările imaginale desprinse din paginile însemnărilor de călătorie din secolele XVI-XVIII[15], care au avut un rol decisiv în formarea identității balcanice din perspectiva Europei de Vest: plin de mister, de primitivism, tribalism, un spaţiu al legendelor, semioriental şi semicivilizat. Occidentul construieşte un nou mit, cel al unei societăţi utopice care retrăieşte vârsta de aur a omenirii. Povestea este falsă, în realitate, zona peninsulară fiind extrem de tensionată, cu o istorie

---

[14]Idem.
[15] Ibid.

nesigură. Urmarea acestei poveşti inventate este asumarea de către omul balcanic a statutului de marginal şi a complexelor de inferioritate în raport cu Europa, din care este exclus şi apoi, treptat, se autoexclude. Se nasc fantasmele compensatorii: destinul mesianic al acestor popoare (Maria Todorova explica fenomenul ca urmare a naturii hibride a zonei sub raport etnic: latini, slavi, turci, generând sentimentul unei identităţi ameninţate, aflate în imposibilitatea de a-şi "imagina" similaritatea apartenenţei). Un punct de vedere asemănător insera în discursul critic românesc Pompiliu Constantinescu[16], atunci când răspundea unei întrebări deloc uşoare: ce înseamnă a fi scriitor balcanic? În rezumat, să accepţi morala practică a vieţii, filozofia instinctului care conservă şi fereşte de dramele conştiinţei, o adaptabilitate absolută, gustul plăcerilor elementare, pofta nemărginită de viaţă, amprenta pitorescului în limbaj, umorul exercitat faţă de deşertăciunile ce ispitesc bunul simţ, masca aşezată peste un suflet sensibil şi ireversibil tragic. E uşor de observat că şi în acest răspuns homo balkanicus este înfăţişat proteiform.

Sensibilitatea artistică peninsulară, aflată în confruntare cu stigmatele lumii reale, figurează un cosmos solemn, mitic, subminând astfel tragismul existenţial. Sunt ideate, în acest spaţiu, feerice Eutopii, în compensaţia unor istorii traumatizante. În spaţiul luminos al literaturii sapiențiale, Homo balkanicus instaurează tipologii, imaginarul literar menţine „vocaţia diegezei", plăcerea de a povesti în lentoarea taifasului. Pe fundalul unei perspective ontice, metodele comparatiste abordate, tipologică, tematologică şi imagologică, impregnează interdisciplinar cercetarea criticului Mircea Muthu deschizând trasee diferite de investigare. Astfel că, din iconosfera inconştientului colectiv proiectată intr-o „mundus imaginalis" (Henry Corbin), criticul sistematizează o „imagotipie" a lumii balcanice, reprezentări ale devenirii acesteia şi imagini ale comportamentul colectiv.

Lumea literaturii balcanizante este una eclectică, contradictorie, vie, mereu în mişcare, în căutarea sinelui scindat de o istorie tragică. Sensibilitatea artistică peninsulară, aflată în

[16]*I.L.Caragiale sau duhul balcanic, Scrieri,* II, Editura Pentru Literatură., Bucureşti, 1967, p.153.

confruntare cu stigmatele lumii reale, figurează un cosmos purtând atributele solemnităţii mitice, subminând astfel tragismul existenţial. Atitudinea religioasă asupra lumii şi asupra timpului, moartea înţeleasă ca iniţiere magică.[17]. În opoziţie, modelul occidental impune percepţia unui timp linear, ordonat, fragmentar şi ireversibil. Hermetismul şi alegorizarea prin care se încriptează misterul revelat, genul paremiologic şi preţuirea creaţiei folclorice, toate acestea conduc, în planul creaţiei de personaj, la o suită de portrete simbolice, personaje animate de dorinţa de a se pierde anonim în sinele colectiv sau mai departe, în sinele cosmic.[18]. Cheful sau zaiafetul, un substitut al carnavalului şi un simbol al ospăţului ritualic (M. Bahtin) eliberează prin râs de orice convenţie, distruge barierele ierarhice. Elementele utopiei se contopesc cu viziunea carnavalescă, construind parodic şi inventând o formă de negare a lumii, cu funcţie de regenerare. Pe de altă parte, lumea mahalalelor, în care trăiesc foştii plugari, mărginaşi altădată, deveniţi între timp umili slujbaşi la diferite instituţii ale statului deprinşi prea devreme cu tabieturi de cerdac, de ţigară şi cafea, oameni care nu au învăţat încă regulile ortografiei, dar au rămas loiali duhului dionisiac şi chefului cu lăutari populează această lume „neașezată”.

La un alt pol, al râsului-plâns, pitorescul balcanic actualizează tipologia levantinului (Ion Ghica, Dimitrie Bolintineanu): viclean, cu spirit tranzacţional, duplicitar, cu inteligenţă speculativă, virtuoz în arta şmecheriei. În anticamera levantinului, creşte „licheaua” deprinsă cu avantajele imediate ale „logosului parazitar”[19,] un demagog sprijinit pe o realitate găunoasă, în care moftul caragialesc dez-alcătuieşte lumea. Tipul reprezentativ al acestui homo duplex al Balcanilor este parvenitul “fiţos”, moftangiul. Firesc, moftul, moftologia, moftangiul se înscriu în perimetrul deriziunii, ca apanaj

[17]Se pot cita argumentativ prozele lui Mihail Sadoveanu, Vasile Voiculescu, Mircea Eliade.

[18]Spre exemplu, personajele lui Vasile Voiculescu, reperate identitar prin modelul cultural totemic, experimentează constant protocraţia lui Unu şi mitul reintegrării prin întoarcerea la învăţătura solomonarilor. Discursul epic alegorizează în stil oriental, mediind misterele prin intermediul arhetipurilor feminine. *Lostriţa, Mărgărita, Sakuntala, Căprioara* etc. sunt tot atâtea exemple.

[19] Mircea Muthu, *Balcanologie, I,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002 şi *Balcanologie* II ,Editura Fundaţiei Culturale Libra, Bucureşti, 2004.

al culturii de tip marginal care, printr-un mecanism perfid de dominaţie, ajunge să contamineze zonele de centru ale unei culturi.

Nonşalanţa, familiaritatea jucată în relaţiile sociale, indiferenţa cu care se raportează la ideea de normă ori la discursul elitist, brutalitatea în atitudine, agresivitatea de limbaj, o oarecare forţă prea virilă a atitudinii, care desemnează de regulă învingătorul, escamotarea ineficienţei în taifasul facil, toate acestea, se coagulează într-un sistem autonom de comportamente şi de mentalităţi identitare contaminate de deriziune. În timp, se poate constata contribuţia acestora la identitatea colectivă a unei culturi insuficient cristalizată în centrele sale de putere.

Caragiale analizează emblematic deriziunea ca trăsătură intrinsecă în comportamentul moftangiului Mitică. Acest model repetabil, al idiotului cultural, îşi exercită puterea de seducţie faţă de grup prin spiritul jos, prin băşcălia compensatoare, prin indiferenţa pe care o manifestă faţă de orice formă de reverenţă, faţă de valorile consfinţite, viruseazā cultura treptat, cu o nonşalanţă studiată şi afişată ca semn al puterii, sfârşind prin a impune deriziunea, băşcălia, ca alternativă identitară la tonurile grave ale ethosului colectiv.

Criticul reperează temele literare ale utopiei balcanice examinând, de asemenea, registrul literaturii populare, în care identifică motivul timpului utopic, vremea uitată din *Tinereţe fără bătrânețe şi viaţă fără de moarte,* ”păcălirea morţii” din Ivan Turbincă ori motivemul „ţinutului uitării de sine”. Aceeaşi perspectivă culturologică identifică ”tipul tragic”, reconstituit în paradigma mioritică, mitul semiantropomorf şi ontolegemul jertfei necesare. În contextul acestui mitem migrator, Mircea Muthu decodifică imaginea legendarei Chira Chiralina şi simbolul ştimei, ca repere identitare ale tragicului feminin, inseminat de polimorfismul acvaticului. Motivele complexului mitic, şi anume raptul, consubstanţialitatea feminităţii cu acvaticul şi autopedepsirea sunt analizate atât în circuitul universal al mitului (asiro-caldeeni, mitologia ebraică, evul romantic occidental) cât şi în reprezentările sale autohtone, unde decriptează, începând cu Dimitrie Cantemir şi continuând cu Mihail Sadoveanu şi Vasile Voiculescu, următoarele adaptări: vinovăţia fără vină a Chirei, înecul cu semnificaţie soterică şi mitul semiantropomorf al femeii peşte.

Translând apoi frontierele înspre spaţiul literaturii culte, utopia balcanică, nedublată de distopie, ca în literaturile moderne, este relevată în Isarlâk-ul lui Ion Barbu, unde mesajul tragic este prins în *slava stătătoare* a cetaţii, aflată *la mijloc de rău şi bun* şi eliberat prin gratuitatea râsului nastratinesc şi, deopotrivă, în sunetul pur al poeziei. La un alt pol, al râsului-plâns, pitorescul periplului balcanic este actualizat în tipologia levantinului (Ion Ghica, Dimitrie Bolintineanu, Dimitrie Ralet), ale cărei constante identitare ar fi: viclenia procedurală, spiritul tranzacţional, duplicitatea, inteligenţa speculativă, arta şmecheriei. În anticamera levantinului, creşte „licheaua” deprinsă cu avantajele imediate ale „logosului parazitar”, un demagog sprijinit pe o realitate găunoasă, în care moftul caragialesc „dez-alcătuieşte” lumea.

Fenomenologia balcanităţii este investigată prin intermediul modelelor antropologice desprinse din imaginarul literar, criticul având ca punct de plecare, alteori, „Caetele de dor”, aşadar perspectiva diasporei româneşti din Franţa şi Spania. Privirea exilului românesc surprinde paradoxala înţelepciune a lui Păcala, circumscris tipologic ”rătacitorului înţelept”, care eliberează tensiunile tragice prin râs, celebrul haz de necaz. În opinia criticului Mircea Muthu modelul pare să-şi construiască o întreagă paradigmă, începând cu I.L.Caragiale şi continuând cu Emil Cioran, Urmuz şi Eugen Ionescu, marii exilaţi ai literaturii române.

Galeriei de portrete identitare i se adaugă ”omul de prisos”, ,,Oblomov-ul”, dandy-ul metec al Levantului, maladivul, decodificate în prozele mateine ori la I. M. Sadoveanu, Teodorescu Branişte sau G.M Zamfirescu. Analistul se opreşte şi asupra unui motiv încă neabordat în critica românească, şi anume cultura hranei, contaminată de tradiţiile turce şi de aromele sofisticate ale Bizanţului în spaţiul peninsular. Tema este explorată în paginile autorilor deja citaţi, în antecamera ,,kief-ului”autohton, decupând în substanţa eposului carnavalesc îmbelşugate descrieri ornamentale. Comparatistul Mircea Muthu deschide prin studiile sale aria de analiză a eposului tragic, metaforic, semnificând metafizic distopiile postmoderne și prin explorarea romanului sârbesc (Pavic - *Partea lăuntrică a vântului sau Hero şi Leandru* -1992 şi Miodrag Bulatovic - *Amantul morţii* - 1990, *Oamenii cu patru degete*,1976 ș. a.)

Studiile de balcanologie ale profesorului Mircea Muthu, *un „rătăcitor înțelept” , la „mijloc de rău și bun”,* oferă lectorului o întâlnire „mântuitoare” cu panorama influenţelor culturale şi literare în acest spaţiu policentric peninsular, începând cu statul trac, continuând cu falia ,,greco-bizantină”, cu influențele otomane ale turcocrației, cu modelul greco-latin al Şcolii Ardelene, înaintând în timp cu adaptările franceze ale paşoptismului şi cu cele germane ale Junimii, dar şi cu ,,ispita slavă” a tradiționalismului interbelic ori cu recuperările salvatoare ale spiritului balcanic în postmodernitate. Imaginea este aceea a unei geografii culturale deschise, ca spaţiu de emergenţă pentru identitatea românească.

Constantin PRICOP

Substratul operei lui Lucian Blaga

Unul din cele mai ambiţioase studii întreprinse de Mircea Muthu este intitulat *Lucian Blaga. Dimensiuni răsăritene*[1]. Există o impresie generală, simplificatoare, privind destinul, în timp, al gândirii lui Lucian Blaga. Filosofia autorului, asemeni altor opere interzise pe vremea comunismului, ar fi trecut, se crede, prin etape uşor de identificat. I s-a recunoscut, se presupune, valoarea neîndoielnică în perioada interbelică, a fost trecută la index în timpul „epocii de aur” şi ar fi revenit, după căderea comunismului, la binemeritata recunoaştere. Într-adevăr, înainte de redescoperirea poetului (ed. Ivaşcu, 1962) autorul a fost marginalizat şi persecutat de puterea comunistă. Iar după ce i s-a retipărit poezia, sub dictatură, filozofia sa a continuat să fie interzisă. Opera sa de gânditor n-a fost niciodată acceptată de către „filosofii” realismului socialist (chiar dacă i s-a retipărit la un moment dat, în sprijinul ideologiei oficiale, *Trilogia culturii*, în faza ceauşist-naţionalistă). Potrivit schemei de gândire expuse, împărtăşită, totuşi, de o majoritate, după căderea comunismului ar fi urmat repunerea, în dimensiunile „consacrate” înainte de impunerea dictaturii roşii, a operei gânditorului.

In realitate lucrurile stau altfel. Ceea ce se ştie astăzi în mică măsură de către admiratorii lui Lucian Blaga este că, nici în perioada anterioară instaurării comunismului filozofia lui Blaga n-a fost întotdeauna receptată favorabil. Au existat mai multe centre de respingere a operei sale de gânditor. în primul rând din partea lumii academice – din Cluj şi din alte centre universitare. Pentru profesorii de la catedră filosofia lui Blaga nu era, de fapt, filosofie, ci lucrare mistică... Chiar universitari clujeni care îi arătau o anumită prietenie (ca D. D. Roşca) împărtăşesc această idee. De altfel, este o opinie admisă de mai mulţi filosofi recunoscuţi „oficial”, din epocă: C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, Anton Dumitriu, Mircea Florian ş. a. Cu Rădulescu-Motru, Blaga intră, de altfel, într-o urâtă confruntare, când la articolul profesorului bucureştean *Ofensiva*

---

[1] Mircea Muthu, *Lucian Blaga. Dimensiuni răsăritene*, ediţia a II-a, Editura Paralela 45, 2002.

contra filosofiei științifice, publicat în „Revista Fundaţiilor Regale”, răspunde în al său „Saeculum”, cu un articol polemic, considerat de mulţi un pamflet, intitulat *Automatul doctrinelor*. E uşor de conchis că poziţiile teoretice erau ireconciliabile, dar această incompatibilitate nu justifica folosirea de către Blaga a unor procedee pamfletare pe care cei obişnuiţi cu eleganţa sa nu le-au acceptat, şi pe care chiar autorul le va regreta (jocul de cuvinte Motru – Mortu). Textul său stârnește o reacţie puternică din partea unor membri ai Academiei (din care şi Blaga făcea parte) şi a unor intelectuali din presa culturală.

Dacă între filozofia academică şi aceea a lui Blaga nu prea aveau cum să se definească puncte comune, era de presupus că alta va fi situaţia cu gânditorii creştini, dintre care mulţi colaboraseră, împreună cu Blaga, la „Gândirea”. Dar atacuri intense împotriva filosofiei blagiene vin şi din această direcţie. Cel mai hotărât adversar din această tabără este cunoscutul teolog Dumitru Stăniloaie. Pentru acesta şi pentru alţii, ceea ce scria autorul *Trilogiei cunoaşterii* nu putea avea nimic în comun cu gândirea ortodoxă şi celor de la „Gândirea” (revistă cu care se va concilia în cele din urmă după o întâlnire aranjată de subalterni ai lui Blaga şi ai lui Nichifor Crainic) le va răspunde polemic în *De la cazul Grama la tipul Grama*, apărut tot în „Saeculum”. Nu se dau nume, dar personajul vizat a fost identificat în Dumitru Stăniloaie.

Unii comentatori au pus ostilitatea arătată gânditorului Blaga pe seama simpatiei de care s-a bucurat din partea lui Carol al II-lea, a susţinerii prin intervenţiile academicianului Sextil Puşcariu. În orice caz, atitudinea de respingere a filosofiei lui Blaga era răspândită într-o anumită perioadă, încât chiar şi studenţii săi de la Sibiu, organizaţi în Cercul literar, îndrăzneau să ridice obiecţii sistemului său de gândire – obiecţii împrumutate, fără îndoială, de la alţii, ei nefiind în stare să judece o asemenea operă, pe care nu o cunoşteau în toată complexitatea ei. Este adevărat, în cele din urmă toţi învăţăceii din Cercul literar vor deveni fanatici susţinători ai operei, inclusiv ai gândirii lui Blaga, dar în tinereţe îşi permiseseră faţă de acesta libertăţi de neconceput astăzi. Este tot atât de adevărat că în prezent se poate constata fără dificultate că niciunul dintre foştii studenţi din

Cercul literar de la Sibiu nu s-a ridicat vreodată la prestigiul şi la valoarea literară sau teoretică a maestrului.

Am amintit aceste opoziţii pentru a arăta că astăzi nu poate fi vorba doar de o „recuperare" a gândirii autorului *Nebănuitelor trepte*. Nu există o tradiţie profundă a receptării acestei filozofii. Dacă lăsăm deoparte studiul lui Vasile Băncilă, nu avem prea multe lucrări serioase din perioada precomunistă care să fi susţinut cu argumente filosofia blagiană. Studii ca acela al lui Mircea Muthu devin astfel cu atât mai importante şi mai semnificative pentru degajarea adevăratei dimensiuni a gândirii lui Blaga.

Referindu-ne strict la lucrarea lui Mircea Muthu trebuie să spunem că aceasta prelungeşte, în multe privinţe, preocupările autorului în legătură cu spiritualitatea răsăritului european. Direcţiile sale de cercetare merg, în această privinţă pe linia unor cercetări anterioare. *Lucian Blaga. Dimensiuni răsăritene* este alcătuită din două secţiuni. Prima, *Lucian Blaga şi sud-estul european*, este consacrată, cum ne spune chiar autorul, articulării unor „motive şi sugestii" folosite, în parte, şi în studii anterioare de sud-europenistică. în partea a doua, *Accente*, sunt aprofundate aspecte ținând de latura spiritual răsăriteană atinse în opera blagiană. M-aş opri la câteva elemente ale vastei analize conceptuale oferită în acest volum de Mircea Muthu.

Cea mai importantă caracteristică a gândirii lui Lucian Blaga, trăsătură care a dat naştere şi neînţelegerilor amintite, este aceea că ea nu se exprimă cu mijloacele tradiţionale ale filosofiei. Autorul precizează, încă din primele pagini, particularitatea acestei gândiri, căutând argumente chiar în scrierile lui Blaga. Acesta mărturisea, tranşant, în 1943, în „Saeculum": „Am învăţat enorm de la Kant, dar tot aşa de mult de la Alexandrini şi de la Sfinţii Părinţi. Sistemul meu e o sinteză creatoare între aceste extreme."[2] Ceea ce impune o astfel de mărturisire e obligaţia cercetătorului de a nu căuta o soluţie metodologică în una sau alta din aceste surse: ele se prezintă într-o sinteză particulară şi fiecare, luat separat, nu poate aduce o rezolvare. Ceea ce se vede cât se poate de limpede din neînţelegerile cu care a fost întâmpinată filosofia lui Blaga. Mircea

[2] Lucian Blaga, „Saeculum", 1943, apud Mircea Muthu, *Lucian Blaga. Dimensiuni răsăritene*, p. 12.

Muthu reconstituie ceea ce ar trebui să fie „vertebrarea” acestei filosofii. „drumul de la *mister*, înţeles ca ‚negativitate absolută’, la o veritabilă *hermeneutică a posibilului*”[3].

În filosofia lui Blaga e de văzut, apoi, funcţionalitatea „elementelor provenind din *teologia abisală* răsăriteană”[4]. Ar avea loc, într-un asemenea proiect, raţionalitatea pretinsă de filosofii academici interbelici? Rolul gnoseologic al metaforei nu mai poate fi neglijat, şi ajungem la ceea ce s-a discutat mult, în filozofia germană şi mai apoi de cercetători din cercul lui Bahtin. În cazul ştiinţelor naturale avem de-a face cu un discurs monologic. Autorul, cel care efectuează observaţia, discută despre un obiect, îl descrie, precizează cum funcţionează ş. a. m. d. Obiectul despre care vorbeşte este inert, el nu produce replică, nu poate iniţia un dialog, nu se exprimă decât cel care descrie observaţia. În cazul disciplinelor umaniste, în schimb, nu mai este vorba de un monolog, ci de un dialog, obiectul cercetării fiind un text, care presupune, la rândul său, o replică. Este motivul pentru care în ştiinţele naturii se produce o cunoaştere, în timp ce în disciplinele spiritului are loc o comprehensiune. Această comprehensiune este calea prin care ni se dezvăluie sensul filosofiei blagiene. Este de întrebat, totodată, dacă rostul filosofiei poate fi cunoaşterea unui obiect, în maniera strict raţionalistă a „ştiinţificilor”, sau încercarea de înţelegere.

Folosind metafora, o astfel de filosofie are o condiţie specială. Ne putem întreba dacă ea va fi *interpretată* aşa cum sunt interpretate operele literare, cu o foarte mare libertate şi într-o „competiţie” a comentariilor originale. Chiar dacă în limbajul filosofic nu poate exista o uniformitate a termenilor ca în limbajul ştiinţelor, el nu poate fi discutat cu efervescența comentariilor de poezie. Din punctul meu de vedere, intuiţia artistică şi imaginea poetică sunt folosite în cazul de faţă în procesul de cunoaştere, dar ele nu devin calităţi ale expresiei filosofice. Metafora e utilizată în filosofia lui Blaga pentru a contura un univers de explorare particular, un domeniu în care nu poate ajunge filosoful academic, accesibil doar celor care posedă instrumentele de înţelegere ale poeticului. După încheierea explorării, rezultatul se precizează în

---

[3] Ibidem, p. 7.
[4] Ibidem.

concepte pe care cititorii de filosofie le vor interpreta într-o accepţie concertată. Motiv pentru care este deosebit de utilă acoperirea acestor concepte cu precizări semantice.

Mircea Muthu vorbeşte în studiul său despre o parte din conceptele descoperite de experienţa filosofică a lui Blaga: „bizantinism”, „sofianic”, „creştinism cosmic” etc.

Un alt aspect de precizat în filosofia blagiană este determinarea universului explorat. Lumea bizantină, creştinismul răsăritean, folclorul şi devenirea lui în cultură, pasărea sfântă ş. a. m. d. circumscriu o largă zonă din preocupările autorului. M-aş opri la discutarea „creştinismului cosmic”, care arată modelul de comprehensiune fixat în filosofia blagiană. Este vorba de un model de comprehensiune „de sorginte parţial gnostică dar şi patristică, propriu lumii răsăritene, pentru care fenomenalul, vizibilul comportă o înfăţişare ascunsă, nevăzută”. Într-o astfel de proiecţie „recursul la categoriile *organicului*, cu accentul pus pe ciclicitatea temporală (= timpul mitic) sau pe ideologia identităţii echilibrează şi, mai mult, stabilizează o *forma mentis* circumscrisă de două paradigme interferente: *satul românesc* şi *biserica ortodoxă*.”[5] Propensiunea lui Blaga pentru mituri nu vine aşadar din retragere într-o lume inactuală ci, dimpotrivă, din descoperirea în mituri a unor posibilităţi expresive moderne, a expresionismului, identificat de pildă în arta bizantină. Asemenea oamenilor Renaşterii, Blaga priveşte la ceea ce pare a fi arhaic pentru că acolo descoperă prezentul, în mult mai mare măsură decât într-o relatare despre actualitatea imediată…

Prin cercetarea resorturilor filosofiei lui Lucian Blaga se ajunge, în *Lucian Blaga. Dimensiuni răsăritene,* la substratul profund care alimentează nu doar meditaţia autorului, ci şi poezia sa sau scrierile sale narative. Cercetarea lui Mircea Muthu contribuie în bună măsură la precizarea acestui substrat fundamental.

---

[5] Ibidem, p. 24.

George POPESCU

Re-centrarea unei margini paradigmatice

Spiritul investigativ, nelipsit de imbolduri speculative, temperate însă de o acribie *à la page*, un admirabil dozaj între pulsiunea spre ideaţie prin revalorizarea unor concepte abia schiţate, pierdute şi / sau compromise în discursul, mai ales al criticii literare şablonizate, acuitatea şi acurateţea percepţiei exegetice, gravitatea fiecărui demers susţinute şi de obstinaţia auto-revizuirii asumat disociative conferă lui Mircea Muthu atributele directoare ale unui destin singular. Iar singularitatea aceasta mi s-a impus – încă de la întâile sale contribuţii în publicistica culturală de la noi – din lectura acelor pagini foiletonistice distante faţă de „modelul" – în act – al cronicii literare impresioniste în care finalitatea evaluator-estetică diminua, nu o dată, interesul aperceptiv pentru eventuale alte elemente ale unei ideaţii conceptuale.

Oficiul interpretativ al autorului, ocultând programatic miza imediatului spectacular al jocului de artificii în care s-a complăcut critica autohtonă foiletonistică, şi-a circumscris, cu un calm orchestrat de serviciul unei rigori constructive, un spaţiu propriu, în care sondarea unor mari, aproape grandioase, *zone de umbră* ale culturii est-europene (*id est*, universale, întrucât parte a unui integrum) şi-a asociat obiectivul revalidării unor concepte-cheie, rămase, ele însele, la stadiul propriei lor istorii generice.

Contingente în geomorfismul lor accidentat şi accidental, sub sigilul unui nemeritat aleatoriu, conceptele transformate în veritabile ţinte ale unui demers exegetic suprapus unui întreg decurs biografic s-au delineat în timp, oscilând – şi lexical – de la bizantinism la balcanism până la sud-europeism: semn de o adâncă încărcătură persuasivă de polimorfism constitutiv al unei istorii marcate de o inconsistenţă prezentă mai curând la nivelul memoriei culturale decât la acela al derulării ei organice.

Lecturându-i, apoi, lucrările apărute într-o succesiune scandată parcă de un calm al decantării, devine dificil, dacă nu imposibil, a nu identifica resortul întregii aventuri a lui Mircea Muthu în orizontul unor sugestii prezente în gândirea lui Lucian Blaga. De altfel, autorul

nu doar că şi-a recunoscut, în Blaga, un punct forte de referinţă, cu un impact formativ pe deplin asumat, în contexte citaţionale recurente încă din primele sale lucrări, dar avea să revină, sintetic, ceva mai târziu, cu o lucrare aplicată, consacrată, întocmai, raporturilor autorului „Trilogiei culturii” cu sud-estul european[1] Şi îmi pare cu atât mai semnificativ faptul că, în câteva contexte, variind în timp, revin două gânduri proiective ale lui Blaga asupra toposului în chestiune şi, încă mai mult, în dubla sa ofertă conceptuală, de „răsărit” şi de „sud-est european”.

„Răsăritul e-atât de bogat în poveşti şi-n lumină că-n orele ce se ridică rămânem prea jos totdeauna când vrem să-l slăvim…”, era o primă invitaţie provocatoare la meditaţie şi la travaliu; apoi, în 1938, filosoful culturii îşi exprima „presentimentul că şi pentru acest sud-est european, pentru această peninsulă care a fost odată leagănul culturii europene şi care, mai târziu, a fost îmbrăţişată şi de meridianele celei mai rafinate culturi creştine, trebuie să se apropie iarăşi un ceas de plenitudine istorică”, presentiment resuscitat încă şi mai tonic, la doi ani distanţă, de convingerea că „…ceasul de fericită plenitudine a spiritului european, de va mai bate undeva, va bate cu toată certitudinea aici în Sud-Estul nostru, care până mai ieri era situat în spatele lui Dumnezeu”.

Pe cât de tentante şi, deci, promiţătoare în perspectiva adâncirii lor până la nivelele supra- şi infra-conceptuale, aserţiunile „prolegomenale” ale filosofului din Lancrăm purtau în ele, din varii şi controversate motive, nu puţine semne restrictive.

Pe de o parte, îndeosebi în anii Şaizeci, ai reintroducerii filosofiei sale în circuitul public, moment al antamării căilor devenirii intelectuale a generaţiei lui Mircea Muthu (a noastră, mai în general), gândirea lui Blaga a funcţionat, într-o primă etapă, ca un fel de supapă filtrantă a ereziilor marxizante, motiv de a-l asocia mai curând marilor proiecte occidentale, indiciile orientalismului său alimentând oportunităţi de receptare a sa în limitele, în parte declasate, ale ideologiei protocroniste.

Pentru tânărul, de atunci, Mircea Muthu, ce-şi descoperise şi testase, în cadrul unei foiletonistici particulare înscrise parcă pe linia

[1] Cf. *Lucian Blaga – dimensiuni răsăritene*”, Editura Paralela 45, ed. a II.a, 2002

eseisticii de ţinută „criterionistă”, indiciile orientalist-bizantine subsidiarizate în corpusul filosofiei blagiene au sfârşit prin a produce impactul germinativ al unui întreg parcurs exegetic: în fond, o singulară, dar nu mai puţin temerară aventură. Dincolo de eterogeneitatea şi chiar imensitatea cartografică a problematicii în speţă (bizantinism, cultură sud-est-europeistă, balcanism), temeritatea unei atare întreprinderi consta în natura însăşi a „armăturii” cu care urma să confrunte un teritoriu lovit de intransparenţă şi lezat, în structurile sale de adâncime, de lesturile unor prejudecăţi dintre cele mai variate, între care cele mai multe operante la superficiile mentalului locului.

Nu ştiu dacă şi când anume cercetătorul ardelean îşi va fi relevat întregul traseu proiectiv: semne prospectiviste cât de cât exacte se resimt încă din întâia sa operă de construcţie[2]; apoi, cu lucrarea *La marginea geometriei*, din 1979, demersul îşi asociază, pe cât de adecvat pe atât de productiv în economia întregului, *conceptul-imagine* care, marginal probabil în opusul gândirii blagiene, e cât se poate de ofertant pentru noul acces hermeneutic. Un deceniu mai târziu, accentul se mută, în baza unei strategii ce se manifestă oarecum într-o organicitate de sine, către identificarea şi re-determinarea a ceea ce autorul numeşte un apriorism sud-est european.

Deşi spiritul tutelar al lui Blaga n-a părăsit niciodată aventura sa *întru* detectarea, validarea şi, după caz, revalidarea dimensiunilor unei axiologii culturale sud-est-europene, Mircea Muthu îi consacră, relativ târziu, acestuia, o exegeză, în care, aşa cum era de aşteptat, îi supune unei analize cu adevărat singulare, ceea ce se configurase ca ţinând de orizontul *răsăritean* al gândirii sale[3].

---

[2] A se vedea *Literatura română şi spiritul sud-est european*, 1976

[3] Ilustrativ, cel puţin în perspectiva acestei poziţionări, îmi pare faptul că puţin înaintea sa, subsemnatul se încumeta la un act de validare a gândirii lui Blaga pe un versant, aşa-zicând, opus, subînscris tentativei – demonstrative – de a-l reintegra pe filosoful român, în baza unei analitici coalescente, în circuitul firesc al culturii occidentale marcate de competitori „norocoşi” în receptări pe cât de licitate pe atât de glorioase; demersul nostru (a se vedea *Tensiunea esenţială. metaforă şi revelaţie în opera lui Blaga*, Editura Pontica, 1999, şi, acum, *Lucian Blaga în paradigma gândirii occidentale*, Editura Aius, Craiova, 2013), fără a ignora latenţele multiple şi esenţiale ale unei gândiri orientale din opera filosofului din Lancrăm, a optat pe

Spiritul disociativ – propriu autorului – e un atent şi util functor al detectării palierelor gândirii blagiene, deshumând, de sub soliditatea unei *empatii* prea asumat polemice, idei constructive întru constelarea acelui edificiu ascuns prin interstiţiile unei culturi indicând o particulară *forma mentis* şi care se va constitui ca *răsărit, sud-est european, balcanism*; fluibilul terminologic în sine dă seamă de temeritatea constructului de care aminteam mai înainte, căci dacă prima denotaţie pare a induce o inconsistenţă genuină, ultima suportă – şi astăzi poate într-un mod încă şi mai agresiv după răvăşirile interveţionismelor armate alogene – povara unei re-semantizări de o nemeritată malignitate, din care, prin urmare, trebuia nu doar sustrasă, ci şi reinstituită în cadrele-i originare.

Însă opţiunea – numai superficial „reducţionistă" – în favoarea activării unor vectori stilistici (ceea ce s-a numit „topografie stilistică") îl conduce pe Mircea Muthu spre calificarea bizantinismului ca „o adevărată paradigmă culturală", confirmată cu exemplificările oferite de plastica din „*zenitul auriu al Bizanţului*", ceea ce îi îngăduie să acrediteze dispunerea unei viziuni, a lui Blaga însuşi, dinspre o „metafizică bizantină", a bisericii sinoadelor ecumenice, către ortodoxismul ca un terţ segment/element al acelui construct mental-cultural. Se ajunge, astfel, la o reprezentare duală, consistentă în binomul omul bizantin-omul ortodox în chip de bipolaritate – complementară – menită a reconcilia sofianicul şi stihialul.

Dacă Blaga, suntem avertizaţi, „traduce în limbaj propriu câteva dintre fundamentele de gândire şi de apercepţie ale sud-estului european", Mircea Muthu şi-a autorezervat, cu deplina conştiinţă a dificultăţilor generate în egală măsură de „ineditul" surselor[4], de

---

decontarea semnificaţiilor sale de profunzime în linia marilor perspective ideatice ale gândirii occidentale, de la Nietzsche la Spengler, de la Husserl la Heidegger şi, mai departe, la „ultimii" conchistadori ai „diversităţii" (Deleuze, Foucault ş.a.). Ceea ce îmi pare însă esenţial acum este că, în ambele perspective, gândirea lui Blaga este producătoare de sens, actuală, aşadar, făcând superfluă o mentalitate pe cât de eronată pe atât de difuză îndeosebi în rândul unor dintre „maeştrii" gratificaţi ai domeniului.

[4] În sine, volumul *Europa de sud-est în memoria culturală românească. Bibliografie*, apărut sub egida Academiei Române, se constituie într-un veritabil *pro domo* (pentru Mircea Muthu însuşi şi pentru decursul topic ca atare), un fel de

confruntarea cu prejudecăţi intrate, cu o vinovată clandestinitate în chiar substratul mentalului colectiv (dar şi individual) al *locului/locurilor*, resuscitarea latenţelor, marginalizate, dar mereu centrale, *substanţial definitorii*, ale unui prototip cultural pe cât de evanescent în istoria sa fugace pe atât de imperativ într-un sfârşit de paradigmă. Căci, recitindu-i textele, dense în supoziţii ce devin, sub incidenţa *probelor* dintre cele mai diverse, naturale şi iconoclaste în acelaşi timp, străvechi şi actuale, centrale şi marginale, din arealul clerical şi din cel al oralităţii sapienţiale, am sentimentul unei oferte, singulare printre atâtea altele, la grava problemă a derelecţiunii cu care criza civilizaţiei – şi a culturii – occidentale ne testează capacitatea de orientare.

Să fie – spre a mă opri la un singur exemplu – cultura mass-mediatică de astăzi, cu zarva ei atomizantă şi cu fetişizarea generalizată, un avertisment „răsturnat" al noii paradigme ce se prefigurează la catafalcul unei modernităţi a cărei agonie îşi arătase semnele încă de pe vremea vestirilor răsăritene ale lui Blaga? Post-modernitatea – acum o ştim bine – n-a fost decât un simptom al unei ultime maladii. Lumea în care trăim – *dereglată*, în cel mai propriu semnificat al termenului, însă ca victimă a unei puzderii de *reguli*, văduve însă de organicitate, des-împovărată de un orizont, al misterului, al Tainei, căreia Răsăritul îi conferise o dimensiune ontică – pare damnată la un soi de mimetism, la repetiţii, calchieri al unui ethos degradat de vocaţia Puterii ca funcţie a Violenţei şi a Terorii trucate.

Opera lui Mircea Muthu, articulând în succesiunea ei concentrică un semnal, coerent şi constructiv, către un orizont paradigmatic (*răsăritean*) marginal şi, mai ales, marginalizat, ocultat, nu o dată cu abia disimulate raţiuni geo-politice, îmi pare, oricât de insolită în îndrăzneala ei re-proiectivă, o posibilă alternativă ori şi *o cale de ieşire* ca o întoarcere la un *continuum* abandonat, încă nu definitiv pierdut.

---

anahoretic *bibliopolis* şi în veste de etalon şi de „depozit" monumental de autentificare a unei geografii culturale revărsate în Istorie.

Călin CRĂCIUN

Balcanologia şi spiritul românesc

Mircea Muthu este la noi cel mai consecvent cercetător al fenomenului cultural numit „balcanism", studiul său întinzându-se, temporal vorbind, pe mai bine de treizeci de ani, tinzând mereu să parcurgă drumul înţelegerii după un model pe care l-ar dori cât mai eliberat de infuzii subiective, epistemologic şi vizând descoperirea unor teoreme care, odată enunţate, ar vrea să rămână pentru totdeauna valabile. Consecvent rămâne cercetătorul în toţi aceşti ani nu numai în ceea ce priveşte obiectul său de studiu, ci şi în privinţa metodei şi a concluziilor, exprimate într-un limbaj al cărui căutat tehnicism (ce creează – ce-i drept – un anume disconfort lecturii) trădează goana după o terminologie specifică prin intermediul căreia să valideze domeniul, astfel că în *Balcanismul literar românesc*[1], studiul său cel mai amplu, şi-au putut găsi loc, încadrate organic şi fără eforturi prea mari de adaptare, sentinţe sau studii întregi anterioare, lansate pentru prima dată încă din 1976, când apărea *Literatura română şi spiritul sud-est european*[2]. Cercetătorul clujean se află, prin concentrarea asupra aceluiaşi obiect de studiu, în „tovărăşia" lui Victor Papacostea[3] şi a Antoanetei Olteanu[4], pe tărâm românesc, dar şi a unor cercetători străini, ca Maria Todorova[5], de pildă. Dacă mai amintim şi spaţiul amplu dedicat de revista „Secolul XX", prin 1997, balcanismului, unde semnează, de exemplu, nume ca Gheorghe Grigurcu (*Balcanismul ca demon păzitor*, în care realizează un istoric al balcanismului românesc) sau Ovid S. Crohmălniceanu (*Un complex geografic naţional*)[6], iar apoi existenţa

---

[1] Mircea Muthu, *Balcanismul literar românesc,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.
[2] Mircea Muthu, *Literatura română şi spiritul sud-est european,* Editura Minerva, Bucureşti, 1976.
[3] *Cf.* Victor Papacostea, *Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică. Studii istorice*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1983.
[4] *Vezi* volumul său, *Homo balcanicus. Trăsături ale mentalităţii balcanice,* Editura Paideia, Colecţia de studii si eseuri „Antropologie", Bucureşti, 2004.
[5] *Vezi* Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul*, traducere din engleză de Mihaela constantinescu şi Sofia Oprescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000.
[6] Vezi Revista „Secolul XX", Balcanismul, nr. 6-7/1997.

unor congrese internaţionale definite de aceeaşi problematică, putem conchide că balcanologia constituie în prezent un domeniu ştiinţific în adevăratul sens al cuvântului.

Prin cercetarea sa asupra „balcanismului literar”, componenta estetică a fenomenului cuprins de domeniul numit „balcanologie”, Mircea Muthu încearcă scanarea întregului areal balcanic în scopul stabilirii riguroase a trăsăturilor culturale specifice acestei zone, trăsături pe care le consideră tributare destinului istoric comun tuturor popoarelor din acest spaţiu, destin cristalizat atât în perioada bizantină, cât şi în cea a turcocraţiei. Bineînţeles, autorul este interesat în primul rând de constantele literare, decelabile din punct de vedere morfologic, dar demersul său este extins până la cuprinderea graniţelor comparativismului, etnologicului sau sociologicului, astfel încât cea vizată cu adevărat este tocmai „o *forma mentis*, recognoscibilă în dinamica socială precum şi în cea a valorilor estetice.”[7] Tocmai de aceea, miza cercetărilor lui Mircea Muthu este depăşirea cadrului restrictiv al etnicismului, insistând asupra conturării unui destin cultural comun al ţărilor balcanice, care ar putea fi apoi integrat, cu notele lui specifice, întregului areal european. Bineînţeles, tocmai aceste note specifice ar putea constitui, consideră autorul, adevăraţi nutrienţi pentru organismul culturii europene.[8]

Dincolo însă de identificarea aşa-numitei *vocaţii europene,* moştenită direct de la „romanitatea orientală”, Mircea Muthu vorbeşte răspicat şi de faptul că aceeaşi „romanitate orientală” ar exprima „un destin istoric colectiv dar şi coordonate din psihia carpato-dunăreanului, născută din dialogul celor două tradiţii, de la un moment dat îngemănate – agricolă şi păstorească”[9]. Aşadar, oricât interes ar manifesta faţă de constantele culturale ale universului balcanic în întregul său, autorul manifestă şi un interes accentuat pentru conturarea tuşelor restrânse care definesc specificul naţional românesc. Iar credinţa că „imaginarul artistic e cea mai bună diagnoză pentru psihologia etnică a unui popor” nu face altceva decât

---

[7] În Mircea Muthu, *Dinspre Sud-Est,* Editura Libra, Bucureşti, 1999, p. 17.

[8] *Cf.* „Ce poate aduce sud-estul?”, în Mircea Muthu, *Balcanismul literar românesc,* vol. III, *Balcanitate şi balcanism, ed. cit.,* pp. 142-144.

[9] Mircea Muthu, *Dinspre Sud-Est*, Editura Libra, Bucureşti, 1999, p. 18.

să reînvie o concepţie care a făcut carieră în deceniul al treilea al secolului XX[10] şi să invite la analiza minuţioasă a producţiilor literare autohtone.

Metodologic vorbind, Mircea Muthu îşi fixează ca puncte de reper atât nivelul literar folcloric, cât şi cel cult. În privinţa abordării literaturii populare, se recunoaşte aderenţa faţă de modelul instituit de Dumitru Caracostea, care vizează o investigare pe principiul concentricităţii, ceea ce presupune decelarea, pe filieră comparativă, a motivelor balcanice de cele universale, urmând identificarea clară a motivelor etnice româneşti[11]. Tocmai de aceea studiul *Permanenţe literare româneşti din perspectivă comparată* – publicat în 1986 şi care a devenit, în 2002, cu mici inserţii, cel de-al doilea volum al *Balcanismului literar românesc* (subintitulat *Permanenţe literare*) – cuprinde şi o radiografiere a literaturii folclorice în scopul decelării temelor sau a motivelor definitorii atât pentru spaţiul balcanic, cât şi pentru cel românesc. *Meşterul Manole*, încadrat *tipului tragic*, *haiducul* sau *înţeleptul rătăcitor* devin astfel componente emblematice ale spiritului românesc, cu atât mai mult cu cât au avut o mare înrâurire asupra literaturii culte, înrâurire dovedită de multiplele prelucrări literare din operele diverşilor autori. În cadrul demersului său, Mircea Muthu manifestă totuşi un interes relativ scăzut faţă de nivelul folcloric, ca dovadă puţinele certificări de această natură aduse în sprijinul conturării specificului românesc sau al celui balcanic, dacă le raportăm la abundenţa celor venite din domeniul cult, care ocupă hotărât prim-planul analitic şi argumentativ. E adevărat că micul tom *Făt-Frumos şi „vremea*

---

[10] În special datorită lui Garabet Ibrăileanu, pentru care încadrarea operei individuale în sufletul poporului este o adevărată fatalitate: „Acel caracter specific naţional al unei literaturi nu se datoreşte atât subiectului operei de artă – forţamente naţional – cât sufletului scriitorului, felului cum observă viaţa şi cum o redă" (G. Ibrăileanu, *Caracterul specific în literatură*, „Viaţa românească", XIV, nr. 6/1923, Apud *Opere*, vol. 5, Editura Minerva, Bucureşti, 1977, p. 93). De asemeni, datorită lui Mihai Ralea, care concluziona în articolul *Etnic şi estetic*, tot din „Viaţa românească", XIX, nr. 2, 1927, pp. 230-243, că „Artistul naţional are şi stilul individual, plus pe celălalt social", astfel că arta este „expresia sufletului" etnic.

[11] În D. Caracostea, *Poezia tradiţională română. Balada populară şi doina*, II, ed. îngr. de Dumitru Șandru, prefaţ de Ovidiu. Bîrlea, E.P.L., București, 1969, pp. 131-132.

uitată”[12], scris în colaborare, ar veni în completarea argumentării din domeniul reflectării folclorice a trăsăturilor definitorii ale spiritualităţii tradiţionale, printr-o analiză minuţioasă a basmului *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte*, dar nu reuşeşte să sporească hotărâtor componenta argumentativă a domeniului. Cu siguranţă motivul acestei abordări oarecum marginale a relaţiei dintre folclor şi ceea ce autorul numeşte „psihologia etnică a unui popor”[13] este credinţa, declarată încă din 1986, în faptul că „*imaginea omului din acest spaţiu* – balcanic (n.n.) – *ne este restituită şi făcută sensibilă în primul rând de literaturile culte*, a căror diversificare tematică şi estetică e direct legată de ecloziunea naţiunilor” (s.a.). Această afirmaţie, reiterată în 2002 prin conferirea unui plus de importanţă datorat integrării sale chiar în *Cuvântul introductiv* al *Balcanismului literar românesc (I),* cu simpla transformare a cuvântului *culte* în *moderne*[14], se dovedeşte, la o analiză atentă, aplicabilă fructuos în cadrul studiului „balcanologic”, însă – după cum vom vedea în cele ce urmează – doar parţial operantă în cadrul demersului interesat strict de identificarea trăsăturilor specifice sufletului etnic românesc şi de înţelegerea modului în care acest suflet se manifestă în cadrul literaturii române, configurându-i acesteia notele originalităţii.

Un alt motiv al concentrării pe nivelul cult este reprezentat de însăşi originea citadină a balcanismului ca fenomen spiritual: „*Balcanismul* se legitimează astfel ca *produs al urbanismului în dezvoltare*” (s.a.)[15], ceea ce presupune că eventualele accente care i se pot atribui au putut pătrunde doar târziu în creaţia folclorică. Consecinţa directă a acestui fapt este că prin spirit balcanic se înţelege doar o componentă a celui românesc, tocmai de aceea manifestarea sa literară fiind una cu acoperire parţială în cadrul literaturii române:

---

[12] Mircea Muthu, Maria Muthu, *Făt-Frumos şi „vremea uitată”*, Editura Libra, Bucureşti, 1988.
[13] În Mircea Muthu, *Dinspre Sud-Est, ed. cit.*, p. 26.
[14] *Op. cit*., p. 16: „*imaginea omului din acest spaţiu ne este restituită şi făcută sensibilă în primul rând de literaturile moderne*, a căror diversificare tematică şi estetică e direct legată de ecloziunea naţiunilor” (s.a.).
[15] Mircea Muthu, *Balcanismul literar românesc, ed. cit.*, vol. II, *Etapele istorice ale conceptului,* pp. 80-81.

„Vorbim aşadar de balcanismul unei părţi din literatura română până spre finele secolului trecut [sec al XIX-lea – n.n.], iar în perioada modernă, adică în secolul XX, de prelungiri care multiplică şi consolidează în acelaşi timp balcanismul pe latura estetică. Problema, deci, e de a găsi nu tipare, ci filoane aurifere, subţiri, ce dau savoare şi graţie unui important sector de literatură.”[16]

*

Mircea Muthu rămâne deci la o oarecare distanţă de cercetătorii pentru care a devenit un adevărat truism că folclorul este depozitarul de drept şi exclusiv a ceea ce s-ar numi „suflet etnic”[17], rămânând cantonat cu precădere la nivelul modului în care experienţa „turcocraţiei”, resimţită ca traumatizantă de către români şi de celelalte popoare balcanice, a generat un întreg complex cultural, definit, în esenţă, de aşa-numita tentativă a „răscumpărării estetice”, însoţită de construirea unui şir de motive literare şi, mai ales, de atitudini sau de caracteristici ale gândirii. Valorizarea *mitului semiantropomorf,* prelucrarea imaginii *haiducului*, a *înţeleptului rătăcitor* sau a *parvenitului*, insistenţa asupra unor motive literare ca *Bizanţul, roata, lumina* sau *drumul* reprezintă toate constante ale literaturii române şi ale celei, mai largi, balcanice, fiind generate, în viziunea autorului, tocmai de condiţiile social-politice specifice zonelor de influenţă otomană. De asemeni, sentimentul tragic ce domină omul din acest spaţiu în confruntarea sa cu vicisitudinea istoriei, „coabitarea *activismului* cu *contemplativismul*”[18] sau configurarea speciei lui „homo duplex”, înţeleasă ca „veritabilă filosofie a supravieţuirii”[19], constituie, alături de alte aspecte similare, trăsături ale întregului spirit balcanic, apărute ca efecte ale condiţiilor social-politice care s-au suprapus cristalizărilor bizantine din acest areal.

---

[16] *Ibidem*, p. 143.

[17] Această idee este constituenta nucleului sămănătorist, găsindu-şi însă formulările cele mai fericite în filozofia blagiană (*Cf.* Lucian Blaga, *Spaţiul mioritic, ed. cit.*), dar e prezentă şi în „psihologismul” lui Constantin Rădulescu Motru (*Cf.* lucrarea sa, intitulată *Personalismul energetic*, Editura Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1927.)

[18] Mircea Muthu, *Dinspre Sud-Est, ed. cit.*, p.30.

[19] *Ibidem*, p.88.

Aşa cum se observă din abordarea lui Mircea Muthu a trăsăturilor specifice de sorginte balcanică ale literaturii române, acestea sunt alimentate de reflexele unor acumulări mentalitare de sursă medievală, înscriindu-se, în ciuda prezenţei unor accente proprii, în familia balcanică, deopotrivă eteroclită şi unitară. Desigur, atât metoda folosită, dar mai ales obiectivul căruia aceasta îi serveşte, lasă în fundal interesul pentru abordarea nivelurilor folclorice care, profund ancorate în arhaic, nu îşi mai găsesc viabilitate totală în modelul determinist ce porneşte de la postulatul influenţei coliziunii dramatice dintre lumea bizantină şi cea a semilunii. Tocmai din această cauză, putem spune, demersul interesat de identificarea clară a elementelor ce conferă originalitatea viziunii româneşti transistorice, reflectată în literatură, ar putea fi în aparenţă minat de fisura intervenită între nivelul arhaic şi noua realitate culturală impusă de contactul cu puterea otomană. Ideea unei astfel de fisuri este însă valabilă numai în cazul în care nivelul folcloric îl concepem încă drept o amplă formulă culturală imuabilă, împietrită, cu structuri ce ar rămâne stabile indiferent de transformările sociale ori de evoluţia tehnologică exterioare. Studiul lui Mircea Muthu ne pune însă – e drept că fără teoretizări explicite mai ample – în faţa unei alte perspective: componenta arhaică, ce constituie baza dezvoltărilor folclorice, e supusă, cu tot dramatismul implicat, unui proces evolutiv, având deci o natură proteică, expusă metamorfozei tocmai datorită factorilor socio-politici capabili să dicteze raportări la noi valori şi atitudini[20]. Un astfel de factor a fost experienţa vasalităţii faţă de otomani, generatoare de un complex de elemente care au metamorfozat spiritul etnic. În mod cert, metamorfoza de care vorbim e vizibilă şi în cadrul producţiei folclorice. E suficient să observăm fie şi doar apariţia motivului *conflictului feudal* ori insinuarea caracterului de legendă hagiografică în balada *Monastirea*

[20] Autorul se înscrie astfel în linia destul de îngroşată a celor care refuză pe bună dreptate caracterul imuabil al spiritului etnic, numit uneori „psihologia poporului”: Ovid Densusianu (în articolul *Rătăciri literare* din „Vieaţa nouă”, I, nr. 1/1 februarie, 1905), Garabet Ibrăileanu (*Op. cit.*), Mihai Ralea (*Filozofia culturii cu aplicaţii româneşti*, în „Viaţa românească, nr. 2-3, 1926, pp. 357-360), Camil Petrescu (*Teze şi antiteze*, ed. cit.), Vladimir Streinu (*Pagini de critică*, vol. IV, Editura Minerva, Bucureşti, 1976) sau istoricul artei Pavel Chihaia (*Artă medievală*, vol. I-V, Ed. Albatros, Bucureşti, 1998), alături încă de destui alţii.

Argeşului pentru a concluziona că o creaţie ale cărei origini sunt mult mai timpurii decât legendarul Negru-Vodă ajunge până la împietrirea formală impusă de notaţia scripturală doar prin adaptare permanentă la nevoile spirituale ale comunităţilor în al căror patrimoniu cultural este valorizată. Creaţiile folclorice – se ştie acum prea bine – au fost mai degrabă opere aflate în continuă construcţie sau transformare tensionată (datorită cumulului de atitudini conservatoare şi înnoitoare), decât produse culturale definitive, ceea ce demonstrează că însuşi spiritul poporului care le dezvoltă e unul supus mereu metamorfozei prin nevoia sa de adaptare la noi realităţi culturale. Astfel, componenta balcanică a culturii româneşti, înţeleasă ca sinteză realizată prin întâlnirea conjuncturală a unor factori cum sunt bizantinismul, vecinătăţile geografice şi culturale, ortodoxia şi supunerea faţă de otomani cu tot ceea ce a implicat ea, nu face altceva decât să contribuie cu noi accente la procesul de metamorfoză a dimensiunii folclorice şi, bineînţeles, la evoluţia spirituală a poporului român.

*

Spuneam că demersul interesat de identificarea notelor specifice ale culturii şi literaturii române se poate baza doar parţial pe achiziţiile balcanologiei şi, bineînţeles, cu o necesară precauţie. Argumentul esenţial este conferit de mai sus discutata acoperire doar parţială pe care o are conceptul, deci, fenomenul în sine, în cadrul spiritualităţii româneşti. Se suprapune apoi nevoia de precauţie faţă de operarea cu un concept încă neînchegat în totalitate, astfel că poate uşor provoca iluzii. O astfel de iluzie provocată de operarea cu conceptul balcanismului este oferită de însuşi studiul lui Mircea Muthu, care propune pripit înlocuirea filozofiei „etniciste” a lui Constantin Noica, întemeiată pe suportul lingvistic constituit de universul denotativ şi conotativ al vocabulei *întru*[21], prin cea, considerată de autor mai adecvată, clădită pe suportul lui *între*[22]. Autorul se bazează pe constatarea blagiană notorie a vieţuirii

[21] *Cf.* Constantin Noica, *Sentimentul românesc al fiinţei*, *ed. cit*.

[22] *Cf.* „Aproximări despre ontologia lui *între*”, în Mircea Muthu Mircea Muthu, *Dinspre Sud-Est, ed. cit.* sau „Schiţă despre ontologia lui *între*”, în Mircea Muthu, *Balcanismul literar românesc*, III, *ed. cit.*

româneşti „pe un tărâm de cumpănă”, dar o preia, surprinzător, ruptă din context, fără a ţine cont tocmai de damnarea la „închiderea” necesară supravieţuirii şi totodată de posibilitatea „deschiderii” necesare evoluţiei sau împlinirii (tocmai coexistenţa celor două atitudini aparent paradoxale, specific româneşti: „închiderea ce se deschide” / „limitaţia ce nu limitează”, vizate de Noica). Interpretând simplist afirmaţia lui Blaga, Mircea Muthu mizează pe valabilitatea ideii că Balcanii şi, bineînţeles, cultura română constituie puntea dintre civilizaţia orientală şi cea occidentală, astfel că se resimte acut sentimentul de-a fi „*între* Orient şi Occident, *între* efortul de recuperare şi tendinţa de globalizare, *între* tentaţia metafizicii europene şi gândirea de sorginte patristică”, ceea ce constituie transformarea vocabulei *între* în „veritabil operator ontologic”. În acest caz se insinuează viciul abordării specificului unei întregi viziuni ontologice dintr-o perspectivă din care se pot observa doar relaţionările de suprafaţă, fie tensionate, fie modulate armonic ale respectivei viziuni, fără a se pătrunde la nivelul coerenţei sale interioare, ceea ce face, până la găsirea unor argumente convingătoare, inoperantă propunerea autorului. Mai mult decât atât, întorcându-ne la ideea că spiritul balcanic e, după cum autorul însuşi am văzut că susţine, doar o componentă constitutivă a celui românesc, astfel că e specific doar unei anumite părţi a literaturii române, nu putem concluziona decât că vocabula „*între*”, desemnând un concept produs de meditaţia asupra componentei balcanice, nu poate fi un „operator ontologic” al viziunii autohtone în integralitatea ei, ci doar în limitele componentei ei balcanice – limite al căror caracter difuz tinde, datorită eforturilor lui Mircea Muthu, să se estompeze tot mai mult.

Demersul balcanologic al lui Mircea Muthu relevă aşadar că balcanismul este una dintre componentele care concură, alături de cea arhaică – pe care nu o absoarbe în totalitate – şi de cea occidentală modernă, în evoluţia culturală şi literară românească. E de la sine înţeles că aceşti trei mari constituenţi culturali „colaborează” de-a lungul timpului, interpenetrându-se când senzual, când agresiv, într-un proces ba de adaptare, ba de asimilare reciprocă, dacă nu chiar de tentative de înlocuire prin eliminare.

Dincolo de slăbiciunile semnalate anterior, studiul balcanologic al lui Mircea Muthu – şi deci *Balcanologia* ca demers ştiinţific devenit autonom – îşi regăseşte un mare grad de viabilitate în ciuda contestaţiilor care i se aplică, în special prin Eugen Negrici şi Constantin Ciopraga. Pe cât sunt acestea de nedrepte, pe atât conceptul balcanismului literar se dezvăluie mai solid, cu toate nevoile lui de nuanţare, dând seama de o componentă importantă a viziunii autohtone şi totodată Sud-Est europene asupra lumii. Nu este atunci nicidecum de mirare că în *Istoria secretă a literaturii române* – carte care tratează evoluţia literaturii prin reliefarea dependenţei acesteia de ideologii „geopolitice", prezente uneori în mentalitatea românească sub forma unor adevărate mituri – Cornel Ungureanu reliefează de asemeni vigoarea spiritului balcanic în cadrul exprimării artistice[23]. E un fapt care justifică, o dată în plus, nevoia studiului aprofundat al balcanismului, iar Mircea Muthu îl realizează, am putea spune, cu vocaţie, publicând în continuare, neobosit, articole şi volume[24] ce constituie paralipomenele acestuia.

---

[23] Vezi Cornel Ungureanu, *Istoria secretă a literaturii române*, Editura Aula, Braşov, 2007, în special pp. 52-63.

[24] Ultimul de care ştiu este *Panoramic sud-est european. Confluenţe culturale*, Ed. Eikon & Scriptor, 2012.

Laura LAZĂR ZĂVĂLEANU

Permanentizarea stării lui *între*

Primul gând legat de Domnul Profesor Mircea Muthu la catedră se transformă, la mine, ca o *mise en abyme*, în „imagine în ramă”: imaginea dascălului care conceptualizează comentând o imagine, în fața căreia se entuziasmează, se întreabă, se lansează în disertații legate de context, focalizând detalii și deschizând, mereu, acolade comparative.

Aglutinând mai degrabă stări de spirit, memoria reține un detaliu, un gest, o atitudine.

În fapt, cred că asta se și păstrează, caleidoscopic, în noi, cei care am devenit, la rândul nostru, dascăli: o atitudine, un fel de a împărți cu ceilalți bucuria întâlnirii cu o idee, cu un text, un model de a oficia la catedră, spectacolul unei priviri interogative sau a darului de a provoca în studenți răspunsuri născând noi sensuri și noi tipare.

Fiecare ne creăm, astfel, prin interiorizarea modelelor, propriul puzzle profesional-uman. Îi ducem cu noi, mai departe, pe profesorii noștri nu numai din cărțile și din cursurile lor, ci și din exemplaritatea unui *modus dicendi* ca *modus vivendi*, ori invers, a unui *modus vivendi* ca *modus dicendi.*

De aceea, poate, de fiecare dată când îl citesc, și după atâția ani, eu continui să caut în cărțile Profesorului Mircea Muthu, senzația așezată în cuvânt din întâlnirea cu imaginea și, implicit, reflecția pe care ea o naște.

Nu mă voi referi, cum ar fi fost, probabil, mult mai la îndemână pentru a exemplifica, la *Alchimia mileniului*, unde relația *Cuvânt, imagine, cultură* devine subiect al unui exercițiu hermeneutic ce exploatează textul literar și imaginea (nu numai picturală) în scopul construirii unui solid argument teoretic și estetic. Dar voi păstra, totuși, ideea vizualului ca formă mediatoare, așa cum apare ea încă din primele volume publicate și, mai ales, în cele dedicate balcanismului și balcanității, subiecte tutelare prin care scrisul Profesorului Mircea Muthu s-a contaminat natural cu atributele lumii „cercetate cu iubire”: rafinament, voluptatea povestirii, fascinația căutării, nostalgia călătoriei, elogiul zăbavei

„iscusite” și meditative, și, poate înglobându-le și presupunându-le pe toate celelalte, nevoia intrinsecă de a zugrăvi lumea în imagini despre care să dea seamă cuvântul.

Critic literar al nuanței, estetician prin formație și stil, teoretician al spațiilor ample și al viziunilor de profunzime, decantate interdisciplinar și restaurate sub semnul convergenței, în numele autodeclaratului principiu metodologic de „cunoaștere sintetică”, Profesorul Mircea Muthu rezonează organic la orice stimul vizual care, convertit, prin cuvânt, în imagine culturală sau estetică, poate fi încărcat, programatic, cu forță heraldică, de emblemă, pentru un întreg context.

La marginea geometriei, de altfel, volumul ce întrezărea deja calea unei vieți de cercetare care-și găsise orientarea și arhitecturile ordonatoare, se încheia tocmai cu nevoia numirii *emblemelor* unei „geometrii *care a fost* [s.a.]”, refăcute mereu, „cu obstinație și infinită tristețe”. Mai mult, cu nostalgia recuperării rânduielii „din marginea” unei lumi așezate în tiparele exemplare ale Bizanțului, *cercetarea* (?) se face sub *semnul vederii,* al *ochiului,* cu privirea întoarsă spre alte două spații de referință, ele însele reprezentate, simbolic, printr-o dublă asociere: „ochiul inteligent al scribului dintr-un Luvru covârșit de turiști asiatici, și el se întâlnește cu celălalt ochi deplasat spre mijlocul frunții unui Rabelais de creionul febril al lui Matisse.”

Privită astfel, *periferia* devine *centru:* punct de confluențe între Orient și Occident, unde, între Ochiul lui Osiris și ochiul din metronomul lui Man Ray, se așterne, constrângător sau vindecător, „ochiul atotvăzător al lui Dumnezeu”[1] cu tot ce presupune el la nivelul modelului spiritualității bizantin-ortodoxe.

Un model căruia Profesorul îi caută, mereu, „*desenul* eliberat de culoarea grasă, al unei geografii spirituale individuale și, dacă se poate, colective [s.a.]”. (*De ce scriu? În ce cred?*)

---

[1] Și nu ne referim aici la motivul iconografic al ochiului încadrat într-un triunghi și izvorând raze, simbol controversat care nu a fost acceptat de erminia picturii bizantine canonice, tocmai pentru că este asimilat simbolurilor precreștine, ci la tot ceea ce implică relația cu un Dumnezeu atotprezent, atotputernic și atotștiutor în spiritualitatea ortodoxă.

O *forma mentis,* urmărită în tot ceea ce supune analizei, că este la nivelul ideatic și estetic al textelor vizitate, ori la cel simbolic al unor motive recurente semnificative precum *drumul, cercul,* ori *roata*, sau „desenul întunecat, făcut din linii simple și proiectat pe fundalul calcaros ce ne cuprinde” (*Creta*), al spațiilor reale sau imaginare colindate.

Așa începea, în 1976, epopeea balcanismului românesc, în concepția autorului: „Înveșmântat în purpură și fir, marcat cu semnul imperial al vulturului bicefal bizantin ‹‹preacuviosul domn, marele voievod și stăpân și autocratorul›› (Gavriil Protul) Neagoe Basarab pătrunde mereu mai adânc în conștiința posterității, capabilă să discearnă adevărul de legendă și să circumscrie, în linii de gravură, locul *Învățăturilor* în istoria culturii noastre” (*Bizanțul dincolo de moarte*).

Recuperată întâi, în spațiul vechi-medieval, „în linii de *gravură*”, de frescă sau de miniatură, schițarea nuanțelor spirituale ale Balkaniei trece, succesiv, prin etapele figurative semnificative ale unei istorii a literaturii române unde, perioada modernă „reține astfel *zugrăveala* […] Țarigradului [*s.n.*]”, în timp ce „în veacul XX motivul se definitivează estetic într-o *pittura*...”. (*Bizanțul*).

O astfel de receptare a unei întregi istorii culturale sub semnul vizualului, a „conceptului-imagine” (Lucian Blaga, *Despre conceptul-imagine*) este simptomatică pentru o soluție de tip *pharmakon*: tămăduirea „timpului tragic” prin spațializarea lui, „imperativul lui *carpe diem* […] vizibil încă în fragmentele strălucitoare de mozaic micenian” (*Creta*), ori recuperarea expiatorie a „vremii uitate” a lui Făt-Frumos, precum a unei întregi culturi ce nu s-a putut lua în posesie deplin atâta timp cât nu s-a asumat în totalitatea modelelor sale originare, organice, pe care studiile despre balcanism-balcanitate o radiografiază.

Din această perspectivă, nu este întâmplătoare referința la analiza basmului publicat de Ispirescu, pentru că ea ni se pare, cumva, prin interpretarea concluziilor propuse, emblematică pentru întregul sistem ideatic al autorului.

Recuperarea propriei istorii, par să spună ambele demersuri, nu trebuie să fie neapărat un lucru eroic, ci natural, pentru că el

presupune împlinirea condiției umane – ori a identității spirituale și culturale la nivel macrosocial – prin asumare deplină, integratoare.

Tristețea fiului de împărat – alegorie a destinului tragic al balcanicilor – stă, poate, în faptul că el își recuperează istoria prea târziu, astfel încât nu mai poate exploata, după regulile timpului nostru biologic, înțelepciunea ei, și „cu cele trecute să cunoască cele viitoare”, ca-n zicerea cronicarului. Cu toate acestea, dacă, însă, citim povestea sa de dinainte de naștere, de unde el vine în lumea de aici cu o cunoaștere a celor viitoare, tocmai prin înglobarea memoriei celor trecute, atunci istoria sa personală este completă, și doar sensul este schimbat și greu de înțeles, poate, pentru că judecățile de valoare sunt făcute, într-o logică strict umană, în regimul analogiei.

Astfel privite lucrurile, trăind experiența tinereții fără bătrânețe sau a vieții fără de moarte din care, până la urmă, alege să se rupă în momentul recuperării amintirii de sine și de cei lăsați în urmă, destinul lui Făt-Frumos nu este unul ratat, ci, doar, *altfel împlinit*.

Or, dacă, precum într-o splendidă povestire culeasă de Nicolae Dolângă din zona Tăriei, în lumea increatului, *în statu nascendi*, „Nu era noapte/ nu era dzâuă/ Da erea/ Întrăzîşînoapce”, iar copilul ce stă să se nască „Nu mergea / Nu zbura / Nu trecea / Cu piciorul trecătoarea / Cu o mână plucitoarea / Cu piciorul umblătoarea / Cu o mână zburătoarea”, această condiție a interstițialului nu presupune neapărat analogia așa cum ar părea la o primă lectură („Nu erea lună, nu erea soare, dar erea Caolună, da erea Caunsoare”, ci chiar imaginea unei lumi prin excelență *altfel,* la sensurile căreia noi, cei de aici, nu putem ajunge, probabil, decât asumând tocmai diferența.

Iar dacă nu ignorăm protagonistul la care și face trimitere, implicit, așa de inspirata reproducere de pe coperta ediției din 2008 a lui *Făt-Frumos și vremea uitată,* cu reprezentarea de sfârșit de secol XVIII a lui Năstase Negrule, un nou exemplu ni se oferă: Alexandru Macedon, împăratul vestitelor călătorii în lumi de aici și de dincolo, ajuns la Ostrovul Makaron (spațiu intermediar între tărâmul de aici și Raiul cel atât de râvnit, ai cărei locuitori – rohmanii – se sustrăseseră în trup morții), nu putuse rămâne nici el în tărâmul vieții fără de moarte.

Explicația nu ține, credem, cum o mai spuneam și altă dată, de o căutare ratată, ci de împlinirea ei tocmai prin întoarcerea printre cei de lângă care a plecat, pentru a *povesti* întâmplarea minunată.

Împărtășirea cu ceilalți a experienței singulare și excepționale împlinește, în fapt, și căutarea și destinul, cu atât mai mult cu cât povestea marelui Alexandru mai adaugă un detaliu ce ar presupune, în fapt – dacă excludem eroarea detaliului uitat – o nouă formă de acceptare a morții ca dat necesar împlinirii de sine și a destinului uman: în Ostrovul Makaron, Alexandru primise de la Ivant, împăratul rohmanilor, un „clondir cu apa vieții”, care i-ar fi asigurat, practic, tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte. Cu toate acestea, niciodată, pe parcursul istoriei împăratului, darul de excepție primit la mijlocul vieții/ călătoriei sale (ba chiar și al spațiului scriptural al Alexandriei) nu va mai fi nici măcar invocat, cu atât mai puțin folosit. Ca și cum îndelungatul și minunatul peregrinaj inițiatic al împăratului, în spații de limită ori „de interval”, dar, vizând, în fapt, descoperirea centrului, identifica momentul cu asumarea și experimentarea condiției umane prin moarte ca atingere a totalității vieții și activare a nemuririi, fie ea și numai prin povestea ce va dăinui.

Rezistând tentației de a dezvolta interpretarea poveștii tânărului fecior de împărat ca alegorie (răsturnată?) a istoricului ori criticului al cărui destin se împlinește (și) prin recuperarea sensurilor „vremii uitate” vom focaliza, totuși, o nuanță: aceea a „statutului lui ‹‹între›› ca ipostază ontologică”. Statutul criticului, cercetătorului, istoricului – aflat aici, în istoria imediată, pentru a-și împlini, la rândul său, destinul, el pendulează, totuși, *între lumi*: cea reală, a trăitului, și cea fictivă, a textului, cea prezentă, a imediatului și cea trecută sau viitoare, a istoriei ori a proiecției ei anticipate.

Cea a vieții de zi cu zi și cea a cărții de zi cu zi, a ființei de carne și a ființei de hârtie.

Ca în fotografia de pe coperta 4 a *Panoramicului sud-est european,* una dintre puținele imagini de sine unde autorul se dezvăluie cititorului său nu în cabinetul de lucru, dar nici complet în afara lui, ci, cumva*, între. Între natură* și *cultură, natura naturata* și *natura naturans,* opoziție integratoare despre care cărțile Domniei Sale au vorbit nu o dată. De altfel, tradiția barocă a eruditților scoși

din cabinetul de lucru și reprezentați pictural într-un spațiu intermediar, deschis spre lume și sintetizând-o simbolic, așa cum și scrierile lor o fac, ne impune deja o cheie de lectură.

Aici tehnica picturală este înlocuită cu instantaneul fotografic, dar sugestiile rămân, în esență, aceleași. Orientată de liniile șezlongului și ale tocului și, mai ales, pragului ușii, dublate inspirat de cadrul în aceeași nuanță a fotografiei, transformate astfel, ad-hoc, după regulile tabloului în ramă, „privirea filtrată" nu mai identifică punctele de fugă, ci pe acelea de convergență: pe siluetele de culoare ale brazilor și sub jocul de excepție al luminii, identificând, practic, patru zone de forță semantică, unul se cere receptat cu precădere – lumina căzând pe mâna confundându-se cu cartea (carnetul de note?), și pe paginile confundându-se, la rândul lor, cu lumina albă a ferestrei și a lumii de dincolo de prag.

Între privirea cititorului invitat, prin „rama" fotografiei-tablou-fereastră în interiorul exercițiului imaginativ despre *cum-unde-când și despre ce* (se) scrie, privirea autorului intermediind ea însăși *între* idee și cuvânt, și privirea lumii de dincolo de prag, se așază, multiplicată, *imaginea*, cerând, caleidoscopic, continuarea descifrării sensurilor.

Este soluția teoreticianului de-o viață a unei *lumi între* de a *permanentiza* această stare ca marcă ontologică, estetică și culturală a spațiului spiritual cercetat, dublând și întregind astfel, în limbaj heraldic, *emblema* prin *blazonul* său.

Adriana STAN

Harta şi teritoriul

Un „ardelean sută la sută”, cum se consideră adesea şi Mircea Muthu, tratează, de regulă, cu precauţii şi parcimonie nevoia firească de mărturisire, preferînd să-şi ascundă chipul în fapte, construcţie, operă. Profesorul a deschis, într-adevăr, vreme de aproape cinci decenii, suficiente şantiere de cercetare încît planul să-l absoarbă, prin întindere şi complexitate, pe arhitect. Nu întîmplător atunci, plachetele lirice publicate la aniversări rotunde vin ca o compensaţie melancolică, un „cadou făcut sieşi” şi unei subiectivităţi altminteri disciplinată pe poteci aride şi în efort benedictin de studiu. De altfel, interviurile selectate în volumul *Ochiul lui Osiris* din 2010 nu fac rabat de la această discreţie structurală, ci reprezintă un parţial compromis în raport cu formula ca atare a genului. Fidel unei etici a impersonalizării întruchipată în figura *zen* a „celui ce aleargă singur” (cu obiectivele şi cu gîndurile sale), intervievatul ia întrebările ca prilej de a medita asupra unor teme generale mai degrabă decît de a se expune. Fapt semnificativ, înainte de toate, pentru proporţiile, extrem de rare în vremurile noastre transparente, la care Mircea Muthu şi-a asumat rolul de profesor şi cercetător.

Totuşi, nu din simplă obişnuinţă profesională se confundă aici omul cu rolul, ci graţie unui ethos al muncii ce vine de departe, căci, indiferent de modelările teoretice de pe parcurs, el a crescut organic pe tulpina „vechii intelighenţii transilvănene”. Unul din foarte puţinele momente personale asupra căruia intervievatul revine, drama familiei sale lovită de stalinismul anilor ’50 constituie un adevărat eveniment fondator al biografiei sale spirituale, în sens aproape arhetipal de traumă originară sublimată în „construcţie”. Prin această rădăcină dureroasă, dar solidă au continuat să circule, fortificate de lovitură, sevele unor valori, aşa-zicînd, de şcoală veche. Toate trăsăturile, structurale, cît şi temperamentale, ale acestui *locus* spiritual se regăsesc în activitatea profesorului: tenacitate, pragmatism, aspiraţia spre sinteză, respectul pentru document, simţul tradiţiei şi nevoia de a aşeza baze, nu în ultimul rînd, o credinţă de tip iluminist în virtuţile educaţiei şi ale „cărţii”; la urma-urmelor,

comparatistul şi esteticianul e cunoscut drept omul cîtorva teme, defrişate, cu competenţă şi răbdare, de la izvoarele pînă la capilarele acestora.

În mod cu totul interesant însă, bazinul semantic transilvan s-a concretizat mai degrabă în conduita cercetătorului decît în opţiunile sale efective de cercetare. Căci, departe de a fi „tradiţionale" – cu atît mai puţin „pozitiviste", cum sună clişeul despre ardeleni -, acestea sunt europene *avant la date,* anticipînd cu decenii bune o turnantă culturalistă pe care studiile noastre literare au început să o aproximeze, cu succes variabil, abia în perioada recentă. Încă din jurul anilor '70, Mircea Muthu a intrat pe un traseu de două ori excentric. Într-o perioadă de literaturocentrism uniformizant, cînd majoritatea criticii autohtone se înghesuia în estetic, eseism şi cronică de întîmpinare, tînărul comparatist simte nevoia să conecteze obiectul literar la prizele sale mentalitare, pe calea mai puţin bătută a criticii culturale, jalonată de maeştri fără mulţi urmaşi ca Dimitrie Popovici, Paul Zarifopol sau Nicolae Iorga. Nu foarte „popular" în epocă, acest pariu metodologic s-a dovedit cîştigător pe termen lung, acroşînd pe parcurs şi modelul interdisciplinarităţii, la care profesorul a ajuns în chip firesc, prin studiile sale de estetică, dar şi ca mare împătimit al artelor plastice.

Pe lângă metodă, neobişnuită a fost şi tematica sa de cursă lungă – spaţiul cultural-estetic al Sud-Estului Europei -, tematică inaugurată într-o vreme în care climatul intelectual românesc se împărţea (inegal) între occidentofilie mitizată şi protocronism izolaţionist. Schimbînd unghiul, Mircea Muthu a schiţat, astfel, o altă cale spre Europa, capabilă să depăşească eternele confinii ale culturii noastre, dar, în acelaşi timp, şi să-i circumscrie mai profund „specificul". Un specific care, orice ar susţine discursul pro-Occident, întreţinut literar sau politic înainte şi după '89, e marcat genetic de o geografie, o istorie medievală şi un fond spiritual (creştin) comune, toate, Sud-Estului. Întemeiată pe aceste argumente pozitive, ipoteza „balcanologică" a deschis, cum teoreticianul însuşi o spune, un „sac fără fund". Nu doar pentru că cercetătorul s-ar fi lovit constant de stereotipiile care echivalează peiorativ balcanitatea cu „spiritul tranzacţional şi neseriozitatea funciară"; ci mai cu seamă pentru că el a găsit o materie inepuizabilă şi pulsatilă în acest areal în

care straturile culturale şi istorice nu s-au sedimentat cu totul, iar „celula creatoare" e încă vie. Pe teritoriul cu multiple întrepătrunderi tectonice al Balcanilor şi, în ultimele decenii, cu reaşezări (şi actualizări) geopolitice spectaculoase, istoricul mentalităţilor înaintează, totuşi, la pas cu hermeneutul. Căci Mircea Muthu nu urmăreşte doar explorarea pe orizontală a unor „cadre de cultură" şi mentalitate, ci îndeosebi sondarea imaginarului pe care acestea îl articulează. E vorba de o înţelegere pe verticală, căreia îi servesc, înainte de toate, discursul şi instrumentele antropologiei filosofice. O astfel de morfologie a culturii se orientează în direcţia unui desen esenţializat. Exersat în marile sisteme speculative (occidentale şi deopotrivă orientale), teoreticianul identifică mereu, cu mână sigură, o *forma mentis* sau „radicali comuni" care să ordoneze reliefurile accidentate pe o hartă inteligibilă. Însă tăietura decisivă îi aparţine pînă la urmă comparatistului şi criticului, deoarece locul privilegiat în mitologia sud-estică îl deţine, în fond, literatura, prin care se „răscumpără estetic o dramă seculară". Dacă în Occident, studiile culturale au tins să fagociteze obiectul literar-estetic, Mircea Muthu păstrează, iată, într-un demers metodologic similar, o accepţie substanţială a obiectului respectiv. Unul dintre cele mai pătrunzătoare argumente în acest sens îl constituie redimensionarea „balcanismului" literar, inclusiv a reflexelor sale româneşti, pe care – contrar prejudecăţilor care vedeau aici doar superficialul – cercetătorul îl leagă de un fond dramatic, chiar tragic, nutrit de o întreagă „metafizică a Răsăritului".

Profesorul Muthu lucrează mereu pe mai multe paliere, cu „memoria-girofar" (expresia îi aparţine) a unui cărturar pornit nu doar să ducă lucrul pînă la capăt, ci să-l şi extragă din toţi rizomii ascunşi. El se mişcă la fel de suplu în zonele conexe, dar cu specializări aparte, ale teoriei literare, teoriei culturii, comparatismului, esteticii. Desigur, e vorba de discipline prin definiţie sintetice, holiste, centripete. Totuşi, în chiar cadrele acestora, Mircea Muthu elaborează o meditaţie despre relaţia centru-periferie, ai cărei termeni mobili, interşanjabili, istoricizaţi menţin argumentele *in-progress* şi se sustrag adesea explicaţiilor totalizatoare, osificate. E ceea ce asigură demersului său fertilitate şi actualitate. În fond, deşi structural ataşat valorilor „centrale", ale

ordinii, raţionalităţii şi echilibrului, el nu este neapărat şi (într-un sens ideatic mai larg) de partea „centrului”, în care resimte riscurile uniformizării şi spectrul autorităţii. Tematicile „regiunii”, „provinciei”, „spaţiilor intermediare” sau „de interferenţă” străbat ca nişte adevăraţi *topoi* intelectuali majoritatea studiilor lui Mircea Muthu, susţinînd implicit virtuţile dialogului, individualităţii şi - deşi cuvîntul e tare - ale neînregimentării. Autorul a pledat mereu pentru descentralizare, fie că aceasta ar fi vizat *establishment*-ul cultural autohton (strîns sub o hegemonie bucureşteană şi literară), fie că ar fi privit eşichierul european sau o distribuţie geopolitică mai extinsă. Profesorul observa, de pildă, că „unchiul Sam în postură de arbitru universal va fi tot mai stîngaci acum, spre sfîrşitul veacului şi al mileniului”, într-un interviu din 1992, cînd lucrurile arătau tocmai dimpotrivă din partea noastră de lume. Diagnosticele sale s-au dovedit corecte şi în alte ocazii. Pentru că, pe lîngă siguranţa cu care şi-a trasat, încă de la debut, direcţiile metodologice şi ideatice, pe lîngă competenţa exercitată în mai multe arii de cercetare, Mircea Muthu şi-a păstrat între timp nealterată disponibilitatea de a se lăsa surprins de concret. Şi-a păstrat, altfel spus, o curiozitate vie faţă de schimbările de temperatură din literatură, istorie şi, nu în ultimul rînd, de la nivelul generaţiilor succesive pe care le-a cunoscut şi format.

Dana BIZULEANU

Proiecte ale memoriei europene

În anul 2007, am început colaborarea cu Mircea Muthu. Atunci, în calitate de masterand, am petrecut, ca voluntar și tânăr cercetător, un an în cadrul Institutului Culturii Clujene în Europa, institut aflat sub tutela Universității Babeș-Bolyai, Cluj Napoca, și condus de către domnul profesor. Iar în 2008 am participat la cursurile sale de *Estetică*, în pofida faptului că urmasem, în 2004, cu domnul profesor Vasile Morar la Facultatea de Filosofie, din cadrul Universității București, un curs similar. Anul 2010 m-a regăsit ca proaspătă doctorandă, sub îndrumarea domniei sale. Proiectul meu de cercetare s-a născut, inițial, din acele momente de criză a conștiinței europeanului din mine și pe un soi de dorință arzătoare de a deconspira politici europene malefice și oprimante, cu repercusiuni mai ales asupra receptării autorilor cu trecut migraționist din spațiul german. Dar, odată îndrumată de către domnul profesor spre stagiile de cercetare de la Universitatea din Konstanz și Universitatea din California, Berkeley, astfel de avânturi s-au mai domolit. Discuțiile noastre au pornit, mereu, de la acele coagulări de imaginar în spațiul european, dar mai ales de la mișcările de populație de la vest înspre est, pe o axă circulară și repetitivă. Fără să pot reproduce întregile noastre dezbateri, mă voi limita la aspectele care m-au intrigat, motivat și determinat să discut, în acest volum omagial, una din cele mai recente cărți ale lui Mircea Muthu.

Panoramic sudest european alcătuiește un set de prolegomene la volumele de *Balcanologie*. Acest volum semnalează confluențe metodologice, conceptuale, filosofice și culturale, prin felul în care sistematizează și clasifică definiții care întregesc studiul fenomenelor culturale sud-est europene. Volumul nu vine doar să clarifice și să completeze lucid aspecte ce țin de fenomene culturale actuale, ci nuanțează acele “intersectări” care, de obicei, revendică centralitatea în cazul manifestărilor literare, filosofice și culturale, pe întreg teritoriul european. Prima parte a volumului concentrează o hartă simptomatică pentru un tip de gândire și discurs, marcat permanent de orizonturi multiple de referință. Mircea Muthu schițează

meridianele hărții trasate de tușele unei mișcări centrifugale, în spațiul sud-estic, o mișcare de perpetuare a stărilor multiple, contrare, dihotomice și concomitente, iar nu pe linia centripetală, vestică, de justificare a existenței europeanului în general.

Mircea Muthu identifică marjele unei memorii colective, fragmentată și disparată pe fondul influenței orientale și vestice, pentru a sublinia provizoratul acestor stări multiple care transformă întreaga panoramă sud-estică într-o "întâmplare" (p. 38). De altfel, situarea autorului în contextul "provizoriu" permite refacerea traseelor unei memorii colective, așa cum apare în imaginarul acestor spații. Volumul identifică convulsiile unor realități istorice, politice și culturale, grefate de puncte de referință aflate într-o permanentă disoluție și eradicare. Miza primei părți se construiește pe ceea ce Aleida Assmann numește trauma colectivă a Europei, un spațiu unde agresorii și victimele conviețuiesc. Or, imaginarul sud-estic retrasează și reformulează, prin polivalența discursului, prin multilingvism și multiculturalitate, proiectul unei Europe unite, aparent eșuat, spulberat și volatil. Tocmai diagnosticul pus de Mircea Muthu, devoalând istoricul contactelor culturale sud-est europene, prefigurează motivele pentru care anumite constructe socio-politice, precum Uniunea Europeană, eșuează.

Fișa clinică a spațiilor pe care autorul o desfășoară se desface pe schema unei scurcircuitări provocate de infuzia unui imaginar al reperelor geografice și mentale, aflate mereu la limită și în pragul extincției. Mircea Muthu propune, însă, o redescoperire a ceea ce modelează spațiile, în general, dar nu într-un mod pivotal și permanent, ci mai ales contextual și comun, elemente care vin țesute, de altfel, în imaginarul literar pe care autorul îl sondează în următoarele părți. Spațiul sud-estic, al diverselor contacte culturale, devine, treptat, nu sursă ori punct de referință și orientare, ci mai degrabă o parte a șiragului anamnezic, care ia naștere (sau renaște) obligatoriu în imaginar. De aici și verva cercetătorului de a reda și identifica trăsăturile unui orizont balcanic de chip testamentar. Astfel, Mircea Muthu se concentrează pe escavarea substraturilor imagologice ale universului sud-estic, de unde se ivește mai ales dialogul fascinant dintre "ureche și privire" (p.74), un soi de *cogito* al tenebrelor din care se materializează povestirile lui Kadare și

Andrić. Dacă prima parte vertebrează și completează instrumentarul cercetătorului, inserțiile în imaginar prelungesc și analizează opere țesute pe o *lume-ecran*, formată dintr-un spațiu inundat de nisipurile mișcătoare ale istoriei și de dialogul dintre văz și auz (care generează oralitatea și aplecarea spre diegeză etc., aspecte întâlnite la autori sud-estici). Textele alese sunt analizate în evantai, termen util discuției de față și atât de necesar efortului comparatist. Desfășurată pe verticală, hermeneutica lui Mircea Muthu identifică și clarifică noianul de călcâie ale lui Ahile, prezente în cercetările etnologice, lingvistice și istorice asupra regiunilor sud-estice. Fiecare eseu expune câte o problematică, ipotezele primesc consistență, dar rămân deschise. Or, incursiunile hermeneutice, prin subtilitate și detalii, relevă suportul grav al gândirii mitice prin care lumea-ecran a literaturii sud-estice evocă și construiește un "spațiu pulsatil [...] [prin] demitizare/mitizare ce particularizează o bună parte din proza modernă a sud-estului" (p. 131). Ceea ce observă Mircea Muthu este spațiul mental într-un *statu nascendi* continuu.

Polii de tensiune care aparent modelează spațiile imaginarului sud-estic, precum Bizanțul și Imperiul Otoman, se desfășoară în surdina traumelor europene (cum ar fi Marea Schismă, cruciadele etc.), lacerații simbolice pe care literatura modernă le preia și le reconsideră. Mitul reîntoarcerii pe drumul sinuos al non-apartenenței (Mircea Muthu analizează două romane ale Juliei Kristeva și Umberto Eco – *Meurtre à Byzance*, respectiv *Baudolino*) conjugă un efort dublu de rememorare: pe de o parte, istoria încetează să mai fie sursă punitivă, pe de altă parte, spațiile cetății Bizanțului devin prin excelență *pre-texte*, desfășurate exclusiv într-un imaginar colectiv și european:

"Bizanțul rămâne în continuare motiv fertil pentru imaginarul modern. E vorba de Bizanț ca paradigmă, care, pe de o parte, aglutinează spații și etnii diferite sub sigla vulturului bicefal, dar și ca sumă de tensiuni ce au marcat tumultoasa sa existență milenară. Schisma religioasă și desființarea, temporară, a Imperiului de către cruciați în 1204 sunt cele două evenimente reținute prioritar de către memoria europeană, fapt confirmat de re-scrierile literare ale motivului." (p. 147)

Dacă polii de tensiune devin lizibili în literatura europeană actuală (și nu numai), atunci deplasarea populației, pe un fond violent și forțat, a permis profesorului clujean să refacă un traseu al *apartenenței*. Incursiunile în imaginar, capitol amplu în volumul *Panoramic sudest european*, captează un periplu mai puțin vizibil și lizibil în arealul cercetărilor și studiilor culturale europene. Este vorba, mai ales, de prezența culturii române în acest spațiu al Balcanilor. Pornind pe sensul invers, cel al pierderii și dispariției, Mircea Muthu decupează acribic un vast areal al contactelor culturale din Balcani, de unde apar ideile unui troc salvator: odată întreptată privirea către Est, Vestul capătă sens. Profesorul se oprește mai ales la cercetători precum George Vâlsan și Ioan S. Nenițescu, care pornesc literalmente spre Est, o deplasare (fizică și mentală) pe care însuși Mircea Muthu o întreprinde în secțiunile de jurnal. Este vorba, în paginile sale, de tentația privitorului și nu a cercetătorului de a sesiza hiatusul în dialogul dintre privire și auz, dar mai ales de dorința de a deveni el însuși vehicul al memoriei proiectate pe *lumea-ecran* a sud-estului.

Ultimele părți ale volumului vin să ofere distanța necesară pentru a observa, completa și contempla un corpus de teorii și surse istorice aflate, la propriu, pe un șantier în lucru. Or, Mircea Muthu preferă să hașureze aspecte ce țin de o diversitate a abordărilor și de o vădită aplecare spre punctele nodale ale universului sud-estic. Felul în care este panoramată o falie atât de fragilă în constiința noastră legată de acest spațiu va deschide, cu siguranță, o nouă dezbatere a ceea ce semnifică memoria și cultura europeană. *Panoramic sudest european* este mai ales un *proiect al memoriei*, o relevare a funcției spațiului în memoria europeană. Or, tocmai absența spațiului din memoria colectivă europeană (vestică) dăunează proiectelor reconciliante (v. Aleida Assmann, *Der lange Schatten der Vergangenheit – Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, C.H Beck, München, 2006). Eforturile comparatiste și culturologice dau seama de reperele spațiale comune și portretizează o Europă captivă într-o lume-ecran, unde imaginarul suportă greutatea culpabilității și a pretențiilor de adevăr. Sud-estul, așa cum apare în cercetările domnului profesor, este filonul unei memorii culturale și colective europene gata să fie redescoperit.

III. REPERE BIBLIOGRAFICE

A. BIBLIOGRAFIA OPEREI

I. VOLUME:

1. Unic autor:

- **Orientări critice**, Editura Dacia, Cluj, 1972, colecţia "Discobolul", 148 p.
- **Literatura română şi spiritul sud-est european**, Editura Minerva, Bucureşti, 1976, colecţia "Momente şi sinteze", 311 p.
- **La marginea geometriei**, studii, Editura Dacia, Cluj, 1979, 236 p.
- **Paul Zarifopol între fragment şi construcţie**, Editura Albatros, Bucureşti, 1982, colecţia "Contemporanul nostru", 144 p.
- **Permanenţe literare româneşti din perspectivă comparată**, Editura Minerva, Bucureşti, 1986, colecţia "Momente şi sinteze", 224 p.
- **Alchimia mileniului**, Eseuri, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1989, 256 p, (ediţia a II-a, Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj, 2008).
- **Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993, 156 p. (ediţia a II-a, 1998), [Premiul Asociaţiei Scriitorilor din Cluj, 1993]
- **Esenţe** (Poeme), Editura Clusium, Cluj, 1994, 54 p.
- **Cântecul lui Leonardo,** Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, seria "Akademos", 150 p.
- **Călcâiul lui Delacroix. Interferenţe culturale,** Editura Libra, Bucureşti, 1996, 167 p. [Premiul "Cartea anului", secţiunea eseu, Târgul de carte Bucureşti, 1996]
- **Făt-Frumos şi "Vremea uitată"** – O nouă interpretare critică a basmului "*Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte*" (în

colaborare cu Maria Muthu), Editura Libra, Bucureşti, 88 p., [Premiul special pentru critică literară la Salonul Internaţional de Carte, Oradea, 1998] (ediţia a II-a, Euro Press, Bucureşti, 2008).

- **Dinspre Sud-Est**, Editura Libra, Bucureşti, 1999, colecţia "Eseu", 170 p. (**Du côté du Sud-Est**, version française finale, Rodica Baconsky, Clusium, Cluj-Napoca, 2001), [Premiul Asociaţiei Scriitorilor din Cluj, 1999]
- **Lucian Blaga – dimensiuni răsăritene**, Editura Paralela 45, Piteşti, 2000, colecţia "Deschideri", 120 p. (ediţia a II-a, 2002)
- **Balcanologie,** vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, colecţia "Discobolul", 150 p.
- **Balcanismul literar românesc**, vol. I (*Etapele istorice ale conceptului*), II (*Permanenţe literare*), III (*Balcanitate şi balcanism*), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, 643 p. [Premiul Uniunii Scriitorilor pentru Critică, Istorie literară şi Teoria literaturii, Premiul Omnia la Salonul Internaţional de Carte, Oradea, 2002; (ediţia a II-a, Editura Paralela 45, 2008).
- **Grafii** (Versuri), Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2004, 54 p.
- **Balcanologie,** vol. II, Editura Libra, Bucureşti, 2004, 130 p.
- **Studii de estetică românească**, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005, 147p. (Premiul Asociaţiei Scriitorilor din Cluj-Napoca, 2005).
- **Balcanologie,** vol. III, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2008, 118p.
- **Ochiul lui Osiris.** Dialoguri, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2010, 200p.
- **Europa de Sud-Est în memoria culturală românească. Bibliografie.** Editura Academiei Române, 2011, 325p.
- **Panoramic sud-est european. Interferenţe culturale**, Editura Eikon/ Editura Scriptor, Cluj, 2012, 295p.
- **Trepte. Versuri**, Editura Eikon, 2013, 110p.
- **Repere culturale transilvane**, Editura Eikon/ Editura Scriptor, 2013, Cluj, 200p.

2. În colaborare:

- **Scriitori români. Mic dicţionar**, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978 (articolele: *Dosoftei*; *Anton Pann*; *Adrian Maniu*)
- **Dicţionarul scriitorilor români** / coordonatori: Mircea Zaciu – Marian Papahagi – Aurel Sasu / vol. I-IV, Editura Fundaţiei Culturale Române – Editura Albatros, 1995-2002 (articolele: *Ion Marin Almăjan, Ticu Archip, Jean Bart, Vlaicu Bârna, Ury Benador, Marcu Beza, Ştefan Bezdechi, Adriana Bittel, Voicu Bugariu, Eusebiu Camilar, Al. Cazaban, Romulus Diaconescu, Dionisie Eclisiarhul, Adrian Dohotaru, Dosoftei, Lucian Dumitrescu, Mihai Duţescu, Ion Gheţie, Vintilă Horia* (în colaborare cu Marian Papahagi), *Nicolae Iliescu, Ion Marin Iovescu, Nicolae Jianu, Mircea Maliţa, Mircea Mancaş, Ion Maxim, Romul Munteanu, Adrian Mănuţiu, Florin Muscalu, Naum Râmniceanu, Teodor Naum, Eugen Negrici, Ştefan I. Neniţescu, Ioan Dan Nicolescu, Tudor Olteanu, Anton Pann, Liviu Petrescu, Dionisie M. Pippidi, Leonida Plămădeală, Petru Poantă, Mihai Ralea, Naum Râmniceanu, Al. Simion, Eugeniu Speranţia, Horia Stancu, Aurel Şorobetea, Corneliu Ştefanache, Grete Tartler, Mircea Tomuş, Ion Vinea, Maria Vodă Căpuşan, Ileana Vulpescu, Paul Zarifopol).*
- **Dicţionarul esenţial al scriitorilor români,** Editura Albatros, Bucureşti, 2000 (articolele: *Ştefan Bezdechi, Petru Comarnescu, Dionisie Eclisiarhul, Dosoftei, Mihail Dragomirescu, Vintilă Horia, Adrian Maniu, Romul Munteanu, Eugen Negrici, Şt. I. Neniţescu, Anton Pann, Mihai Ralea, Ion Vartic, Ion Vinea, Paul Zarifopol*).
- **Dicţionar analitic al operelor literare româneşti,** vol. I-IV (coordonator: Ion Pop), E.D.P., Bucureşti – Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj – Napoca, 1998 – 2003 (articolele: *Ambasadorul, Calpuzanii, Capul de Zimbru, Ce aude Unicornul, Cântice ţigăneşti, Domnişoara Hus, Eternităţi de-o clipă, Flori de mucigai, Fuga lui Şetki, Gorila,*

Iarna Fimbul, Isarlâk, În curte la Dionis, La curţile dorului, Lunatecii, Maica Domnului de la Mare, Nastratin Hogea la Isarlâk, Ora fântânilor,O singură vârstă, Oul dogmatic, Pajere, Poeme într-un vers, Poezii antipoetice, Sfârşit de veac în Bucureşti, Solstiţiu tulburat, Testament, Tinereţe fără bătrâneţi, viaţă fără de moarte, Treizeci şi trei, Vine frigul).

- **Antologie – 2004** (Galben cu negru - grupaj versuri, Editura *Convorbiri literare*, Iaşi, 2005)
- **Poeţi clujeni contemporani. Caietul cu poeţi II**, Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj, 1997.
- **Dicţionar de poeţi: Clujul contemporan**, Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj, 1999.
- **Invitaţie la vers** (Antologie de Irina Petraş, Casa Cărţii de ştiinţă, Cluj, 2010)

3. Publicaţii în format electronic:

- **Mihai Eminescu – Viaţa şi opera** / *Română – English – Español – Français – Русский – Italiano – Deutsch* /, C.D. ROM coordonat de D. Vatamaniuc şi Mircea Muthu, Fundaţia Culturală Libra, Bucureşti, 2000
- **Anton Pann – 150 ani de la moarte,** C.D. ROM coordonat de …, Fundaţia Culturală Libra – Ministerul Culturii şi Cultelor, Bucureşti, 2004

4. Ediţii critice:

- **Anton Pann. *Felurite***, ediţie îngrijită, studiu, antologie şi note de…, Dacia, Cluj, 1973, colecţia “Restituiri”.
- **Liviu Rebreanu, *Amalgam***, ediţie îngrijită, prefaţă, antologie şi note de…, Dacia, Cluj-Napoca, 1976, colecţia “Restituiri”.

- **Henri Jacquier, *Babel, mit viu***, ediţie îngrijită, prefaţă, antologie, note şi comentarii de…, Dacia, Cluj-Napoca, 1991, colecţia "Bibliotheca Romanica".
- **Radu Stanca, *Problema cititului: contribuţii la estetica fenomenului literar***, ediţie şi prefaţă de …, Clusium, Cluj-Napoca, 1997
- **Eugeniu Speranţia, *Contemplaţie şi creaţie estetică***, ediţie îngrijită, studiu introductiv de …, Fundaţia Culturală Română, 1997, colecţia "Bibliotheca Rerum Transilvaniae", XIV.
- **Ion Popdan, *Blestemul de-a fi munte***, versuri, ediţie îngrijită şi prefaţă de …, Dacia, Cluj, 2003
- **Al. Dima, *Gândirea românească în estetică***. Aspecte contemporane, ediţie îngrijită, prefaţă, note şi referinţe de …, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003.
- **Nicolae Mocanu, *Alarhos și alte poeme,*** antologie, prefață și ecouri citite de …, Dacia, Cluj-Napoca, 2009

5. Prefeţe şi postfeţe:

- **Prefaţă** la *Ticu Archip, Aventura*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, colecţia "Restituiri".
- **Dialoguri la "Poesis",** prefaţă la vol. *La ce bun poeţii…*/ Confesiuni "Poesis"/ Casa de editură "Panteon", Piatra Neamţ, 1994
- **Postfaţă** la *Corneliu L. Dragoman, Bunăvestirea numelui. Octavian Goga în memoria răşinărenilor*, Fundaţia Culturală "Cezara Codruţa Marica", Târgu Mureş, 1998.
- **Prefaţă** la *Szerb Antal, Legenda Pendragon*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999
- **Cuvânt înainte** la *Cronologia Europei Centrale*, (1848 – 1989), Polirom, Iaşi, 2001
- **Postfaţă** la *Vasile Gogea, Oftalmoftologia sau ochelarii lui Nenea Iancu*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2002.

- **Petre Ispirescu, Făt-Frumos cu părul de aur**, Ediţie îngrijită de Aristiţa Avramescu, selecţie critică de…, Minerva, Bucureşti, 2002, colecţia B.P.T.
- "**Cu capul aplecat spre abis…"**, prefaţă la *Al. Pintescu, Calvaria,* Editura Cogito, Oradea, 2003.
- **Pelerinul fără aripi**, prefaţă la *Valeriu Anania, Opera Literară*, vol. II, (*Amintirile peregrinului apter*), Editura Limes, Cluj-Napoca, 2004.
- **Jurnalistul Sextil Puşcariu**, prefaţă la *Sextil Puşcariu, director de publicaţii*, Napoca Star, Cluj-Napoca, 2004.
- **Prefaţă** la *Mariana Gorczyca, Cheful nu se organizează, vine de la sine*, roman, Polirom, 2005.
- **„Corpuri radioactive, cuvintele …"** Postfață la *Victor Crăciun, Intrarea în labirint.* Eseuri, Libra, București, 2005
- **Cuvânt înainte** la *Popovici Matei, Bucuria lacrimii*, Renașterea, Cluj-Napoca, 2005
- **Prefață** la *Alexandru Ovidiu Vintilă, Viața preschimbată.* Poeme, Timpul, Iași, 2011

6. Traduceri:

- **Pierre Mertens, Agentul dublu. Despre Duras, Gracq, Kundera** etc., traducerea din limba franceză, ediţie şi prefaţă de …, Editura Libra, Bucureşti, 2002.

II.STUDII ŞI ARTICOLE

1. În volume românești și străine:

- **Consacrarea balcanismului**, în *Nicolae Filimon interpretat de* ..., Eminescu, Bucureşti, 1980, p. 335 – 347
- **Paul Zarifopol sau modernitatea poeticianului,** în *Colocvii de critică ale revistei Transilvania*, Sibiu, 1982, p. 79-88

- **Romanul istoric**, în *Colocvii de critică* ale revistei „Transilvania”, Sibiu, 1983, p. 69-71
- **Camil Petrescu şi sensul polemicii,** în *Camil Petrescu interpretat de …*, Eminescu, Bucureşti, 1984, p. 359-362
- **Centru şi “corp sferoid”**, în *Liviu Rebreanu după un veac*, Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 79-85
- **Liviu Rebreanu şi dimensiunea metafizică**, în *Centenar Liviu Rebreanu* (1885 – 1985), Bistriţa, 1986.
- **Revue des Etudes Sud – Est Européennes**– schiţă monografică, în *Studii literare. Din istoria presei culturale româneşti*, Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 335 – 347.
- **Concepte cardinale,** în *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 68-71
- **“Postbizantin” sau “Premodern”?,** în *Cultură şi societate*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1991, p. 68-71
- **Europa Centrală – Europa de Sud-Est**, în *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Polirom, Iaşi, 1997, p. 102-107 (text republicat, cu modificări şi amplificări, în *Actas Del IV Congresso “Cultura Europea”*, Pamplona, Aranzadi editorial, 1998 / versiunea franceză /; *Comparatismul azi. Le comparatisme aujourd’hui. The comparatism today*, editura Victor, Bucureşti, 2000 / versiune engleză/; *Il piacere della ricerca*, Sapienza, Roma, 2001 / versiune italiană /
- **Conceptul – imagine**, în *Meridian Blaga*, Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, 2000, p. 88-94
- **Maître Manole dans les littératures sud-est européennes**, în *Le Lait de la mort*, Anthologie et études réunies par Véronique – Gély Ghedira, Université “Blaise Pascal”, Clermont – Ferrand, 1998, p. 107-121
- **“Le lait de la mort” et la littérature sud-est européenne**, în *L’univérsalité dans l’oeuvre de Margueritte Yourcenar*, Tome I, Tours, 1994/ 1995, p. 225-239

- **Romanian and European Culture. Some Reference Points**, în *South –Eeast European Monitor*, vol. II, Viena, 1995, p. 84-90
- **Le modèle français dans la relation Centre-Périphérie. L'Europe du Sud-Est,** în *La Révolution de 1848. La France et l'idéntité nationale roumaine*/ Actes du Colloque, nov. 1998/, Editions Universitaire de Dijon, f. a., p. 137 – 145 (text reluat, cu modificări, în *La France, L'Europe et les Balkans*. *Crises historiques et témoignages littéraires*, Editions de l' Institut d'Etudes Balkaniques, Artois Presses Université, 2002, p. 332 – 338)
- **Morphologische Prospektionen: Lucian Blaga und Ostwald Spengler,** în *Kulturdialog und akzeptierte Vielfalt?* Rumänien und rumänische Sprachgebiete nach 1918, Jan Thorbecke, Stuttgart, 1999, p. 187 –197
- **South-East European Cultural Landmarks,** în *Slavic Almanach,* tome II, A Year Book of The South African Society for Slavic, Central and East Europan Studies, University of Witwatersrand Johannesburg, 1993, p. 38-40
- **Despre estetica teologică,** în *Logos. Înalt Prea Sfinţitului Arhiepiscop al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Editura Renaşterea, Cluj – Napoca, 2001, p. 373 – 376
- **Teologie şi filologie,** în *Primele mărturii despre Biblia jubiliară 2001*. Versiunea Arhiepiscopului Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Renaşterea, Cluj-Napoca, 2003, p. 93 – 101
- **O spectroscopie a românismului,** în *Caietele de la Rohia*, vol. IV (**N. Steinhardt – Prin alţii în postumitate**), Editura Helvetica, Baia Mare, 2002, p. 181-184
- **Ethno-folkloric Isoglosses,** în *Symposia. Caiete de etnologie şi antropologie*, Editura Aius, Craiova, 2003, p. 43-51
- **Soft-view şi Hard-view,** în *Canon şi canonizare*, Editura Pontica, Constanţa, 2003, p. 98-101.
- **Homo balcanicus,** în *Caietele Echinox*, vol. 3, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 43 – 51

- **On Comparative Typology,** în *Caietele Echinox,* vol. 6, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2004, p. 152 – 156
- **Liviu Rusu şi teoria genurilor,** în *Simpozion comemorativ Liviu Rusu – 100,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2004, p. 28-33
- **Ion Slavici – director al Tribunei,** în *Tribuna – 120. Studii*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2004, p. 57 – 61
- **Spre o tipologie a creatorilor și a formelor literare: Liviu Rusu; Ion Vlad – spre o poetică a narativului** în *Explorări în trecutul și prezentul teoriei literare românești*, Art-Grup Editorial, București, 2006
- **Alcuni stereotipi: Balcanismo – Bizantinismo – Orientalismo**, în *Il bianco e il Nero, Studi di filologia e di letteratura*, Forum, Universitá di Udine, 2007, p. 275-282
- **Il tema di Bizanzio nelle letterature del sud-est europeo (rumena, greca, bulgera, serbo-croata e albanese)**, în *Quaderni di Studi Italiani e Romeni*, Edizioni dell'Orso, Alessandria, 2006, n. I, p. 89-100
- **Spațiul fabulos al bălții dunărene,** în *Viorel Coman, Drumuri de poveste ... (Fănuș Neagu – 75),* Semne, București, 2007, p.105-107
- **Der Balkanismus Zwischen Alterität und multipler Identität,** în *Dialog über Grenzen-Beiträge zum 4 Konstanzen Europa-Kolloquium, Wiesen Verlag, Klagenfurt –Wien-Ljubliana-Sarajevo, 2008, p. 122-133*
- **Une composante du type tragique**, în *Folklore e Letteratura, Atti del Convegno Association Internationale des Critiques Littéraires de Piatra Neamț, 8-11 maggio 2008*, Ed. Nova, Piatra-Neamț, 2008, p.128-138
- **„A te situa simultan între existență și cultură"**, în *Starea prozei*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2008, p.276-281
- **Poezii**, antologie de Dumitru Cerna, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2008 (Cuprinde: **Glasul**)

- **Henry Jacquier în ipostaza traducătorului**, în *Spiritul critic al cercului literar de la Sibiu*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2009, p. 255-262
- **Le balkanisme entre l'alterité et l'identité multiple**, în *Caietele Echinox*, vol. 18. Les cultures des Balkans, sous la direction de Efstratia Oktapoda, Editura Dacia, Cluj, 2010, p.11-26
- **Beniamin Fundoianu – estetica „falsului tratat"**, în *Beniamin Fundoianu sau încercarea paradoxului. Pentru o hermeneutică existențială / Benjamin Fondane ou l'épreuve du paradoxe. Pour une hérméneutique existentielle*, Eikon, Cluj-Napoca, 2010, p.249-255
- **Liviu Petrescu și eticul transilvan**, în *Spiritul critic la Liviu Petrescu*, Limes, Cluj-Napoca, 2011, p.166-169
- **Vocația construcţiei**, în *Ion Pop – 70*, Paralela 45, Pitești, 2011
- **Un alt conspect**, în *Al. Cistelecan sau bucuria exegezei*, Limes, Cluj-Napoca, 2012

2. În periodice (selectiv):

- **Din metodologia cercetării structurilor romanului, „**Echinox", 1968, nr.1 (nr. inaugural al revistei)
- **Dualitatea mitului, „**Steaua", 1969, nr.4
- **Resurecţia imaginii?, „**Tribuna", 1969, nr.24
- **Timp şi roman – premise ale unei sinteze**, „Echinox", 1969, nr.3
- **Preliminarii despre tipul tragic**, „Tribuna", 1970, nr.3
- **O dialectică a conceptelor**, „Steaua", 1969, nr.9
- **W. Faulkner sau obsesia timpului**, „Echinox", 1969, nr. 7-8
- **Redimensionarea mitului**, „Tribuna", 1970, nr. 13
- **Mircea Florian, filosof al culturii**, „Echinox", 1970, nr. 6-7
- **O civilizaţie milenară**, „Steaua", 1971, nr.9
- **Sinteza bizantină**, „Steaua", 1971, nr.12
- **Problemele "literaturii" bizantine**, „Tribuna", 1971, nr. 44

- **Evocare Mihai Ralea**, „Steaua”, 1971, nr. 3
- **Permanenţele unui imperativ**, „Steaua”, 1971, nr.15
- **Meşterul Manole şi tipul tragic**, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, 1972, fasciculus 1
- **Moment Lukacs**, „Convorbiri literare”, 1972, nr. 6
- **Estetica unică**, „Convorbiri literare”, 1972, nr. 10
- **Un picaro balcanic: Zaharia Stancu**, „Cronica”, 1972, nr. 39
- **Istorie literară şi suport teoretic**, „Tribuna”, 1972, nr. 38
- **Reevaluările estetice în studiul literaturii**, „Steaua”, 1972, nr. 13
- **Tudor Vianu şi dezideratul sistemului, „**Steaua”, 1972, nr. 13
- **Damnatio memoriae?**, „Echinox”, 1972, nr. 6-7
- **Cantemir – Két világ Közöt**, în „Korunk”, 1973, nr. 10 (octombrie), p. 1541-1544
- **Critică şi sistem**, „Convorbiri literare”, 1973, nr. 1
- **Periple orientale**, „Convorbiri literare”, 1973, nr. 4
- **Despre barocul românesc**, „Convorbiri literare”, 1973, nr. 10
- **Tentaţia Sudului**, „Tribuna”, 1973, nr. 27
- **Sensuri ale unui termen: balcanismul**, „Tribuna”, 1973, nr. 30
- **Dionisie Eclisiarhul sau fanariotismul între istorie şi legendă**, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, seria Philologia, fasc. 1, 1974, p. 3-12
- **Sub imperativul sincerităţii**, „Convorbiri literare”, 1974, nr. 1
- **Tribuna culturală – 1939**, în „Tribuna”, 1974, nr. 17
- **Tensiunea tragică**, „Tribuna”, 1974, nr. 45
- **Paul Zarifopol à propos de la Rochefoucault**, în „Synthesis”, II, 1975, p. 233-240
- **Lucian Blaga despre arta bizantină**, „Echinox”, 1975, nr. 4-5
- **Lucian Blaga în orizontul cultural sud-estic**, „Steaua”, 1975, nr. 5

- **De “Sindipa” au “Divan persian”**, „Synthesis”, Editura Academiei R.S.R., 1975, tome II, p. 173-181 (versiunea românească în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, 1976, fasciculus 2)
- **Noi şi legea**, „Tribuna”, 1976, nr. 1000
- **Camil Petrescu şi Orientul**, „Echinox”, 1976, nr. 1-2
- **Lecturi constructive**, „Tribuna”, 1976, nr. 14
- **Prezenţe lirice: Aurel Rău**, „Convorbiri literare”, 1976, nr. 6
- **O stare lirică**, „Steaua”, 1976, nr. 11
- **Sur le roman historique balkanique et sud-est européen**, „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, 1977, tome XV, nr. 1, p. 165-167
- **Grecii şi iraţionalul**, „Steaua”, 1978, nr. 7
- **“Postbizantine” or “premodern”?,** „Synthesis”, Editura Academiei R.S.R., 1979, vol. IV, p. 131-135
- **Lucian Blaga et l’aspect cosmique de l’existence**, în „Synthesis”, Editura Academiei R.S.R., 1980, p.49-55
- **Idei convergente: Mircea Eliade şi Lucian Blaga**, „Steaua”, 1981, nr. 8 (versiunea franceză în „Synthesis”, Editura Academiei R.S.R., 1980, vol. VII, p. 49-53
- **Trepte ale eposului**, „Tribuna”, 1980, nr. 45
- **Doamnă a luminii, Bizanţul…**, „Steaua”, 1980, nr. 11
- **Paul Zarifopol ou la modernité du poéticien**, în „Cahiers roumains d’études littéraires”, 1981, nr. 3, p. 52-62
- **I. Pillat şi V. Voiculescu în “introduceri” critice**, „Steaua”, 1981, nr. 3
- **Eseul vorbit**, „România literară”, 1981, nr. 28
- **Relaţii literare interbalcanice**, „Tribuna”, 1981, nr. 30
- **Nestatornica Clio,** „Steaua”, 1981, nr. 51
- **Paul Zarifopol în două interpretări**, „România literară”, 1981, 31 dec., nr. 1
- **Prolegomene la tipul tragic**, „Viaţa Românească”, 1981, nr. 12

- **Contribuţii de istorie literară**, „Steaua”, 1982, nr. 3
- **Ochiul în sărbătoare**, „Transilvania”, 1982, nr.25
- **Epopeicul interzis**, **„**Steaua”, 1982, nr.9
- **Avatarurile barocului**, „Tribuna”, 1982, nr.44
- **Orele prozei**, „Tribuna”, 1982, nr. 47
- **Personajul şi formele lecturii**, în „Viaţa Românească – Caiete Critice”, 1982, octombrie, p. 3-8
- **Nivelele fantasticului**, „Steaua”, 1983, nr. 4
- **Similitude typologique dans les littératures du sud-est européen**, în „Cahiers roumain d’études littéraires”, 1983, nr. 3, p. 16-21
- **Despre romanul istoric**, „Steaua”, 1983, nr.5
- **Rememorări: Groapa**, „Tribuna”, 1983, nr. 36
- **Discurs preponderent teoretic**, „Cronica”, 1983, nr. 38
- **Literatura şi “spaţiul adiabatic”**, „Tribuna”, 1983, nr. 44
- **Spre un dicţionar al criticii**, „Tribuna”, 1983, nr. 45
- **Literatură şi “viziune memorială”**, „Steaua”, 1983, nr. 12
- **Revenind la Dodds**, „Steaua”, 1984, nr. 14
- **Ocheanul fermecat**, „Luceafărul”, 1984, nr. 14
- **Alexandru Paleologu – 65**, 1984, nr. 3
- **Repere sociologice**, „Orizont”, 1984, nr. 20
- **Geographic Space and Human Landscape**, „Romanian Review”, 1984, nr. 6
- **Spre înţelegerea unei istorii “aproape contemporane”,** „Steaua”, 1984, nr. 8
- **Puncte de vedere (răspuns la o anchetă)**, „Revista de Istorie şi Teorie literară”, 1984, nr. 2
- **Conexiuni sud-est europene**, „Tribuna”, 1984, nr. 10
- **Parabola orbilor**, „Transilvania”, 1984, nr. 11
- **Remember**, „Steaua”, 1984, nr. 12

- **Literary Types în South-East Europe: The Outlaw**, în „Revué des Études Sud-Est Européennes”, tome XXIII, 1985, nr.2, p. 107-115
- **Estetica românească**, „Tribuna”, 1985, nr. 8
- **Ion Barbu şi convergenţa soluţiilor critice**, „Steaua”, 1985, nr. 2
- **Romanul ca “tipar al vieţii”**, „Steaua”, 1985, nr. 5
- **Liviu Rebreanu – The Center and the “Spheroid”**, „Cahiers roumain d’études littéraires”, 1985, nr. 1 (versiunea românească prescurtată în Ramuri, 1985, nr. 6)
- **Carte şi imagine în sud-estul european**, „Tribuna”, 1985, nr. 35
- **Mitul ca funcţie**, Steaua, 1985, nr.8
- **Liviu Rebreanu şi “lumea de mâine”**, „Transilvania”, 1985, nr. 8
- **Intellectuels des Balkans en Roumanie**, **XVII-XIX siècle**, „Revué des Études Sud-Est Européennes”, tome XXIV, 1985, nr. 3
- **“O viaţă în fond solitară”**, „Tribuna”, 1985, nr.47
- **Liviu Rebreanu – semne ale modernităţii**, „Steaua”, 1985, nr. 11
- **Romanul românesc ab initio**, „Tribuna”, 1986, nr. 6
- **Permanenţe**, „Steaua”, 1986, nr. 4
- **Tudor Vianu şi gândirea estetică**, „Tribuna”, 1986, nr. 40
- **Facerea poemului**, „Steaua”, 1986, nr. 10
- **“Gândurile albe” ale lui V. Voiculescu**, „Steaua”, 1987, nr. 3
- **Literatură şi filosofie**, „Steaua”, 1987, nr. 4
- **Romanian and European Culture**, în „Cahiers roumain d’études littéraires”, 1987, nr.4, p. 33-37
- **Manole, tragicul**, „Tribuna”, 1987, nr. 23
- **Varietatea formelor**, „Luceafărul”, 1987, nr. 26
- **Despre istoria mentalităţilor**, „Steaua”, 1987, nr. 6
- **Epistolierul Paul Zarifopol**, „Tribuna”, 1987, nr. 31

- **Actualitatea lui Pavel Dan**, „Tribuna”, 1987, nr. 42
- **“Parte din sufletul Ardealului”**, „Contemporanul”, 1987, nr. 45
- **Romanian and European Culture**, „Cahiers roumains d’études littéraires”, 1987, nr. 4 (versiune românească în Viaţa Românească, 1988, nr. 7)
- **Orient şi Occident într-o nouă versiune**, „Tribuna”, 1988, nr. 12
- **Un portret prismatic: Lucian Blaga**, „Steaua”, 1988, nr. 3
- **Critică în suprafaţă,** „Steaua”, 1988, nr. 4
- **Istoriografie şi roman istoric**, „Steaua”, 1988, nr. 5
- **Istorism şi conştiinţă naţională**, „Orizont”, 1988, nr. 24
- **Strălucirea eseului: Vasile Băncilă**, „Tribuna”, 1988, nr. 30
- **Şerban Cioculescu**, „Steaua”, 1988, nr. 7
- **Ştefan Bezdechi**, „Revista de Istorie şi Teorie Literară”, 1988, nr. 11
- **Paul Zarifopol într-o nouă ediţie**, „Steaua”, 1988, nr. 11
- **Memento transilvan,** „Viaţa Românească”, 1988, nr. 11
- **Pentru deontologia criticii** (răspuns la o anchetă literară), „Astra”, 1989, nr. 2
- **Profilul istoricului literar**, „Steaua”, 1989, nr. 2
- **Oralitate şi scriere**, „Tribuna”, 1989, nr. 14
- **La pastorale dans la littérature roumaine prémoderne,** în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, Philologia, XXXIV, 1989, nr.1
- **Un torso al culturii,** în „Familia”, 1989, nr. 6 (iunie)
- **Spre integrala Rebreanu,** în „Tribuna”, 1989, nr. 31 (3 august)
- **Meşterul de oglinzi,** în „Viaţa Românească”, 1989, nr. 5 (mai)
- **Henri Jacquier al revistelor**, în „Steaua”, 1989, nr. 11-12 (noiembrie-decembrie)
- **Remember Henri Jacquier**, în „Jurnalul literar”, I, 1990, nr. 29
- **Reevaluări**, în „Jurnalul literar, I, 1990, nr. 6
- **Despre gramatica polemicii**, în „Luceafărul”, 1990, nr. 5

- **Mircea Eliade între ocultare şi revelare**, în „Steaua”, 1990, nr.3
- **Pentru o istorie a literaturii române contemporane**, în „Tribuna”, an II, 1990, nr. 25
- **Aici şi în Europa**, în „Luceafărul”, 1990, nr. 22 şi 27
- **Cultura românească şi europeană**, în „Viaţa Românească”, 1990, nr.1
- **Cântice ţigăneşti**, în „Poesis”, II, 1991, nr.1
- **Pierre Mertens et “L’agent double”**, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, Philologia, nr.1-2/ 1991, p.91-96
- **Rememorări : Ce aude Unicornul**, în „Poesis”, 1991, nr.3
- **“Opţiunile” lui Ion Ianoşi**, în „Apostrof „„ 1991, nr.9
- **Mioriţa şi modelul arhaic**, în „Tribuna”, 1991, nr. 50
- **Banatul şi “amurgul Imperiului”,** „Steaua”, 1991, nr. 11
- **Despre Europa Centrală şi de Sud-Est**, în „Tribuna”,1992, nr. 5
- **Între memorie şi invenţie**, în „Tribuna”, 1992, nr. 8
- **Publicistul Lucian Blaga**, în „Tribuna”, 1992, nr. 30
- **Emlékeztetés : a bizànci szintézis,** în „Látó”, 1992, nr. 5 (mai), p.46-55.
- **Geopolitică culturală sud-est europeană,** în „Tribuna”, 1992, nr. 25.
- **Yourcenar,** în „Tribuna”, 1993, nr. 42
- **Sfera fisurată**, în „Apostrof”, 1993, nr. 7-8
- **Pontice moderne**, în „Apostrof”, 1993, nr.9
- **Poemul despre cuvinte**, în „Tribuna”, 1994, nr. 50, 9-15 decembrie
- **Text şi textualizare**, în „Tribuna”, 1995, nr. 3, 20-26 ianuarie
- **Exilul în jurnal**, în „Tribuna”, 1995, nr.4
- **Studii de folclor**, în „Tribuna”, 1995, nr. 8
- **Literatura exilului : Paul Miron**, în „Tribuna”, 1995, nr. 9
- **Partea şi întregul**, în „Tribuna”, 1995, nr. 10
- **Tânărul Mircea Eliade**, în „Tribuna”, 1995, nr. 13

- **În interval**, în „Tribuna”, 1995, nr. 14
- **O spectroscopie a românismului**, în „Tribuna”, 1995, nr. 15
- **Podul peste Mureş**, în „Apostrof”, 1995, nr. 5/6/7
- **Minoritate şi cultură**, în „Tribuna”, 1995, nr. 17
- **Poezia exilului: Ştefan Munteanu**, în „Tribuna”, 1995, nr. 19
- **Jurnalul dublu**, în „Tribuna”, 1995, nr. 23
- **Lucian Blaga în dialog epistolar**, în „Ateneu”, 1995, nr. 5
- **Drumul spre roman**, în „Tribuna”, 1995, nr. 28-29
- **Lumea lui Cunqueiro**, în „Tribuna”, 1995, nr. 42-43
- **Henri Jacquier în ipostaza traducătorului**, în „Apostrof”, 1995, nr. 10
- **Veneţia**, în „Euphorion”, an IV, 1995, nr. 4 (58, 59, 60)
- **Publicistul Liviu Rebreanu**, în „Vatra”, 1995, nr. 11-12
- **Poate greco-catolicismul să creeze o “teologie a celor doi plămâni” ?** (răspuns la o anchetă), în „Vatra”, 1996, nr. 8
- **Literatura exilului : Pamfil Şeicaru**, în „Vatra”, 1996, nr. 9
- **“Nuclee narative” sud-est europene**, în „Vatra”, 1996, nr. 10
- **Răspuns la o anchetă**, în „A treia Europă”, 1997, nr. 1
- **Liviu Rebreanu dincolo de realism**, în „Jurnalul literar”, 1997, nr. 49-52
- **Mioriţa – Meşterul Manole** / răspuns la o anchetă/, în „Apostrof”, 1998, nr. 6
- ***Ηάλλη Οδύσσεια,*** în „Thallű, ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥΣΥΝ ΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΝΟΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ”, ΧΑΝΙΑ, ΑΝΟΙΞΗ 2000, ΤΕΥΧΟΣ 11, p.53-56
- **Ion Vlad – teoreticianul literar**, în „Vatra”, 1999 , nr. 1
- **Anul Caragiale + un C.D. Rom Caragiale**, în „Apostrof”, 2002, nr. 3
- **O dramă multiseculară**, în „Ziarul Financiar” („Ziarul de Duminică”), 2003, nr. 1045 (24 ianuarie)

- **O hermeneutică ontologică (Mioriţa),** în „Tribuna”, 2003, nr. 19
- **Stampe de sărbătoare**, în „Tribuna”, 2003, nr. 27
- **Ecouri la un seminar**, în „Observatorul cultural”, 2003, nr. 190
- **Istoria literară în diaspora**, în „Tribuna”, 2003, nr. 28
- **O rememorare**, în „Echinox”, 2003, nr. 4-5-6
- **Zbor suspendat (Augustin Pop),** în „Vatra”, 2003, nr. 8-9
- **Colocviul “La porţile Europei”,** în „Mozaicul”, 2003, nr. 11-12
- **Întregiri bibliografice**, în „Apostrof”, 2003, nr. 11-12
- **Traductologie/ Traductosofie**, în „Tribuna”, 2004, nr. 34
- **Despre “arătările împăratului”,** în „Tribuna”, 2004, nr. 38
- **Zile de aur şi cai negri**, în „Ex Ponto”, 2004, nr. 2/3
- **Corespondenţa Al. Rosetti – Alf Lombard**, în „Tribuna”, 2004, nr. 49
- **Jurnalul lui Petru Comarnescu**, în „Tribuna”, 2004, nr. 50
- **Jurnal de război**, în „Tribuna”, 2005, nr. 59
- **Trivialul**, în „Tribuna”, 2005, nr. 67
- **“Un ochi care-şi privea orbirea”**, în “Tribuna”, 2005, nr. 62 ; republicat în „Tabor”, 2011, nr. 6
- **De la arhetip la anarhetip**, în „Observatorul cultural”, 2005, nr. 13
- **Remember Paul Ricoeur (1913-2005)**, în „Tribuna”, 2005, nr. 67
- **Orizonturi sud-est europene**, în „Tribuna”, 2006, nr. 82
- **Reografia critică**, în „Apostrof”, 2006, nr. 2
- **Istoria literaturii ca mixaj**, în „Observatorul cultural”, 2006, nr. 55
- **Mentalitate, identitate, alteritate sud-est europeană**, în „Cuvântul”, 2006, nr. 7
- **Perspective cavaliere (Despre latinitatea balcanică ; Un flamand sud-estic)**, în „Tribuna”, 2006, nr. 100

- **Liviu Rebreanu şi Henrik Ibsen,** în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, seria Philologia, 2006, nr. 3
- **Despre tânărul Mircea Eliade**, în „Observatorul cultural”, iunie 2007, în „Tabor”, 2007, nr. 9 și versiunea engleză în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, seria Philologia, 2007, nr. 4
- **Sfânta Treime și Tustreiul**, în „Tabor”, 2007, nr. 7
- **Mircea Eliade despre lectură**, în „Apostrof”, 2007, nr. 10; versiunea engleză în „Euresis”, 2007, nr. 3-4
- **Literatură negro-africană**, în „Tribuna”, 2008, nr. 132
- **Scrisurile și viața dintre ele**, în „Apostrof”, 2008, nr. 4
- **„Celula rebelă”,** în „Tribuna”, 2008, nr. 145
- **„Poeticitatea depășește de fapt limitele literaturii”**, dezbatere în „Paradigma”, 2008, nr. 1-2
- **Mozaikul -170**, în „Mozaicul”, 2008, nr. 10
- **Poezie Balcanică la Brăila. O nouă revistă : Carmina balcanica,** în „Tribuna”, 2008, nr. 151
- **Din arhiva lui Henri Jacquier,** în „Vatra”, 2008, nr. 10
- **„Întemeierea pe dos ...”** (Emil Cioran), în „Apostrof”, 2009, nr. 1
- **O lecție de estetică**, în „Apostrof”, 2009, nr. 6
- **Central Europe / South-East Europe**, în „Carmina Balcanica”, 2009, nr. 1
- **De la cleric la clericism**, în „Apostrof”, 2009, nr. 10
- **The French Model în the Center-Margin Relationship**, în „Carmina Balcanica, 2009, nr. 1
- **O retrospectivă estetică**, în „Tribuna”, 2010, nr. 183
- **Antologii româno-balcanice**, în „Tribuna”, 2010, nr. 188
- **Încă un termen: Balcania / Another term: Balcania** în „Carmina Balcanica”, 2010, nr. 1
- **Nae Ionescu – accente și inserții**, în „Tabor”, 2010, nr. 6
- **Constantin and Doruntina,** în „Carmina Balcanica”, 2010, nr. 2

- **Jurnalul intim la prezent**, în „Apostrof”, 2011, nr. 1
- **Meșterul Manole din perspectivă contemporană**, în „Tribuna”, 2011, nr. 207
- **Filologul (Bartolomeu Anania)**, în „Tabor”, 2011, nr. 1
- **Rememorând relaţia Lucian Blaga – Cercul Literar**, în „Euphorion”, 2011, nr. 56
- **Memorie şi epică** (Niculae Gheran), în „Tribuna”, 2011, nr. 214
- **Lector la Saint-Etienne** (1976-1980), în “Familia Română”, 2011, nr. 2
- **Memorie și proiect**, în “Apostrof”, 2011, nr. 12
- **Rememorând relaţia Lucian Blaga - Cercul literar**, în “Euphorion”, 2011, nr. 5
- **Des archives Henri Jacquier**, în “Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Philologia”, 2012, nr. 1
- **Romanul insulei** (Ilie Sălceanu), în „Tribuna”, 2012, nr. 227
- **Identitate şi regionalism literar** (Dan Mănucă), în „Tribuna”, 2012, nr. 244
- **Ploile Amare** (Alexandru Vlad), „Argeş”, 2012, nr. 6
- **Interferenţe româno-nipone**, „Discobolul”, XV, 2012, nr. 178-179-180
- **O temă fertilă. Literatură/ matematică**, „Discobolul”, 2012, nr. 169-170
- **La Sud de Viena** (Horia Ursu), „Tribuna”, 2012, nr. 239
- **Serbian Narrative Dyptich I**, „Carmina Balcanica”, 2012, nr. 1
- **Şcoala clujeană de estetică (conspect)**, în „Tribuna”, 2013, nr. 255
- **„Marginalii Cercului”: Victor Iancu**, în „Tribuna”, 2013, nr. 256
- **„Marginalii” Cercului: Wolf Von Aichelburg**, în „Tribuna”, 2013, nr. 257

3. Cronici şi recenzii (selectiv):

- **Allan Sillitoe, Sâmbătă noapte, duminică dimineaţa**, „Steaua”, anul XVII, 1966, nr. 6
- **E. Speranţia, Introducere în poetică, „**Unirea” (Alba-Iulia), anul I, 1968, nr. 219
- **Ramayana, „**Unirea” (Alba-Iulia), anul I, 1968, nr. 205
- **Alice Botez, Iarna Fimbul, „**Unirea” (Alba-Iulia), anul I, 1968, nr. 253
- **E. Barbu, Vânzarea de frate**, „Unirea” (Alba-Iulia), anul I, 1968, nr. 256
- **Şt. Bănulescu, Cântece de câmpie**, „Unirea” (Alba-Iulia), anul I, 1968, nr. 117
- **C-tin Gheorghiu, Pădurea, „**Steaua”, anul XIX, 1968, nr. 6
- **Z. Ornea, Trei esteticieni, „**Steaua”, anul XIX, 1968, nr. 7
- **E. Vianu, Oameni şi idei**, „Steaua”, anul XIX, 1968, nr. 9
- **Al. Raicu, Sosesc romantic, „**Steaua”, anul XIX, 1968, nr. 9
- **Al. Deal, Nisip**, „Steaua”, anul XIX, 1968, nr. 11
- **Al. Rosetti, Cartea albă**, „Steaua”, anul XIX, 1968, nr. 12
- **Viorel Ştirbu, Oameni singuri**, „Unirea” (Alba-Iulia), anul I, 1968
- **E. M. Forster, Aspecte ale romanului**, „Steaua”, anul XX, 1969, nr.1
- **Liviu Rusu, Logica frumosului**, „Tribuna”, anul XIII, 1969, nr. 13 (636)
- **Ion Biberi, Orizonturi spirituale**, „Steaua”, anul XX, 1969, nr. 3
- **Studii de literatură comparată, „**Steaua”, anul XX, 1969, nr. 3
- **Idei trăite**, „Steaua”, anul XX, 1969, nr. 5
- **Ştefan Popescu, Pasala**, „Steaua”, anul XX, 1969, nr. 6
- **Vera Calin, Alegoria şi esenţele**, „Steaua”, anul XX, 1969, nr.8

- **Viorel Ştirbu, Cortegiul**, „Steaua”, anul XX, 1969, nr. 8
- **Sorin Alexandrescu, William Faulkner**, „Echinox”, II, 1970, nr.1-2
- **Dumitru Micu, Estetica lui Lucian Blaga**, „Tribuna”, XIV, 1970, nr. 42
- **Petre Lucaciu, Începuturi ale logicii româneşti**, „Tribuna”, XIV, 1970, nr. 49
- **Grigore Smeu, Sensuri ale frumosului în estetica românească**, „Steaua”, XXI, 1970, nr. 2
- **Titus Mocanu, Despre sublim**, „Steaua”, XXII, februarie 1971, nr. 2 (255)
- **Camil Petrescu, Teze şi antiteze**, „Tribuna”, XV, 30 septembrie 1971, nr. 39
- **Eugen Cizek, Evoluţia romanului antic**, „Steaua”, XXIII, 16-31 august 1971, nr. 8
- **Padişahul şi vizirul (basme persane)**, „Steaua”, XXII, 16-31 iulie 1971, nr. 6
- **Johan Huizinga, Amurgul Evului Mediu**, „Echinox”, III, martie 1971, nr. 3
- **Dumitru M. Ion, Balcanice**, „Echinox”, III, martie 1971, nr. 3
- **Vitejii din Sasun (epopee populară armeană)**, „Steaua”, XXII, 1-15 decembrie 1971, nr. 15
- **Anton Doncev, Vremuri de răscruce**, „Echinox”, III, octombrie 1971, nr. 7
- **Nicolae Bănescu, Chipuri din istoria Bizanţului**, „Steaua”, XXII, 16-31 decembrie 1971, nr. 16
- **Steven Runciman, Căderea Constantinopolului**, „Steaua”, 1972, nr. 10
- **Privighetorile Persiei**, „Familia”, 1972, nr. 3
- **Însemne bizantine în spaţiul românesc**, „Echinox”, 1972, nr. 10
- **Petru Vaida, Dimitrie Cantemir şi umanismul**, „Echinox”, 1972, nr. 11

- **“Împotriva trecerii celei mari…”**, „Tribuna”, 1974, nr. 46
- **Singurătatea condotierului**, „Tribuna”, 1974, nr. 28
- **“Cetatea de scăpare”**, „Tribuna”, 1974, nr. 37
- **Gândirea egipteană în texte**, „Steaua”, 1975, nr. 10
- **Ch. Xanthopoulos – Palamas, Călătorie pe Dunăre**, „Steaua”, 1975, nr. 9
- **Picioarele lui Icarus**, „Steaua”, 1975, nr. 10
- **Ion Pillat, Poezii (antologie)**, „Steaua”, 1976, nr. 2
- **Vintilă Corbul, Căderea Constantinopolului**, vol. I, „Steaua”, 1976, nr. 12
- **Al. Raicu, Anotimpul izvoarelor**, „Steaua”, 1978, nr.1
- **Antologie de poezie turcă de la începuturi până azi**, „Steaua”, 1980, nr. 8
- **"Grădina de dincolo”,** „Steaua”, 1980, nr. 9
- **Cărţi în Transilvania**, „Tribuna”, 1980, nr. 43
- **Stelian Brezeanu, O istorie a Imperiului Bizantin**, „Steaua”, 1981, nr. 5
- **L. Vranoussis, Rigas, un portret grec în Principate**, „Revue des Etudes Sud-Est Europeénnes”, 1981, nr. 4, p. 804
- **Al. I. Firduş, Intersecţii spirituale**, „Steaua”, 1981, nr. 8
- **I. M. Panayotopoulos, Fereastră deschisă spre univers**, „Steaua”, 1981, nr. 12
- **Aurel Sasu, În căutarea formei**, „România literară”, 1981, nr. 2
- **Marin Mincu, Pradă realului**, „Tribuna”, 1981, nr. 41
- **Farmecul epistolar**, „România liberă”, 1981, 2 aprilie
- **Monografie şi studiu tipologic**, „Tribuna”, 1981, nr. 51
- **Ion V. Strătescu, Cine trece primul pe pod**, „Steaua”, 1982, nr. 4
- **Cristian Livescu, Introducere în opera lui Ion Pillat**, „Cahiers roumains d’études littéraires”, 1982, nr. 2
- **Exotism şi elegie, „**Steaua”, 1982, nr. 3

- **Omul şi cobra, „**Steaua”, 1982, nr. 3
- **Ficţiunea ficţiunii, „**Steaua”, 1982, nr.4
- **Călătorie la Mystra**, „Orizont”, 1982, nr.37
- **Ironie şi tandreţe**, „Tribuna”, 1983, nr. 5
- **Romanul şi “sferele din China”**, „Steaua”, 1983, nr.2
- **Omul de nisip**, „România liberă”,1983, 25 mai, nr. 11994
- **Cugetări persane**, „Steaua”, 1983, nr. 7
- **Romanul ca provocare**, „Steaua”, 1983, nr. 7
- **Regula paralelogramului**, „Tribuna”, 1983, nr. 38
- **Victor Nicolae, Spărgătorii de vitrine**, „Steaua”, 1984, nr. 6
- **Khalil Gibran, Poeme**, „Steaua”, 1984, nr. 4
- **Bedros Horasangian: Curcubeul de la miezul nopţii ; Închiderea ediţiei**, „Steaua”, 1985, nr. 5
- **O. Paler: Un om norocos**, „Steaua”, 1985, nr.6
- **Tânărul Rebreanu**, „Transilvania”, 1986, nr. 7
- **Vacanţă în sud. Nuvela sârbă contemporană, „**Steaua”, 1989, nr. 8
- **Liviu Rebreanu, Opere 15,** „Tribuna”, 1992, nr.14
- **Antologie literară** “**Gândirea”**, „Apostrof”, 1992, nr.11
- **În “lumina zilei, mare şi albă”** (Monica Săvulescu Voudouri), **„**Tribuna”, 2011, nr. 222

III. TRADUCERI (în periodice) :

- **Maxime Gaume, Câteva păreri despre operă şi autorul său**, traducere şi prezentare în „Tribuna”, 1977, nr. 29.
- **Roland Barthes, Cuvânt şi scriitură,** traducere şi prezentare, în „Tribuna”, 1981, nr. 24
- **Panayotis Michelis, Estetica artei bizantine,** fragment, traducere de…, în „Tribuna”, 1992, nr. 25

- **Marguerite Yourcenar, Un diagnostic al Europei,** traducere de …, în „Tribuna”, 1993, nr. 42
- **Pierre Mertens, Agentul dublu** (fragmente traduse de …), în “Contemporanul – Ideea europeană”, 2003, nr. 5-8
- **Estetica vidului în haiku și ikebana** (Giangiorgio Pasqualotto), în „Vatra”, 2009, nr. 4

IV. BIBLIOGRAFII în periodice şi volume:

- **Jules Romanis et la critique littéraire roumaine** (prezentare şi bibliografie), în *Bulletin des amis de Jules Romains,* Lyon – Saint Etienne (France), 1979, mars, nr.15, p.25-31 (amplificată şi comentată la Colocviul Internaţional *L'idée latine dans la littérature francaise* (Tours, sept., 1991).
- **Littérature roumaine – Littératures sud-est européennes** (Contributions bibliographiques), în *“Cahiers roumains d'études littéraires*”, 1983, nr. 3, p. 87 – 89
- **Bizantinologie-Balcanologie-Repere bibliografice** (1980-1990), în “Tribuna”, 1992, nr. 25
- **Margueritte Yourcenar în România,** în “*Tribuna*”, nr. 42, 1993 (număr consacrat lui Yourcenar, îngrijit de …) Bibliografie republicată în Françoise Bonali Finquet, *Réception de l'oeuvre de Margueritte Yourcenar* (Essai de bibliographie chronologique, 1922 – 1994), Sociéte Internationale d'Etudes Yourcenariennes, Tours, 1994, 204 p.
- **Europa de Sud-Est în memoria culturală românească. Bibliografie,** Editura Academiei, Bucureşti, 2011, 321 p.

V. DOCUMENTE:

- **Claude Duret, Despre limba şi ţinutul valahilor,** prezentare şi traducere din limba franceză, în "Manuscriptum", 1980, nr. 1, p. 67 – 70
- **Un text baroc despre români,** prezentare şi traducere din limba latină, în "Tribuna", 1980, nr. 24
- **Încă un "advis" despre Mihai Viteazul,** prezentare şi traducere din limba franceză, în "Tribuna", 1981, nr. 6, document reimprimat şi contextualizat în vol. **Balcanologie**, vol. II (2004), p. 101-106.
- **Hortensia Papadat –Bengescu în tălmăcirea lui Henri Jacquier,** în "Revista de Istorie şi Teorie Literară", 1988, fasc. 1-2, p. 123-127
- **Radu Stanca în corespondenţă cu Henri Jacquier,** în "Familia", 1989, nr. 5
- **Henri Jacquier, Mulţumesc, scumpă Românie!,** prezentare şi reproducere în "Euphorion", 1990, nr. 6
- **Dosar Radu Petrescu** (3 scrisori primite de la …), în "Apostrof", 1996, nr. 10 / republicate în volumul Radu Petrescu, *Corespondenţă. Sinuciderea din grădina botanică*, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj, 1998
- **Amintirea Bizanţului în Transilvania (Istorie, cum au luat turcii Ţeligradul…),** în **Balcanologie**, vol. II, 2004, p. 81-101

VI. CONFESIUNI

1. Pagini diaristice în periodice şi volume:

- **Dintr-un jurnal**, în "Apostrof", 2003, nr.6, (reimprimat în **Balcanologie,** vol. II, 2004, p. 120-123)
- **"L-am vizitat la vorbitor",** în vol. **În lumea taţilor**, Biblioteca "Apostrof", Cluj-Napoca, 2004, p.129-130

- **Nisipul din clepsidră**. Jurnal, 600 p., (în manuscris)

2. Interviuri în periodice şi volume:

- **De ce scriu, în ce cred?,** în “Revista de istorie şi teorie literară”, iulie 1989-iunie1990, / Consemnat de Nicolae Florescu /, (reimprimat în vol. **Dinspre Sud-Est,** 1999, p. 127-130)
- “**Literatura rămâne ceea ce a fost**”, 1990, nr. 15, consemnat de Tudor Dumitru Savu / reimprimat în vol. **Dinspre Sud-Est,** 1999, p. 130-139)
- “**În ce mă priveşte, balcanismul e un concept-imagine**”, în “Tribuna”, 1992, nr. 25, /interviu consemnat de I. Maxim Danciu/ (reimprimat în vol. **Dinspre Sud-Est,** 1999, p. 145-151)
- “**Literatura e o modalitate de cunoaştere**”, în “Cele trei Crişuri”, 1992, nr. 4 (25 aprilie) / Consemnat de Octavian Blaga/
- **Cultură naţională, naţionalism romantic şi xenofobie, multiculturalism în lumea de după căderea Cortinei de Fier**, în „**Revista mea**” (Israel), 1998, nr. 1853, 8 noiembrie / Consemnat de Paul Schveiger/
- **Cu Mircea Muthu despre sud-estul european**, în “Jurnalul literar”, 1992, nr. 27-30 /Consemnat de Mircea Arman/ (reluat în vol. **Dinspre Sud-Est**, 1999, p. 139-145)
- “**Nu ne putem defini fără postulatele noastre sud-est europene**”, în “Tribuna”, 1994, nr. 3 /Consemnat de Mircea Opriţă/ (reluat în vol. **Dinspre Sud-Est**, 1999, p.151-157)
- **Spiritul transilvan,** în “Ateneu”, 1995, nr. 7 /Consmnat de Ovidiu Pecican/ (reluat în vol. **Dinspre Sud-Est**, 1999, p. 157-165.)
- “**Cred cu obstinaţie în capacitatea recuperatoare a cuvântului**”, în “Ateneu”, 2000, nr.1 (Consemnat de Sergiu Adam)
- “**Trăim şi noi o epocă alexandrină**”, în “Revista V”, 2000, nr. 2 (Consemnat de Florin Muscalu)

- “**Balcanismul - un concept folosit peiorativ, căruia îi lipsea o fundamntare teoretică**”, în “Mesagerul transilvan”, 2000, 14 ianuarie (Consemnat de Marius Nenciulescu)
- “**Balcanismul – parte integrantă dintr-o necesară filosofie a supravieţuirii**”, în “Ziua”, 2002, nr. 10 (15-12 iulie), / Consemnat de Marin Mincu / (reluat în vol. **Balcanologie**, 2004, p. 109-113).
- “**Nu mă recunosc în personajele lui Caragiale**”, în “Adevărul literar şi artistic”, 2002, nr. 620 (11 iunie) / Consemnat de Constantin Coroiu/ (reluat în Constantin Coroiu, **Paralele inegale**, Polirom, Iaşi, 2003)
- “**Balcanismul, aşa cum îl înţeleg, nu rimează nici cu Bizantinismul şi nici cu Tradiţionalismul**”, în “Tribuna”, 2003, nr. 14 / Consemnat de Ion Maxim Danciu/ (reluat în vol. **Balcanologie**, 2004, p. 113-120)
- “Mi-ar place să îmbătrânesc frumos”, în “Tribuna”, 2004, nr. 39 / Consemnat de Mihai Dragolea
- “**Balcanitatea este o axiologie comună a popoarelor sud-estice**”, în “Revista Nouă”, anul II, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 2005 (Consemnat de Florentin Dochia şi Constantin Trandafir)
- “**Despre Bologna, printre altele**”, în “Tribuna”, 2005, nr.61 (Consemnat de Ştefan Manasia)
- “**Salvarea a fost să citesc**”, în “Monitorul de Cluj”, 13 ianuarie, 2005, (Consemnat de Mihai Rău)
- **“Vom asista la o schimbare de paradigmă în modul poiesis-ului**”, în “Tomis”, 1998, nr.6 /Consemnat de Ana Maria Munteanu/
- **Literatură şi orizont interdisciplinar,** în Cristian Colceriu**, Personalităţi clujene,** vol. I, Limes, Cluj, 2005, p.255-261
- „**Balcanitatea, după mine, e o axiologie comună popoarelor sud-estice”,** în Florin Dochia, „Puterea lui Don Quijote”, Libra, Bucureşti 2006, p. 220-225

- **Scriitorul va exista în continuare mai mult sau mai puțin umilit de stăpânii vremii**, în Angela Baciu-Moise, *Mărturii dintre milenii*, Limes, Cluj, 2007, p. 220-223
- **O manifestare de referință**, în Ion Cristofor, *Oameni, gânduri și cărți. Interviuri*, Napoca Star, Cluj, 2008, p. 55-58

B. REFERINŢE CRITICE

1. În volume:

Marian Popa, **Dicţionar de literatură contemporană**, 1977; Mircea Iorgulescu, **Scriitori tineri contemporani**, 1978; Virgil Cândea, **Raţiunea dominantă**, 1979, Gheorghe Grigurcu, **Între critici**, 1983; Teodor Tihan, **Apropierea de imaginar**, 1988; P. Schveiger, în **Slavic Almanach**, vol. I, Univ. of the Wiswaterstand, Johannesburg, 1992; Marian Papahagi, **Fragmente despre critică**, 1994; Laurenţiu Ulici, **Literatura Română Contemporană**, 1995; Iulian Boldea, **Metamorfozele textului**,1996; Ştefan Borbely, **Xenograme**, 1997; Dumitru Micu, **Scurtă istorie a literaturii române IV (Perioada contemporană. Dramaturgia. Critica)**, 1997; Ovidiu Moceanu, **Experienţa lecturii**,1997; Doru George Burlacu,**Voci ale literaturii**, 1998; Ioan Derşidan, **Jurnal de casă**, 1999; Dumitru Micu, **Istoria Literaturii române. De la creaţia populară la postmodernism**, 2000; Ana Cosma, **Scriitori români mureșeni**. Dicționar biobibliografic, 2000; C(orin) B(raga), **Dicţionarul scriitorilor români**, vol. IV (M-Q), 2001; Irina Petraş, **Panorama criticii literare româneşti**, (1950-2000), 2001; Irina Petraş, **Cărţile deceniului 10**, 2003; Constantin M. Popa, **Braţul de la Lepanto**, 2003; **Dicţionar Echinox. A-Z. Perspectivă analitică**, 2004; Radu Voinescu, **Printre primejdiile criticii**, 2004; Iulian Boldea, **Vârstele criticii**, 2005; Constantin M. Popa, **Lecţia lui Cicero**, 2005 ;

Dosarul cenaclului Euridice, coordonat de Marin Mincu, vol. IV, 2005 ; R(aluca) D(ună), în **Dicționarul general al Literaturii Române**, vol. IV, L-O, 2005; Irina Petraş, **Teme și digresiuni**, 2006; Ion Vlad, **Orizonturile lecturii**, 2007; George Vulturescu, **Cronicar pe frontiera Poesis**, 2006; Irina Petraş, **Literatura română contemporană. O panoramă,** Ideea europeană, Bucureşti, 2008, p. 613-621 Daniela Sitar-Tăut, **Valori și prezențe conjuncturale**, vol. I, 2009; Ştefan Borbely, **Existenţa diafană**, 2011 ; Ovidiu Pecican, **Acorduri şi dezacorduri critice. Întâmpinări şi comentarii**, 2012.

2. În periodice:

Al. Dobrescu („Convorbiri literare",1972, nr. 20); **Mircea Iorgulescu** („Luceafărul", 1972, nr. 44); **Dana Dumitriu** („România literară", 1972, nr. 40); **Ion Marcoş** („Tribuna", 1972, nr. 39); **T. Tihan** („Steaua", 1972, nr. 20); **Constantin Hârlav** („Echinox", 1972, nr. 12); **Olimpia Şerban** („Orizont", 1972, nr. 34); **Marin Mincu** („Amfiteatru", 1977, nr. 9); **Adrian Marino** („Tribuna", 1977, nr. 3); **Mircea Anghelescu** („Luceafărul", 1977, nr. 12); **Al. Piru** („Luceafărul", 1977, 30 aprilie); **Ion Lotreanu** („Săptămâna", 1977, aprilie); **Sorin Titel** („România Literară", 1977, nr. 32); **T. Tihan** („Steaua", 1977, nr. 4); **Ion Istrate** („Echinox", 1977, nr. 8-9); **Vasile Avram** („Transilvania", 1977, nr. 5); **Dumitru Micu** („Contemporanul", 1977, 21); **Alexandru Duţu** („România literară", 1977, nr. 6); **E. Popescu** („Livres Roumains", 1977, nr. 1); **Mihai Dragolea** („Echinox", 1979, nr. 10); **Valentin Taşcu** („Steaua", 1979, nr. 12) ; **Mircea Scarlat** („Contemporanul", 1979, nr. 43); **Z. Constantin** („Tribuna", 1979, nr. 45); **Mihai Coman** („Luceafărul", 1980, nr. 1); **Petru Poantă** („România liberă", 1980, nr. 111); **Emil**

Nicolae („Convorbiri Literare”, 1980, nr. 2); **Alexandru Duţu** („România Literară”, 1980, nr. 3); **Gheorghe Grigurcu** („Familia”, 1980, nr. 5); **Alexandra Anastasiu Popa** („Revué des Études Sud-Est Européennes”, 1982, nr. 2); **A. Gh. Olteanu** („Limbă şi literatură”, 1983, vol. III); **Zaharia Sângeorzan** („Flacăra”, 1983, nr. 17); **Iosif Cheie Pantea** („Orizont”, 1983, nr. 13); **Dumitru Radu Popa** („România literară”, 1983, nr. 31); **Nae Antonescu** („Transilvania”, 1983, nr. 3); **Cristian Moraru** („Luceafărul”, 1983, nr. 27); **Iosif Cheie-Pantea** („Orizont”, 1983, nr. 13); **Valeriu Gherghel** („Convorbiri literare”, 1983, nr. 5); **Henri Zalis** („Suplimentul Scânteii Tineretului”, 1983, nr. 29); **Ion Maxim Danciu** („Tribuna”, 1983, nr. 1); **Valentin Taşcu** („Contemporanul”, 1983, nr. 20); **Constantin Cubleşan** („România liberă”, 1983, nr. 11279); **Henri Zalis** („România liberă”, 1983, nr. 11875) **Dumitru Radu Popa** („Luceafărul”, 1984, nr. 28); **Corin Braga** („Echinox”, 1984, nr. 3-4); **Nicholas Catanoy** („Miorița”, Rochester, N.Y., SUA, 1985, nr. 1-2); **Al. Zub** („Anuarul Institutului de Istorie Iaşi”, 1986, XXIII/2); **Cătălin Velculescu** („Revué des Études Sud-Est Européennes”, 1988, nr. 1); **Cornel Ungureanu** („Orizont”, 1986, nr. 51); **Marian Papahagi** („Tribuna”, 1986, nr. 49); **Liviu Petrescu** („Steaua”, 1987, nr. 1); **Mircea Popa** („Luceafărul”, 1987, nr. 4); **Mihai Ungheanu** („Luceafărul”, 1987, nr. 17); **Adrian Marino** („Tribuna”, 1987, nr. 24); **Laurenţiu Ulici** („Contemporanul”, 1987, nr. 44); **Laurențiu Ulici** („România literară”, 1987, nr. 44); **Gheorghe Grigurcu** („Familia”, 1987, nr. 9); **Ioan Alexandru** („Flacăra”, 1987, nr. 35); **Anton Cosma** („Vatra”, 1987, nr. 8); **Zoe Dumitrescu-Buşulenga** („Revista de Istorie şi Teorie Literară”, 1987, nr. 3-4); **Cătălina Velculescu** („Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, 1988, nr. 1); **Marian Papahagi** („Tribuna”,

1989, nr. 37); **Constantin Cubleşan** („Luceafărul”, 1989, nr. 28); **Dan Stanca** („Suplimentul Scânteii Tineretului”, 1989, nr. 27); **A. I. Brumaru** („Astra”, 1989, nr. 8); **I. Ardeleanu** („Tribuna”, 1989, nr. 40); **Cornel Ungureanu** („Orizont”, 1989, nr. 44); **Gheorghe Perian** („Familia”, 1990, nr. 7); **Al. Cistelecan** („Vatra”, 1990, nr. 3); **Gheorghe Glodeanu** („Familia”, 1994, nr. 3); **Romaniţa Constantinescu** („România literară”, 1994, nr. 14); **V. Spiridon** („Ateneu”, 1994, nr. 8); **I. Boldea** („Vatra”, 1994, nr. 6); **Şt. Borbely** („Apostrof”, 1994, nr. 3-4); **Cornel Munteanu** („Familia”, 1994, nr. 6); **Olimpiu Nuşfelean** („Minerva”, 1994, nr. 37); **Grigore Scarlat** („Poesis”, 1994, nr. 8); **Liviu Petrescu** („Steaua”, 1994, nr. 4-5); **Ion Vlad** („Tribuna”, 1994, nr. 5); **Mircea Popa** („Literatorul”, 1994, nr. 23-25); **Gh. Glodeanu** („Familia”, 1994, nr. 3); **Ovidiu Moceanu** („Gazeta de Transilvania”, 1994, nr. 1249-1250); **Agate Krzychylkiewicz** („Jewish Affairs”, University of South Africa, spring 1994); **Adrian Tudurachi** („Echinox”, 1995, nr, 1-2); **Monica Gheţ, Diana Adamek** („Tribuna”, 1995, nr. 22); **Natalia Deleanu** („Euphorion”, 1995, nr. 3); **V. Spiridon** („Ateneu”, 1995, nr. 5); **M. Benţea** („Familia”, 1995, nr. 9); **Barbu Cioculescu** („Jurnalul literar”, 1995, nr. 25-32); **Barbu Cioculescu** („Jurnalul literar”, 1996, nr. 25-32); **Romul Munteanu** („Luceafărul”, 1996, nr. 32); **Constantin Cubleșan** („Curierul”, 1996, an VI, nr. 258); **Diana Adamek, Adrian Ţion** („Tribuna”, 1996, nr. 33); **Mureșan Rusanda** („Echinox”, 1996, nr. 3-4-5); **Horea Poenar** („Echinox”, 1996, nr. 3-4-5); **Mircea Benţea** („Familia”, 1996, nr. 11-12); **D. Burlacu** („Steaua”, 1996, nr. 4-5); **C. M. Popa** („Ramuri”, 1997, nr. 12); **Mariana Gorczyca** („Tîrnava Mare”, 1997, nr. 7); **Alexandru Ruja** („Orizont”, 1997, nr. 11); **Cornel Moraru** („Vatra”, 1997, nr. 2); **Nicolae Raţă-Dumitriu**

(Comunicările “Hyperion”, Bucureşti, 1998); **Libuše Valentova** („LEN,č-Praha”, 1998, nr. 49); **Paul Schveiger** („Făclia Magazin Tel Aviv”, 1998, nr. 2195); **Paul Schveiger** („Făclia-Israel”, 1998, nr. 2192) ; **Peter Quince** („Euphorion”, 1998, nr. 2); **Simina Mastacan** („Ateneu”, 1997, nr. 34); **Doina Curticăpeanu** („Familia”, 1998, nr. 12); **Barbu Cioculescu** („Jurnalul literar”, 1998, nr. 1-2); **Irina Petraş** („Apostrof”, 1999, nr. 5); **Paul Schveiger** („Viața noastră Tel Aviv”, 1999, nr. 14551); **Cornelia Ştefănescu** („Jurnalul literar”, nr. 9-12, 2000); **Irina Petraş** („Apostrof”, 2000, nr. 6); **Florin Mihăilescu** („Viața românească”, 2000, nr. 3-4); **Dan Mănucă** („Convorbiri Literare”, 2000, nr. 5); **Cornelia Ştefănescu** („Jurnalul literar”, 2000, nr. 5-6); **Gheorghe Bulgăr** (Comunicările „Hyperion”, Filologie, București, 9, 2000); **Constantin M. Popa** („Mozaicul”, 2000, nr. 4-5); **Ioan Aurel Pop** („Steaua”, 2000, nr. 1); **Alexandru Ruja** („Orizont”, 2000, nr. 9); **Dan Gulea** („Observatorul cultural”, 2000, nr. 43-44); **Doru Pop** („Echinox”, 2000, nr. 7-8-9); **Valentin Protopopescu** („Jurnalul literar”, 2000, nr. 19-24, oct.-nov.-dec.); **Cornel Nistea** („Discobolul”, 2000, nr. 97-98-99); **Ancuţa Pârvu** („Echinox”, 2000, mr. 7-8-9); **Alexandru Pintescu** („Criterion”, 2000, nr. 3); **Radu Voinescu** („Luceafărul”, 2000, nr. 26); **Cornel Ungureanu** („Orizont”, 2001, 20 mai); **Florin Muscalu** („Revista V”, 2001, nr. 1); **A. I. Brumaru** („Monitorul de Brașov”, 2001, 2 iulie); **Ionel Popa** („Discobolul”, 2002, nr. 49-50-51); **Horia Poenar** („Piața Literară”, 2002, nr. 16); **Alexandru Goldiş** („Echinox”, 2002, nr. 10-11-12); **Dana Mocanu** („Vatra”, 2002, nr. 8-9); **Alexandru Pintescu** („Convorbiri literare”, 2002, nr. 4); **Angela Moldovan** („Piața literară”, 2002, nr. 19); **Dorin Ștefănescu** („Vatra”, 2002, nr. 8-9); **Dana Nora Nașca** („Conviețuirea”, Seghedin, 2002, nr. 1-2); **Emanuela Tegla**

(„Tribuna”, 2003, nr. 11); **Iulian Boldea** („Familia”, 2003, nr. 3-4); **Marius Nica** („Jurnalul literar”, 2003, nr. 13-16); **Ovidiu Pecican**, („Observatorul cultural”, 2003, nr. 164); **Constantin M. Popa** („Mozaicul”, 2003, nr. 5-6); **Emilian Marcu** („Convorbiri literare”, 2003. nr. 3); **Valentin Marica** („Târnava”, 2003, nr. 1-2-3); **Dan Mănucă** („Convorbiri Literare”, 2003, nr. 10); **Ion Vlad** („Apostrof”, 2003, nr. 11); **Nicolae Rotund** („Tomis”, 2003, nr. 7); **Doina Curticăpeanu** („Vatra”, 2003, nr. 11-12); **Ilinca Domşa** („Echinox”, 2003, nr. 7-12); **Corin Braga** („Steaua”, 2003, nr. 4-5); **Grigore Scarlat** („Viaţa Românească”, 2004, nr. 8-9); **Ilie Rad** („Cuvântul românesc” – Canada, 2004, nr. 238); **Radu Voinescu** („Viaţa Românească”, 2004, nr. 1-2); **George Vulturescu** („Poesis”, 2004, nr. 1-2-3); **Cornel Ungureanu** („Orizont”, 2004, nr.2); **Vasile Chifor** („Euphorion”, 2004, nr. 3-4); **Horia Gârbea** („Ziua literară”, 2004, nr.7-8); **Ion M. Mihai** („Nord literar”, 2004, nr. 7-8); **Mircea M. Diaconu** („Ziua literară”, 2004, 4 decembrie); **Andrei Bodiu** („Observatorul cultural”, 2004, nr. 257); **Nicolae Colceriu** („Antares”, 2005, ianuarie-februarie-martie); **Lăcrămioara Berechet** („Ex Ponto”, 2005, ianuarie-martie); **Carletta Elena Barbu** („Ateneu”, 2005, nr. 6); **Luminiţa Corneanu** („Mozaicul”, 2005, nr. 3-4); **Andrei Terian** („Euphorion”, 2005, nr. 9-10); **Marius Nica** („Jurnalul Literar”, 2005, nr. 5-10). **Iulian Boldea** („Vatra”, 2006, nr. 1-2); **Corin Braga** („Observator cultural”, 2006, nr. 53); **Vasile Spiridon** („Hyperion”, 2006, nr. 3-4); **Andrei Marga** („Apostrof”, 2006, nr. 3); **Dan Eugen Rațiu** („Apostrof”, 2006, nr. 3); **Andrei Terian** („Euphorion”, 2006, nr. 11-12) ; **Emma Tămâianu-Morita** („Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Philologia”, 2006, p. 57-87); **Dorin Ștefănescu** („Vatra”, 2007, nr. 7); **Mircea A. Diaconu** („Convorbiri literare”, 2008,

nr. 3); **Florin Mihăilescu** („Viața românească”, nr. 3-4); **Ștefan Borbely** („Viața românească”, 2008, nr. 6-7); **Călin Teutișan** („Tribuna”, 2008, nr. 138), **Mircea a. Diaconu** („Tribuna”, 2008, nr. 138); **Eleonora Sava** („Tribuna”, 2008, nr. 138); **Virgil Diaconu** („Cafeneaua literară”, 2009, nr. 4); **Călin Crăciun** („Vatra”, 2009, nr. 9-10); **Săluc Horvath** (2010, nr. 3); **Constantin Coroiu** („Cultura”, 2010, nr. 34); **Irina Ungureanu** („Vatra”, 2010, nr. 7); **Ion Mureşan** („Verso”, 2010, nr. 81); **Horia Gârbea** („Luceafărul”, 2010, nr. 28); **Andrea Hedeș** („Mesagerul literar și artistic”, 2010, nr. 7); **Iulian Boldea** („Apostrof”, 2010, nr. 4); **Constantin M. Popa** („Scrisul românesc”, 2010, nr. 7); **Alexandru Ciocan** („Discobolul”, 2010, nr. 151-152-153); **Andrea Hedeş** („Mesagerul literar şi artistic”, 2010, nr. 1-2); **Constantina Raveca Buleu** („Apostrof”, 2010, nr. 9); **Ovidiu Pecican** („Însemnări ieşene”, 2010, nr. 7-8); **Virgil Diaconu** („Cafeneaua literară”, 2010, nr. 10); **Vasile Spiridon** („Hyperion”, 2011, nr. 2-3); **Mihaela Albu** („Carmina Balcanica”, 2011, nr. 1); **Grigore Smeu** („Jurnalul literar”, 2011, nr. 19-24); **Daniela Petroşel** („Convorbiri literare”, 2011, nr. 9); **Dan Mănucă** („Convorbiri literare”, 2012, nr. 11); **Mircea Stâncel** („Discobolul”, 2012, nr. 178-179); **Al. Cistelecan** („Cultura”, 2012, nr. 35); **Mircea Popa** („Tribuna”, 2012, nr. 232); **Aurel Sasu** (Tribuna, 2012, nr. 230) ; **Albu Mihaela** („Ramuri”, 2013, nr. 3); **Constantina Raveca Buleu** („Contemporanul”, 2013, nr. 5).

3. Extrase din periodice:

„*Orientări critice* ... confirmă o vocaţie teoretică evidentă. (...) cartea de faţă fixează câteva jaloane orientative precise, suficiente spre a putea contura un profil distinct.”

Ion Marcoş (1972)

„Partea rezistentă a volumului [*Orientări critice*] este dată de *Conceptul balcanismului literar*, «schiţă cu valoare strict orientativă», sugerând caracterul inadecvat al accepţiilor atributivă şi peiorativă ale *balcanismului*, văzut ca un «concept-imagine» a cărui definire impune «o discuţie sistematică», a «determinărilor extraestetice» şi (...) «estetice» ale acestuia, ca şi de cele opt studii înserate, alături de *Simboluri ale germinaţiei*, în secţiunea *Schiţe de sinteză*."

Al. Dobrescu (1972)

În *Orientări critice* „Mircea Muthu nu are tentaţia punerilor la punct, ispita războiului cu prejudecăţile. El urmează cu onestitate drumul demonstraţiei. «Punerile la punct» le face pentru sine spre a nu greşi, iar nu spre a răsturna idoli."

Constantin Hârlav (1972)

„Studiile lui Mircea Muthu sunt de mare interes pentru oricine caută nu doar lămurirea termenului, atât de des şi uneori fără acoperire folosit, de « balcanism literar », cât marile trăsături ale spiritului literaturii române. „

Mircea Iorgulescu (1972)

„Mircea Muthu are «vocaţia teoretizării» - pentru a-i parafraza titlul unui capitol – şi se simte bine în sferele erudiţiei specializate, printre maldăre (în sensul propriu, nu peiorativ al termenului) de scrieri, cărora le reţine seva şi o transformă în puncte de sprijin ale unei idei personale (sau personalizate) – în cazul de faţă o pledoarie pentru o noţiune care unor spirite confortabile le-ar apărea drept himerică."

Vasile Avram (1977)

„Tocmai pentru că ridică noi întrebări, după ce au dezvăluit aspecte prea puţin întrevăzute anterior, cărţile lui Mircea Muthu se înscriu cu succes în şirul lucrărilor care prefigurează o nouă imagine a istoriei noastre culturale."

Alexandru Duţu (1977)

„... Conceperea balcanismului ca «răscumpărare estetică» a unei drame istorice este o idee cu totul seducătoare, meritând amploarea oricărui efort de consolidare teoretică.”

Ion Istrate (1977)

„Recurgând la o perspectivă metodologică nouă, prea puţin întrebuinţată la noi, Mircea Muthu circumscrie teoretic o coordonată structurală a literaturii române (balcanismul) şi încearcă să-i analizeze implicaţiile istorice şi estetice. (...) Mircea Muthu continuă tradiţia şcolii de cercetare clujeană, ale cărei baze le-a pus cel mai strălucit elev al lui Caracostea, D. Popovici.”

Marin Mincu (1977)

„*Literatura română şi spiritul sud-est european* nu se înscrie în categoria lucrărilor de referinţă doar prin faptul că incită la elucidarea unui concept, ci, mai cu seamă, în virtutea impresionant de serioasei documentaţii, a punerii la contribuţie a unei cantităţi imense de material.”

Dumitru Micu (1977)

„Mircea Muthu este mai aproape de D. Popovici decât alţi reprezentanţi ai şcolii clujene de critică, ce au evoluat spre eseistică sau foiletonistică.”

Mircea Scarlat (1979)

„Nu întâlneşti prea des critici capabili să dovedească o mai serioasă şi mai consecventă insistenţă într-un spaţiu literar strict delimitat. De fapt, consecvenţa şi pasiunea (exemplare) dau o neaşteptată şi binevenită unitate criticii sale, fiecare din cărţile apărute pare o etapă dintr-o sinteză construită cu migală, profesionalism şi cu intenţia secretă de a epuiza toate problemele implicate de fenomenul literar analizat. Este şi cazul ultimului volum *La marginea geometriei* (...)”

Mihai Dragolea (1979)

„El este în fond un transilvan cu disciplina aspră a podişului, printre puţinii care, provenind dintr-o asemenea tipologie, caută a da

erudiţiei culoare şi un anume farmec ideilor «fixe». Există chiar, în momentele «pasionale», inspirate, ale criticului, o senzualitate abstractă a limbajului, «recuperată» din spaţiul de sensibilitate meridional. De fapt, ideea aceasta a recuperării «geometriei» spiritualităţii româneşti reprezintă o constantă a volumului.”

„Impresionantă rămâne la Mircea Muthu maturitatea judecăţilor ; o siguranţă poate ironică dar în aceeaşi măsură patetică, a literaturii care a descoperit că deja la Dimitrie Cantemir « arta disimulării » înseamnă puterea cuvântului recuperator, deci o şansă de a supravieţui în istorie.”

Petru Poantă (1980)

„Meritul lui Mircea Muthu e de a fi propus o perspectivă morfologică exerciţiilor sale docte, care au de câştigat din colaborarea cu un concept generos, chiar dacă definirea acestuia rămâne încă deschisă.”

„Punctul de plecare subiacent al cercetării lui Mircea Muthu, consacrată «balcanismului literar» (...), îl constituie reacţia faţă de concepţia unui spirit european reducţionist.”

Gheorghe Grigurcu (1980; 1987)

„Criticul dobândeşte harul previziunii, intuind în ce sens se va mişca o operă literară, în funcţie de structurile generale ce o condiţionează…Nimic nu poate fi mai mult decât ceea ce este, iar articolele lui Mircea Muthu ne confirmă cu brio acest etern şi elementar adevăr. „

Mihai Coman (1980)

„L’étude de Mircea Muthu ne se propose pas, aux dires de l’auteur même, de faire un *inventaire*, mais d’aborder le balkanisme *impliqué* dans les structures littéraires. Tout en parlant de *séries esthétiques,* il est parfaitement conscient de n’avoir pas épuisé le domaine, mais, notons, que son étude touche aux points fondamentaux du sujet en question. Son essai de donner un statut théotique à un phénomène comme le *balkanisme littéraire,* de relever des *séries esthétiques spécifiquement roumaines* – d’où la nécessité de distinguer entre *balkanité* et *balkanisme,* distinction peut-être

discutable sure le plan de la *terminologie*, mais raisonnable au fond – est vraiment téméraire.”

Alexandra Anastasiu-Popa (1982)

„Încheindu-şi demersul printr-un portret al lui Zarifopol, aşa cum se dezvăluie acesta în «oglinzile» La Rochefoucauld şi Caragiale, M. Muthu izbuteşte să ne prezinte, fie şi-n liniile ei generale, imaginea unuia din cele mai incitante spirite ale istoriei noastre literare moderne.”

I. Cheie-Pantea (1983)

„Eseul lui Mircea Muthu despre Paul Zarifopol e convingător şi incitant, fiind în acelaşi timp un act de restituţie necesar realizării unei imagini de ansamblu asupra diversităţii criticii româneşti.”

Valentin Taşcu (1983)

„*Paul Zarifopol între fragment şi construcţie* (1982) aduce aceeaşi supleţe a argumentării şi manifestă aceeaşi recognoscibilă dezinvoltură a demersului critic în cadrul căruia totul tinde să se armonizeze, fără verbiaj ori enclave stilistice reziduale, dar mizând pe *memorabilitatea* formularistică a frazei, pe retorica frapantă a fragmentului întotdeauna integrat (subteran sau la suprafaţă) globalităţii.”

Cristian Moraru (1983)

„M. Muthu în volumul de articole *La marginea geometriei* (1979) şi-a strâns numeroase colaborări risipite prin periodice sub marca definitorie a «fragmentului» şi «construcţiei» [regăsibile în eseul despre Paul Zarifopol]. Fragmentul pregăteşte, revesteşte construcţia, se revanşează reprezentându-l într-o opţiune rotunjită, finită, explicită.”

Henri Zalis (1983)

„Organizat metodic, făcând demonstraţia unei temeinice rigori analitice a demersului critic, studiul consacrat lui Paul Zarifopol de către Mircea Muthu se impune la ora actuală ca unul dintre cele mai îndrăzneţe şi mai polemice în valorificarea superioară a moştenirii ideatice pe care un teoretician de asemenea talie ne-o lasă.”

„Cartea lui Mircea Muthu este în totul o abilă demonstraţie pentru impunerea necesităţii unor conexiuni culturale din zona geografică (şi istorică) a sud-estului european, căutând astfel a defini, prin aplicaţia analitică la detaliul semnificativ – sugerând o proiecţie de ansamblu, sintetică, la care, în fond, lucrează –, printr-un demers teoretic şi tipologic, specificul spiritualităţii româneşti din perspectiva noilor interpretări balcanologice.”

Constantin Cubleşan (1983; 1989)

„Între La Rochefoucauld şi Caragiale, între fineţe şi geometrie, între fragmentarism şi sistem, Paul Zarifopol poartă, în viziunea lui Mircea Muthu, aura destinului acelui barbian *Nastratin Hogea la Isarlâk*. Acesta este ultimul şi cel mai grav acord al încercării sale de *portret dedus*.”

„... marele merit al lucrării lui Mircea Muthu este că ea reuşeşte să construiască o imagine absolut coerentă a reflexului specific pe care cele două genii tutelare l-au aflat în spiritul criticului. Demersul cercetătorului clujean vădeşte, în acelaşi timp, o cumpănită balanţă între fineţe şi geometrie.”

Dumitru Radu Popa (1983)

„Critica lui Zarifopol nu se limitează (cum nu s-a limitat nici cea a lui Maiorescu) la sfera literaturii, ci priveşte fenomenul românesc ca atare. Mircea Muthu ne ajută să-l înţelegem şi să ne înţelegem.”

Al. Zub (1986)

„Dacă Virgil Cândea sau Alexandru Duţu, înaintaşii şi pildele vii ale lui Mircea Muthu erau interesaţi de perioadele vechi, studiind spaţiul sud-est european dintr-o perspectivă care, nu odată, punea în paranteze literatura, Mircea Muthu este interesat, în primul rând, de operele literare. Este primul, în orice caz, între foarte puţinii cercetători de azi, care citește, lângă literatura română, literaturile albaneză, bulgară, neogreacă, informat fiind şi pentru cele arabe, muntenegrene, croate.”

„Mircea Muthu se întoarce la Blaga după ce studiase sud-estul european într-un număr de cărţi, câteva esenţiale pentru înţelegerea

acestei geografii culturale, dar şi după ce, în alte studii, impecabil documentate, se dovedea preocupat de fizionomia şi valorile Europei Centrale. Studiile sale despre Blaga sunt fundamentale. Observaţia că Blaga a axiomatizat starea lui *între* pune în valoare afirmaţia blagiană că «noi nu ne găsim nici în apus, nici la soare răsare: noi suntem unde suntem: cu toţi vecinii noştri împreună pe un pământ de cumpănă.” „Insistând asupra unui operator important, definitoriu pentru acest tip de cercetare (*între*!) Mircea Muthu realizează o trilogie peste care va fi greu să se treacă atunci când vrem şi dacă vrem să înţelegem Balcanii, Europa Centrală, spiritul european.”

Cornel Ungureanu (1986; 2001; 2004)

„Spirit laborios, preocupat să pună şi să rezolve pe un spaţiu foarte restrâns cât mai multe probleme (...), Mircea Muthu nu este un cercetător nici foarte uşor de prezentat, nici – mai ales – de rezumat. Reluat cu atenţie şi cu răbdarea necesară importanţei temelor discutate, autorul se dovedeşte substanţial şi instructiv.”

Adrian Marino (1987)

„Mircea Muthu vădeşte profunzime a observaţiei critice propriu-zise şi o remarcabilă capacitate asociativă pe care îşi bazează, practic, demersul comparatist.”

Laurenţiu Ulici (1987)

„O contribuţie de seamă la efortul global de circumscriere a fenomenului românesc în cadrul culturilor din sud-estul Europei.”

Zoe Dumitrescu-Buşulenga (1987)

„Autorul răscoleşte după aur şi splendoare în baia de sânge şi scrum de cinci veacuri a răsăritului Europei, cum numeşte Dostoievski noaptea otomană aşezată peste noi. Există în toată literatura ţărilor balcanice, afirmă cercetătorul clujean, o obsesie de nedesluşit a Bizanţului… „

Ioan Alexandru (1987)

În *Alchimia mileniului* „[c]onfruntarea dintre cele *trei puncte* şi *punctul zero,* altfel spus: dintre antropocentrismul European şi

cosmocentrismul oriental, poate fi ilustrată printr-un demers critic bazat pe cuceririle comparatismului estetic, de pe urma căruia rezultă o analiză conjugată, literară şi plastică, în acelaşi timp: - *imaginea şi cuvântul ca unitate*."

I. Ardeleanu (1989)

„Fără să vrea să se substituie specialiştilor (slavişti, orientalişti, elenişti etc.), Mircea Muthu ne propune o viziune sobră şi convingătoare asupra unui spaţiu cultural de multiple interferenţe… [El] are, între criticii şi istoricii literari din generaţia sa, meritul (şi avantajul) deloc neglijabil de a uni preocupările de estetică şi filosofia culturii cu cele de critic propriu-zis al operelor literare. El şi-a circumscris un domeniu de studiu asupra căruia revine cu o constanţă şi o competenţă demne de toată atenţia. „

Marian Papahagi (1989)

„Aparent independente, cărţile lui Mircea Muthu cresc, de fapt, una din alta, generându-şi arborescent temele şi păstrând între ele, pe de o parte, un raport de relativă autonomie, iar pe de alta o rigoare de construcţie organică. „

„Reflex discret al reveriilor sau melancoliilor de cărturar, poezia lui Mircea Muthu e din cea de rafinament intelectual, cu subtil şi încărcat substrat livresc ce o leagă, aluziv sau direct, de o concentrată serie de poeţi de elecţiune."

Al. Cistelecan (1990; 2012)

„*Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului* e o carte de referinţă în bibliografia critică rebreniană, o carte de care nu se va putea face abstracţie, daca se va încerca apropierea de universul complex, fascinant al autorului lui *Ion*."

„În ansamblul creaţiei lui Mircea Muthu, efortul sintetic, implicat în preocupările sale de estetică şi literatură comparată se îmbină cu exerciţiul analitic de o incontestabilă pregnanţă şi competenţă, opera sa critică primind astfel o conformaţie unitară în ciuda diversităţii ei."

„Vocaţia sintezei, aspiraţia spre un benefic orizont interdisciplinar, asumarea funcţiei soteriologice a cuvântului scris şi

relevarea şanselor lecturii şi comunicării literare de autodefinire şi întemeiere a reliefului spiritual al fiinţei într-o lume acaparată tot mai mult de *imagine* – sunt doar câteva dintre reperele tematice care articulează structural [*Ochiul lui Osiris*] în care regăsim (auto)portretul spiritual al unuia dintre cei mai înzestraţi critici literari şi teoreticieni ai literaturii de astăzi."

Iulian Boldea (1994; 2003; 2010)

„Poezia lui Mircea Muthu caligrafiază nu atât o cifră rotundă în laboratorul de creaţie, cât o stare de jubilaţie lirică a unui spirit fertil în căutările lui. Să credem că volumul acesta, *Esenţe*, marchează pentru cercetătorul Mircea Muthu şi o recuperare a scrisului ca povară frumos purtată în spaţiul Poeziei."

Cornel Munteanu (1994)

„Subtil şi provocator, eseul D-lui Mircea Muthu despre Liviu Rebreanu are meritul de a ne fi restituit o imagine mai puţin convenţională despre marele romancier."

„Cărţile lui Mircea Muthu constituie una dintre cele mai temeinice şi mai serioase lucrări de sinteză balcanologică din câte avem."

Liviu Petrescu (1994)

„Conceptul de critică universitară poate fi ilustrat desăvârşit prin opera critică a lui Mircea Muthu. Este unul dintre puţinele cazuri ale criticii literare româneşti de astăzi care a reuşit să depăşească etererogenitatea, fragmentarismul şi improvizaţia, construind şi impunând o structură unitară, cu neputinţă de confundat. Unitatea tematică, metodică şi stilistică a cărţilor sale de până acum este cu atât mai uimitoare cu cât ea este rezultatul contribuţiei a cel puţin trei modalităţi distincte şi bine conturate de abordare a fenomenului literar: cea a teoreticianului, a comparatistului şi a filosofului culturii".

„*Călcâiul lui Delacroix*, un exemplar tur de forţă al criticii interferenţelor, conturează şi impune, alături de secţiunile corespunzătoare din *Alchimia mileniului* şi *Cântecul lui Leonardo*, un nucleu unitar cu certă valoare de reper pentru viitoarele studii

interdisciplinare spre care va trebui să se îndrepte, inevitabil, şi critica românească."

Mircea Benţea (1995; 1996)

„Odată cu eseurile critice din *Cântecul lui Leonardo*, Mircea Muthu readuce în câmpul meditaţiei culturale şi estetice discutarea câtorva dintre diversele relaţii Orient-Occident – o adevărată obsesie a istoricilor mentalităţilor şi a tipologiei culturale, acum când occidentalismul şi europocentrismul sunt chemate la masa verde pentru recunoaşterea şi validarea, din perspectivă interdisciplinară, a culturilor şi civilizaţiilor ignorate, considerate cel mult «exotice»."

„Prospecţiunile lui Mircea Muthu în orizontul criticologiei, al teoriei literare şi al esteticii se dovedesc nu numai complementare, ci şi convergente în finalitatea lor triplă: valorizatoare, ordonatoare şi integratoare."

Vasile Spiridon (1995; 2006)

În „imaginea lui Liviu Rebreanu (...) autorul nu a dat o «fotografie» a scriitorului sau a omului, ci un «portret» cu toată complexitatea sa, cuprinzându-se aici şi ceea ce «mişcă» dincolo de suportul material."

Adrian Tudurachi (1995)

„Melanj de studii, de reflecţii, de notaţii ale unui eu sedus de concertul artelor şi deţinător al unui inepuizabil muzeu de referinţe ce fac, desigur, deliciul oricărui spirit erudit, dar îngăduie, totodată şi popasul prin lungile săli ale amatorului ce-şi are, la rândul său punctele proprii de reper, *Călcâiul lui Delacroix* propune unghiuri inedite acelei nesăţionase hermeneutici care nu crede în moartea de pe urmă a lecturii."

Barbu Cioculescu (1996)

„Ulrich Weisstein atrăgea atenţia asupra necesităţii de a explora rezultatele *oglindirii reciproce* dintre arte. Nu ştiu cât de familiare i-au fost lui Mircea Muthu premisele teoretice ale acestui nou tip de demers critic, dar cartea lui, *Alchimia mileniului* (1989), era orientată în acest sens, iar volumul de eseuri *Călcâiul lui*

Delacroix (1996), confirmă această preocupare prin rezultate tot mai credibile. În toate aceste cazuri, antropologia culturală şi filosofia culturii conferă un relief foarte pregnant *interferenţelor dintre arte*. Exemplele recoltate de Mircea Muthu provin din epoci şi genuri artistice diferite. (...) Dacă Herder pledase în vremea sa pentru critica poeziei prin poezie şi a romanului prin roman, Mircea Muthu se dovedeşte a fi un iscusit şi erudit practician al literaturii unei arte prin altele.”

Romul Munteanu (1996)

„Rezultă fără îndoială un alt Rebreanu, ca şi necunoscut înainte, dar un Rebreanu autentic şi nu mai puţin credibil: acel Rebreanu mereu identic cu sine, care se dezvăluie parcă singur, din interior («par lui-même»). Gândit în perspectiva conceptului hegelian de «totalitate», mai exact «în condiţiile pierdutei totalităţi», *organicul* rebrenian e o formulă complexă de compensaţie în plan artistic, adică materializată epic în cultul pentru arhitectura şi coerenţa romanelor sale. (...) În subsidiar e vorba de o redimensionare a imaginii critice rebreniene în baza unor criterii strict imanente operei, care se regăsesc pe deplin în «paradoxul organicului», marele nostru romancier refuzând orice model mimetic pur exterior.”

Cornel Moraru (1997)

„Mircea Muthu propune un model al circularităţii coextensive ordonând pe patru paliere «constantele» ce sintetizează unitatea în diversitate a sud-estului european: «constantele antropo-geografice», «comunitatea de destin istoric de natură socio-economică, religioasă, politică şi culturală», «specificitatea dialogului Orient-Occident» şi, un ultim palier, de natură reflexivă, referitor la «statutul lui *între* al sud-est europeanului».” „Mircea Muthu, demitizând tagma cercetătorilor rezonabili «specializaţi» în teme neutre şi sigure, dă numele unui concept cu potenţial exploziv obligându-l să-şi divulge definiţia.”

Constantin M. Popa (2000; 2003)

„Sunt tentată să spun, la capătul lecturii cărţii lui Mircea Muthu ... că românului, est european fiind, neutralitatea îi era refuzată. Căci ambigenul *între* înseamnă mai degrabă *şi – şi* decât *nici – nici*, intervalul de la care se revendică şi pe care îl locuieşte nu este un spaţiu gol, ci *plin* de amândouă. Iar această întâmplare s-ar putea transforma într-o şansă.”

Irina Petraş (2000)

„După un sfert de veac de căutări şi cercetări aprofundate în domeniu, lui Mircea Muthu nu poate să nu-i revină meritul unei asemenea victorii exegetice.”

Florin Mihăilescu (2000)

„Atunci când descompune viziunea filosofului Blaga referitoare la incidenţa dintre răsărit şi romanitate, Mircea Muthu are marele merit de a privi cu luciditate şi spirit critic *Anschauung*-ul celui mai reprezentativ gânditor din spaţiul românesc. Suntem deci în faţa unei abordări serioase, piesă indispensabilă în orice exegeză Lucian Blaga care doreşte să se respecte.”

Valentin Protopopescu (2000)

„Citită în ansamblu, opera lui Mircea Muthu, evident ştiinţifică, document de istorie şi geografie, din perspectivă economică, politică, religioasă şi literară, în ultimă instanţă, o cercetare interdisciplinară, poate apărea şi ca o transpunere în ficţiune, chiar dacă afirmaţia are şanse de a-l şoca pe autor… Mircea Muthu realizează o pledoarie pentru integrarea ritmurilor şi pulsaţiilor seculare ale sud-estului european la înţelegerea tendinţelor contemporane de gândire.”

Cornelia Ştefănescu (2000)

„Carte politică fără a avea câtuşi de puţin de a face cu politicul, *Balcanologia* se integrează unui militantism estetic. Omul din Balcani îşi susţine cauza artistic, doreşte să se alăture pe uşa culturii unei Europe căreia Sud-Estul îi apare ca o alteritate dorită.”

Alexandru Goldiş (2002)

„Cartea lui Mircea Muthu, o carte prin excelenţă roditoare (...) şi exemplară, adăugăm, întrucât ea şlefuieşte pănâ la strălucirea ultimului detaliu feţele «cosmoidului» blagian. Prin punerea inedită în valoare a nervurilor sale esenţiale, ea înfăţişează creaţia lui Blaga drept un vast palimpsest dincolo de care se întrezăreşte lumina ec-statică a Răsăritului."

„M. Muthu înscrie întregul său demers despre balcanismul literar românesc în orizontul larg european. Este o adevărată lecţie de adâncă înţelegere a paradoxurilor ce subminează încă spiritul european, căci dincolo de stările tensionale generate de clişeele negative, cultura este poate cea mai în măsură să asigure întâlnirea cu alteritatea, de a realiza *puntea* între civilizaţii. Pe această cale, balcanitatea va îmbogăţi europenitatea, în sensul bun al unui echilibru instabil. Tocmai de aceea, o discuţie consacrată «aportului real pe care Sud-Estul e capabil să-l aibă în concertul european de mâine e menită, credem, să limpezească – prin eforturi conjugate – desenul complicat al Europei de Sud-Est»."

Dorin Ştefănescu (2002; 2007)

„Balcanismul literar românesc se înscrie în categoria lucrărilor fundamentale de sinteză, care deschid drum unor detalieri viitoare."

Dan Mănucă (2003)

„Avem să recunoaştem în Mircea Muthu un cercetător consacrat unui spaţiu şi unei culturi ce-şi afirmă, sub specia meditaţiei şi a creaţiei, deplina existenţă; e un merit incontestabil şi un demers în totul remarcabil."

Ion Vlad (2003)

„Mircea Muthu aduce în sfera balcanologiei noastre, reprezentată covârşitor de istorici, punctul de vedere al esteticianului temeinic orientat şi în spaţiul istoriei şi criticii literare/ de artă."

Doina Curticăpeanu (2003)

„Demersul lui Mircea Muthu are ambiţia de a impune un concept morfologic, de aceeaşi amploare cu cele, să spunem, de

Renaştere sau Baroc, şi de a topografia un spaţiu cultural şi imaginar, cel al Sud-estului european."

Corin Braga (2003)

„Ceea ce oferă trilogia este, mai ales, tentativa de a asambla sub semnul preluării din unghiul criticii şi istoriei literare, ca şi din acela al esteticii, diverse categorii subsumabile balcanismului – către care se îndreaptă preferinţa deschisă a autorului – şi o discutare critică a textelor beletristice majore din Balcani (cu includerea României în această provincie a imaginarului)."

„Rămâne paradigmatică însă pentru activitatea literară a constructorului Mircea Muthu ambiţia de a aduce sub aceeaşi cupolă cuvântul şi imaginea. Ochiul lui Osiris este, astfel, chemat să prezideze, cu vigilenţa lui metafizică, atât întâlnirea acestor două registre ale creativităţii şi receptivităţii proprii, cât şi să vegheze apotropaic pacea unor teritorii ale simţurilor, sensibilităţii estetice şi ale unei poetici proprii, din care neobositul autor îşi alimentează de decenii prestaţia bogată, perseverentă."

Ovidiu Pecican (2003; 2010)

„Trilogia Balcanismul literar românesc (Editura Dacia, 2003) face parte dintre acele lucrări care marchează negreşit istoria culturală a unui popor. Ea exprimă, pe de-o parte, complexitatea şi ramificaţiile problemei, pe de alta, erudiţia vastă şi ageră a cărturarului. (...) Autorul a pus metoda comparatistă într-o ecuaţie mai complexă şi mai fertilă, aceea prin care se descriu şi se interpretează permanenţele imaginarului în legătură cu resorturile lor psiho-istorice, urmărindu-se rezultanta ce configurează un univers creativ specific, în cazul de faţă acela al spaţiului balcanic."

Radu Voinescu (2004)

„Există în poezia lui Mircea Muthu obsesia, purificată de orice stridenţă, a morţii. (...) în permanenţă, însă, ea e dublată de o restaurare a sensului. Încă din prima poezie a volumului, *albia de cuvinte moarte* e dublată de *respiraţia calmă a Oceanului*. Poate că acesta este şi motivul pentru care imaginarul se structurează în aşa fel încât articulează un câmp metaforic al trecerii."

„Balcanii propun şansa spaţiului unde «civilizaţiile se ating». Acesta este, în fapt, mesajul optimist al studiilor lui Mircea Muthu, care refuză să accepte că occidentalul poate să-şi bage asemenea struţului capul în nisip. Există, aşadar, un optimism care priveşte metoda comparatismului (Mircea Muthu trăieşte cu speranţa unui «comparatism pe verticală, destinat să caute nu atât invarianţii de tot felul, cât, mai degrabă, să explice mai pertinent, mai convingător întemeierea ontologică a faptului de artă»), aşa cum există acest optimism al înţelegerii Balcanilor. În spatele acestui optimism, neliniştea celui care cunoaşte reticenţele centrului în a-li ceda din autoritate.”

Mircea A. Diaconu (2004; 2008)

„Studiul lui Mircea Muthu este mai mult decât o *ipoteză de lucru*, cum cu elegantă modestie şi-l intitulează, oferind o panoramare exactă şi expresivă a unui fenomen (nu numai literar) complex şi dinamic, din perspectiva şi cu instrumentele cercetătorului modern, extrem de laborios, pertinent şi sensibil la rezonanţa intelectuală a sintagmei şi judecăţii critice.”

Vasile Chifor (2004)

„Unul dintre locurile pe care imaginarul poetic al lui Mircea Muthu îl ilustrează recurent este Alexandria, spaţiu al memoriei, ca în *scribul*, dar şi spaţiul al poeziei, ca în *remember*. Al doilea poem reflectă modelul livresc al nostalgiei sudului, poezia lui Kavafis.”

Andrei Bodiu (2005)

„Adăugăm erudiţia aiuritoare a profesorului universitar Mircea Muthu, precum şi florilegiul metodelor de cercetare (comparatistică, tematologie, imagologie, studiul mentalităţilor), putem observa complexitatea perspectivei din care se circumscrie riguros, obiectiv, o tipologie a lui «homo balcanicus», din sinteza salutară a informaţiilor istorice, geografice, etnice, politice, culturale, care au rezultat de-a lungul timpului din confluenţa istorică a Bizanţului, a Imperiului Otoman şi a Europei de vest.”

Lăcrămioara Berechet (2005)

„Studiile de balcanologie ale lui Mircea Muthu creează, pentru cine are urechi de auzit, acea deschidere a minţii reală despre care vorbea Allan Bloom în *The Closing of the American Mind*, constând în cunoaşterea în profunzime a altor culturi şi modalităţi de a-fi-în-lume, în acceptarea şi asimilarea acestora, în sensul de a admite că alte comunităţi şi alţi indivizi pot avea alte raportări la univers decât a ta proprie şi că asta este *în regulă*.”

Luminiţa Corneanu (2005)

„Cronograf al tradiţiilor balcanice, sondor pe mari platforme disciplinare şi hermeneut de nădejde al gramaticilor culturale, Mircea Muthu reuşeşte să prefacă o temă ce părea compromisă pe vecie într-o meditaţie profundă asupra destinului culturii şi societăţii româneşti.”

„*Studii de estetică românească* alcătuiesc o sinteză erudită şi pertinentă care probează nu numai existenţa, ci şi persistenţa unei tradiţii autohtone în domeniu.”

Andrei Terian (2005; 2006)

„Diagnosticului privind «moartea esteticii», Mircea Muthu îi opune previziunea unei regenerări a disciplinei, criza de legitimare a artei postmoderne impunând nu dispariţia tuturor instrumentelor, ci crearea unei «armături categoriale» noi.”

Corin Braga (2006)

„Ca procedură generală, arheologia sa estetică e fidelă unei strategii discursive exersate pe trei paliere – analitic, contextual, tipologic – pe întreg parcursul volumului. Calităţile scrisului său sunt claritatea argumentării şi precizia concluzivă, ce ţin de spiritul său analitic, capabil a se exersa cu economie de mijloace pe parcursul câtorva pagini, şi de simţul sintezei, ce îi permite să condenseze cu abilitate esenţa într-o formulă sintetică, adeseori chiar din titlu.”

Dan-Eugen Raţiu (2006)

„Înţelegerea «balcanismului ca răscumpărare estetică a unei drame colective» face din sinteza lui Mircea Muthu o grilă explicativă pentru umanismul histrionic al popoarelor din spaţiul

dintre Adriatică, Bizanţ şi Carpaţi: aici, histrionismul estetizant a fost un mod de a domestici istoria, transformând-o eufemizant în anecdotă. Sensul este exact invers aceluia pe care i-l atribuia esteticului Nietzsche, Mircea Muthu sugerând şi aici un model explicativ tulburător prin însăşi veselia melancolică, suicidară pe care o conţine."

Ştefan Borbely (2008)

„*Alchimia mileniului* (...) reprezintă o placă turnantă între cărţile care o precedă şi cele care îi urmează. Paginile sale relevă o întreagă cultură continentală, aşezată de două milenii pe principii ale coerenţei, ce se reclamă citite şi înţelese."

Călin Teutişan (2008)

„[S]tudiul balcanologic al lui Mircea Muthu (...) îşi regăseşte (...) un mare grad de viabilitate tocmai prin contestaţiile care i se ridică în faţă, în special prin Eugen Negrici şi Constantin Ciopraga. Pe cât sunt acestea de eluante (Eugen Negrici e chiar (...) de un radicalism absolut), pe atât conceptul balcanismului literar se dezvăluie mai solid, cu toate nevoile lui de nuanţare, dând seama de o componentă importantă a viziunii autohtone şi totodată Sud-Est europene asupra lumii."

Călin Crăciun (2009)

„Atitudini spirituale gemelare, *umilinţa* şi *orgoliul* marchează tonalitatea fiecărui interviu recuperat în *Ochiul lui Osiris*, acompaniind perfect luciditatea obiectivă a intelectualului care răspunde, nu de puţine ori, la întrebări incomode despre politică, istorie, universitate sau literatură."

Constantina Raveca Buleu (2010)

„«Ardelean sută la sută», cum însuşi se simte, aş spune se legitimează, Mircea Muthu e de o consecvenţă exemplară privind atât temele cercetărilor şi analizelor sale în domenii precum estetica, morfologia culturii şi, fireşte, balcanologia, cât şi ideile pe care le-a formulat şi le-a susţinut în studiile, eseurile, articolele publicate de-a lungul mai multor decenii. «Ochiul lui Osiris» atestă, între altele,

tocmai această consecvenţă şi este, în fond, un autoportret al omului şi intelectualului.”

Constantin Coroiu (2010)

„Alegându-şi în *ochiul lui Osiris* (cel care, ne aminteşte exegetul, citându-l pe Plutarh, înseamnă «cel cu mulţi ochi») o posibilă tutelă pentru «memoria-girofar a criticului», Mircea Muthu îşi afirmă, neobosit, încrederea în «regalitatea textului». Ochiul său iubitor de carte crede aşadar până la capăt, inversând formularea lui Kant, în faptul că, «graţie paginii manuscrise ori tipărite, „cerul înstelat” se află în mine».”

Irina Ungureanu (2010)

„*Bibliografia* lui Mircea Muthu (...) reprezintă ultimul mare gest polemic menit să ne scoată, printr-un discurs identitar coerent, de sub ceea ce E. Cioran numea, pe nedrept, *blestemul spiritului bizantin*.”

Aurel Sasu (2012)

„Ne bucură faptul că avem la îndemână un instrument de lucru de cea mai mare importanţă pentru literatura comparată şi pentru raporturile noastre cu spaţiul balcanic, lucru care nu este de ici-colo, ci un mare pas înainte în cunoaşterea unui domeniu de mare atractivitate pentru specialişti şi o invitaţie fermă spre o cercetare sistematică şi de anvergură a domeniului, aşa cum ne-a obişnuit chiar autorul salutarei lucrări de faţă.”

„Latura modernă a cercetărilor lui, limbajul critic elevat, de o deosebită intelectualitate, cu răsuciri fine spre un interior poetic, dar lăsându-se strâns în chingile unei gândiri proiective bine articulate descoperă în el un spirit de sinteză şi un observator avizat al fenomenului, cel mai bun şi cel mai strălucit apărător al unui câmp de cercetare pe cât de complicat, pe atât de incitant.”

„Imaginarul său spectaculos îl propulsează pe acest veritabil specialist într-un domeniu foarte pretenţios în falanga de aur a criticii universitare româneşti de înaltă ţinută academică.”

Mircea Popa (2012; 2013)

ADDENDA

1. Fişă bio-bibliografică

MUTHU, Mircea, n. la 1.01.1944, Iernut (jud. Mureş). Fiul lui Emil Muthu şi al Olimpiei (n. Lupşa). Profesor, comparatist şi critic literar. Absolvent al Liceului teoretic „Timotei Cipariu” din Dumbrăveni (1960) şi al Facultăţii de Filologie a Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj (1967). Doctor al Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj (1976) cu o teză de balcanologie. Preparator (1968-1972), asistent (1972-1984), lector (1984-1990), conferenţiar (1990-1993) şi profesor (din 1993) la Catedra de literatura română, comparată şi teorie literară a Facultăţii de Litere din Cluj. Decan al Facultăţii de Litere (1992-1996), prorector al Universităţii „Babeş-Bolyai” din Cluj (1996-2002), rector interimar (1998-1999). Lector de limbă şi civilizaţie românească la Universitatea din Saint-Etienne (Franţa), între anii 1976-1979. Membru titular al Ascociaţiei „Jules Roumains” (din 1978) şi al Asociation internationale des Etudes Sud-Est Européennes (din 1987). Debut în „Tribuna” (1967). Colaborator la toate revistele importante din ţară, la care se adaugă „Bizantinoslavica”, „Etudes Balkaniques”, „Synthesis. Revue des Etudes Sud-Est Europeenes”, „South-East Monitor” etc. Premii: Premiul Asociaţiei Scriitorilor din Cluj (1993), Premiul de critică literară la Salonul Internaţional de Carte, Oradea (1998, 2000) şi Premiul Uniunii Scriitorilor (2002). A îngrijit mai multe ediţii (Anton Pann, Liviu Rebreanu, Henri Jacquier, Radu Stanca, Eugeniu Sperantia etc.). Coautor la numeroase volume colective.

Opera: Orientări critice¸ Cluj, 1972; *Literatura română şi spiritul sud-est european*¸ Bucureşti, 1976; *La marginea geometriei*, Cluj-Napoca, 1979; *Paul Zarifopol între fragment şi construcţie*, Bucureşti, 1982; *Permanenţe literare româneşti din perspectivă comparată*, Bucureşti, 1986; *Alchimia mileniului*, Bucureşti, 1989; *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului*, Cluj-Napoca, 1993; *Cântecul lui Leonardo*¸ Bucureşti, 1995; *Călcâiul lui Delacroix*, Bucureşti, 1996; *Făt-Frumos şi vremea uitată* (în colab. cu Mariana Muthu), Bucureşti, 1998; *Dinspre Sud-Est*, Bucureşti, 1999; *Lucian Blaga-dimensiuni răsăritene*, Piteşti, 2000; *Du coté du Sud-Est* (trad.

în franc. de Rodica Baconski), Cluj-Napoca, 2001; *Balcanologie*, I, Cluj-Napoca, 2002; *Balcanismul literar românesc.* I. *Etapele istorice ale conceptului*; II *Permanenţe literare sud-est europene;* III. *Balcanitate şi balcanism literar*, Cluj-Napoca, 2002; *Balcanologie II*, Bucureşti, 2004; *Studii de estetică românească,* Cluj-Napoca, 2005; *Alchimia mileniului. Interferențe culturale,* ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, 2008; *Balcanologie*, vol. III, Cluj-Napoca, 2008; *Ochiul lui Osiris*. Dialoguri, Cluj-Napoca, 2010; *Europa de Sud-Est în memoria culturală românească. Bibliografie*, Editura Academiei Române, 2011; *Panoramic sud-est european. Interferenţe culturale*, Cluj-Napoca, 2012; *Repere culturale transilvane*, Cluj-Napoca, 2013. Volume de versuri: *Esenţe*, Cluj-Napoca, 1994; *Grafii*, Cluj-Napoca, 2004; *Trepte*, Cluj-Napoca, 2013.

Referinţe critice (selectiv): Al. Dobrescu, în „Convorbiri literare”, nr. 20, 1972; Adrian Marino, în „Tribuna”, nr. 3, 1973; D. Micu, în „Contemporanul”, nr. 21, 1977; Marin Mincu, în „Amfiteatru”, nr. 9, 1977; Mircea Anghelescu, în „Luceafărul”, nr. 12, 1977; Mircea Scarlat, în „Contemporanul”, nr. 43, 1979; Nae Antonescu, în „Transilvania”, nr. 3, 1983; I. Cheie-Pantea, în „Orizont”, nr. 13, 1983; Gh. Grigurcu, *Între critici*, 1983; Marian Papahagi, în „Tribuna”, nr. 49, 1986; Cornel Ungureanu, în „Orizont”, nr. 51, 1986; Liviu Petrescu, în „Steaua”, nr. 1, 1987; Mircea Popa, în „Luceafărul”, nr. 4, 1987; Laurenţiu Ulici, în „Contemporanul”, nr. 44, 1987; Constantin Cubleşan, în „Luceafărul”, nr. 28, 1989; Iulian Boldea, în „Vatra”, nr. 6, 1994; Ştefan Borbely, în „Apostrof”, nr. 3-4, 1994; Liviu Petrescu, în „Steaua”, nr. 4-5, 1994; Barbu Cioculescu, în „Jurnalul literar”, nr. 25-32, 1996; Romul Munteanu, în „Luceafărul”, nr. 32, 1996; Cornel Moraru, în „Vatra”, nr. 2, 1997; Doina Curticăpeanu, în „Familia”, nr. 12, 1998; Irina Petraş, în „Apostrof”, nr. 5, 1999; Dan Mănucă, în „Convorbiri literare”, nr. 5, 2000; Corin Braga, în „Steaua”, nr. 4-5; 2003; Constantin M. Popa, în „Mozaic”, nr. 5-6, 2003; Iulian Boldea, *Vârstele criticii*, 2005; Constantin M. Popa, *Lecţia lui Cicero*, 2005; Andrei Terian, în „Euphorion”, nr. 9-10, 2005; Raul Botha, în „Steaua”, nr. 4-5, 2006; Corin Braga, în „Observator cultural”, nr. 53/2006; Florin Mihăilescu, în „Viața românească”, nr. 6-7, 2006; Irina Petraș, *Teme și digresiuni*, 2006; Dorin Ștefănescu, în „Vatra”,

nr. 7, 2007; Ion Vlad, *Orizonturile lecturii*, 2007; Irina Petraş, *Literatura română contemporană. O panoramă*, Bucureşti, 2008; Călin Crăciun, în „Vatra”, nr. 9-40, 2009; Iulian Boldea, în „Contemporanul – ideea europeană”, nr. 10/2010; Ştefan Borbely, *Existenţa diafană*, 2011; Ovidiu Pecican, *Acorduri şi dezacorduri critice. Întâmpinări şi comentarii*, 2012.

2. Dialog cu Mircea MUTHU

„Am fost atras de la început de orizonturi interdisciplinare”

- *Stimate domnule profesor Mircea Muthu, ce a reprezentat pentru dumneavoastră şcoala? Au existat, de-a lungul timpului, dascăli care şi-au pus amprenta asupra formării şi modelării copilului şi adolescentului fascinat de lumina cunoaşterii?*

- Este, de la început, o întrebare derutantă, cel puţin pentru mine. Să mă explic: şcoala a fost un fel de refugiu, în condiţiile în care tatăl meu a fost ridicat, în plină noapte, dus la Bicaz, apoi la Canal doar pentru faptul ca a fost avocat, fără partid, numai pentru terorizarea celor din comuna noastră (Iernut), ca să se înscrie în Gospodăria Agricolă Colectivă, parte integrantă, la vremea aceea, din aşa-numita Regiune Mureş Autonomă Maghiară. M-am refugiat în lectură, cu mine nu se mai juca nimeni, iar la Dumbrăveni - unde am terminat şcoala primară şi cursurile Liceului „Timotei Cipariu” - am avut într-adevăr norocul să întâlnesc dascăli memorabili, unii dintre aceştia avuseseră Domiciliul Obligatoriu pe buletin (prof. Ioan Domnariu), masaţi fiind - spre supraveghere - în Dumbrăveni - altădată o enclavă armenească, ca şi Gherla. Or, “lumina cunoaşterii”, cum spuneţi, a venit mai ales din partea ştiinţelor exacte (chimia organică, matematica, astronomia dar şi Bazele Darwinismului) /am terminat secţia reală/ cu oameni excepţionali, în vârstă şi mai tineri, care au alcătuit un grup, atmosferizaţi de profesorii Domnariu (literatură română), D-na Popa (franceza) etc. – aceiaşi care i-au „şcolit” pe un Teohar Mihadaş, pe universitarii Octavian Schiau, Monica Lazăr etc. Mai târziu, în studenţie, am avut totuşi un model prezent prin cărțile sale: D. Popovici.

- *Care a fost cea dintâi manifestare critică a dumneavoastră şi în ce context social şi istoric s-a produs?*

- Am început cu recenzii în „Steaua” prin anii 65 sau 66, ţin minte ca am scris o astfel de prezentare la romanul, tradus, al lui Allan Sillitoe, *Sâmbătă seara, duminică dimineaţa*. A urmat apoi primul articol (*Simboluri ale germinaţiei în poezia interbelică*), publicat în 1967, în numărul din *Tribuna* care consemna moartea lui Tudor Arghezi şi, în sfârşit, debutul editorial (*Orientări critice*, Dacia, 1972, colecţia „Discobolul”), din care s-au născut majoritatea cărţilor ulterioare. Era contextul re-descoperirii *de facto* a valorilor noastre interbelice.

- *Aveţi vreo metodă critică favorită? Care consideraţi că ar fi calea (methodos) optimă de acces spre intimitatea operei literare?*

- „Critica complectă” în grafia lui G. Ibrăileanu este fără-ndoială ideală, cu atât mai mult cu cât încerci să înţelegi nu doar opere, ci literaturi şi acestea în contextualizările ce, până la urmă, le determină apariţia dar şi receptarea. Prefer examenul intradisciplinar, hermeneutic pe grila, dacă mă pot exprima astfel, a comparatismului tipologic, tematic şi imagologic.

- *Cât este conservatorism, cât e nevoie de inovaţie, cât e descoperire a noutăţii sau prejudecată în actul critic?*

- Tehnicismul excesiv în siajul formalismului rus, al structuralismului astăzi defunct, al psihanalizei sau chiar al fenomenologiei a condus, pe de o parte, la diminuarea încrederii în ceea suntem obişnuiţi să numim *ştiinţa literaturii*; a contribuit, pe de alta, la marginalizarea intuiţiei şi a gustului estetic, aşa cum îl fixase deja Kant. Cred că accentul pus pe valoarea instrumentală a limbajului (în detrimentul dimensiunii sale ontologice, agreată mai ales de poeţi) a legat inovaţia critică mai mult de descoperirea aspectului f o r m a l al operei şi mai puţin de circumscrierea eului de profunzime pus în valoare de *poietică*, de fapt o subdisciplină a *poeticii*. Fenomenologiei îi revine meritul de a impune conceptul de *intenţionalitate* şi în actul creativ estetic, preluat de altfel de discursul valorizator deşi, repet, ar trebui aprofundată chestiunea ontologiei limbajului lingvistic.

- *Aş vrea să vă întreb, din perspectiva propriilor dvs., cărţi şi opţiuni metodologice, care e raportul optim între atenţia la detaliu, la unic şi aspiraţia spre sinteză, propensiunea spre totalitate, într-un exerciţiu de critică literară?*

- Problema nu constă în inventarierea detaliului (motivul Bizanţului în literaturile sud-est europene, să zicem) ci f u n c ţ i a acestuia în discursul literar sau plastic. Iată de ce selecţia ipostazelor în care apare detaliul este şi normală şi necesară, aceasta şi pentru faptul că este unul dintre factorii ce coagulează ritmul creaţiei şi uneori îl scoate în prim-plan ca un basorelief sui-generis. Impresionismul procedează în acest chip, fie că ne referim la *marea* lui Debussy, la *catedrala* lui Monet sau la *sonata* lui Proust. O altă orientare, expresionismul, selectează în literatură şi plastică acele detalii care scot în evidenţă *originarul*. Sinteza porneşte de la suma funcţiilor şi se finalizează o dată cu asimilarea, dacă este posibil organică, a acestora. Iată de ce, pentru mine cel puţin, sinteza e mereu deschisă, în temeiul axiomaticului *work in progress*.

- *Sunteţi cadru didactic universitar de foarte multă vreme. Cum a fost influenţat demersul critic de vocaţia paideică pe care v-aţi asumat-o? Se resimte profesorul de vocea criticului literar? Dar criticul literar de voinţa de sistematizare, de inevitabilul rigorism al demersului didactic?*

- Da, din păcate de „foarte multă vreme”, mai exact din 1968. Sigur, şcoala şi cartea s-au împletit mereu, ele s-au hrănit într-un fel una din cealaltă. Şi acum apare paradoxul: nici una dintre cărţile mele nu a făcut obiectul vreunui curs. Există mulţi colegi care, după o îndelungată familiarizare cu tema, şi-au scris cărţile pe temele respective. Nu acesta este cazul meu, pentru că am fost atras de la început de orizonturi interdisciplinare, de fundamentele teoretice şi de măsura în care aceste fundamente permit cercetări conjugate, fie în perimetrul istoriei mentalităţilor, fie în literatura comparată sau în ceea ce se cheamă estetica aplicată. Pe de altă parte rigorismul, voinţa de sistematizare şi, mai ales, stilul oarecum retoric de la catedră le-am moştenit de la tatăl meu, avocat de profesie.

- *Un domeniu privilegiat în care v-aţi exersat atenţia critică e acela al balcanismului literar. Sunteţi autorul unor studii de referinţă în acest domeniu. Unde se situează, astăzi, cercetările de acest tip, la noi, în comparaţie cu investigaţiile din alte spaţii culturale?*

- *Balcanologia* ca şi disciplină este o creaţie iniţial românească, practicată de istoricul Nicolae Iorga, teoretizată ca atare de către Victor Papacostea într-un studiu de referinţă publicat în revista *Balcania* şi cultivată timp de cinci decenii în, probabil, cea mai titrată publicaţie multilingvă ce apare sub patronajul Academiei Române: *Revue des Etudes Sud-Est Europeenes,* a cărei monografie am schiţat-o în *Balcanologie,* vol. III (Limes, 2008). Institutul creat de Nicolae Iorga şi continuat de Mihai Berza sau Alexandru Duţu a consolidat mai ales studiul de istorie a popoarelor sud-est europene. Ultimul a promovat, în premieră la noi (anticipat totuşi de acelaşi Iorga), istoria comparată a mentalităţilor. Sud-est europenistica e legată organic de bizantinologie, antropologie, literatură religioasă, lingvistică ş.a. şi aş dori să menţionez că în fiecare dintre aceste segmente contribuţiile româneşti sunt remarcabile, chiar dacă unele dintre acestea sunt încă inedite, ca să exemplific doar cu opera monumentală a lui Petru Caraman.

- *Ce raport există între studiile de balcanologie şi demersul comparatistului literar de a identifica, stabili, interpreta analogii, filiaţii sau convergenţe între diferite teme, toposuri şi procedee specifice acestui spaţiu al literaturii?*

- Aş da un exemplu sau două pentru a concretiza raportul dintre studiul balcanologic şi demersul comparatist. Ce loc ocupă, de pildă, elementele de drept cutumiar în *Pravila* lui Vasile Lupu, de influenţă bizantină? Evident că un răspuns, pe care l-am schiţat în *La marginea geometriei* (Dacia, 1979), este posibil abia după examenul comparativ al corpusurilor legiuitoare afine ca origine cu acela al lui Vasile Lupu. La fel s-ar putea explica neşansa *cărţilor de înţelepciune* de a fi transliterate de literatura noastră cultă, cu excepţia, memorabilă, a textului despre *Sindipa filosoful*, „transcris" în sadovenianul *Divan persian*. Comparatismul în cele trei ipostaze

este în realitate intrinsec studiului de balcanologie ce, repet, face apel la domenii diverse şi astăzi foarte specializate.

- *Există tineri cercetători interesaţi, la noi, de balcanism şi balcanitate?*

- Cunosc doar câteva încercări, dacă va referiţi la raporturile dintre literatura română şi literaturile sud-est europene numai că, până în prezent, ele sunt şi parţiale şi, aş spune, nevindecate de stereotipiile răspândite în limbajul comun. Dar am încetat să mă mai mir de vreme ce autori în vogă continuă să minimalizeze conținutul celor două concepte sau le ignoră pur şi simplu deşi, în contextul geopolitic actual, ele au o valoare operatorie extrem de importantă. Astfel, într-o conferinţă (*Medicul şi Vrăjitorul*), imprimată în volumul *Pururi tânăr, înfăşurat în pixeli* (2003) Mircea Cărtărescu face afirmaţii hazardate, mai mult, aiuritoare despre acest spaţiu spiritual, pentru Eugen Negrici în *Iluziile literaturii române* balcanismul nici nu există (chiar dacă manuale alternative de liceu îi consacră o secţiune importantă în economia paginilor) şi, tot recent, în discutabila sa *Istorie critică a literaturii române*, Nicolae Manolescu face abstracţie totală de versantul sud-est european al culturii noastre, ceea ce îl conduce la radierea, dintr-un condei, a aproape două sute de ani cultură scrisă românească din totalul celor „cinci secole de literatură română" cum sună, emfatic, subtitlul *Istoriei*.

- *Nu v-a tentat ideea unui posibil* Dicţionar de balcanologie, *prin care cititorii (specialişti sau nu) să fie familiarizaţi cu concepte, teme, idei din acest domeniu?*

- Există, sub formă manuscrisă, încă nefinisată, o bibliografie a problemei cu titlul *Sud-Estul Europei în conştiinţa culturală românească*. Cuprinde cam 2500 de titluri din lingvistică, istorie, literatură, drept, religie etc. Am cules informaţia de-a lungul anilor şi, dacă voi câştiga un grant, o voi publica, deşi ea este incompletă. E, cum să spun, un sac fără fund, dacă mă refer doar la studiile de lingvistică sau la cele peste şapte sute de texte (recenzii, conferinţe, cărţi) semnate de amintitul Iorga etc.

- *Stăm, vrând-nevrând, sub semnul balcanităţii. Ca şi o bună parte a literaturii române. Care sunt scriitorii în opera cărora amprenta balcanică e mai apăsată şi, oarecum, programatică? În literatura română de azi filonul balcanic mai e prezent?*

- În prima secţiune din *Balcanismul literar românesc* (ediţia a doua, Paralela 45, 2008), intitulată *Etapele istorice ale conceptului* am făcut o incursiune în literatura noastră de la Neagoe Basarab (eliminat din amintita *Istorie critică*) şi până în secolul XX, consacrat *prelungirilor* într-o specifică şcoală de stil artistic, atât în proză cât şi în poezie. Ar fi oţioasă, cred, enumerarea acestora,de la Mateiu Caragiale la, să zicem, *Calpuzanii* lui Silviu Angelescu.

- *Ca specialist în estetică (aţi predat cursuri de* Estetică generală, *de* Curente estetice contemporane*) sunteţi preocupat şi de relaţiile dintre imaginea plastică şi literatură. Astfel de cercetări au, în critica literară românească, statut de pionierat. Intenţionaţi să aprofundaţi acest domeniu al filiaţiilor şi afinităţilor dintre plastică şi literatură?*

- Este un domeniu de care m-am ataşat. Am încercat să fructific perioada lectoratului meu francez (1976 – 1980), când am avut ocazia să cutreier muzeele de artă nu numai din Franţa. În *Alchimia mileniului* (Cartea Românească, 1989; ediţia a doua la Editura Cărţii de Știință, 2008) şi în *Călcâiul lui Delacroix* (Libra, 1996) am făcut un număr de analize conjugate (pictură / literatură), fie mergând pe motive comune (o c h i u l la Nichita Stănescu şi Ion Ţuculescu, pasărea măiastră la Brâncuşi şi Blaga ş.a.) fie pe afinitatea de structuri (barbianul *Lemn sfânt* şi o icoană răsăriteană ş.a.), evitând simplele analogii şi căutând în schimb radicalii comuni din cele două universuri artistice. Aceste preocupări, continuate şi în prezent, vor fi asimilate în cel de-al doilea volum de estetică, la care lucrez în prezent. Voi folosi, de asemenea, achiziţiile din alte două lucrări, consacrate de astă dată spaţiului transilvan: *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului* (Dacia, 1993 şi 1998) şi *Lucian Blaga – dimensiuni răsăritene* (Paralela 45, 2000 şi 2002).

- *Ce proiecte legate de critică, teorie literară şi estetică aveţi?*

- După *Studii de estetică românească* (Limes,2005) lucrez la un al doilea volum, *Prospecţiuni estetice* dintr-o proiectată trilogie de estetică generală. M-am ajutat, în acest sens, cu meditaţiile de estetică propriu-zisă, diseminate în cărţile imprimate până acum, începând chiar cu debutul editorial din 1972, dar şi cu ediţiile pe care le-am îngrijit, respectiv Al. Dima, *Gândirea românească în estetică* (Dacia, 2003) şi Eugeniu Speranţia, *Contemplaţie şi creaţie estetică* (Fundaţia culturală Română, 1997). Mai intenţionez să editez şi un volum de interviuri pe care le-am dat din 1989 încoace cu titlul probabil *Ochiul lui Osiris*.

- *Ce impresie vă face peisajul critic actual? E bogat, divers, stimulativ? Există, în literatura română actuală un veritabil dialog critic? O convergenţă a ideilor, sau, dimpotrivă, primează lipsa de comunicare sau de interes pentru ce spune celălalt?*

- E divers dar nu şi stimulativ, iar cât priveşte dialogul critic, v-am exemplificat deja cu trei mostre – exemple perfecte de împletire a orgoliului cu resentimentul în critica şi istoria literară. Doar ceea ce se mai organizează, pe anumite teme, în câteva centre universitare şi la filiale ale Uniunii Scriitorilor mai aduce cumva a dialog, altfel totul se consumă într-un paralelism steril.

- *În afară de cercetările riguroase şi temeinice legate de balcanismul literar românesc, de teoria literaturii sau de estetică, sunteţi ispitit şi de revelaţiile poeziei. Cum se împacă cele două domenii ale activităţii dumneavoastră literare, unul tutelat de rigoare şi precizie, celălalt dominat de imperativele sublime ale afectelor?*

- Sunt, mai degrabă, exerciţii lirice pe care le-am adunat, sub formă de plachetă, la 50 (*Esenţe*, 1994), la 60 (*Grafii*, 2004) si, dacă Parcele îngăduie, o voi face şi la 70 de ani. E un cadou pe care mi-l fac la împlinirea unei vârste rotunde. Prima încercare am imprimat-o, totuşi, în *Echinox-ul* primului deceniu de existenţă şi apoi un grupaj în revista sătmăreană *Poesis*.

- *În ce măsură exerciţiul criticii literare influenţează habitudinile de lectură ale cititorului specializat? Cum citiţi o carte,*

astăzi? Vă puteţi detaşa de deprinderea de a o analiza, interpreta, judeca?

- Am, în continuare, plăcerea lecturii gratuite, deşi rezist cu greu tentaţiei de a lua creionul în mână pentru a însăila notaţii marginale. Problema e că sunt numeroase texte de re-citit, cele care – într-un fel sau altul – ne-au marcat existenţa intelectuală. Şi asta într-un context temporal parcă tot mai comprimat într-un prezent galopant.

- *Care vi se pare a fi cel mai nedreptăţit scriitor român, din perspectiva receptării critice? De ce?*

- Cred că la o asemenea întrebare nu se poate răspunde asertoric şi asta din mai multe motive. Există, la un pol, nedreptatea făcută unui scriitor printr-o paradoxală *supralicitare* a acestuia, după cum, la celălalt pol, ar fi *ignorarea voită* a acestuia (şi asta s-ar vedea după o lectură tabulară a dicţionarelor şi a istoriilor literare apărute în ultimele decenii) sau, pur şi simplu, *ignorarea din neştiinţă* (şi e cazul multor valori din diaspora românească, pe care cel mai onest şi valoros istoric literar de astăzi, Nicolae Florescu, le restituie cu eforturi de-a dreptul eroice în *Jurnalul literar*). Motivele neaşezării lui X sau Y în nişa care i se cuvine în memoria culturală a unui anume timp sunt numeroase şi, în plus, relaţionate în funcţie de contextul socio-istoric şi, mai grav, de umoarea celui care alcătuieşte, după gustul sau muşchiul său, tabele mendeleieviene sui generis. Timpul le corectează însă, într-un fel sau altul: şterge, adaugă, schimbă locurile într-o mişcare de sistolă şi diastolă ce nu ocoleşte nici subiectul care valorizează şi nici „obiectul” ignorat sau nedreptăţit.

- *Vă mulţumesc!*

Interviu realizat de Iulian Boldea